

МІХАСЬ АНДРАСЮК

ВУЛИЦА

ДОБРАЙ НАДЗЕІ

КНИГАРНЯ

ПІСЬМЕННИКА

КНИГАРНЯ ПІСЬМЕННІКА

Міхась АНДРАСЮК

Вуліца Добрай Надзеі

Апавяданні

**Мінск
«Медысонт»
2010**

УДК 821.161.3-31/-32
ББК 84(4Бел)-44
А65

*Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў
«Кнігарня пісьменніка».
Серыя заснаваная ў 2009 годзе*

Андрасюк, М.

А65 Вуліца Добрай Надзеі : апавяданні / Міхась
Андрасюк. — Мінск : Медысонт, 2010. — 304 с. —
(Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігар-
ня пісьменніка» ; вып. 7.)

ISBN 978-985-6887-80-5.

Новая кніга прозы Міхася Андрасюка (беларускага пісьменніка з Польшчы) знаёміць з мінулым і сучасным каларытных герояў белакежскіх вёсак і мястэчак. Апавяданням уласцівыя метафарыч-насьць стыля, ласкавая іронія і псіхалагічны лірызм.

УДК 821.161.3-31/-32
ББК 84(4Бел)-44

ISBN 978-985-6887-80-5

© Андрасюк М, 2010
© ГА «Саюз беларускіх
пісьменнікаў», 2010
© Афармленне.
СТАА «Медысонт», 2010

Граніца

За граніцай лес, а за лесам – рускія. Лес мкне да воблакаў стройнымі бярозамі, цягнецца вальшынай, шуміць соснамі. Абымшэлыя пні знікаюць у зялёнай чупрыне малінаў і крапівы. І ў гэтых расчохраных малінах, і ў пякучай крапіве напэўна сядзяць рускія ды, выструніўшы вушы, перасейваюць шум дрэваў, разгортваюць смольныя занавескі сасновых водараў, вылузваюць з ветру чалавечыя словы, а, можа, нават і думкі. Навошта – ніхто не ведае, але дакладна так ёсць. Бо чаму, падступаючы да лясной сцяны, старыя міжвольна сцішваюць голас, саслізгваюцца ў шэпт, а іх старыя жанкі засланяюць вусны далонямі і шныраць нямымі позіркамі ў густым кустоўі?

Часам у святочным застоллі, калі сівая самагонка вострыць словы дакладна так, як рамень вострыць брытву, а асёлка касу, развязваюцца іх языкі. І тады кажуць, што раней, пры іх маладой памяці, усё было іначай – дарогі не ўпіраліся ў калючы дрот, а вольнымі стужкамі праз Высокае, Валкастравец, Амелянец пралягалі за гарызонт, на край свету, а можа далей, і ніхто не бачыў тут ні граніцы, ні рускіх.

Дзеці – а іх няшмат тут – слухаючы размовы падпітых мужчынаў, заходзяцца ад смеху, трымаючыся за жываты, прысядаюць на кукішках. Самыя кемлівыя, каму прарочыцца будучыня ў афіцэрах, а нават і варшаўскіх

міністрах, ляцяць кулём дадому. Вяртаюцца адтуль з тоўстымі кніжкамі або вялікімі мапамі і, разглядаючы запісаны на паперы парадак свету, тыркаюць іх пад нос старым, здзіўляюцца шчырым дзіцячым здзіўленнем: “Дзядзькі добрыя! Вы што, абалдзелі ці што? Такія краіны, вялікія і магутныя, не бадзяюцца от так сабе, ад няма чаго рабіць, з аднаго кутка свету ў другі. Рускія былі і ёсць усюды, як Бог”.

Сёння ніхто ўжо не ведае, чаму найвялікшая ў свеце імперыя дайшла да маленькай вёсачкі, якую называюць Вялікая Апака і, лізнуўшы задыханым языком стадолу Андрэя Саўчука, не схрумкала яе, не каўтнула, а спынілася, тут якраз размяжоўваючы свет на польскі і рускі?

Калі б запытаць прафесараў-гісторыкаў, вядома, скажуць пра Ялту і Патсдам, пра стомленыя, нявыспаныя вочы генералаў і прэзідэнтаў, пра доўгія разважанні – над мапай свету і паасобным чалавечым лёсам.

Усё так. Але граніца ляціць стралой ад Такароў, ад Вулькі, Гайкоў, адважна перасякае балоты, лясы і рэкі, і толькі за Вялікай Апакай завіваецца ў калена, на дзіва падобнае да цыбука тытунёвай люлькі Іосіфа Вісарыёнавіча. Абмінуўшы стадолу, выструньваецца і прамой лініяй збягае ў Белавежскую пушчу. І гэтае калена магчным клічам прыцягвае мяне сюды кожны год. Кажу – “еду ў грыбы”, але гэта няпраўда. Выязджаючы з Варшавы, чую, як шуміць пушча. Пакідаючы за спінай Беласток, уяўляю цёплыя вулачкі Мясэчка. А потым перасякаю іх, не затрымліваючыся, бо прапала тут шмат дарагога, і калі няма магчымасці вярнуць усё, няма таксама сэнсу шукаць паасобныя фрагменты.

Спыняюся на граніцы. Паласа стаіць знаёмым цыбуком, і чарговы раз уяўляю крамлёўскі кабінет, і бачу, як маскоўскімі вуліцамі прагульваецца летняе сонца, аднікуль у нікуды пераплывае гаманлівая рэчка машын і пешаходаў, але тоўстыя муры пасяхова стрымліваюць і гоман, і спёку. Гаспадар Крамля разглядае вялікую мапу на сцяне, а за тры крокі ззаду пераступае з нагі на нагу ўсхваляваны капітан.

– Опака? Гідэ эта Опака? Что такое там асобэннае, что товарішчам полякам хочіте падаріць?– Іосіф Вісарыёнавіч пыхкае люлькай, адыходзіць ад мапы, чорныя вочы ўзіраюцца ў твар капітану Жлуктову. Ад такіх вачэй не схавацца і па другі бок зямнога паўшар’я, і пад зямлёй, і ў вадзе, і ў бяздонным блакіце нябёсаў, і капітан хвалюецца яшчэ больш. Губляюцца рускія словы, у халодныя абдымкі крамлёўскіх сценаў прарываецца родны, гомельскі акцэнт.

– Особенного нічога там няма. Маленькая дзярэўня, горка пасярэдзіне, – кажа капітан, а думкі ў галаве пырхаюць спалоханай птушкай: “Ну вось табе, падумае, барані Бог, перадражніваю, насміхаюся над яго пранонсам”.

Але генералісімус, здаецца, зацікаўлены якраз цалкам іншым.

– Горка і усё? Это какая такая “горка”? Как наш Кавказ? А, можэт, даже вышше?! – чорныя вочы надалей казычуць капітанскі твар куслівымі мурашкамі, а вось голас памякчэў, гучыць аксамітным тэмбрам. Аб цеплыні голасу Іосіфа Вісарыёнавіча чуў нават самы маленькі смургаль у гэтай вялікай краіне, калі раз прынамсі пашчасціла яму завітаць у школу або папрысутнічаць на сходзе піянераў. І капітан Жлуктоў, афіцэр, вопытны ў франтавых справах, здагадваецца на ляту: бацька Сталін сёння ў дасканалым настроі. У іншым выпадку, у іншых абставінах на чарговае “Горка і усё?” сказаў бы капітан Жлуктоў звычайнае “Так точна, товарышч Сталін”. А тут ён адзваецца зусім некарэктна:

– Ёсць яшчэ самагонка ў Апацы, таварыш Сталін.

– Самагонка? Харошая?

– Вельмі харошая. Добрая, – упэўнена адказвае Жлуктоў. Мабыць, з вуснаў усё яшчэ не вымыўся салодка-горкі, тыднёвай даўнасці прысмак збраджанага жыта, мабыць, у страўніку тлее пякучым агеньчыкам успамін пра Апаку і старога Іванюка...

Ішлі дружнай ад Вулькі, вызначалі граніцу. Жаўнеры цягнулі на спіне драўляныя слупы, лапаты, вінтоўкі. Зброя асабліва – самы неабходны і самы лепшы

інструмент для абсталявання дзяржаўных граніц. Ва ўсялякі час і ва ўсякім месцы нашай планеты.

Капітан крочыў на чале, зазіраў у мапу, час ад часу прыпыняўся, крэсліў абцасам крыжык на распаленай сонцам зямлі і казаў: «Тут». А жаўнеры забівалі слуп у прызначанае месца. Сонечны дыск узлазіў на найвышэйшы хрыбет летняга неба, калі напнуліся на двор Іванюка. Капітан абцёр пот, глянуў у мапу і, разгартаючы абцасам курынае лайно, – чамусьці тут яго было вельмі багата, – паставіў крыжык у прытапанай траве. Якраз каля пня, на якім Іванюк кляпаў касу.

– Тут, – сказаў капітан і ўздыхнуў з палёгкай...

– Што “тут”? – не зразумеў Іванюк.

– Граніца тут пойдзе, таварыш селянін.

– Граніца? Якая граніца?

– Нармальная, дзяржаўная. Польшка-савецкая.

– Ну, як? Між хатай і стадолай граніца? – Іванюк спыніў працу. Глядзеў на капітана і досведам мінулых пакаленняў прадчуваў, што за ваеннымі мундзірамі зноў прыходзіць штосьці чужое, незразумелае, пагрозлівае.

Ухіляючыся ад мужыцкіх вачэй, капітан яшчэ раз паглыбіўся ў таямнічую мапу.

– Та-ак! Складанасць. Жыць будзеш у Савецкім Саязе, а па сена давядзецца хадзіць у Польшчу. Бо тут стане граніца – абцасам, разбітым на еўрапейскіх дарогах і бездарожжах, паўтарыў крыжык, паглыбіў, замацаваў яго на век вечны.

А Іванюк глядзеў на мундзіры, якія апошнімі гадамі круціліся тут выпадковымі шкельцамі калейдаскопаў, заўсёды складваючыся ў невыпадковыя праблемы.

– Стаміліся? – Ён адклаў касу. – Напэўна, і прагаладаліся?

– Ага, яшчэ як. Савецкі жаўнер заўсёды галодны, – маладзенькі шараговы вышпарыўся наперад іерархаў, заяўляючы неадкладную гатоўнасць да пачастунку. Капітан кінуў злы позірк убок неразумнай фігуры. На вусны выціскаўся франтавы мужчынскі маціок наконт скупога змесціва савецкіх жаўнерскіх страўнікаў. Аднак

і ягоны, капітанскі, адмаўляючыся ад агульна прынятых вайсковых рэгламентаў, буркануў рэхам забытага сняданку. І капітан абяздолена махнуў рукою:

– З’елі б штось, чаму не.

Палітыкі і дыпламаты, абсеўшы круглыя сталы ў грандыёзных кабінетах, з тысячы позіркаў і жэстаў складаюць бліскучыя мазаікі, перакідваюцца пустымі словамі або камянеюць у разумным маўчанні. Перакананыя ў несмяротнасці, ігнаруючы час, гуляюць у шахматы вечнасці. Просты чалавек крочыць да мэты простым шляхам. Уладкоўвае пад грушай дубовы стол, запрашае гасцей, стаўляе заткнутую газетай паўтарачку. Просты чалавек ведае цану часу і, не губляючы яго лішне, кажа сваёй жонцы: “Сонька, дай што-небудзь на стол”. А яна знаходзіць у кладоўцы ладны кавалак сала і, вокамгненна распаліўшы печку, рыхтуе на кухні дымячую яечняй патэльню.

– А калі б так... – рука Іванюка сіне-зялёнай бутэлькай прычаляла якраз да шклянкі. Ён глядзеў у вочы капітану і штосьці перажоўваў у вусах... ці то сала, ці то слова... – А калі б так ад’ехаць крыху ўбок з гэтай граніцай?

– Як убок? Куды?

– Ну, крокаў на сто. Саюзу гэта ж тое, што сабаку муха. Там вунь, за Саўчуковай стадолай паставіць яе...

– Няма такой магчымасці, – капітан кульнуў шклянку, закусіў яечняй, паправіў шкваркай, рукавом абцёр вусны. – Немагчыма! – паўтарыў. – Сам бацька Сталін вызначыў. А ягонае слова і полк танкаў не адменіць.

Але Іванюк, мала знаёмы з сапраўднымі законамі вялікага свету, верыў, што па агульных законах і канстытуцыях, якія пішуцца пярком чалавечага спачування і шчырасці, кожнаму, нават гэтаму капітану, дазваляецца мяняць лёсы да лепшага без згоды генералаў і іншых начальнікаў. І таму сіне-зялёныя паўтарачкі вытыркаліся з усіх бакоў. Вырываліся раз з левага фланга, другім разам з правага, крочылі цэнтрам. Жоўтыя кускі сала ападалі на стол і, быццам шрапнелі, разрываліся, рассыпаліся асколкамі шкварак. Капітан адчуваў, як даручаны яму

адрэзак граніцы выслізгвае з рук. Апошнімі сіламі, адбіваючыся ад пякучых салютаў, учапіўшыся рукамі за дубовы бункер стала, ён усё яшчэ выстойваў пазіцыю:

– Нельга. Граніца – гэта граніца.

І тады Іванюк з сакрэтных сваіх боепрыпасаў вычараваў апошні аргумент. Памаленьку, саноўна, бы магутны Т-34, дайшла да стала пузатая бочка мёду. Прыпынілася, прыцэлілася і залатым, салодкім языком ляснула па абаронцах польска-савецкай граніцы.

Першы капітуляваў капітан, затым старшыня, а следам за камандзірамі пасыпаліся і шараговыя жаўнеры, якім было, па праўдзе, усё роўна – так ці іначай вырашыць начальства, абы не канчаўся нечаканы пачастунак.

Часцей за ўсё прычынай капітуляцыі бывае страх. Звычайная настальгія па сонцы, што заўтра ўзйдзе без нас, шкадаванне жанчын, што ўсміхнуцца каму другому, балючая думка пра ўнукаў, што не прыбягуць нядзельнай раніцай па цукерку ці пяшчоту. Але ў чалавечым жыцці здараюцца хвіліны незвычайныя, і тады капітуляцыя нараджаецца з адвагі. Розныя бываюць крыніцы чалавечай адвагі. Адны высмоктваюць яе з матчынага малака, другія высысаюць з жытняй самагонкі. Набраўшыся смеласці, чалавек можа змяніць свет і перасячы любую мяжу.

– А чорт з табою, старык. За стадолай Саўчука, кажаш? Што ж, пасадзім там граніцу. Саюз вялікі, а бацька далёка – адкуль яму ведаць.

Потым, змяшаўшы сала з мёдам, дружина салідарным салютам ванітавала за Саўчуковай стадолай. У месца, асвечанае крывёй страўніка, жаўнеры забівалі гранічны слуп.

Ноччу сніліся капітану кашмарныя сны. Высыпаліся з мораку бела-чырвоныя і чырвона-зялёныя слупы. Пераўтвараліся ў салдацікаў, фарміраваліся ў баявы ўзвод, у карны атрад. “Плі!” – голас нябачнага камандзіра выдаўжаўся рэхам выстралаў.

На досвітку ён абудзіўся, абвёў вачыма сцены. Побач на падлозе спачывалі жаўнеры – стомленыя ўчарашнім

днём і вячэрай. “Ага, значыць, у Іванюка і начуем”, – мільганула ў галаве. З іконы глядзеў на капітана Хрыстос. У паўсвятле поранка вочы Хрыста наліваліся сур’ёзным, задуменым позіткам Іосіфа Вісарыёнавіча.

– Усё мы ведаем, усё мы бачым, – казалі гэтыя вочы. І з чатырох куткоў пакоя выпаўзаў страх, акірэчваў капітана, прысаджваўся на грудзі, напіраючы каленямі на страўнік, выціскаў душу высока, да самага горла. Капітан апускаў вейкі, затым адрываў іх, глядзеў у ікону і ўжо бачыў там не сур’ёзны позірк Вісарыёнавіча, а добрую, сінявокую ўсмешку старога Іванюка.

– Малайчына, хлапец. Абяцанне стрымаў, – сінявокім шэптам калыхаўся паўзмрочны пакой. У гэтых сініх вачах капітан знаходзіў нешта знаёмае. Пакуль не ведаў што, але думкі міжвольна крылілі ў родныя мясціны. “Бацька... Такія вочы ў майго бацькі. Дакладна”.

– Усё мы ведаем, усё мы бачым, – з першым голасам пераклікаўся другі, і капітану прыпомніліся баі пад Варшавай, і ўсе тыя бомбы і гранаты, што чорнымі ніткамі ў адзін вузел звязваюць жыццё і смерць. Падумаў яшчэ і пра кулі, што прасвісталі побач і, ці не першы раз, пашкадаваў: чаму ж абмінулі ўсе..

За сняданкам капітан азваўся:

– Ведаеце, хлопцы, трэба ўсё-ткі вярнуць граніцу назад..

– Як, назад? – сінія вочы Іванюка зліліся з блакітам паўтарачкі, прыведзенай для канчатковага замацавання ўчарашняй перамогі ў маленькай вайне за маленькую тэрыторыю.

– Ну, пакуль што – назад. Праз тыдзень трэба мне ў Маскву, пагавару, папрашу. Сталін не воўк, а чалавек, не пакрыўдзіць, – ці сапраўды так, капітан не ведаў і пры думцы пра сустрэчу з найважнейшым у свеце чалавекам сэрца выдаўжала крок, выбіваючы ў грудзях рытм шалёнага марша. Але ўцячы ад блакітных, па-бацькоўску знаёмых вачэй Іванюка таксама не было як. Адтэрміноўваючы праблему, хаваючыся ад яе ў самую вядомую і самую бяспечную стадыю свядомасці, сказаў:

– А цяпер налі. Добрая твая самагонка, старык...

Так было тыдзень таму. І цяпер, выструніўшыся перад генералісімусам, капітан паўтарае:

– Вельмі харошая самагонка ў Апацы. Сільная. Пячэ. А больш нічога там няма. Можа быць Саюзу гэтая дзярэўня, а можа і не быць...

– Гм. Харошая, кажаш, самагонка. Лучшэ, чэм віно Цынандалі? – Іосіф Вісарыёнавіч усміхаецца, а на памяць прыходзіць маленькая вінярня ў мястэчку Цынандалі. Залажыў яе Аляксандр Чаўчавадзэ, сын першага грузінскага пасла ў царскім Санкт-Пецярбургу.

З віном “Цынандалі” свет пазнаёміўся ў 1894 годзе. Раскрыў рот, пасмакаваў і захапіўся. А дзяцюк Сасо якраз пачынаў адукацыю ў духоўнай семінары, што сваім шляхам раскрывала дзверы ў паўзмрочныя піўнічкі мясцовых айцоў. Таіліся там кадзі, запоўненыя далікатным белым “Напарэулі”, сухім чырвоным, бы кроў горца, “Мукузані”, а самыя сакрэтныя завулкі прыхоўвалі ад нахабнага вока вылузанае грузінскім сонцам з сакавітых шарыкаў “Ркацытэлі” залатое віно “Цынандалі”. А вочы Сасо ў той час былі ўжо хуткія і пранізлівыя.

З-за гэтага “Цынандалі” ён не закончыў духоўнай семінарыі. Але не шкадаваў. Замест беспрадуктыўнага махання крапілам, сціскаючы ў руках аловак і лінейку, мог дзяліць свет на свой і чужы. Прыкладаў лінейку да вялікай мапы Еўропы, алоўкам вызначаў доўгія граніцы: “Гэта нам, а гэта вам!” Вянчаў народы, даваў ім новыя імёны, а калі хто запіраўся, не гуляючы ў залішнія паніхіды, выпраўляў оптам на іншы свет. І была яму гэтая праца даспадобы і куды больш адпаведнай за традыцыйныя шлюбы, хрысціны і паховіны. Пэўна, таму віно “Цынандалі” лічыў самым лепшым прадуктам у свеце.

А самагонку Іосіф Вісарыёнавіч не любіў.

Вось і зараз – прыкладвае люльку да мапы, можа, пацэліў якраз цыбуком у саломай крытую стадолу Уладзіміра Іванюка, а можа, у маленькую хатку Сямёна Ляшука, што згорбілася па супрацьлеглы бок вуліцы? У

правую руку бярэ аловак. Яшчэ раз зыркае на капітана Жлуктова, яшчэ раз усміхаецца. “Ну, жартаўнік. Кажа – самагонка добрая там. А няхай і застаецца таварышам палякам гэтае дабро. У нас і сваіх майстроў даволі”, – і аб’язджае алоўкам наўкол запоўненага тытунём пуза. Аловак адштурхоўваецца ад цыбука, абмінае, пакідаючы з польскага боку Войнаўку, зігзагам коўзаецца на ўсход, перабягае прыдворны дзядзінец пана Драгабыцкага, выштурхоўваючы ў Савецкі Саюз дворскі сад і гаспадарчыя будынкi. Рассякае яшчэ напалову Бобінку, адразу за Клякавам вяртаецца ў Белавежскую пушчу. Быццам у кавалак сала паглыбіўшыся, наразае доўгую, дубова-зялёную шкварку і махае яе на захад. Як закуску для апацкай самагонкі.

Калі б летам 1945 людзі маглі кантактавацца паміж сабой шляхам тэлепатыі, першай з вялізнага крамлёўскага кабінета пайшла б інфармацыя ад капітана Жлуктова старому Іванюку. “Бачыш, дзядзька, – перадаў бы капітан. – Маеш, што хацеў. За Саўчуковай стадолай стане граніца”. І Іванюк у гэты момант адкінуў бы прэч малаток і сякерку, і з саламянай страхі нырнуў бы ў высокую траву радасным шчупаком.

Але ў 1945 годзе ўсе, нават першага значэння інфармацыі перамяшчаліся тэлефоннымі дратамі, або эфірнымі сцэжкамi радыяграмаў, або стомленымі ад’ютантамі-пасланцамі. І стары Іванюк застаўся там, дзе быў.

Ён сядзеў на страсе і абдзіраў яе з саламяных кулёў. І калі апошні снапок апусціўся на зямлю, прыхапіў сякеру, пачаў разбураць латы, енткі, кроквы. Глядзеў пры тым на панадворак, на гранічны слуп, што сумна тырчаў у палове сцэжкі між хатай і стадолай.

А потым Іванюк глянуў на захад. Побач з вёскай Пагулянкай разлёгся шырокі луг. Зараз пасвіліся там каровы, але заўтра або паслязаўтра стане там ягоная хата. Трэба толькі добра намагчыся, разбурыць усё, да фундаментаў, а потым ад’ехаць трыста метраў ад польска-савецкай граніцы і нанова ўзвесці сцены, кроквы, дах.

Па другі бок вуліцы ў водгук Іванюку ляпаў мала-ток Сямёна Ляшука. Ляшук разбураў стадолу і таксама зірыў на захад, у лугі пад Пагулянкай.

Праз месяц, калі ўжо прыйдзе з Масквы добрая навіна, і Ляшук, і Іванюк складуць свае хаткі назад, на старое месца, а граніца расцягнецца пясчанай стужкай, абвядзецца калючым дротам, застыне сакрэтнай электрычнай сістэмай, запануе тут назаўсёды цішыня, і толькі час ад часу ноччу, калі дзік або алень кране яе хвостом безразумнай цікавасці, адгукнецца светлымі ракетамі.

Уладзімір

Дзедз Уладзіміра, што старгаваў у савецкага капітана невялікі драбок краіны сваіх беларускіх дзядоў, каб перадаць яго ў краіну сваіх польскіх унукаў, я ніколі не бачыў. Ён выбраўся з нашага свету ў той час, калі точкі на сценах прадвясчалі ўжо непраўдападобную экспансію чалавечага розуму, але пушчанскія рачулки яшчэ кіпелі срэбнай рыбай, людзі нічога не ведалі пра трансплантцыю сэрца і палёты ў космас. Праўда, хвілінай раней выйшлі яны з вялікай вайны, ды што ў тым новага? Вайна заўсёды жыла побач, як блохі і хваробы, кармілася людзьмі, вызначаючы адных у жывыя ахвяры, іншых у мёртвыя героі. Пры тым, якая б ні была, сусветная ці суседская, завяршалася нязменнай цырымоніяй: падзелам вялікіх краін або малых загонаў.

Усё, што ведаю пра дзедз Уладзіміра, дайшло да мяне вакольнымі шляхамі – аповедамі бабкі Сонькі, занатоўкамі ў сшытках майго бацькі Валодзі, хаатычнай мазаікай слоў, падслуханых у дзядзькоў і цёткаў. Гэта далёка не дасканалыя крыніцы. Усё там дэфармаванае прызмай суб'ектывізму і фільтрамі часу. Але лепшых крыніц у нас не было. Маю тут на ўвазе алейныя позіркы родавых партрэтаў, спічастыя знакі замкаў, рассяеныя ў бязмежжы стагоддзяў, азызлыя торсы летапісаў, адзетыя ў мундзіры з цялячай скуры і расстаўленыя вайсковым строем у палацавых бібліятэках. Было толькі мімалётнае слова. На пачатак і на заканчэнне.

Па словах бабкі Сонькі, Уладзімір быў мужчына статны, высокага росту, сінявокі. Блакіт яго вачэй заходзіў

так глыбока, што спалучаўся з сэрцам. Менавіта пра такіх людзей і кажуць, што яны сэрцам глядзяць на свет. А яшчэ з бяздонным блакітам вачэй пераклікалася здзіўленне. Уладзіміра здзіўляла ўсё: усход і захад сонца, вяртанне буслоў з далёкіх краін, кветка рамонка ў траве і халодны лапух на зімовай шыбе. “Ён павінен быў стаць паэтам”, – скажа бабка Сонька. Скажа гэтыя словы на ўсю вечнасць пазней, калі ўжо сяк-так пачне арыентавацца ў лабірынтах літар.

Але ў маладосці, калі наканаванасць, не ўпэўненая ў сваіх сілах, яшчэ паддаецца чалавечым пажаданням або волі выпадку, у свеце дзеда Уладзіміра нічога не ведалі пра паэтаў. У тыя гады іншы быў таксама час – не дазваляў абы-каму закідваць яго ў віртуальныя астрогі камп’ютэраў, закоўваць у цэлулоідныя калодкі кіно, а потым забаўляцца, соўваючы здарэнні наперад і назад, як мэблю па гасцінным пакоі, або, памыліўшыся шляхам, вяртацца да зыходнага пункту і пачынаць новую вандроўку. Кожнай рэчы вызначалася канкрэтнае заданне, а чалавеку – месца.

Таму вось дзед Уладзімір стаў фурманам у двары пана Драгабыцкага. Па буднях звозіў з палёў буракі і снапы жыта, а ў святочныя дні закладаў у брычку Султана і каціў гаспадароў у Кляшчэлі, у касцёл. Конь белы, як выліты з восеньскай імглы, падрываў капыты, раскідваў грыву, уступаў у гонку з ветрам. “І будзь тут разумны, і скажы – дзе канчаецца грыва, а дзе пачынаецца вецер”, – здзіўляліся сінія вочы.

Імчаліся праз Войнаўку, Палічну, Курашава, а імпэт здзіраў з галоў мужыцкія шапкі, і мужыкі схіляліся: “Дзень добры, пан! Дзень добры, Султан! Дзень добры, фурман Уладзімір!”

– Малайчына, Уладзімір, – пан Драгабыцкі ўсміхаўся і сяброўскім жэстам ляпаў фурмана па плячы, а калі протрань між дваром і касцёлам удавалася прашмыргнуць за адну гадзіну, частаваў яго сапраўднай цыгарэткай.

Двор стаяў за вёскай, на ўскрайку лесу. Сярод вясковых хат белы будынак выдзяляўся памерамі і фор-

май. Тры сцяны раскрываліся ганкамі, а драўляныя слупы-калонкі трымалі па-над сходамі трохвугольныя дашкі. Паўднёвыя сходы выходзілі ў сад, паўночныя на шырокі дзядзінец, а ўсходнія ў невялікі парк, дзе ліпамі і клёнамі вызначаліся цяністыя алейкі. “Прагуляемся, сонейка?” – стары пан падстаўляў плячо сваёй старой пані, і яны адыходзілі ў ліпавы цень. Або, прысеўшы познім пасляпоўднем на ганку, пытаў яе:

– Сонейка, а, можа, мы гарбатку папілі б?

Да ўсіх астатніх пан Драгабыцкі звяртаўся “сэрдэнько”. Такім словам клікаў свайго сына Стасінка і вітаў гасцей, што час ад часу наведвалі двор, і нават смургаляваты пастушок, захоплены знянацку ў дворскіх яблынях і грушах, мог спадзявацца на цёплае: “А што ж ты, сэрдэнько, яблыкі падбіраеш, а? А дрэнна так рабіць, і непрыгожа”. Часам удзел у размове прымала лакіраваная кульба, стаўляючы на спіне пастушка завяршальную кропку. Была гэта аперацыя выключна прафілактычная, каб маладога чалавека, падбадзёранага поспехам у чужым садзе, спакусы не паклікалі ў шлях куды значнейшых злачынстваў – пацягнуць цэнтнер жыта з дворскага свірана, затым авечку з пашы, а можа нават і Султана, які капытамі і грываі заступаўся за гонар двара і толькі панічу Стасінку і фурману Уладзіміру даваўся закладаць у аглоблі.

Па словах бабкі Сонькі, Уладзімір быў найпрыгажэйшым фурманам у свеце, і ўжо па гэтай хаця б прычыне не маглі яны размінуцца. А затым пайшлі на свой хлеб, збудавалі дом, прыкупілі кавалак зямлі, вывелі на свет трох сыноў, і ў такой кампаніі застала іх вайна.

Прывезлі яе на матацыклах чатыры немцы, якія раскватараваліся ў Саўчуковай хаце, што на ўскраіне вёскі і, не зачапіўшы пальцам за палец, прасядзелі так тыдзень. Гэта нармальна. Хлопцы былі маладыя і стройныя, а іх мундзіры прыгажэйшыя за святочны касцюм пана Драгабыцкага, і ў такіх мундзірах можна, аблакаціўшыся на стол пад грушай, разважаць пра музыку паноў Моцарта і Бетховена або гавэндаць пра вялікія

пачыны старажытных рыцараў, а ў самым горшым выпадку прагуляцца матацыклам у поле, зірнуць, як парабкі выбіраюць там бульбу і ці не зашмат яе пакідаюць у зямлі, каб потым, пад покрывам ночы, вярнуцца і завяршыць працу. Але чатыры нямецкія хлопцы не цікавіліся ні музыкай, ні бульбай. З раніцы да поўдня чысцілі свае аўтаматы, хухалі на іх і дзьмухалі, націралі нейкай маззю і глянцавалі суконнымі анучкамі, заўзята, пакуль на карычневых прыкладах не ўзышло вераснёўскае сонца. Аднойчы вечарам, нават не развітаўшыся з гаспадарамі, у якіх кватаравалі сем дзён, яны запусцілі маторы і ад'ехалі на захад.

Раніцой з усходу прыйшлі рускія. Іх мундзіры не прыцягвалі вачэй такой беззаганнасцю, як мундзіры чатырох нямецкіх хлопцаў, і рускія, не губляючы лішне час, закасаўшы рукавы, узяліся за справу. На пачатак расстралялі пана Драгабыцкага, запісалі ў калгас ягоную зямлю, кароў і коней. Нават Султана, які ўжо па сваіх конскіх календарых быў старэйшы за свайго пана і спакойна перажоўваў у стайні фураж мінулай славы, залажылі ў плуг і вытурылі ў поле. Старшынёй калгаса рускія прызначылі Пашку Лушча, якога мясцовыя клікалі Пашка-Пляшка, бо ў Пашкі ніколі не было сваёй зямлі, затое часу хоць адбаўляй, і ён бавіў гэты час у карчме Ёшкі Блума, распавядаючы гісторыі пра краіны, дзе ўсе людзі роўныя і аднолькавыя, бы штыкеціны ў плоце, а сваю зямлю не закоўваюць яны ў межы прыватных загонаў. Але зараз Ёшку даручаліся сур'ёзныя абавязкі калгаснага бухгалтара, карчма зачынілася, дык і ў Пашкі паявілася магчымасць старшыняваць калгасам.

Праз паўтара гады, калі ў разгары стаяла лета, неба загудзела самалётамі, з самалётаў выходзілі чорныя ніткі і вогненнымі клубкамі разрываўліся на зямлі, пераўтвараючы чыгуначны вузел у Чаромсе ў нікому не патрэбную кучу металалому. Рускія пакінулі ўсе незавершаныя справы і стрымгалоў кінуліся да сябе дамоў, а на танках і матацыклах прыехалі немцы. У параўнанні са сваімі калегамі, якіх бачылі тут раней, гэтыя не выгля-

далі ўжо так элегантна. Мундзіры запыліліся ў дарозе, а з аўтаматаў не ўсміхалася сонца. Пэўна таму, апусціўшыся з танкавых вежаў, неадкладна кінуліся шукаць які-небудзь занятак. На пачатак павялі пад расстрэл Ёшку і Пашку. Ёшка плакаў, а Пашку было ўсё адно. Гадзінай раней ён высмактаў паўтарачку самагонкі, і вось зараз, у чым быў абсалютна перакананы, ішоў на спачын, як і штодзень, падтрыманы бяспечнымі рукамі кампаньёнаў.

За танкістамі ў легкавых машынах прыкацілі геадэзы і калгасную зямлю пана Драгабыцкага вярнулі ў гістарычныя межы. Танкі пасунуліся далей на ўсход, пакідаючы асноўныя паўнамоцтвы на руках тоўстага Казіміра Валанця. Раней ён быў аканомам у двары, а зараз пераапрунуўся ў паліцэйскі мундзір, сенаў з хаты ў хату і казаў: “Яны там гуляюць на матацыклах, а тут усё на маёй галаве. Аднаму дай падводы, другому забяспеч шарварак, а трэцяму хоць з-пад зямлі дастань, а знайдзі добраахвотнікаў на працу ў Германію. Аж галава трашчыць”. Зімой у пушчы завяліся партызаны, пашыраючы дыяпазон паліцэйскіх абавязкаў на ахову чыгункі, якую вельмі сабе ўпадабалі, час ад часу выпраўляючы ў неба загрузаны жалезам эшалон.

Апошні раз матарызаваная нямецкая калона наведала вёску гады праз тры, але цяпер, збягаючы з усходу на захад, не затрымлівалася ні на хвіліну. За спінай немцаў пешаком крочылі рускія, ды крочылі так шпарка, што танкам і матацыклам не было часу спыняцца.

Гэтыя рускія таксама нічым не прыпаміналі бачаных раней. Вядома, традыцыйна запусцілі кулю ў натруджаны лоб паліцэйскага Валанця, які з-за сваёй тлустасці не паспеў зачапіцца за які-небудзь танк або матацыкл, а потым чарнявыя, касавокія жаўнеры аддаліся захапленню. Захапляліся ўсім, чым сустракаў іх мясцовы свет. Ціканнем гадзінніка, курыным яйкам, пчалой, што вяртаецца ў вулей з крошкай мёду на ножках. А калі ў паўзмрочнай стайні адшнырылі Султана, захапіліся дашчэнтэ, але іначай. Зусім як сустрачай з добра вядомым суседам або краявідам. У такіх выпадках чалавека

агортвае радасць. Чалавек усміхаецца вачыма і вуснамі, і поўным тварам, і ўсёй постацю.

– Ах ты, родненькі мой. Ну, давай, пайшлі, – жаўнерская ўсмешка пералілася з твару ў рукі, і далоні пяшчотным жэстам кранулі пасівелую конскую галаву, загортваючы яе ў жоўтыя раменьчыкі аброці. І Султан не пратэставаў. Ён зусім ужо страціў зрок і, блытаючы капытамі, ішоў, куды скажуць.

– Хорошая лёшадь. Хорошая. Малядэц, – шаптаў у конскае вуха касавокі жаўнер, а ягоныя пальцы няспынна гладзілі конскую грыву і шыю. А як адступілі за стадолу на крокаў дваццаць, пальцы слізганулі ў кішэню, і бліснула на сонцы крывое лязо сцізорыка, беспамылкова знайшло на конскай шыі патрэбную сабе жылку, і Султан, згінаючы калені, апусціўся ў траву. Кульнуўся на хрыбет, капыты затанчылі, перабіраючы залатыя струны сонца. Затым, пасечаны на куска, танчыў у кіпячай вадзе яшчэ двое сутак пад гукі гармоніка і глухія бубны жаўнерскіх страўнікаў.

Дзесьці на захадзе заядлымі салютамі заходзіліся гарматы, самалёты разбівалі ў пух варшаўскіх паўстанцаў, а паніч Стасінак на гусеніцах нямецкіх танкаў высякаў шабляй апошні раздзел гісторыі роду Драгабыцкіх, і тады ў Іванюкоў нарадзіўся наймалодшы сын, Сашка. Потым з’явіўся ў вёсцы капітан Жлуктоў, а праз колькі месяцаў прыйшлі геадэзы і пасеклі на кавалкі зямлю пана Драгабыцкага. Працэс называўся парцэляцыяй і здзяйсняў сабой акт гістарычнай справядлівасці.

– Бярэм? – спытала Сонька. – Нядрэнны кусок нам даюць. Там у пана Драгабыцкага заўжды найлепшая капуста і буракі выводзіліся.

Уладзімір маўчаў. Ён сядзеў пад яблынькай, прыдбанай з дворскага саду ў выніку маленькай, асабістай парцэляцыі і бачыў, як пяццю гадамі раней жаўнеры вядуць на расстрэл старога пана. Ідуць праз вёску, мужыкі здымаюць шапкі і апускаюць вочы ў зямлю, жанчыны пазіраюць з-за штыкецін, крадком выціраючы слёзы, тры савецкія жаўнеры за спінай пана Драгабыцкага пасвістваюць вя-

сёлюю песеньку, а пан крочыць з высока ўзнятай галавой, адзначае кожны крок лакіраванай кульбай, а дыямантавым позіткам развітваецца са светам і яго малымі праблемамі. Потым, праз груз і попел, Уладзімір бачыў яшчэ, як нямецкія гусеніцы раз'язджаюць паніча Стасінка ў чырвоную пляму, і чуў, як намаршыраваўшыся ўдос-таль, усе арміі свету сыходзяць у казармы, з грукатам зачыняючы за сабой дзверы. З такім грукатам друкуюцца пасведчанні аб тымчасовай зямной уласнасці.

Адразу пасля заканчэння сяўбы гeadэзы вярнуліся. Пад наглядом камісараў-агітатараў адмянілі сваю ранейшую працу, спайваючы паасобныя загоны ў адзін бязмежны арганізм.

– Што тут цяпер будзе? – пыталі мужыкі.

– Тут цяпер будзе калгас. Вялікі Савецкі Саюз зноў ідзе да нас з братэрскай падтрымкай і дае прыклад, як добраўпарадкаваць зямлю, – вывучанай фразай адказвалі камісары.

– Ну вось, нікуды мы і не дзеліся, – сказала бабка Сонька, агортваючы позіткам доўгія радкі капусты. Дворская зямля раскрылася якраз зялёнымі лісткамі, і яны радасна выбягалі да сонца і да людзей для агульнага карыстання.

Калгас выстаў год. Прытаіў дыханне да жніва, адгарланіў восень, сям-так перазімаваў. Напрадвесні разваліўся, а вясной людзі выйшлі ў поле шукаць кожны сваю мяжу.

Зямля, загартаваная ў доўгай гісторыі ледавікамі, землятрусамі і шматлікімі сутычкамі з каметамі і астэроідамі, і гэты кароткі эксперымент вытрымала, не мігннуўшы вокам. Больш пацярпела яе жывая матэрыя. У полі асот узяў перамогу над аўсом, а коні, прастаяўшы зіму на поснай сечцы, дайшлі да вясны моцна скарачанай чарадой. Але тады жыхарам маленькай Апакі працягнула руку дапамогі заакіянская імперыя. У выпадку Уладзіміра Іванюка падтрымка выявілася чорным, смалістым канём. У гонар ахвяравальнікаў назвалі яго Унрам.

“Якое цікавае жыццё. Раз чалавек на белым кані, другі

раз на чорным”, – здзіўляўся Уладзімір, закладваючы хамут на смалістую шыю Унры.

Загледжаны ў чорную кропку, Уладзімір ішоў за плугам і думаў: “А калі б так даць каню абсалютную волю, мабыць, праляжыў бы ён скібу аж у сваю далёкую Амерыку? А можа, плюнуў бы на плуг ды праляжаў бы ў цяньку дзень да вечара?”

Часам, калі жаўрукі песняй збівалі з прасторы пах неба і скідалі яго ўніз, спыняў каня і слухаў. Затым схіляўся, набіраў жменю пяску, нюхаў яго. Прыжмурыўшы вочы, чарговы раз трапляў у здзіўленне: “Водар нябёсаў нічым не адрозніваецца ад водару зямлі. Значыць, хто ведае пах зямлі, не заблудзіць і ў небе”.

Аднойчы, калі жаўрукі ашалелі ў бясконцай песні ды цягнулі яе так доўга, пакуль неба поўнасьцю не звалілася на поле і лес, а дзед Уладзімір, прысеўшы на кукішкі, насычаў ноздры водарам блакітаў, чорны Унра капытом, магутнейшым за кулак Махамеда Алі, пацэліў яму дакладна ў патыліцу. Засталося зрабіць адзін крок і ступіць у нябёсы.

– Усе імперыі на тое і ўзнікаюць, каб тутэйшага праваслаўнага мужыка шпарыць з абедзвюх рук па мухаедах, – сцвердзіла бабка Сонька. – І лепей тры разы прамаўчаць, як тры разы сказаць “так” або “не”.

На тры фурманкі яна загрузіла хатку і сыноў і выправілася ў Мястэчка, дзе раней пасялілася яе малодшая сястра Маруся, што за ваенным часам насіла ў лес партызанам хлеб і маленькую жменьку звычайнай, жаночай радасці. Зараз, заваяваўшы магістраты і іншыя важныя ўстановы, партызаны паклікалі за сабой і яе. Уладкавалі вахцёркай на фабрыцы і кожны год у Дзень перамогі прыхарошвалі яе бліскучым медалём або ордэнам.

– Дом патрабуе жанчыну, а зямля мужчыну. А ў Мястэчку можна жыць і без зямлі. Вось і выжывеш, – разважыла Маруся.

І паехалі.

Мястэчка

Над Мястэчкам заўсёды стаяў цень пушчы і пах жывіцы. Прадмесце выходзіла з дрэў аднапавярховымі домікамі, якія расстаўляліся ўздоўж завулкаў, а крутыя, гравейныя завулкі, склікаючыся ў пары, у тройкі, выбягалі на выкладзеныя камянямі вулачкі. Не даходзячы да цэнтра, брук перадаваў палачку асфальтаваму палатну галоўнай вуліцы, а драўляныя хаткі саступалі месца шматпавярховым бетонным блокам.

Па адзін бок гэтай асфальтавай стужкі шэрым прамавугольнікам стаяў магістрат, па другі – фабрыка. У сценах магістрату вырашаліся шляхі Мястэчка, у фабрычных цэхах прыходзілі на свет сталы і крэслы. Час ад часу нейкія рабочыя развітваўся з цікавай блузай і станком і перасяляўся ў магістрат або фабрычны кабінет. Здаралася так, бо мясцовы свет быў вельмі малады, і лёсы людзей пісаліся ад рукі, не зважаючы на рэкамендацыі ранейшых пакаленняў, а нават і універсітэцкія дыпломы.

Чалавек вяртаўся дамоў, адчыняў шафу, даставаў адтуль касцюм, падступаў бліжэй да вакна, цяля за цяляй ацэньваючы прыдатнасць старой вопраткі да новага жыцця. Апярэджваючы збянтэжаны позірк шлюбнай жонкі, казаў: “А раніцай пайду не на фабрыку, а ў магістрат. Бо я ўжо інспектар”. Або: “Падрыхтуй белую кашулю. З заўтрашняга дня я не за станком, а пры стале, у кабінце”.

Да поўначы ён вывучаў мудрагелісты шыфр гальштука, а яна прасавала кашулі. Уяўляла пры тым вочы бліжэйшай суседкі, калі раніцай у чарзе па хлеб выявіць

для яе шэптам сваю найнавейшую таямніцу: “Ведаеш? У мяне зараз супольная падушка з кіраўніком цэха”. А калі суседка ад хвалявання каўкне сліну і разявіць раптоўна засохлыя вусны, бо першая здагадка, якая прыйдзе на думку, будзе цалкам непрыстойнай, тады вось, не шэптам ужо, а поўным голасам скажа: “Майго вылучылі, ён цяпер кіраўнік цэха”.

Разглядаючы цэнтр Мясцічка, хтось можа здзівіцца адсутнасці ратушы, пышных палацаў, экзатычных паркаў, спярэшчаных фантанамі або тоўсценькімі купідонамі. Але здзіўляцца не трэба. Мясцічка яшчэ малодшае за бліжэйшы свет, і не так, здаецца, даўно ў цэнтры яго расла пушча і сюды прязджалі пастраляць зуброў літоўскі князь або польскі кароль. Потым высеклі дрэвы, узнікла фабрыка, а прыцэліцца на буйную звярыну пасунуліся міністры ды ўсялякага калібру дырэктары і сакратары. Бо свет мае свае прынцыпы і беражэ іх як зрэнку. За кожнай уладай, вызначанай – не мае значэння – Богам ці выбарчым бюлетэнем, крочыць нязменная цяга да дубальтоўкі або штуцара.

Усе першыя жыхары Мясцічка былі сталярамі і на сваёй фабрыцы даставалі з пушчанскіх дрэў пякучы шкіпінар, мэблю, дошкі і дылёўкі – доўгія, жоўтыя, бы грамнічныя свечкі. Такому занятку аддаваліся з панядзелка да суботы. Восеньскімі і зімовымі досвіткамі, раней за сонца, чорныя фігуркі людзей высыпаліся з маленькіх домікаў, утыкаліся ў морак завулкаў, каб, давалокшыся да галоўнай вуліцы, выявіцца нанова святлу і свету. А вуліца згартала іх і, падштурхоўваючы стрэлкамі гадзіннікаў, што няўхільна набліжаюцца да шостаі гадзіны, кірвала на раззораны ліхтарамі фабрычны пляц. Перасякалі браму сотнямі. І толькі іх твары, хвілінай раней высечаныя з адной глыбы паўсвятла, заставаліся ананімнымі, кропля ў кроплю падобнымі адзін да аднаго. Калі якраз у такі момант Юры Гагарын кружыў у сваёй бліскучай бляшанцы над Зямлёй і калі б час дазволіў яму назіраць гэты абразок, не магла б яму прыйсці ў галаву іншая думка, чым уяўленне бязмежна-

га сабора, што, прадчуваючы блізкі канец свету, склікае да алтара ўсіх, хто жывы.

А потым, як штодзень падымалася сонца і вандравала з усходу на захад – у дзве гадзіны пасля поўдня фабрычная брама выпускала людзей на вуліцу. Разам з сонечным святлом кожнаму чалавеку вяртаўся свой твар, у кожнага ўзнікалі свае думкі і раскрываліся свае сцежкі. Сямейныя няспешна ішлі дадому, халасцякі зачэпліваліся за бар “Сонейка”, а маладыя і закаханыя ляцелі імклівым крокам насустрач свайму каханню.

Суботнімі надвячоркамі сталяры крочылі ў лазню адмыцца ад жывічных водараў. Але лясны водар быў мацнейшы за ўсе лазні свету – уціскаўся пад пазногці, учэпліваўся ў валасы, насычаў скуру, і сёмага дня, у нядзелю, накрываючы яго святочнымі касцюмамі, яны ішлі ў царкоўку або касцёлік згаварыць малітву за спакой і нязменнасць шасці бліжэйшых дзён.

Побач з лазняй стаяў музей. Будынак быў невысокі, але прасторны. Дакладна такія павінны быць музеі пралетарскай рэвалюцыі, ды і ўсе астатнія. У мінуўшчыну трэба заходзіць з пахіленай галавой, вандраваць зігзагамі калідораў, у якіх не ведаеш, а толькі здагадваешся, што чакае за чарговым паваротам. Час у музеях не цячэ жывымі струменямі – ён выстаўлены там на агляд паасобнымі, замарожанымі фрагментамі. Найважнейшымі – на думку тых, хто ў дадзены момант валодае светам. У залах гэтага музея ў шклянках вітрынах як доказ пралетарскага паходжання жоўклі партыйныя білеты, агітацыйныя лістоўкі і газеткі Мясцічка. З-за чырвоных сцягоў вытыркаліся барадацыя партрэты. У непарушнай цішыні Ленін з Марксам назіралі, ці не зварочвае са шляху парадак свету, вызначаны іх тоўстымі кніжкамі і канчаткова замацаванымі салютам “Аўроры”.

Па суседстве з музеем знаходзіўся Дом партыі. Гэты гмах, які заўсёды зірыў на вуліцу высокімі, чорнымі вокнамі, рабіў уражанне мёртвага, пакінутага самому сабе, і толькі ў першы майскі дзень вокны яго раскрываліся, а вялікі балкон ажываў і запаўняўся гоманам. Мёртвасць

была ўсё-ткі толькі павярхоўнай. За тоўстымі сценамі, за густымі заслонамі, праз якія не прабіцца ані святлу, ані слову, вырашаліся справы куды важнейшыя, чым у магістраце. Менавіта тут, пакуль чалавек рабіўся сапраўдным чалавекам, праходзіў ён своеасаблівы каранцін. Кандыдаты ў кіраўнікі або дырэктары, бы цацачныя салдацікі, доўга круціліся ў тоўстых пальцах сакратароў. Цацкі ўсміхаліся какетлівымі ўсмешкамі, тактоўна пералічвалі заслугі, вышэптвалі ўсе гісторыі свайго жыцця – чыстыя, бы сляза анёла. Дакладна так паводзяць сябе маладыя паненкі, калі створаны ў марах прынц абдорвае іх выпадковай ласкай, і гэтую ласку хочацца ім затрымаць за сабой на ўсё астатняе жыццё. А стомленыя вочы сакратароў, разгледзеўшы дэталева чалавечыя фігуркі, рабілі баланс усіх “за” і “супраць”, падводзілі рыску і вырашалі – хто застаецца на стале, а хто ідзе пад стол.

У такі свет заехала аднойчы на трох фурманках Сонька Іванюк. На пляц побач з домікам сястры Марусі разгрузіла сваю хатку, а рукі суседзяў і нават зусім незнаёмых людзей, узамен за добрае слова, хутка паднялі яе на фундаменты. Шмат якія местачкоўцы былі тады яшчэ малодшымі за сваё Мястэчка і слова “дзякуй” кружылася з рук у рукі паўнацэннай манетай.

З першага дня ў Мястэчку дзецям пачалі блытацца сцежкі. На пачатку ўсё выглядала нявінна, нават смешна. Малы Антон, адпраўлены ў школу, міжвольна кіраваўся на лес. Высланы ў ларок па хлеб, Коля вяртаўся, сціскаючы ў пальцах жоўты лімон. А наймалодшы, Сашка, зусім забыў дарогу ў даросласць. Праходзілі дні і месяцы, а ён заставаўся ў краіне дзяцінства. Ледзь навучыўшыся хадзіць, пачаў паспяхова набіраць шлях на фабрыку. Абмінаючы чуйны позірк маці, незаўважна вышмыгваў з панадворка. Гравейкамі, маставой, асфальтам дабіраўся да фабрычнай брамы.

– Таксама хачу быць сталяром, – выпінаючы маленькія грудзі, зазіраў у вочы вахцёрам.

– Гадоў праз пятнаццаць, – смяяліся вахцёры. – І не забудзь падрасці!

Аднак Сашка, які ведаў толькі гэтую адну сцэжку і забыўся на ўсе астатнія, нават на існаванне часу, з'яўляўся ў фабрычнай браме, не чакаючы прызначаны тэрмін. Прыходзіў праз тыдзень, праз месяц.

– Падрос я? – пытаў. – Хачу быць найбольшым стаяром у Мясцічку.

Але і праз год, і праз два гады нязменна гучаў адказ: “А ні халеры не пнешся ты ўверх. Вось дзіва!”. І Сашка смутнеў. А калі чарговыя пяць гадоў паднялі яго толькі на адзін сантыметр, расплакаўся.

– Не плач! – казалі вахцёры. – Не можаш быць найбольшым, заставайся найменшым. Найменшых таксама здалёк бачна.

З гэтага дня ў Сашкі завязалася асаблівае сяброўства з кравецкім сантыметрам. Раскладваў яго на поўную даўжыню, прытрымліваў нагой адзін канец, другі працягваў да макаўкі. Працэдура была складаная, а дакладнасць памераў далёкая ад дасканаласці. Адноўчы на касяку кухонных дзвярэй ён паставіў рыску. Падступаў да яе два разы ў дзень – раніцой і вечарам. Прымерваўся, поўны хваляванняў і неспакою, а калі аказвалася, што сёння таксама, нават на волас, не перасякаецца запаветны знак, уздыхаў з палёгкай.

– І чаму ж ты не расцеш? – бедавала Сонька. Варыла зёлкі, шаптала над імі таемныя закліцці, дом насычаўся лясным пахам, а Сашка надалей заставаўся малы. Зёлкі выліваў крадком за парог, а магільныя словы праходзілі міма, не кранаючы яго, бо закліцці спрацоўваюць толькі тады, калі чалавек выходзіць ім насустрэч.

Адноўчы, калі Валодзя забыў сваё імя і на сходах чужой хаты прасядзеў да прыцемкаў, пакуль не знялі яго адтуль рукі выпадковых людзей, Сонька спалохалася канчаткова.

– Ну, як цябе завуць? Прыпомні. Гэта ж так звалі твайго бацьку, і твайго дзёда, і дзёда твайго дзёда.

Яна любіла Валодзю мацней за ўсіх сваіх сыноў. Быў найстарэйшы, і ад бацькі, апроч імя, узяў таксама вочы – светла-сінія, кранутыя здзіўленнем і задумай. Але Валодзя нічога не мог прыпомніць.

– Не ведаю. Не ведаю, хто я.

Менавіта ў той дзень чатыры сыны Сонькі пачулі дзіўную гісторыю.

“Калі ўдарыў гром, расшчапляючы на дзве раўняці палавіны тысячагадовае дрэва, пачаўся наш свет. Дрэва, узятае на прыцэл вогненнай куляй, было вышэйшым за ўсе астатнія дрэвы, і, быццам міфічная вавілонская вежа, краналася неба. Гэтае дрэва немагчыма прыпісаць у якую-небудзь катэгорыю, вядомую сучаснаму чалавеку, бо было яно створанае як першае і апошняе, з адной мэтай – на волю агню. Сухое, жылястае валакно дубіны спляталася там з вальховымі слямі – ружовымі і сакавітым. Сталёва-шэрую грандыёзнасць граба перабягалі мяккай, алебастрада-белай фастрыгай ліпавыя ніткі, задуменная хмурнасць елкі хаатычнай асновай перасякалася з ветрагоннай палахлівасцю вярбы. Калі магутны гром пераліўся з аднаго канца пушчы на другі канец і калі развеяўся дым, а прыведзеныя цікавасцю птушкі вярнуліся на суседнія дрэвы, з расшчэпленнага пня выйшлі мужчына і жанчына. Мужчыну звалі Валодзем, а жанчыну Сонькай. З іх пачалося нашае Мясцічка і нашае сям’я”.

Такі апавед перадала Сонька Іванюк сынам, сабраўшы іх за кухонным сталом, калі яны пачалі губляць памяць і блытаць сцэжкі. Прыдумала яго на ляту, з першага па апошняе слова свядома абмінаючы фізіку, гісторыю і біялогію, бо кожнай сям’і неабходныя свае імёны і свая памяць, і яны важнейшыя за ўсе, пацверджаныя навукай, але чужыя праўды.

Гісторыю Валодзя занёс на паперу, прыадзеўшы яе ў параўнанні ды эпітэты. Быў такі сшытак у клетку на трыццаць дзве старонкі, які з таго дня пачаў хутка запаўняцца, бо траплялі туды кожны дзень кожнае слова і думка. Запоўніўшы адзін сшытак, працягваў пісаць у наступным. З часам набіралася іх непраўдападобна шмат, займалі ўсе шуфляды, ляжалі на сталі і на паліцах, спускаліся на падлогу, праз кухню і сенцы выходзілі на сходы, на панадворак і далей, у бліжэйшыя вулачкі. Не

ўдавалася іх абмінуць, але можна было па іх ступаць, як па знаёмых слядах.

Лісткі, запісаныя ў першых сшытках, прыпаміналі дрэва, з якога пачалося Мясцэчка. Двор пана Драгабыцкага пераклікаўся там з маленькім дамком на граніцы. Чорны амерыканскі конь хадзіў у пары з белым Султанам, савецкі капітан, засеўшы пад грушай, піў чарку з прыгожымі нямецкімі хлопцамі, а ўсе закусвалі яечняй, падсмажанай рукамі Сонькі.

– Пісьменнік ты мой, – усміхалася Сонька, запускаючы пальцы ў светлыя валасы, нахіленыя над сшыткам. Але, па праўдзе, яна казытала белагаловы цень Уладзіміра, што нават гэтымі вулачкамі ступаў яе следам, выяўляўся раз майскім воблакам, другі раз срэбным узорам на зімовым акне. І тады першы раз з вуснаў Сонькі зляцела сумнай усмешкай: “Твой бацька павінен быў стаць паэтам”.

Сяк-так замацаваўшыся на новых сцэжках, хлопцы пачалі вызначацца на будучыню.

– Я буду міліцыянерам. Міліцыянераў усе баяцца, – сказаў Антон, калі ў пошуках самагонкі іх дом наведалі незнаёмыя мужчыны ў сініх мундзірах. Пайшлі з нічым, бо Сонька ведала закавулкі свайго панадворка лепей за іх, але здзіўны цень страху тоўкся ў яе вачах яшчэ некалькі дзён.

– Я таксама хачу быць міліцыянерам, – адгукнуўся Коля.

У доўгія зімовыя вечары марылі, хто кім стане ў дарослым жыцці. Не здагадваючыся пра існаванне магістратаў і дамоў партыі, размалёўвалі абразкі не менш фантастычныя, чым выведзеныя пэндзлікамі марозу на аконным шкле. А затым раніца сцірала ўсё, а новы дзень прыносіў новыя планы.

– Я буду лётчыкам, – над Мясцэчкам упершыню прагудзеў самалёт, блакіт неба размяжоўваўся на дзве часткі белаай стужкай дыму, Антон суправаджаў яго вачыма, намагаючыся ўявіць свет з вышыні палёту.

– І я таксама буду лётчыкам, – рэхам адазваўся Коля. Яны былі блізняты і заўсёды трымаліся разам. Але, калі б

дакладна адсачыць іх сцежку, можна сказаць – вызначаў яе Антон, а Коля ступаў следам. Капіраваў вопратку і прычоску, паўтараў жэсты і позіркі, і калі б чалавек складаўся толькі з жэстаў і вопраткі, раней ці пазней яны зліліся б у адну постаць, у адну асобу, і нат бабка Сонька не змагла б падзяліць іх і кожнаму даць уласнае імя.

Аднак людзей ствараюць перш за ўсё пачуцці. Пачынаецца чалавек з простаі радасці, з часам ускладняецца злосцю, затым нянавісцю, аж даходзіць да самага незвычайнага – кахання. Можна скапіраваць чужую радасць і паўтарыць чужую нянавісць, але з каханнем у кожнага свая гісторыя. Адны знаходзяць яго, а другія ніяк.

У шаснаццаць год Антон загахаўся ў дзяўчыну з суседняй вуліцы. Нікая іншая дзяўчына ў Мясцічку не ўсміхалася прыгажэй за яе і не распускала прыгажэй валасы на летнім ветры. Усе хадзілі вулачкамі, а гэтая над Мясцічкам крыліла матылём. Так казаў Антон. А Коля глядзеў на дзяўчыну і бачыў звычайныя вочы і звычайныя валасы. “Дзяўчо як дзяўчо”, – абыхава паціскаў плячыма. Блізнячыя сцежкі братаў пачалі разыходзіцца.

Але дзяўчына глядзела на Антона і таксама не знаходзіла ў ім нічога незвычайнага. І ён адступаў у доўгае цярпенне, у балючыя задумы, у самоту, дзе не існуе нічога, апроч уздыханняў і думкі пра небыццё. А калі прычына пакуты з’ехала кудысьці ў свет, Антон пакляўся ніколі ўжо не выстаўляць сябе на здзекі кахання.

“Я таксама ніколі не загахаюся”, – прысягнуў Коля. Але ўсё-такі не змог вярнуцца да брата так блізка, як тады, калі адсачыўшы лёт самалёта, паўтарыў рэхам “і я буду лёгчыкам”, а Сашка, трымаючыся ранейшых планаў, адазваўся:

- А я буду сталяром.
- Ты? Сталяром? – скептычна паківаў галавой Антон.
- Курдупляў не бяруць на фабрыку. Хіба што ў цырк.
- Не бяруць курдупляў на фабрыку. Хіба што ў цырк,
- пацвердзіў Коля.

Але Сашку такія словы ўжо не краналі. Ён канчаткова

спыніўся ў росце і нават да рыскі на касяку прыстаўляўся не штодзень, а для спакою душы раз на месяц, а потым і раз на паўгода.

– А вось і буду. І не абы-якім, а самым маленькім на фабрыцы. І найлепшым. А вы ў дупу паляціце, а не ў неба, – надзімаючы губы, адыходзіў, зашываўся ў хлёўчыку, дзе побач з адзіным вакном Сонька адвяла яму месца на маленечкую майстэрню. Быў там у яго маленькі мала-ток, долата, абцужкі і бліскачая ручная піла. З аскепкаў драўніны Сашка складаў і кармушкі сініцам, і домікі для шпакоў, і мэблю для лялек.

Усе тья домікі, кармушкі і самалёты ў небе Валодзя зачароўваў у літары і запісваў у сшытак.

– Мой ты пісьменнік, – паўтарала Сонька. А калі ў чарговы раз з яе вуснаў сумам зляцела: “Твой бацька павінен быць паэтам”, – з Валодзі выліўся на паперу першы верш. Першы і апошні.

Бо далягляд не стаяў ужо на месцы. Ён пашыраўся, перасякаў чарговыя вуліцы, затым межы Мясцічка, і ў сшыткі, і ў дом пачалі заходзіць новыя людзі і аднаго за другім выцягваць хлопцаў у свет. Першым пайшоў на фабрыку Антон, яго следам Коля, а потым Сашка. Валодзя з’ехаў у Варшаву ў політэхнічны інстытут, праз чатыры гады вярнуўся і як дыпламаваны інжынер засеў у фабрычным офісе і зусім забыўся пра свой першы верш.

Дзядзька Ваня

“А няхай цябе пекла каўкне”, – сказала аднойчы бабка Сонька. Было гэта ў той год, калі Велікоднае свята прыйшло напярэдадні святога Юр’я, і калі ў Вялікую пятніцу мы ішлі ў царкву, каб там, аб’яднаўшыся з іншымі жыхарамі Мясцэчка, чакаць цуду пераўтварэння смерці ў жыццё.

А за нашай спінаю пружыністым вайсковым крокам маршыраваў дзядзька Ваня. У левым борце ягонага пінжака чырванеў вялікі бант, твар святлеў ад бязмежнай радасці, а думкі крылілі над Мясцэчкам. Дзядзька Ваня спяшаўся адзначыць перамогу заўтрашняга свету над учарашнім.

Раніца стаяла сонечная, і першая зелень ускарасквалася на бярозы. У такія хвіліны хочацца чалавеку жыць і спяваць. І дзядзька Ваня напываў радасную, па-рэвалюцыйнаму бадзёрую песню.

– Дзень добры, пані Сонька. Таксама на маніфестацыю, а? Дык мо разам? Калі ласка, – усміхнуўся прыгажэй за майскае сонца і падставіў дапаможнае плячо.

І ў такую раніцу бабка сказала: “А хай цябе пекла каўкне. Смалу там будзеш жаваць-перажоўваць”.

– Ну і файна, пані Сонька, – падхапіў ён. – Пекла таксама для людзей. Цёпла там, кампанія не з апошніх. А смала? Якая зараз у пекле смала? Уся яна асфальтам ляжыць на дарогах і вуліцах.

А потым я стаяў у царкве, узіраўся ў смутныя абліччы Марыі і Магдаліны, што трымаюць варту над чорным прамавугольнікам плашчаніцы. Глядзеў і ў васкавы твар

распятага на крыжы Ісуса, і была ў мяне на Ісуса балючая крыўда: чаму якраз у першы дзень мая дазволіў нягоднікам зрабіць здзек са сваёй асобы? У той дзень, калі ў Мясцічку гучаць духавыя аркестры, вуліцамі пад музыку маршыруюць жаўнеры ў парадных мундзірах і дзяўчаты ў спартыўных касцюмах, дзядзька Ваня, стоячы на балконе Дома партыі, пасылае з-за буйных, чорных вусоў ветлівую ўсмешку ўсяму свету, а ў кіёску, побач з каталіцкім касцёлам упершыню пасля зімовага перапынку прадаецца марожанае. А з першага смутку выплываў другі смутак: “Бедны дзядзька. Як жа зараз яму жыць, пасля смерці з такімі перспектывамі?”

Нахабнае пытанне таўклося ў маіх грудзях доўгія дні і месяцы, разгаралася пры нагодзе ўсялякіх харцэрскіх святкаванняў – менавіта тады запрашалі мы дзядзьку Ваню, прысаджвалі яго да вогнішча, вязалі на шыю чырвоную хустку, а ён, падставіўшы твар да полымя, прыводзіў з далёкай мінуўшчыны і перадаваў нам выявы вялікіх подзвігаў.

І я таксама глядзеў у агонь, а вачыма душы ўяўляў, як распаўзаюцца, уздымаюцца чырвоныя языкі, і не паспееш аглянуцца, як бяруць у абдымкі дзядзьку Ваню. З трэскам спапяляюцца ногі, што пратапталі не адну партызанскую сцежку, і рукі, якія ніколі не прамахнуліся, узяўшы на прыцэл варожы аб’ект, і вочы – яны ж заўсёды адсочвалі пагрозу, нябачную іншым вачам. Уявіўшы такія пякельныя пакуты, я тайком адступаў ад вогнішча, стрымгалоў ляцеў да хаты і, забіўшыся пад коўдру, доўга плакаў.

Было ў нас да дзядзькі Вані асаблівае пачуццё – мужчынскае каханне, што ўзнікае ў супольнай барацьбе, асабліва калі мэта такой барацьбы – перайначыць свет. Праўда, ніколі не стаялі мы з дзядзькам Ванем у акопах, цёмнай ноччу не выходзілі з пушчы, не паўзлі крадком пад зорамі ў напрамку чыгункі, каб там, адной хітра пастаўленай мінай спыніць жалезны кровазварот, што забяспечвае варожую армію бінтамі, амуніцыяй і кансервамі. Не дазволіў нам лёс. Шкада.

Дзядзьку Ваню бачу на нашай вуліцы так даўно, як далёка ахоплівае яе мой позірк. Можна сказаць – ён равеснік маёй свядомай памяці. Пэўна таму, што пасуседску з ягоным домам быў домік цёткі Любы і дзядзькі Колі, куды я заходзіў ці не кожны другі дзень. Калі б была цікавасць зазірнуць у сямейныя архівы, выявілася б, што Ваня быў дзядзькам зусім не нам, а толькі рудому Віціку, як старэйшы брат ягонай маці, пані Ніны. Нам, згодна з местачковымі канонамі, заставалася афіцыйнае проша пана або – нат і ўзяўшы пад увагу супляменнасць вуліцы – не нашмат інтымнейшае “пан Ян”. Аднак спакон вякоў мы клікалі яго дзядзькам, а ён частаваў нас цукеркамі: “Ну, смургалі, марш вучыцца і вырастаць! Айчына чакае афіцэраў, шахцэраў і другіх спецыялістаў. Крочым у добрым напрамку і ўсё найлепшае – наперадзе!”

У светлы вобраз айчыны і яе будучыні ўносіў дысанс пан Алёшка. Не зважаючы на свой дзевяноста дзевяты год, ён шторанак займаў у мясной лаўцы чаргу за свінінай або цяляцінай. Былі гэты чэргі даўжэйшыя за чыгуначныя эшалоны, што, загрузаныя невядома чым, ідуць невядома куды, з аднаго краю свету на другі. Забіваючы доўгае чаканне, пан Алёшка выдаваў зусім іншыя прагнозы. Прымыкаў вейкі, зазіраў у сваю мінуўшчыну, выцягваў адтуль абадраных жабракоў, нанова ўладкоўваў іх пад цэрквамі і касцёламі, клікаў на вуліцу доўгія шэрагі беспрацоўных, а затым, запаўняючы паліцы кілбасамі і паляндвіцамі, пускаў у разгон чэргі, што нахабна гуртуюцца ў мясных крамах.

“Трындзіць старык ад залішне доўгага жыцця, – казаў у такіх выпадках дзядзька Ваня. – Мінуўшчына не вернецца, бо не дазволіць наш высока ўзняты сцяг!” У такія хвіліны нам хацелася стаць дарослымі, пераняць гэты сцяг ды разгарнуць яго на ўвесь свет.

– А дзядзька Ваня, ён праваслаўны ці каталік? – У лугах, што цягнуцца ўскраінай пушчы, мы гулялі ў сцізорык. Заядла, заўзята, быццам на сталёвае лязо абапіраўся лёс свету. Сцізорык быў маленькі, шматкаляровы, якраз выструніўся лязом, але ў пластмасавай руч-

цы прыхоўваўся штопар, пілка для пазногцяў, невядомага прызначэння шпікульцы. Дакладна такія сцізорыкі прадаюцца падчас царкоўнага фэсту ў дзень Успення Прасвятой Багародзіцы, што ў праваслаўным календары адзначаецца за тры дні да заканчэння вакацыяў.

Вастрыё забівалася ў траву, небам ішлі самалёты, знікалі за павеўнымі сукенкамі апошніх летніх аблачын, выходзілі на чыстае поле і зноў чорным пузам рэзалі блакіт.

– Рускія на Чэхаславакію сунуць, – руды Віцік прыклаў далонь да ілба, пальцы склаў у казырок, засланяючы вочы ад нахабных промняў. А дзядзька Ваня кажа:

– Ото цяпер ужо добра адлупцуюць пэпікаў па дупе.

І менавіта тады нехта ўпершыню паставіў Віціку пытанне – праваслаўны ці каталік дзядзька Ваня? Пачыналі мы неяк здагадвацца, што людзі ў Мясцічку падзяляюцца на тых, хто дзеля гутаркі з Усявышнім заходзіць у блакітную царкоўку, ды іншых, якія з такой жа мэтай бяруць кірунак на белы касцёл у цэнтры Мясцічка. Віцік, уладкоўваючы сцізорык на кончыку носа, адказаў не адразу. Забіўшы як трэба лязо ў траву, зірнуў на нас вокам пераможцы: “Ні такі дзядзька Ваня, ні сякі. Ён – партыйны!”

– Значыць – які? – усе вочы сыйшліся на рудой чупрыне.

– Партыйны. Чалавек, які можа ўсё, – удакладніў Віцік.

Здаралася, частаваў цукеркамі і бацюшка Сцяпан, калі пасля святаў Божага Нараджэння сноўдаўся з хаты ў хату з малітвай. Гэта да ягонага візіта рыхтавалася на сталае грамнічная свечка, побач лягала буханка хлеба і ставілася пасудзіна са свянцонай вадой, а між іх сарамліва прысядаў на кукішках алюмініевы пятак, натапырыўшы крылы, глядзеў з аверса арал, а рэверс выяўляўся рыбаком, што працавіта разгартае сетку. Пакрапіўшы ўсе чатыры сцяны, бацюшка на хвіліну апускаўся ў крэсла і, уздыхаючы ўголос – заўжды так уздыхаецца пры нагодзе нямілага абавязку – згартаў у кішэню пяцёрку.

– Вучыцца трэба добра, быць слухмяным, шанаваць маму і тату, уладу школьную і дзяржаўную, і ўрокі рэлігіі не прапускаяць таксама – так ён казаў. Але што бацюшка? Ці здарылася яму калі-небудзь прыдзецца ў партызанскі мундзір? Зняўшы вінтоўку з пляча, крыкнуць: «Стой, страляць буду!» І бабах у чорнае бяздонне ночы? Хутчэй за ўсё – не. І галоўнае, не было пэўнасці: ці бацюшка Сцяпан – чалавек партыйны, хто можа ўсё і заўсёды? Як, скажам, дзядзька Ваня.

На такое пытанне нават бабка Сонька не дала адзначнага адказу. Паглядзела на мяне неяк дзіўна, адварнулася, плюнула пад ногі. Сказала некалькі слоў пра дурных неадказных партызанаў, пра сала і кажух, падабраныя з кладоўкі. Прыпомніла таксама свайго брата Арцёма – бачыла яго апошні раз у сорак трэцім, у студзеньскі вечар, калі тоўсты паліцыянт Казімір Валанцей даручыў яму варту на чыгуначных рэйках. А ноччу падарваўся там ваенны эшалон, і наступным днём гергатлівыя немцы расстралялі ўсіх вартаўнікоў.

– Усемагутны – там вось, – паказала пальцам у бязмежнае неба. – Адзін Бог усё можа.

Але мяне мучыла, ці ёсць Бог? Пытанне заставалася адкрытым з той хвіліны, калі падчас урока музыкі пан дырэктар Сліва заявіў:

– Сусвет нарадзіўся ад вялікага выбуху.

– Як ад атамнай бомбы? – з-за апошняй парты вырваўся Віцік. Аб атамных бомбах дзеці ведалі куды больш за сваіх бацькоў, да таго ж, у школьны падвал паміж горкай вугалю і цеснай клеткай пана вознага прадбачлівыя будаўнікі на выпадак ядзернай атакі запіхнулі бункер. Цёмны, агідны, бы амерыканскі цмок, што прытаіўся пад вадой, на зямлі і ў паветры ды чакае моманту, каб паптаць сінявокія васількі ў нашых агародчыках, а нават разбіць у пух і прах сонца і ўсе астатнія зоры.

– Куды магутнейшы гэты выбух. Як мільярды мільярдаў бомб, – пан дырэктар Сліва разгарнуў футляр, дастаў адтуль скрыпку, бліскучым асколкам канифолі аб'ехаў хрыбет смыка.

– Дык нехта ж падпаліў кнот, – Віцік не адступіў. – Які імперыяліст амерыканскі або наш партызан, а можа і сам Бог?

– Э, там!...

Азвалася скрыпка, і пайшло! – пан Сліва ўсміхнуўся, смыком крануў струну. “Расцвіталі яблыні і грушы, паплылі туманы над ракой” – гукі ірвануліся, пабеглі школьным калідорам, узняліся да воблакаў, разышліся хваляй, збіваючы з ног усе злыя сілы, што заўпарціліся павярнуць нас і нашых сяброў са шляху ў найлепшую будучыню.

Новыя падзеі, што адбыліся з прыходам зімы, таксама пярэчылі бабусіным тэорыям. Пасялі ў маёй свядомасці і іншыя, зусім слушныя падазрэнні: бабка, як і ўсе астатнія смяротныя, можа ж памыляцца! Я пачынаў уяўляць і куды страшнейшае: вось жа прыйдзе дзень, і над бабусяй, гарызантальна напружанай на покуці, бацюшка Сцяпан заспявае “Вечная памяць”, а потым суседзі забяруць яе з хаты, занясуць на могілкі, апусцяць у глыбокую яму і прысыплюць жоўтым пясочкам. Дакладна так, як адбылося з панам Алёшкам. Звалі яго Жалезным, або Несмяротным, пэўна таму, што ў бліжэйшыя дні збіраўся паставіць крок у другое стагоддзе сваёй зямной вандроўкі. Але дзевятнацатага снежня з раніцы пайшоў дождж, а апоўдні неба пасвятле-ла, і з усходу ад пушчы вецер дзьмухнуў прымаразкам. Вулічны брук прыадзеўся чыстым, халодным шклом.

Пан Алёшка, які здрамнуў пасля абеду, якраз пралупіў вочы. Пераблытаўшы адвячорак з досвіткам, накінуў на плечы абшастаную бараніцу, накіраваўся ў мясную краму.

У той дзень у праваслаўным календары адзначаўся святы Мікалай. І дзядзька Коля з дзядзем Ванем выпілі суседскую бутэльку. Апошнюю, што прыхавалася ў хаце.

У нас ніколі не адыходзяць ад стала з такой прычыны.

– Злётаю ў краму, – сказаў дзядзька Коля, выводзячы з гаража матацыкл. – Спраўлюся ў тры мігі.

– Нікуды не паедзеш, – зачাপілася за задняе крыло матацыкла цётка Люба.

– А от жа і злётаю! – адкрыта, заўзята, як ніколі раней, дзядзька Коля выступіў супраць сваёй жонкі. Пасадзіў на галаву каску і, не зашпільваючы яе, акірэчыў цыратавае сядло, левым чаравікам тузануў стартэр.

– Дуй, Колік, я тут пачакаю, – падміргнуў дзядзька Ваня.

Стала ясна: ні пры чым тут пратэсты і лямант цёткі Любы. У асаблівых выпадках жаночы розум прымушаны скарыцца, уклеччыць перад мужчынскім гонарам.

Але матацыкл не дайшоў да мэты. Мабыць, рука самапасам ад святочнай фантазіі надта моцна наехала на ручку газу. А можа, вулічныя камяні ад нечаканай змены надвор'я паднялі нос вышэй за штодзённую норму. А можа, як пры нагодзе незразумелых здарэнняў кажа народ – проста так трэба было!? Адным словам, сцежкі матацыкла і пана Алёшкі перасекліся.

Першай з'явілася хуткая дапамога, і быў гэта самы лішні ў свеце маршрут. Лекар праверыў пульс, паглядзеў у знерухамелыя вочы пана Алёшкі і развёў рукамі, пацвярджаючы такім чынам людскую бездапаможнасць у канфрантацыі з нябеснымі рашэннямі. Следам за медыкамі прыляцелі міліцыянеры і павалаклі дзядзьку Колю ў напрамку сіняй “ныскі”. І дзядзька Коля не запіраўся, толькі бесперапынна паўтараў “ясна халера” і “холера ясна”. І ні слова больш.

– А гарэлку сёння обыватэль піў? – дапытваўся малады сяржант. Але адказ быў нязменны: «Холера ясна...»

Потым, калі ўжо сумная навіна на добрасудедскіх крылах аб'явілася ўсяму Мясцічку, прыбегла таксама цётка Люба. Яна ўголас рыдала і пыталася, што рабіць адзінокай жанчыне, муж якой па апошнія дні свае будзе гніць у астрозе. Затым гутарыў з міліцыянерамі дзядзька Ваня.

– Значыць, пракаціліся мы, – азваўся, хмурна зазіраючы ў вочы сяржанту.

– Ага, – пацвердзіў сяржант.

– А такія старэчы, што бестурботна і без кантролю

малодшых сямейнікаў сноўдаюць публічнымі дарогамі – калі не скандалам, як тады іначай назваць? – ад злосці дзядзька Ваня торгоў доўгія вусы.

– Ну, – сяржант зняў шапку, пачухаў патыліцу.

– Што – ну? Якое – ну? Аплачвае вас народная ўлада, а нармальнаму грамадзяніну ніяк і праехацца сваёй вуліцай. А ўвогуле вуліца, брукаваная коўзкімі камянямі, асабліва ў нашай краіне – адкрытая правакацыя і анахранізм. І час ужо навесці тут парадак.

Сяржант, здагадваючыся, што гутарка стае на палітычныя рэйкі, куды больш коўзкія за вулічны брук, адступіў на два крокі назад. Гэтаму хлопцу, звычайнаму, як і ўсе жыхары Мясцэчка, відаць не чужая была тэорыя бабкі Сонькі аб імперыях, што ўзнікаюць з адной мэтай – з абедзвюх рук шпарыць па мухаедах тутэйшага, праваслаўнага мужыка. Адступіў яшчэ два крокі, трэснуў сінімі дзвярыма, на век вечны заключаючы арыштанта ў цёмных вантробах аўто і даў знак: “Паехалі”.

– Не плач, – сказала бабка Сонька, агортваючы цётку Любу словам. – Усё ў Боскіх руках.

Бліжэйшыя дні бабка Сонька пачынала з малітвы за хуткае вяртанне дзядзькі Колі. У царкоўцы з такой жа мэтай кожную нядзелю запальваліся свечкі. Жаночымі слязьмі спываў воск на падсвечнікі. Але дзядзька Коля не вяртаўся.

– Эх, бабы! Зусім вы, як дзеці! – назіраючы за бяссплённымі намаганнямі, сказаў аднойчы дзядзька Ваня.

Ноччу ён сеў на цягнік і ў дванаццаць хвілін на трэцюю адправіўся ў Варшаву. Ніхто не ведаў нічога пэўнага, але ўсе шапталіся: ці не да Герэка паехаў чалавека ратаваць?

Наступным вечарам усе вокны ў Мясцэчку азарыліся фіялетава-сінім святлом тэлевізараў. На экраны, як і штодзённа, выходзіў пан Герэк. Ён усміхаўся, гаварыў прыемныя словы і ні ў якім выпадку не паводзіў сябе як чалавек, які мае нейкі клопат.

“Пэўна, не дайшоў Ваня, куды трэба. Не дазволілі, не дапусцілі. Гляньце, які той Герэк вясёленькі. Напэўна,

нічога не ведае і не здагадаецца”, – засумавала цётка Люба.

Дзядзька Ваня вярнуўся праз тры дні. Стомлены, непаголены, вочы абведзеныя чорнымі кругамі. Менавіта так з пераможных паходаў вярталіся сярэднявечныя рыцары і новачасныя партызаны. Адразу на вакзале сеў у таксі, замовіў курс на местачковую турму, і за пяць хвілін выцягнуў адтуль дзядзьку Колю на белы свет.

Пад вясну, ледзь снег паспеў адысці ў далёкае мора, заехалі на вуліцу экскаватары, дарожныя каткі, трактары і іншыя машыны, якія мы, бачыўшы ўпершыню, не ўмелі назваць. З аграмадных катлоў лілася на каменне чорная, кіпельная смала.

Коля

Падзеі для іншага месца звычайныя і банальныя, як прыезд вандроўнага цырку, візіт прэзідэнта або прэм'ер-міністра, у малых мястэчках адкладваюцца ў памяці на доўгія гады, а нават набіраюць прыкмету несмяротнасці.

Дакладна так было са з'яўленнем першага ў нас партрэта аголенай жанчыны. Усё здарылася нечакана, і – як ні dziўна – мая набожная цётка Люба мела да гэтай гісторыі вялікае дачыненне.

– Будзем красіць кватэру. Даволі цярпець шэрыя сцены. Трэба ўсё зрабіць, як у людзей, па-местачковаму, – сказала аднойчы цётка, стаўляючы на стол талерку дранікаў. Дзядзька Коля вылавіў з талеркі тоўстую шкварку, запёр яе языком за зубы і, высмоктваючы раскошлівую сакавітасць, згодна хістнуў галавой: – Ага, давай.

Ён слухаў сваю жонку вопытам супольных гадоў і ведаў, што гэтая шкварка, затопленая ў пухлых абдымках бульбіны, мае сэнс, а ў дыскусію з цёткай Любай паглыбляцца дарэмна. Прыпаміналася таксама няшчасная паездка ў ларок за пляшкай, калі ён быў “за”, а цётка “супраць”, а ў канчатковым выніку праўда аказалася на яе баку.

– А хто памалюе? – Дзядзька Коля справіўся з апошнім дранікам, падняўся з-за стала, сытым, спакойным позіткам прайшоўся па сценах. Цягам дзесяці гадоў вочы зжыліся з аднастайнасцю найбліжэйшага краявіду, ды і зараз сцяна не адгукнулася ні адным словам, ні адной яркай плямкай, што магла б парушыць звычайны выгляд дня.

– Зэнік памалюе. Лепшага ў Мясцічку і не знайсці.

– Ага, Зэнік. Ён ведае, што і як, – пагадзіўся дзядзька, аддаючы лёс сваіх сцен на літасць местачковага маляра.

Аднак цётка Люба была асобай канкрэтнай, добра арганізаванай і ні за што на свеце не рызыкнула б вызначыць заўтрашні дзень латарэяй выпадковых здарэнняў. Калі наступнага дня ў хату завітаў маэстра, уся інвестыцыя размеркавалася на канкрэтныя колеры, кожная дэталёвая стаяла на сваім месцы, а форма завяршалася прызначанай сабе лініяй.

– Тут лужок на ўзлеску, там алень з узнятымі рагамі, побач экзатычная пальма, залатое сонейка, тры лісткі клёну ў кожным навугольніку. А ўсё на ясна-зялёным фоне, дакладна, як у краўца Клюка.

Кравец Клок ішоў праз жыццё насуперак сацыялістычнай дзяржаве. Днямі і адвечоркамі выціскаў грошы з даваеннага зінгера. А затым, на чым, забіваў іх у ёмістыя мяшэчкі і, заплюшчыўшы вочы, пад шлох банкнотаў мроіў сонныя дзівацтвы. Можна сказаць – быў ён авангардам гэтага Мясцічка, яго падпольным правадніком на шляху ад бяспечнай сярмяжнасці сённяшняга дня да рызыкаўнай краіны лепшай будучыні. Людзі ніколі не спыняюцца на гэтым шляху. Ідуць так доўга, як доўга прадчуванне несмяротнасці бярэ перавагу над упэўненасцю ў смерці. І таму ніколі яны не знікаюць.

– Дакладна так павінна быць, – сказала цётка, прэзентуючы маэстру сцены, абкладзеныя шэрай каймой.

Маэстра абмацаваў сцены, глядзеў на цётку Любу, слухаў яе словы, але за ягонымі зрэнкамі разгарталіся свае накіды і эскізы, свае капрызны і страхі. Звычайнага смяротніка прыадзяваюць яны ў стрыказаты плашч смешнасці, а вось творчай асобе працягваюць руку дапамогі ў самую важную хвіліну, у той момант, калі з бяскрыптнай матэрыі вытыркаецца фрагмент сусвету, зразумелы нават простае душы і вачам, неадукаваным у мастацкай справе.

– Усё будзе добра. Пэрфект, – запэўніў майстар. –

Можа нават і лепей, як у Клюка. Але ёсць адна ўмова. Калі ўжо пачну маляваць, не хачу тут ніякіх сведкаў.

– Ну, як жа так? – спрабавала дамовіцца цётка Люба. – Я ціхенька пастаю ў куточку. Пагляджу адным вокам, і толькі адзін разочак.

Апошнія словы разбіліся аб дзверы, закрытыя наглуха, бо нельга таргавацца з мастацтвам. Можна сказаць – і дзверы з гэтай хвіліны не дзверы ўжо, а таемны занавес, царскія вароты, і пераступаць парог дазваляецца адно абранцам божым – святарам або маэстрам.

Але за бліжэйшы тыдзень Зэнік не перабраў у сваіх правах. Раз на дзень, больш-менш апоўдні, прыадкрываў занавес для чыста фізічнай стравы. Цялесныя патрэбы маэстра нельга лічыць складанымі. Часцей за ўсё яны не сягалі далей за пляшку, як прадукт выключна гігіенічны, неабходны для нармальнага функцыянавання арганізма, прысуджанага на непасрэдны кантакт з атрутнай хіміяй.

– Бо тыя лакі і алеі, і растваральнікі... Разумееце, цётка, надыхаецца чалавек, накаўкаецца, то і прапаласкаць трэба, – масуючы набрынялы кадык, усміхаўся Зэнік.

– Не разумею, – рашуча адказвала цётка Люба. – Калі ласка – і капустачка, і катлецік, і картопелькі, калі ласка. А алкаголь – у ніякім выпадку. Алкаголь – і сам па сабе грэх, і прычына другім грахам.

Аб грахах меркаванне цёткі Любы было простае і яснае. Яе свет бег наўпрасткі, як дарога з пушчы ў Мясцічка, разганяючы на адзін бок сцежкі дабро, на другі зло...

– Значыць – не? – упэўніваўся маэстра. Але ўпэўніваўся адно для віду. У такія хвіліны – хвіліны канчатковага выпрабавання – цётка Люба мела ў сабе адвагу сэрца святога Юр'я, які перамагаў пякельнага цмока, і ўпэўненасць рукі архангела Міхала, калі ён вострым мячом скідваў антыхрыста ў самыя глыбокія закавулкі пекла, і бесцырымоннасць першых крыжаносцаў, адпраўленых у чужы свет, каб вогнішчам добрай навіны асвятляць морак сярэднявечча.

Ва ўстрыманні і творчай самоце маэстра выстаў тыдзень.

Кажуць, усё найлепшае, што стварыў чалавек, ён выказаў голасам крыўды, размаляваў пэндзлем пакуты, выказаў долатам адзіноты. Гэта абсалютная праўда. Калі Зэнік адчараваў дзверы, калі адкрыў іх насцеж, цётка Люба аж пляснула ў далоні. Сцяна, з падлогі па столь, прыадзелася кветкамі. Расцвіла ружамі, канваліямі, польнымі макамі. А ўсё напоенае расою, скручанае ў гірлянды, у ліпеньскія букеты, здаецца – толькі хвіліну раней згарнулі іх з поля, з агарода, з лясной паляны. І калі зараз не прыйшлі цётцы Любе на думку цудныя сады Семіраміды, то, мабыць, адно па той прычыне, што нічога пра іх існаванне не ведала.

А потым вочы цёткі злёталі на другую сцяну, і адбылося непрыймае.

– А курва твая маць! – сказала яна нечакана.

Можна зразумець яе гнеў. На супрацьлеглай тапчану сцяне было менш кветак. Праўда, таксама ж сакавітыя і натуральныя там колеры. І кожны пялёстак, і паасобная жылка жыўцом скапіраваныя з прыроды, і ўсё ўкладваецца ў фантазійны прамавугольнік, у раму – не сустрэць прыгажэйшую ў самых лепшых галерэях свету. А вось цэнтр малюнка, усю яго сутнасць запаўняе дашчэнту аголеная, чужая панюся. Разлажылася і ляжыць – метр над падлогай, бы законная тут гаспадыня. Левая рука, сагнутая ў локці, падпірае нязначна ўзведзеную галаву, другая далонь – кветка там між пальцаў – пяшчотна гладзіць пурпуровы сасок. Ёсць і чорны трохвугольнічак ніжэй жывата, над трохвугольнічкам каляровы матыль. А затым толькі ногі – доўгія, да акна.

– А ё... тваю маць! – паўтарыла на мове дзяцінства цётка Люба. У сітуацыях экстрэмальных людзі адклікаюцца да сваіх прапачаткаў, шукаюць там падтрымку, пакаленнямі нажытыя правілы, здольныя супрацьпаставіцца нахабным прыступам актуальнай хвіліны.

Маэстра, не сканфужаны адмоўнай рэцэнзіяй, ветліва ўсміхнуўся, паклаў на стомленыя вейкі свае залатыя рукі.

– Вось, цётка, было б і ўсё. Яшчэ толькі пратэр-

мінаваны паёк. Сем пляшак, як сем дзён – паказаў на пальцах. – У іншым выпадку гэтая вось паненка заста-нецца тут. На век вечны.

Ажыццяўляючы пагрозу, загарнуў у ёмістую торбу пэндзлікі, бляшанкі, бутэлькі.

– А ты нават і не думай. Грошы – калі ласка. Называй цану, плачу ўсё, да апошняй капейкі. А гарэлка – не! – вочы цёткі прыжмурыліся, пахаладзелі, зацягнуліся шырмай лютасці. У такі момант працягваць дыскусію можа толькі той, хто сустракае цётку Любу першы раз. І Зэнік адступіў:

– Ну, няхай сёння так. Але, каб усё было ясна – кожны прамаруджаны дзень падвышае плату на адну пляшку, – і крокам, упэўненым у перамозе, пераступіў парог, зачыніў дзверы.

Складанае жыццё людзей, якія аддаюць сябе ідэі. Спапяляюцца яны на вогнішчах, з'язджаюць у чужыя краіны, прыжываюць туберкулёз у сырых турэмных склепах. Шмат якія прыклады прапануе тут гісторыя чалавецтва. І цётка Люба, хай сабе і не зусім свядома, ступіла ў бясконцы шэраг ідэйных пакутнікаў.

Жанчына “ню”... А якое тут дзіва?! Сцены луўраў і прадаў, і трацякоўскіх галерэй ужо і тады ламаліся ад аголеных малюнкаў. Але ж гэты парызжскі ці пецябургскі свет быў нашмат старэйшы і ў працэсе дэгенерацыі забрыў значна далей за нашае Мястэчка. Толькі праз такія гарадкі і вёсачкі чалавецтва пакуль сяк-так трымаецца на нагах, не правальваецца ў бяздонне і нябыт. Яны – справядлівая шаля сусветнай вагі.

Вечарам, пакуль цётка Люба заснула, з перспектывы тапчана доўга ўглядалася ў аголены живот нахабнай кватаранткі, прыходзілі ёй на памяць усялякія пра-роцтвы і знакі, што апавяшчаюць правал нашага свету і банкруцтва роду чалавечага. З малюнка вочы беглі на ікону святой Марыі, скоўзваліся назад і сарамлівым крокам святататніцы вярталіся да аблічча Божай Маці, быццам шукаючы там пацвярджэння правільна пражытаму дню. Але аблічча іконы было таямнічае, непранікальнае,

непарушнае. І толькі пасля поўначы, калі не вельмі вядома, дзе канчаецца ява і пачынаецца сон, святыя вусны адказалі ветлівай усмешкай. Супакоіўшы думкі, цётка Люба заснула. З-за яе спіны, у той жа живот і ў чорны трохвугольнічак, і ў даўжэзныя ногі ўглядаўся дзядзька Коля. А затым уздыхнуў і спінаю павярнуўся да цёткі. Але не спалася дзядзьку Колю. Круціўся ён, варочаўся туды і сюды, з левага боку на правы, з правага на левы, а за прымкнёнымі вейкамі разгарталіся абразкі і працавала ўяўленне, і параўноўваліся дэталі. Аж на досвітку прыйшла на думку слушная выснова: жыццё ўсё-такі несправядлівае. Таму, што складаюць яго не тыя рэчы, што недаступныя ніколі і нікому, але тыя, што недасягальныя нам і зараз.

Наступнага дня дзядзька Коля не ўзняўся з пасцелі з ранішнім сонцам. А дзень уставаў прыгожы – як маладая панна ў храме, і гучны, як касцёльны звон, і адпуцаваны, як дэпутат мясцовага самакіравання ў дзень сесіі сваёй рады. Нават у маі, калі дастаткова колераў і гукаў, не заўжды ўдаецца натуры давесці працу да межаў такой дасканаласці.

Але дзядзька Коля быў бязмежна смутны і ў сваім смутку замкнёны на чатыры замкі цяплення. З-пад коўдры, зацягнутага да падбародка, адным вокам зірнуў карціну на сцяне, а за другой вейкай, прымкнёнай, разгарталіся зусім іншыя лініі – авальныя, расцягнутыя – і складаліся яны кропля ў кроплю ў буйную фігуру цёткі Любы.

На трэці дзень у свядомасці дзядзькі Колі пачалі ўзнікаць абгрунтаваны прыгажосцю малюнка падазрэнні – абмінула яго ў жыцці нешта незвычайнае і ў той жа час простае – каханне.

Бо жыццё дзядзькі Колі запаўняла выпадковая жанчына. Раздабытая ў суседнім мікрараёне клапатлівымі сваякамі, праз месяц заехала яна ў дом шлюбнай жонкай. А затым доўгімі дзесяцігоддзямі ішлі да сябе, набліжаліся на дотык далоні, адгукаліся на сакрэтную інтанацыю штодзённых слоў, калі ўжо не мае значэння

– вядзецца размова голасам сэрца ці рэхам супольных дзён і начэй.

Вечарам дзядзька Коля дайшоў да высновы, што ў яго датыхчасовым жыцці не было ніякага сэнсу, і, гартаючы манатоннае мінулае, прызнаў рацыю даўганосага Косціка. У нядзельныя поранкі, калі жанчыны выпраўляліся ў царкву, мужчыны выстаўлялі на вуліцу столік і, шчыльна абсеўшы яго, гулялі ў “казла”.

– А дзяўчынку накрыйем хлопчыкам, – забіваючы віновую даму віновым каралём, казаў даўганосы Косцік. – Во, як спакусліва застагнала князёўна.

– Э, усе яны аднолькава войкаюць і стогнуць. І князёўны, і тыя з тэлевізара, і доктаркі, і нашыя на фабрыцы, – згартаючы карты, пярэчыў дзядзька Коля.

– Ну, ты мне скажаш. Вось і не ўсе! – усміхаўся сваім тайным думкам Косцік. – Адна будзе ляжаць, бы мёртвае бярвяно, а другая ўюном віцца, – трыумфальным жэстам забіваў яшчэ адну карту, канчаткова завяршаючы сваю над імі перамогу: “Туз! Мая бярэ ўсе”.

На чацвёрты дзень дзядзька Коля вырашыў, што ўвесь вонкавы свет не заслугоўвае таго, каб весці з ім які-кольвек дыялог – і канчаткова адышоў у маўчанне. Адмовіўся ад слоў, і нават на звычайнае “есці будзеш?”, як адзіны адказ, быў адмоўны ківок галавой. Ішоў на кухню, чарпаў вялікі кубак вады, пякучым сцюдзёным холадам забіваў правакацыйны пах яечні. Затым вяртаўся на тапчан.

На пяты дзень адмовіўся ад вады, а шостым адвячоркам, калі цётка Люба неспадзявана ўварвалася ў пакой, заспела яго з носам, забітым у малюнак, з пальцамі, што згартаюць з доўгіх да акна ног апошнія промні сонца. “Кахаю цябе”, – не звяртаючы ўвагі на жонку, ён выяўляў сцяне хваляванні свайго сэрца.

І цётка Люба спалохалася. Словам “каханне” вылузвалася на белы свет абразок, прыхаваны глыбока, у самых сакрэтных закавулках свядомасці. Вяселле лепшай сяброўкі, старэйшы сват, шклянка віна, перамешанага са спіртам, музыка, танец. І чарговая шклянка, і чарговы та-

нец. Затым здарэнні хістануліся, паплылі вольнай, спакойнай рэчкай, што выходзіць з берагоў, згартае ўсё і ўсіх, і нясе – ніхто не ведае куды. У спіну муляў жытні снапок, а ў твар зацята дыхаў падпіты сват. “Гэта каханне?” – пытала сама сябе раніцой, цішком, крадком, задворкамі ступаючы да дома на прадмесці. І доўгімі гадамі адказвала: “Не, гэта не каханне”. З хадюю гадоў вобраз, старанна загорнуты ў хустачкі забыцця, таксама адыходзіў, рассыпаўся дробным макам у бясформеннасць, у нерэальнасць. Аж з’явілася ўпэўненасць: ніколі і нідзе ў свеце не было ні гэтага жытняга снапка, ні падпітага свата, як нідзе і ніколі ў свеце няма і не было кахання.

Спыняючы каскад незразумелых здарэнняў, што пхаюць маленькі чалавечы свет у напрамку няўхільнай катастрофы, цётка Люба наведала бацюшку Сцяпана. Блытаючы словы і думкі, абмінаючы межы сораму, аддала ў ягоныя рукі ўсё свае хваляванні і спадзяванні. Бацюшка зайшоў адвячоркам. Зірнуў – па службовым абавязку – на малюнак, папрасіў захінуць сцяну капай або дываном, пакрапіў гэты дыван свянцонай вадой і пайшоў. Пагасіўшы электрычную лямпачку, у паўзмрочнай цішыні плябаніі доўга думаў пра хітрасці сатаны, што фальшывай, звездзенай да ніжэйшых інстынктаў прыгажосцю, склікае ў свае абдымкі просты народ.

Чарговыя два дні дзядзька Коля застыў на тапчане з позіркам, паглыбленым у дыван. З вычварнага спляцення нітак, са складаных скрыжаванняў асновы і матываў спрабаваў адчытаць таямніцу чалавечага лёсу, адшукаць сакрэтны ключ, што аднаму чалавеку адчыняе ўсё дзверы, а другому закрывае іх, прыбіваючы пальцы і мроі да нябачнага касяка.

Час ад часу прыпаміналася Зінка, прыбіральшчыца на фабрыцы. Прызабытая і далёкая, зараз выходзіла са сцяны назойлівым малюнкам. Не памятаў яе твару, але ў вечаровым паўсвятле ўсміхалася ўсмешкай Зэнікавай прыгажуні. Раскладзеныя на сцяне ногі прыпадабняліся да тых, бачаных начной зменаў на фабрыцы, калі складалі з Зінкай свежыя дошкі ў вялікую кучу. Схілялася за дош-

кай Зінка і схіляўся ён. Сінхронна. Кранаў позіркам загарэлыя сцёгны, а сэрца адгукалася паскоранай пульсацыяй.

Пад раніцу, калі дырэктары і кіраўнікі насычаюцца апошнімі снамі і калі ўсе дошкі складзены, як трэба, на прадбачанае месца, рабочыя дружнай брыгадай падымаюць тост, закусваючы пакамечанымі бутэрбродамі. Часам тосты працягваюцца другой, а нават і трэцяй бутэлькай. Тады таксама працягнуліся, а што было далей, дзядзька Коля не памятае. Праз нейкі час Зінка прынеслася на парог цёткі Любы з клуначкам у руках. “Сын вам нарадзіўся. Гадуйце Булу”, – уручыла клунак, і больш яе не бачылі ні на фабрыцы, ні ў Мястэчку.

– Твой? – пытала цётка, а калі дзядзька Коля ў адказ паціскаў плячыма, лямантавала: «Ага, гарэліца, тваю маць! Яна ж ніколі да дабра не давядзе».

– Наш, – усміхалася бабка Сонька, казычучы маленькі тварык. – Выліты Коля.

– Кажуць – мой, – адказваў. “Можа і так яно”, – намагаўся прыпомніць твар Зінкі.

Цяпер гэты твар быў як рукой падаць, выходзіў са сцяны і напаўняў дзядзьку Колю ўпэўненасцю: гэта было каханне – адзінае, непаўторнае, сапраўднае. Назваўшы яго, зведаўшы і страціўшы, можна жыць далей, хоць не вельмі вядома, навошта.

Тым часам бабка Сонька і цётка Люба не спынялі намаганняў вярнуць Колю сабе і Мястэчку. Засеўшы на кухні, гарталі святых кнігі. Іх цені, бесцялеснымі абрысамі хістаючыся на сцяне, рабілі ўражанне надчасовасці. У прыпушчанскіх вёсках ёсць такія жанчыны. Недацёпы называюць іх шаптухамі. Але гэта няпраўда. Яны – адлюстраванне вечнасці, якая паглыбляецца сама ў сябе, у пошукі першага слова, універсальнага жэсту, што ў змозе адмяніць усе астатнія словы, затрымаць час або накіраваць яго цячэнне ў карысным сабе напрамку.

Першая шаптуха, запрошаная з суседняй вёскі, пачала з малітвы.

“Як засеяны мак цяжка з зямлі падняць, так цяжка ад

маўчання і раба божага Мікалая выратаваць. Як памерлыя ног не ўзняваюць, так бы і маўчанне на раба божага не ішло. Святы Мікола Угоднік, выратуй раба божага ў вадзе, агні і на зямлі. Амінь”.

Але дзядзька Коля маўчаў чарговыя два дні, як надмагільны камень, і другая шаптуха, пакліканая з іншай вёскі, прапанавала адкрыць малюнак. А калі згарнулі дыван, набрала поўныя лёгкія паветра, дзьмухнула ў распяттыя на сцяне ружовыя шчокі, адварнулася, плюнула пад ногі. Паўтарыла цырымонію і з пурпурнымі саскамі, і з доўгімі да акна нагамі. На заканчэнне ўзяла хустачку, якой выціраліся слёзы цёткі Любы, працерла знерухамелае, напалову мёртвае аблічча дзядзькі Колі гэтай хустачкай і спаліла яе на свечцы, кажучы:

– Ты спалі, агонь, мае слёзы гаручыя, загані бяду ў лес дрымучы, хай яна там заблукае і ніколі ў дом не вяртаецца, хай у мужа майго сэрца зжаліцца...

У выніку дзядзька падняўся з тапчана, падступіў да малюнка найбліжэй, як падступіць можна, і, кранаючы пальцам карміновыя вусны, сказаў:

– Гляньце, усміхнулася. – І дадаў, памаўчаўшы: – Я кахаю яе ўсмешку...

Але гэта былі адзіныя словы, моўленыя ім ў той дзень.

Менавіта ў той дзень пайшла таксама па Мястэчку вестка пра дзіўную з’яву – каханне. Гаманілі аб ім у цэнтры і на прадмесці, у блоках і маленькіх доміках, на працы і за бестурботным адпачынкам. На пачатку шэптам, сарамліва, а затым уголас, адважна. Тыя, хто ніколі не шукаў кахання, пераклікаліся з тымі, хто згубіў яго. Даводзілі сваю праўду з зацягасцю, як заўсёды, калі чалавек падсвядома разумее памылку і хоча апраўдацца ў ёй – перш за ўсё перад самім сабой. Свет, у звычайныя дні прымушаны чалавечымі кулакамі рухацца наперад, зараз сноўдаў нага за нагой, ішоў па інерцыі, па звычцы, абы сяк-так скарыстаць дораны сабе час. І толькі ў хатку цёткі Любы з раніцы да вечара цягнуліся паломніцтвы. Разглядаючы малюнак на сцяне, мужчыны крадком

цмокалі ад захаплення, а жанчыны, ледзь глянуўшы, дэманстратыўна адварочвалі твары. Адыходзячы, сумна ківалі галовамі, паўтараючы ў адзін голас: “Коля, адумайся. Навошта табе гэтае каханне? Ну, сам скажы, навошта яно?”

Але дзядзька Коля маўчаў. І бабка Сонька знайшла трэцюю шаптуху. “Ратуй, – злажыла рукі на сваіх абымшэлых шчоках. – Ратуй майго Колю!” Шаптуха, для разнастайнасці, вялікімі кравецкімі нажніцамі адчыкнула з дзядзькавай галавы касмыль сівых валасоў, спапяліла іх у полымі грамнічнай свячы, і попел, у суправаджэнні тайных закліяццяў, панесла на край Мястэчка, раскінула на чатыры бакі свету. Дзядзька і не здрыгануўся. Адзінае, убачыўшы лязо нажніц, паслаў у пустэчу дыямантавы, халодны позірк. “Зусім як стары пан Драгабыцкі, калі першыя саветы вялі яго пад расстрэл”, – прыпомнілася бабцы Соньцы.

– Каханне дорыць чалавеку волю, а воля не баіцца смерці, – сказаў дзядзька Коля. Ягоня думкі перасякалі мяжу краіны, даступнай цётцы Любе і ўсім астатнім жыхарам Мястэчка.

– Люба, каханне – гэта чалавечая хвароба, і ніякая сіла не вылечыць яе, апроч чалавека. Усё-ткі шукай Зэніка, – адчайным, пазбаўленым надзеі голасам сказала бабка Сонька.

Ноччу сасніўся цётцы маэстра Зэнік. Стаяў на высокай да хмарын драбіне і размалёўваў неба ў блакітную кветку. Гэтая кветка, агромная, пялёсткамі краналася гарызонту, а зялёным сцяблом знікала ў расхлістанай майскім ветрам бутэльцы Белавежскай пушчы. Пад драбінай стаяў дзядзька Коля і клікаў незнаёмую прыгажуню. Сон дэфармаваў яе імя, загартаў у бяздонне начных басаў. Цётка Люба, напружваючы слых да межаў магчымага, не здолела яго зразумець. А потым краявід запоўніўся імглой. Белая імгла – як звычайна ў снах – з’яўляецца з нябыту, прымае любыя формы і імёны – так і цяпер выйшла з ніадкуль, разгарнулася над пушчай, пераўтварылася ў постаць прыгожай незнаёмкі. “Хадзі!”

– дзядзька Коля паўтарыў імя прыгажуні. Прыгажуня пачула кліч, пераступаючы доўгімі нагамі вяршыні дубоў і соснаў, пабегла яму насустрач. “Стойце!” – бязгучным голасам закрычала цётка Люба, але яны не чулі, не спыніліся. Нават у забытанай ірацыянальнасці сна цётка Люба зразумела: вось яны з дзядзькам Колям апынуліся раптам па розных баках сна, а, мабыць, і явы, і сцежкі іх разыходзяцца на век вечны.

Найбліжэйшай раніцай, памаліўшыся прасвятой Багародзіцы, папрасіўшы прабачэння ў малым граху, які ў канчатковым разліку ратуе ад куды большага зла, яна прыцягнула на сваёй спіне скрынку чыстай гарэлкі. Знайшла маэстра, а ён, крануўшы сцяну чарадзейскім пэндзлікам, пераўтварыў аголеную незнаёмку ў раззораныя кветкамі гарод. Ён стаіць там па сённяшні дзень, наперакор тром дзесяцігоддзям, сакавіты і свежы, бо маэстра Зэнік не падманваў ні працай, ні матэрыяламі. Не тое, што другія пакаёвыя маляры, каму не праблема прыкласці да сцяны кардонавы шаблон і хітрай помпай дзьмухнуць туды абы-якую фарбу.

Яшчэ і сёння, калі ніхто не бачыць, абапіраючыся на старэчую трысцінку, дзядзька Коля падыходзіць да квяцістай сцяны, працягвае руку, разгортвае пунсовыя макі, снежныя канваліі, дробную, як местачковыя праблемы, мацыёлу. А можа з-за пялёсткаў і густага лістоўя пакажацца ж прыгажуня!? Але зараз дзядзька Коля шторааз менш упэўнены – была яна сапраўды ці толькі саснілася.

Антон

– Будую дом, ведаеш? – прыжмурыўшы вочы, дзядзька Антон сачыў за спраўнымі рукамі буфетчыцы.

– Ведаю, – адказвала буфетчыца Гандзя і стаўляла на столік надзьмуты пенай куваль. – Усе ведаюць.

Пасля складаных гістарычных паваротаў людзі ўступалі на шлях будаўніцтва. Хутка наганяючы страчаны час, пространь запаўнялася новымі аднапавярхоўкамі. Але ў гэтых людзей не было нават кроплі шаленства. Памяць нахабна капіравала простыя домікі, узведзеныя ў першыя дні жыцця Мястэчка, павялічваючы адно іх вонкавыя памеры. Тым часам усё нутро, нябачныя душы дамоў, з якіх пачынаецца крок у будучыню, заставалася нязменным.

Дзядзька Антон узводзіў дом, інакшы за ўсе астатнія ў Мястэчку. Калі цесляры дайшлі да месца, дзе звычайна пачынаецца дах, на гэты першы дом ён загадаў паставіць другі. Упоперак да франтальнай сцяны першага паверху. Ужо па гэтай прычыне будынак быў незвычайны. Тры спальні на другім паверсе, кухня і салон на першым. У падвале гараж, а побач з гаражом майстэрня.

– Дом вялікі, але, праўду сказаўшы, каму ён патрэбен? – сумна ўсміхаўся сваёй адзіноце.

– Такому дому патрэбная жанчына.

– А дзе ж яе знайсці... Сорак на спіне, – рытарычна пытаў Антон.

Антон, як і ўсе мужчыны ў нашай сям’і; быў сталяром. Хадзіў на фабрыку так доўга, пакуль не дайшоў да высновы, што няма ў гэтым ніякага сэнсу. Побач са

старым домам збудаваў майстэрню, і з раніцы да вечара гулі там розныя станкі. Першай адзывалася піла, званая крайзэгай, потым габлярка, шліфавальны станок. Апошнім браў голас малаток, спалучаючы працу машын у форму, прадбачаную чалавекам.

У той час нават самая маленькая прыватная майстэрня аддзячвала за працавітасць рук прыбыткам, параўнальным з заробкам пана прэм'ер-міністра Ярашэвіча. Залатоўкі прыходзілі невядома адкуль, сыпаліся бярозавымі стружкамі, дубовымі абрэзкамі, сасновым пілавіннем. І калі чалавек, пазбягаючы памылак, характэрных міністрам, не мантачыў грошы на акцёрачак, што зачэпліва перабіраюць ножкамі, танцуючы канканы, ды на парыжскія пінжакі, не пераліваў іх у сонечныя промні часу, беспрадуктыўна страчанага на трапічных курортах, асобныя залатоўкі вырасталі ў сотні, у тысячы, у дзесяткі тысяч.

Антон абмінаў спакусы вялікага свету. Толькі ў суботнія пасляпоўдні даваў волю маленькім капрызам і адпраўляўся ў бар "Сонейка". Побач з прылаўкам быў ягоны столік. Можна адтуль глядзець у залу, а можна таксама назіраць за буфетчыцай Гандзэй, якая змагаецца з вялікай сціртай выкарыстаных шклянак і куфляў. Сядаў на звычайнае месца і аддаваўся задуменню, спаглядаючы праз задымленыя галовы штодзённых кліентаў у свой свет.

Людзі, што часцей бываюць побач са смерцю, бачаць куды больш за іншых. Разумеючы зманліваю вартасць усіх скарбаў нашага свету, цэняць кожную хвіліну і рэч. Накапліваюць усё, што ў канчатковым разліку можа быць наяўным доказам іх прысутнасці ў жывых. Напрыклад, будуюць вялікія дамы.

Дзядзька Антон сустракаўся са смерцю штодзённа. У сваёй маленькай майстэрні ён вырабляў дамавіны, і ні адзін жыхар Мясцічка без яго веды не адышоў на вечны спачын.

– А калі памру, падрыхтуеш мне труну, Антоська, – казалі часам бабка Сонька. Яна была ўжо вельмі старая. Можна падумаць – вызвалілася ад пераможнай улады

часу, а можа, увайшла з ім у змову, недаступную іншым людзям? І час каторы ўжо год абмінаў яе, праходзіў побач, нават не працягваючы руку, каб маршчынай запісаць на твары чарговы дзень або месяц.

– Толькі, ведаеш, салідную, – удакладняла бабка.

– Падрыхтую, мама – адказваў Антон і, апярэджаючы чарговыя дырэктывы, працягваў: – Я ўсё ведаю. Салідную, дубовую. А падушку зарадзім не стружкамі, а сапраўдным пер'ем.

– Дакладна так. У раі няёмка фарсіць сукенкай, запэцканай стружкамі.

У сваёй райскай будучыні бабка Сонька ніколі не сумнявалася. Вядома, не збіралася паміраць толькі па той прычыне, што на другім баку яе чакаюць з узнагародамі і прызамі за беззаганную стажыроўку ў горшым свеце. Размову пра труну хутчэй трэба лічыць сяброўскай гутаркай з часам, выпрабаваннем яго цяжкіх, праверкай чуйнасці.

А тут заставаліся яшчэ справы праязныя, не завершаныя, не зашпіленыя на апошні гузік.

– А вось не памру, пакуль не ажаню цябе, Антоська, – вызначала яна ці не апошняе заданне на сваім доўгім зямным шляху.

– Прыйдзеца крышку пажыць, – усміхаўся ён.

Але з чарговай восені справы паскорылі крок. Як звычайна ў суботні адвячорак, Антон зайшоў у «Сонейка». Пераступіўшы парог, не ўзяў напрамак да свайго століка, а скіраваўся да буфета. Абапершыся на прылавак, папрасіў піва, здзьмухнуў белую пену, каўкнуў доўгі глыток.

– Ведаеш, учора паставілі вяху. Застаеца знайсці жанчыну і жыць, – адазваўся, ці то жартам, ці ўсур'ез.

Позірк можа часам перадаць больш за словы, і ён сваімі вачыма намагаўся знайсці вочы буфетчыцы.

– Хіба гэта праблема? – буфетчыца спаласквала куфлі, расстаўляла іх дном угору на паднос, шклянкімі сценамі саслізгваліся кропелькі вады. – У такі дом, спакойны і бяспечны, знойдзеца і жанчына...

- А ты?
- Што, я?
- А ты, пайшла б?
- Я? Але я вас не кахаю.
- Каханне... Няўжо гэта самае важнае?
- Найважнейшае.
- Э, не! Найважнейшае – быць добрым чалавекам.

Жыць так, каб з-за нас не плакалі.

Гэта была дзіўная размова. Можна таму, што дзядзька Антон у свае сорак пакуль нічога не ведаў пра каханне, бо калісьці даўно таму даў прысягу абмінаць яго здалёк, а дваццацігадовая Гандзя ведала ўсё? “У дваццаць? Немагчыма!”, – скажучь скептыкі. Але гэта толькі доказ, што яны ніколі не аддавалі сябе гарачым пачуццям, асабліва фатальным, няшчасным да костачкі, калі кожная пралітая сляза коле тысячай асколкаў, а хвіліна цярпення прыбаўляе дзесяць гадоў жыцця. Закаханыя восемнаццацігадовыя дзяўчаты – як начныя матылі. Не зважаючы ні на што, ляцяць да прызначанага сабе полымя. Іх шчасце – момант, але важнейшы за ўсё астатняе.

Потым, спапяліўшыся, выходзяць замуж за мужчын, якія нічым не нагадваюць іх вялікае каханне. Можна падумаць – ідуць не пад вянец, а ў спакойную бяспечную прыстань. Адны застаюцца там назаўжды, хаваючыся час ад часу ў сакрэтныя абдымкі ўспамінаў, другія жывуць успамінамі і раней ці пазней збягаюць абы-куды, толькі б далей ад сябе і гэтага невыноснага спакою.

У халодны кастрычніцкі дзень дзядзька Антон павёў пад вянец буфетчыцу Гандзю.

- Абрашчаецца раб божый Антоній до рабы божай Анны, – у драўлянай царкоўцы голас бацюшкі Сцяпана гучаў урачыста, узносіўся пад купалы, разыходзіўся адтуль на гасцей, што сышліся з усяго Мястэчка дзяліць радасць з дзядзькам Антонам. Шматлікія дзядзькі, мала вядомыя сваякі, сябры сапраўдныя і выпадковыя, занялі месца з правага і левага боку алтара, пакуль маладыя крочылі цэнтрам.

Дваццацігадовая Гандзя выглядала вельмі прыгожа

побач з дзядзькам Антонам, народжаным у зусім для яе незразумелы і неверагодна далёкі даваенны час. І нават даўгаваты нос маладой панны, у супрацьпастаўленні з даўжэзнай Антонавай біяграфіяй, набіраў нейкія новыя, цікавыя кшталты.

На заканчэнне хор гукнуў “Многае лета”, а госці кінуліся натоўпам віншаваць шлюбную пару. У выніку такога ўрачыстага абраду застаецца жыць доўга і шчасліва.

І ў той дзень усе заходзіліся ад шчасця і шчыра цешыліся, што Антон у рэшце рэшт адшукаў прызначаную сабе палову.

А я ніяк не мог зразумець, у чым заслуга дзядзькі Антона. Якая ж праблема адшукаць тое, што заўсёды было, можа, у сотні крокаў між яго домам і барам “Сонейка”?

У гэтым своеасаблівым шлюбным спаборніцтве я куды вышэй цаніў дасягненні майго бацькі, Валодзі. Адукаваны ў вялікім горадзе, разам з дыпламам ён прывёз да нас у Мясцічка самую дзіўную жанчыну – Стэфанію.

У Стэфаніі ўсё было іншае. Крыху смешнае, крыху страшнае, а перш за ўсё – экзатычнае – палі капелюша, прыбраныя жоўтай ружай, павеўныя сукні, шарэнгі кніжак з залатымі хрыбтамі, на ўсю сцяну. Усё вылучала яе з манатоннага шэрагу жанчын у Мясцічку.

У сваім капелюшы, у квяцістай сукенцы, з кніжкай у руках выходзіла Стэфа на вуліцу. Вандравала для чыстай, нікому тут незразумелай прыемнасці вандравання. “А пані полька ізноў на шпацыр адправілася, – здзіўляліся суседзі. – Блакітная кроў, вядома”.

Я не ведаю, якой крывёй пячаталася мая маці. Можа, у ёй не было крыві ўвогуле? Калі бабка Сонька ўпершыню пабачыла яе ў нашай царкоўцы, так і падумала. Бледны твар і механічная саноўнасць крокаў, якія стаўляла, кіруючыся да прытвора, а потым да царскіх варотаў, выклікалі меркаванне, што маецца справа з асобай неабавязкова зямнога паходжання.

“Ці ты, Уладзімір, хочаш узяць за жонку прысутную тут Стэфанію?”, – словамі, нязменнымі спакон вякоў,

прывітаў іх бацьшкі Сцяпан. І звяртаючыся да маладой панны, ці не першы раз за ўласную царкоўную біяграфію, ён спытаў на зусім другой мове:

– A czy ty, Stefano, chcesz pojąć za męża obecnego tu Władimira?

– Так, хце! – адказала Стэфанія, уступаючы такім чынам у вялікую галерэю местачковых жанчын.

– У мяне дрэнныя прадчуванні, – пасля вяртання з царквы сказала тады бабка Сонька. Разам з Марусяй яны ў кладоўцы змешвалі спірт з віном “Мысьліўскае” для вясельнага пачастунка. – Сніўся сон. Вецер разбурыў дах нашай хаты.

– Трындзіш дурніцу, – з-за другой бутэлькі адазвалася Маруся. – Усё ў цябе нейкія сны, прымхі, прадчуванні. А свет цяпер просты, як салдацкая песня.

– Але такога не можа быць – дзве веры на адной падушцы. І ніколі ў нашай сям’і не было. Дрэнна ўсё закончыцца.

Аднак Валодзя і Стэфанія жылі так нармальна, як і астатнія ў Мясцічку.

Шэраг гадоў бабка Сонька насіла гэты сон у сабе. З ім прачыналася, падступала да акна, шукаючы злавесныя знакі ў новым досвітку. Здоўнасьць чытаць будучыню ў снах, у канфігурацыі вясновага лісьця на дрэвах, у палёце птушак лічыла справай самай натуральнай у свеце. Узяла яе спадчынай ад сваёй бабкі, міжвольна і беспраблемна, як пераймаюцца пакаленьнямі позірк, жэст, інтанацыя голасу, маршчыны наўкол вачэй. Напярэдадні вяселля дзядзькі Антона ёй не сасніўся ні адзін дрэнны знак.

Пасля шлюбу жыццё Антона і Гандзі пайшло ранейшымі рэйкамі – паралельна, перасякаючыся адно ў неабходныя моманты. Яна хадзіла ў “Сонейка”, ён з раніцы да вечара займаўся ў майстэрні. Габляваў дошкі. Збіваў іх, фарбаваў і лакіраваў. Высцілаў белым палатном.

Незаўважальна ён пачаў у сваю працу ўкладаць асаблівую пяшчоту. Тым болей яе было, чым болей яго думкі займала Гандзя. Закаханыя паэты складаюць над-часовыя паэмы, кампазітары пішуць сімфоніі, мастакі

малююць абразы, а дзядзька Антон услаўляў каханне праз тое, што ўмеў рабіць найлепш. Дамавіны – раней смутныя і халодныя – пацяплелі, папрыгажэлі. Фантазійнымі барэльефамі ўсміхнуліся векі, высцілка памякчэла квяцістымі карункамі, нават цвікі забіваліся асцярожна, каб не хваляваць цішыню, што раней ці пазней знойдзе тут сваю прыстань.

– Ах, як прыгожа! – захаплялася бабка Сонька, заглядаючы ў майстэрню. – Аж хочацца прылегчы.

А потым, вяртаючыся да зямных спраў, пытала:

– І як табе, Антоську, жывецца?

– Добра, мама. Нармальна, – адказваў дзядзька Антон.

– Пачакаю ўнукаў, і можна паміраць. А будзе дзяўчынка, назаві Сонькай, – вачыма ўяўлення яна бачыла маленькую дзяўчынку, што, пераймаючы яе імя, паходку, здольнасць чытаць знакі, запісаных ў хмарах і лісцях дрэў, на яшчэ адно пакаленне выратуе ад небыцця ўсіх жанчын гэтага роду.

Напрадвесні справы пачалі ўскладняцца.

На пытанне: “І як табе, Антоську, жывецца?” – дзядзька Антон нязменна адказваў: “Добра, мама. Нармальна”. Але ягоныя вочы адводзіліся ўбок, уцякалі ў толькі яму вядомыя думкі. Гандзя вярталася з працы ўсё пазней і ўсё менш слоў прыносіла з сабой дадому.

– Які ж сёння стамляльны дзень! – і, раздзеўшыся, адмяжоўвалася ад мужавых пяшчотаў і ўсяго свету сном.

Вясна ўсё вышэй падымала сонца і траву, для радасці людзей з зямлі высыпаліся кветкі. Аднак з кожнай кветкай, рассыпанай на сцежцы між домам і барам “Сонейка”, з твару цёткі Гандзі сціралася чарговая ўсмешка.

Ёй прыпаміналіся ружы першага кахання. Сотні іх раслі калісьці ў местачковым скверыку. Жоўтыя, чырвоныя, белыя. Калісьці... Два гады таму. Даўней за вечнасць – і як бы ўчора! На працягу аднае кароткай летняй ночы ўсе чырвоныя ружы былі сарваныя ўвішнымі рукамі. Памятала гэтыя рукі – закрываўленыя, акале-

чанья вострымі калючкамі, яны засыпалі чырвонымі пялёсткамі яе валасы, вочы, вусны. Пацалункамі згарта-ла кроў з ягонай далоні, з пальцаў, што зведалі кожны, найбольш сакрэтны куточак яе цела. А потым ён з'ехаў у афіцэрскую школу ў Познань, ажаніўся з прыстарэлай і непрыгожай дачкой нейкага палкоўніка, каб у будучыні таксама стаць палкоўнікам, а можа нават генералам. Ружы... Пялёсткі апалі, калючкі засталіся.

У першы вечар лета Гандзя не вярнулася зусім. Антон чакаў яе да поўначы, да світання, і цёплая, самая кароткая ноч года выдаўжалася ў бязмежную, халодную вечнасць. Наступнага дня ён не пайшоў у майстэрню. Сядзеў на кухні, глядзеў у вакно і чакаў. Вуліцай ішлі людзі – знаёмыя, суседзі. Ведаў іх імёны, але цяпер, як ніколі раней, усе яны здаваліся яму чужымі, ананімнымі і лішнімі. Натоўп толькі тады мае твар і імя, калі ёсць у ім блізка нам чалавек.

Антон ведаў, што будзе чакаць Гандзю ўсё жыццё. Днямі ён сядзеў ля вакна, а адвячоркамі заходзіў у “Сонейка”. Пустое месца за буфетам забівалася ў сэрца балючым цвіком, а штодзённыя наведвальнікі, калі пытаў іх пра Гандзю, разводзілі рукамі і сумна ўсміхаліся.

Праз тыдзень асірочаны буфет узяла ў свае рукі новая буфетчыца Лёдзя, а з першым снегам Антону прыйшоў ліст. Некалькі слоў, запісаных на паперы: “Прабач і не чакай, я ніколі не вярнуся”. На паштовай пячатцы спрабаваў адчытаць назву мясцовасці, але чорныя літары складваліся ў незразумелае слова “ніколі”.

– І што цяпер будзе? Развод? – спытала бабка Сонька. – У нашай сям’і ніколі не здараліся разводы.

Перакінула ў памяці ўсіх жанчын, пачынаючы з той першай, што выйшла з расшчэпленнага перуном дрэва. Каханья або не каханья, усе цярпліва пераадольвалі тунель стагоддзяў, падсвядома накіроўваючы жыццё да светлага выхаду ў нашыя дні.

– Свет ашалеў, – сказала бабка Сонька і замоўкла на бліжэйшы тыдзень.

У майстэрні, перанесенай у падвал новага дома, Ан-

тон моўчкі збіваў дошкі ў добра вядомую форму, а ў думках назойліва завіхаліся словы: “Прабач і не чакай...” І ў водгук кожнаму слову малаток забіваў цвікі. Мацней і мацней, не зважаючы ні на што.

На працягу наступных сямі дзён бабуля Сонька вярталася памяццю да восеньскіх ранкаў і начэй, якія папярэдзвалі вяселле дзядзькі Антона. Гартала іх каторы раз, шукаючы знак, што раней, з-за неахайнасці, абмінуўся ўвагай. Але нічога там не знаходзіла. Не сасніўся ніякі сон, праз прыадчыненае акно не ўварвалася ў дом ашалелая птушка, люстра на сцяне не рассыпалася дробным макам. Пасмутнела. Бо адчула, што пакінула, адышла назаўжды ад яе моц прадчування будучыні, перачытвання сноў і рэальных знакаў. І прыйдзецца жыць вечна ў чужым і незразумелым свеце.

Сашка

У будзённыя дні пасля поўдня, калі ў бары “Сонейка” паветра было ўжо сіняе, як папяросавы дым, а мармуровая крошка падлогі клеілася да чаравікаў астаткамі піва, доўгавалосыя маладзёны хапалі малога Сашку пад пахі і ўздымалі на столік, хвіліну раней акуратна прыбраны ад масіўных, жывататых куфляў.

– Ну, Сашка, пакажы, як Герд Мюлер забіў мяч у польскія вароты.

Чыесьці спрытныя пальцы згарталі капялюш з галавы неасцярожнага асобеня, які заблукаў сюды не як заўсёднік, а зусім выпадковы госць, таму і ставаўся бяспечнай ды лёгкай здабычай. Капялюш перадаваўся з рук у рукі, збіваючы са следу нямы позірк уласніка, пяцляў налева, направа, наўскасяк, ажно спыняўся ў месцы прызначэння, на століку побач з карлікавай нагой.

– Давай, Сашка, давай!

Карлік шырока разводзіў плечы, левая нага моцна запіралася ў стальніцу, нязначна згіналася ў калене, тым часам правая ўцякала далёка назад. На адзін міг нерухомеў, бы тоўсценькая, кругленькая ластаўка. А затым правая нага, прыведзеная ў рух жывой пружынай, адпраўляла капялюш у найдалейшы закавулак бара.

Падачу пераймаў Була. Ён быў, праўдападобна, маім дваюрадным братам. Кажу праўдападобна, бо ў гэтай матэрыі меркаванні бабкі Сонькі і цёткі Любы рэзка разыходзіліся, а дзядзька Коля, які ўсё павінен ведаць найлепей, не ведаў нічога і толькі паціскаў плячыма.

– Разява ты! – казалы цётка. – Знайшлі найвялікшага

на фабрыцы прыдурка і падкінулі. А ты гадуеш. Ну, сам паглядзі, які ён Іванюк? Хто ў нас бачыў такіх, двухметровых даўгел?!

Дзядзька Коля маўчаў, паціскаючы плячыма, а ў размову ўключалася бабка Сонька.

– У нас – якіх захочаш. І найменшыя, і найбольшыя.

Так ці іначай, Була лічыўся найлепшым футбалістам у бліжэйшым наваколлі, а ў Мясцічку заставаўся толькі таму, што дзесьці трэба сустрэць свой лёс і прывітаць эмісараў сталічнай «Легіі» або познаньскага «Леха».

– А я і так пайду ў свет, – мармытаў, зграбаючы з падлогі стомлены капялюш. – А ўдар добры быў, класны. Бачыш, Сашка, калі б ты так сантыметраў на пяцьдзсят яшчэ падцягнуўся, я б узяў цябе з сабой. У Варшаву або Познань – пакуль сам не ведаю, куды мяне лёс закіне.

Ад страху, што можна правароніць варшаўскіх пасланцоў, ён нават адмовіўся ад фабрыкі і сталярскага станка, аддаўшы ўсяго сябе чаканню і бару “Сонейка”. Але лёс упарта трымаў Булу тут, як нябачная мытня трымала Сашку на мяжы маладосці і даросласці. Яго раўнагодкі, аблажыўшыся сем’ямі, заходзілі ў першую сівізну, а Сашка заставаўся на ранейшым месцы. Вітаў адну кампанію, праводзіў яе колькі крокаў, развітваўся, вяртаўся назад і сустракаў наступных. Народжаныя дзесяцігоддзямі раней, абганялі яго вокамгненна і без асаблівых намаганняў, як на шашы вялікая машына абганяе малую, віншуючы яе сяброўскім рогатам клаксона. І пэўна таму Сашку, адзінага з бацькавых братоў, я ніколі не называў дзядзькам.

Часам Сашка рабіў грубую памылку, і капялюш спыняўся на паліцах з бутэлькамі, зараз за галавой пані Лёдзі, што вартавала буфетны прылавак. Фарбаваная ў золата завіўка наструньвалася львінай грывай, маляваныя вусны расшыраліся ў драпежны званец. Прыхапіўшы выпадковую анучку, пані Лёдзя зрывалася наводзіць парадак:

– Пайшлі вон! Я сказала – вон пайшлі!

На такі крык з канторкі, прытоенай па правы бок побач з буфетам, высоўвалася галава пана Метэка. Быў гэта эlegantны мужчына неакрэсленага ўзросту, абліччам – заўсёды абыякавым і спакойным – прыпамінаў гульца ў покер. Але той, каму да пана Метэка было бліжэй, ведаў значна больш. За занавесам абыякавасці і спакою таіўся смутак. Можна б сказаць: пан Метэк смуткаваў заўсёды, незалежна ад пары дня і года. Калі верыць чуткам, у даваенны час ён працаваў у сталіцы як сапраўдны афіцыянт і ў сапраўдным рэстаране абслугоўваў часам сапраўднага прэзідэнта Другой Рэчыпаспалітай. І толькі кпінай лёсу або рашэннем невядомых начальнікаў трапіў у нашае Мясцэчка, каб несці тут службу на пасадзе кіраўніка бара “Сонейка”.

– Пані Лёдзя, прыбяррыце, калі ласка, разбітае шкло і зрабіце падлік, – у голасе пана Метэка адлюстроўваліся спакой і эlegantнасць ягонага твару. Пані Лёдзя падлічвала страты, да разбітай бутэлькі дадала раней выпітае піва, падводзіла рыску, запісвала ўсё на паперы і перадавала яе пану Метэку. Лічбы бывалі розныя, у залежнасці ад таго, у якую бутэльку пацэліў капялюш – у армянскі каньяк, польскую “чыстую звыклую” ці савецкае шампанскае.

– Калі ласка, панове. Сёння вы згулялі ў футбол за трыста трыццаць два злотыя. А заўтра запрашаем таксама, – пан Метэк клаў паперку дакладна ў тое месца, з якога хвіліну раней капялюш падымаўся ў апошні злашчасны палёт, смутнай службовай усмешкай згартаў належнае і знікаў у канторцы. Абмінаючы прылавак, паспяваў кінуць слоўца буфетчыцы: “Пані Лёдзя, кліент – наш пан. Не забывайце, калі ласка”.

– Ясна! – размаляваныя вусны, націскаючы на літару “я”, пульсавалі вялікім чырвоным сэрцам. – Пань-кліенты, пся маць! Разгарні полы і хвост голы.

– Ой, пані Лёдзя! Ой, бо другі раз не прыйдзем, – крыўдаваў Була.

– Ах, як жа я спалохалася! – пырхала буфетчыца.

Што ні скажы, праўда і сіла стаялі за паняй Лёдзяй.

За ўсю сваю гісторыю Мясцічка паспела абжыцца толькі адным барам. Як далёка ні вяртаешся памяццю, яго бачыш заўсёды. Сёння ён такі, як учора і як год раней, і як у першы поранак, калі разам з бліжэйшым светам вылузаўся з небыцця. Бар “Сонейка” быў вартавым і гарантам стабільнасці Мясцічка. Нават твары сталых наведвальнікаў кружыліся добра знаёмай калодай.

Але аднае раніцы, калі мы зайшлі ў “Сонейка” і адразу з дзвярэй улезлі ў ільдыяныя абдымкі пані Лёдзі, аказалася, што ў свеце няма ніякай стабільнасці і ўсё мяняецца.

– Чатыры піва, можна? – папрасіў Була.

– Не можна, – холадна ўсміхнулася пані Лёдзя. – Прыходзьце з трынаццатай.

– А зараз, што? – не зразумеў Була.

– А зараз без дваццаці адзінаццаць.

– Ладна, пані Лёдзя, пажартавалі і досыць. Дайце чатыры піва.

– Не-а!.. Сухі закон. А, панове, не чулі? – буфетчыца разышлася ў радаснай усмешцы і, не зводзячы вачэй з акна, дзе па-над галовамі кліентаў разглядала прыгажосць поранка, махнула рукой убок буфетных паліц. Паміж звыклымі вачам бутэлькамі стаяла ніколі тут раней не бачаная шыльдачка: “Алкаголь прадаецца з трынаццатай гадзіны”. Гэтай шыльдачкай перадаваўся першы знак, што вялікі свет, а яго следам і нашая маленькая айчына ідуць у дрэнным і незразумелым напрамку.

З гэтага дня мы пачалі часцей забягаць у аднапакаёўку малога Сашкі. Месца было зручнае па дзвюх прычынах: кватэра змяшчалася ў цэнтры і – паколькі Сашка ішоў праз жыццё адзінока – ніякі жаночы голас не ўрываўся нахабным дысанансам у доўгія мужчынскія размовы. Была і адна невыгода. Сашка пачынаў часам працу з шостаі раніцы, і тады забягаць на кватэру было дарма. Але часам ён хадзіў на фабрыку з чатырнаццатай.

Сашкава кватэра рабіла ўражанне дзіцячага садка. Маленькі столік быў абстаўлены маленькімі крэсламі, у маленькай шафе – маленькі пінжак і такія ж кашулі. На

сцяне ў калідоры вісела таксама люстэрка, сантыметраў трыццаць над падлогай, зірыла шкляным вокам за нашымі сцёгнамі, лыткамі, каленямі. Але часцей за ўсё ў люстэрка глядзеўся чырвоны дзіцячы ровар. На гэтым ровары Сашка ездзіў на фабрыку. Націскаючы на мініяцюрныя педалі, каціўся тратуарам да скрыжавання вуліцы Першага мая і Вызвалення, перасякаў асфальтавую стужку дарогі і фабрычную браму, дзе, прыкладваючы два пальцы да брыля, вахцёры аддавалі яму чэсць. Пунктуальна а шостай або а чатырнаццатай самы маленькі ў Мясцічку сталяр ставаў насупраць вялікай машыны, як іншыя чалавечыя давіды штодзень паўстаюць супраць сваіх асабістых галіяфаў. Паўстаюць так доўга, як доўга выходзяць пераможцамі.

Ён пускаў у ход машыну, машына адгукалася раз'юшаным голасам, саслізгваліся стужкавым канвеерам у бяздонную пашчу дошкі.

– На, нажрыся, можа не задавішся! – перабіраючы пальцамі электрычныя кнопкі, паскорваў ход канвеера. Але зяпа спраўлялася. Задыханая, перажоўвала ўсё, што ёй далі, ды выплёўвала на свет бясконцую хмару стружын і апілак.

– Раней-пазней каўкнем і цябе, – у дабрадушнай усмешцы выскальваліся сталёвыя зубы.

– Або і не, – адгрызаўся Сашка, загружаючы ў зяпу дадатковую порцыю сасновай драўніны.

Размаўлялі без накіпу злосці. Калі гутарыш дваццаць гадоў з чалавекам ці машынай, ведаеш суразмоўцу дакладна так, як ён ведае цябе, і нават шорсткае слова або грубы жэст успрымаеш як звычайны сяброўскі штуршок у плячо.

З новым годам фабрыку пачалі наведваць новыя людзі, якіх раней ніхто тут не бачыў. Заклаўшы рукі за спінай, сноўдалі ў мантажную і шпалерную майстэрні, абмацвалі мэблю, выстуквалі пальцамі на лакаваных сценках ім толькі вядомыя шыфры. Сасновая драўніна адгукалася сваім голасам, дубіна сваім, а яны, слухаючы адказ, усміхаліся або, скрывіўшы ад незадавальнення

вусны, нешта запісвалі ў абкладзеных скурай блакнотах. Часам спыняліся перад нейкім станком. Падцягнуўшы манжэты, нерухомелі на пяць, дзесяць хвілін, і толькі іх вочы прабягалі нябачны шлях між цыферблатамі гадзіннікаў ды рукамі сталяроў. А потым у нататніках запісваліся нейкія лічбы і словы.

– А гэта што за архаічнае дзіва?! – сказаў аднойчы незнаёмы чалавек, разглядаючы Сашкаў станок.

– Так, архаічнае, – пацвердзіў другі. Але ён якраз глядзеў не на станок, а на Сашку.

– Пара на пенсію, – прамовіў трэці. – А тут стане самы вялікі агрэгат. У гэтым Мясцічку яшчэ такой тэхнікі не бачылі.

На наступны дзень стары станок не адазваўся ні з раніцы, ні пасля поўдня. Заціснуўшы зубы, замоўк на век вечны. Ніхто таксама дакладна не ведае, куды дзеўся Сашка. Знік, рассыпаўся дробным макам сасновых апілкаў. Фабрычныя прыбіральшчыцы згарнулі іх у маленькую сасновую дамавінку, а мы занеслі яе на праваслаўныя могілкі.

Вечарам схадзілі ў “Сонейка”. На століку спачываў моўчкі невядома чый капялюш, і ніхто яго не кранаў. Апоўначы, калі пан Метэк праводзіў нас да выхаду, не развітаўся звычайным, добра вядомым “а заўтра запрашаем таксама”.

– Заўтра закрываем бар, – пан Метэк усміхнуўся смуткам, які кандэнсаваў у сабе ўсе ягоныя ранейшыя смуткі. – Назаўжды закрываем. Будзе тут прадуктовы магазін. А, можа, спажывецкая крама або банк. Я не ведаю. Я нічога ўжо не ведаю. З заўтрашняга дня не я тут кіраўнік.

Наступная раніца падымалася на ногі марудна і няўмела. Можа, новы дзень забыўся на стары і зараз вывучаў першыя крокі, як вывучае іх нованароджаны чалавек? Першы раз у трынаццаць гадзін мы не пайшлі ў “Сонейка”. Мясцічка здавалася халодным, агідным, быццам ноччу ўзялі яго чужыя захопнікі, патапталі, запіраючы тубыльцаў у паўзмрочныя падвалы. І толькі

адвячоркам Була не вытрымаў, адзінока схадзіў у бар. Рука, ведзеная досведам мінулых гадоў, прылягла на клямку, кранула яе пяшчотна, але і ўпэўнена, як кранаюцца адзін аднаго пальцы шматгадовых палюбоўнікаў. Дзверы не здрыгануліся, і рука паўтарыла жэст – мацней, больш рашуча. Безвынікова. Закрыта... Уражаны, Була адступіў крок назад, абвёў вачыма будынак, праз акно зазірнуў у сярэдзіну, прыклаў вуха да шыбы. Стаіўшы дыханне, намагаўся адшукаць пульс, вылавіць з-за сцяны знаёмае дудзенне. Але сэрца бару было мёртвае.

У галаве назойлівым званочкам празвінела думка: “Якраз сёння вечарам здзейсніцца ўсё, прыедуць доўгачаканыя госці з Варшавы, і закончыцца стары, абыякі свет, і пачнецца новы, лепшы. Але ж шукаць пачнуць з гэтага месца! Бо дзе мяне шукаць, калі не тут?” – прадчуванне выключнасці хвіліны адразу перайшло ва ўпэўненасць, і Була вярнуўся да дзвярэй, яшчэ раз абмацаў клямку.

Лёс бывае цынічны, і дзверы ў вялікі свет, адкрытыя насцеж, стаўляе часам за дзвярыма, што вядуць у месчаквы бар. І гэты першы ўваход пячатае маленькай, здэклівай шылдачкай: “Закрыта назаўжды”.

Була прысеў на сходках і чакаў. Адвячорак парыпваў дваццаціградусным марозікам. З неба на зямлю перасыпаўся дьямантавы іней. Побач прабягалі людзі, хутка, скарачаючы да мінімуму дыстанцыю паміж цеплынёй дамоў і неадкладнымі справамі. Але вонкавы свет не меў ніякага значэння. Була чакаў свой лёс спакойна, не хвалюючыся, не правяраючы гадзіннік кожныя дзесяць хвілін. Так чакае прыходу Месіі бязгрэшны, перакананы ў светлай будучыні чалавек, бо калі і не адкрыюць яму дзверы ў бар “Сонейка”, адчыняць іх у чыстае неба.

Наведаўшы Мясцэчка – няхай сабе нават выпадкова або з цікавасці да белавежскіх зуброў, – зайдзіце таксама і на праваслаўныя могілкі. З галоўнай брамы вазьміце кірунак на маленькую, драўляную царкоўку. За царкоўкай павярніце налева і шыбуйце аж да сцяны пушчы, што драпежнымі кіпцюрамі дубоў і ялін падкоп-

ваецца пад могiлкавы мур. Там сустрэнец Булу. Пакуль ён трапіў у найсмутнейшы закутак Мясцэчка, адляжаў побач з барам “Сонейка” доўгую студзеньскую ноч. Напэўна, сніўся яму самы прыгожы мяч, забіты найлепшаму ў свеце варатару, бо калі на досвітку тоўсты, бы мартэн, міліцыянер Чарнейка разгарнуў блакітную снежную фальгу, Була зірнуў на свет доўгай, светлай усмешкай. Побач з Булам пад адным помнікам спачывае малы Сашка. Іх помнік стандартны, не большы і не меншы за астатнія. Кажуць, смерць раўняе ўсіх людзей.

Валодзя

З таго дня Валодзя Іванюк, калі ён упершыню падаўся сумненням, ці ў ягоных вачах ёсць, прынамсі, адна іскрынка ад вачэй старога Уладзіміра Іванюка, часцей пачаў гасцяваць у сшытках, запісаных доўгімі дзесяцігоддзямі. Гартаў старонкі, перачытваў асобныя словы і радкі. На адных радках ягоны твар закрывала чорная хмара, на іншых вусны расхіляліся ва ўсмешцы, яшчэ якія пераскокваў абыякава, не паглыбляючыся ў нутро літар. Часам заходзіўся гучным рогатам. Тады бесцырымонна вырываў лісток і кідаў яго ў печ. “Дурніца якаясь. Так не было, бо не магло так быць. Няўжо гэта я запісваў?” – папракаў сваю маладую наіўнасць.

Вечарамі на доўгія хвіліны ён спыняўся каля люстэрка. Абмацваў пальцамі нос, шчокі, вусны. Абапіраючы падбародак на ўказальны палец, нерухомеў у саноўнай позе. “Напэўна ж не абы-хто я. Такі твар не даюць першаму сустрэчнаму”, – сумненні падступалі хвалямі і прымушалі яшчэ глыбей зазіраць у сябе. І чым далей у сябе заходзіў, тым больш пытанняў выносіў, вяртаючыся назад. Часам сустракаўся ў люстры з тварамі братоў. Былі звычайныя, будзёныя, як і ўсе астатнія ў Мясцэчку. “Чаму такая вялікая розніца між намі?” – здзіўляўся.

Аднойчы вечарам, калі зайшла да нас бабка Сонька, Валодзя спытаў, быццам мімаходам, не зводзячы вачэй з шкляннай роўнядзі:

– Мама, а які быў пан Драгабыцкі?

– Пан Драгабыцкі?.. – не адразу зразумела, пра што яе пытаюць. – Ах, пан Драгабыцкі... Працаваў там твой

бацька. Фурманіў, пакуль не пажаніліся мы. А пан аказаўся надрэнны, нават ялавіцу не пашкадаваў яму на добры пачатак. Госпадзі, як даўно ўсё тое...

Шукаючы шлях да сябе сапраўднага, Валодзя забягаў у старыя фатаграфіі. Было іх няшмат і, кпінай лёсу, самая зараз важная, самая жаданая канула, як камень у ваду. Гартаў папкі, тоўстыя ад усялякіх папераў, раскопчаў шуфляды і паліцы. Рукамі адчаю ныраў у кішэні старой вопраткі, забытай, дажываючай век на гарышчы. Траплялася ў рукі ўсё, ды – як звычайна ў жыцці – не тое якраз, што шукаецца. Адночы крадком залез у куфар бабкі Сонькі, які мог быць равеснікам свету ды прыхоўваць пад счарнелым векам усе таямніцы сям’і. Дарма. Апроч вытканай на кроснах капы, нічога там не знайшлося.

А тую фотакартку прыпамінаў з дзяцінства. У старой хаце яна прыхарошвала сцяну так доўга, што перасталі на яе звяртаць увагу. Была там ці не, калі разбіралі дом і ад’язджалі ў Мястэчка? Невядома. Толькі выплівала на памяць затуманенай, пажаўцелай плямай: брычка, конь, малады фурман сціскае ў далонях ляйчыну, за спінай фурмана пан Стасінак.

– Была такая картачка, праўда, – пацвердзіла бабка Сонька, пакліканая на дапамогу. – Каля царквы, на Успенне здымаліся. Прыязджаў фатограф, ці не з Бельска, і здымаліся. А які год – забі, не памятаю. І куды прапала, таксама не ведаю.

– А які быў пан Стасінак? – задаваў Валодзя чарговае пытанне.

– Пан Стасінак? Ах, пан Стасінак. Сын старога пана. Прыгожы. Вочы чорныя, бліскучыя... І конь у яго быў, Султанам клікалі. Белы, як з восеньскай імглы выліты. А як падрываў капыты, як раскідваў грыву! Глядзіш і не ведаеш – дзе канчаецца конь, а дзе пачынаецца вецер...

На ўспамін далёкай маладосці твар бабкі Сонькі святлеў і ўсміхаўся, але чарговая думка сцірала ўсмешку, паварочвала ў смутак:

– Пана Драгабыцкага першыя саветы расстралялі, а

Султана зварылі і пасеклі на гуляш другія саветы. І пан Стасінак не выратаваўся. Збег у Варшаву, але там немцы ў паўстанні ўтрупянілі. Але памёр прыгожа. Шаблю ў далоні сціснуўшы, клубком жывой адвагі пайшоў на бяздушную кучу жалеза, якую танкам называюць.

Валодзя вяртаўся да люстэрка, а паўсвятло адвячорка распальвала ў ягоных блакітных вачах чорныя, бліскучыя ліхтарыкі. За дзвярыма шкла і часу ўсё выразней маляваўся прасторны дзядзінец двара пана Драгабыцкага, стайня, фурман Іванюк побач з белым канём...

– Закладай, Уладзімір, Султана ў аглоблі. Махнемся ў свет, на вёску зірнем, – пан Стасінак выходзіў з люстра, асцярожна зачыняў за сабой шклянныя дзверы, садзіўся ў брычку.

І ехалі – у лес, у поле... А таксама на рэчку. У апошняе лета туды якраз часцей. За Старыной, за мосцікам, не даходзячы да пушчы, рэчка запавольвае крок, прыпыняецца шматлікімі паваротамі, утульваецца ў ляшчыны, каліны, дзікія парэчкі. У такім вось месцы сустракаецца пан Стасінак з Сонькай. Сонька заўжды з'яўляецца першая. Распранаецца, заходзіць у рэчку, летняй вадой змывае стому прамінулага дня. Ад сонца, што какетліва ападае ў абдымкі гарызонту, яе аголенае цела наліваецца колерам маладой медзі і спружыністасцю царкоўнага звона. Пан Стасінак падкрадваецца да Сонькі, агортвае спіну, а яна, бы срэбная ртуць, выкоўзваецца з ягоных абдымкаў, абарочваецца, жыватом утульваецца ў ягоны жывот, запуская пальцы ў густую чупрыну і калышацца – уніз і ўверх, уніз і ўверх, аж рэчка, чырвоная вечаровым сорамам, выходзіць з берагоў.

Калі сонца дашчэнту згасе, фурман Уладзімір разгортвае ляшчынавы змрок. І не цікавасць, а прازیчны абавязак кіруе ягонымі рукамі. Мабыць, спынілася хістанне летніх хваляў, мабыць, час закладаць Султана ды вяртацца ў двор. І праўда, рэчка варочаецца ў свае натуральныя берагі, паніч Стасінак выбіраецца з зялёнага кустоўя. Стомленным жэстам супакойвае расчохраныя, мокрыя валасы.

– Эх, жанчыны. Які ж у мяне клопат з-за іх. Але ж абы адно такія праблемы, – усміхаецца, усаджваецца ў брычку. – А ты, Уладзімір, ведаеш, што такое жанчына?

Фурман маўчыць, сочыць за сцежкай, што зігзагам заходзіць у сырыя вальшыны. На ўзгорку, калі ўжо колы замацаваюцца на цвёрдым грунце, цмокне на Султана, таргане ляйчыну, па звычцы больш, бо Султан, не раз і не два разы змерыўшы гэты шлях, паспеў запісаць у сваю конскую памяць усе неабходныя знакі, што кіруюць у цёплую стайню. За ўзгоркам зверне направа, стукне капытамі аб драўляны мосцік на Палічнай, пераскочыць дваццаць сонных домікаў Старыны, карчму Ёшкі на скрыжаванні Камянецкага і Баранавіцкага гасцінцаў. Яшчэ кіламетр сасняку, а затым ужо агароды і шырокі дзядзінец двара.

– А ведаеш, Уладзімір? Заўтра мы на рэчку не паедзем, – адзваецца паніч. – І паслязаўтра таксама не. А Соньку ўладкаваць трэба. Кажа, дзіця ў яе будзе. За муж аддаць, бо які тут іншы выхад? Уладзімір?! Падкажы якому кавалеру на вёсцы. Абы не п'яніца ды не гультай, то і кароўку знойдзем, і жыта цэнтнераў пяць дакінем. Няхай Сонька мае... А можа, ты сам скарыстаеш? Сонька, кажу табе, не дзеўка, а жывы агонь.

Брычка паглыбляецца ў сосны, маўкліва ўтуленыя адна ў адну на прыход ночы. Колы стукаюць па хрыбтах каранёў, што здрамнулі пад зямлёй. Чуйна спяць карані, у кожны момант яны гатовыя падняцца, кінуцца ў зялёную гонку. Бо адно на хвіліну расступіўся тут лес – каб чалавек, які ідзе гэтай сцежкай ці едзе ў брычцы, змог зазірнуць у рэчку зор, пастаўленую ў берагі, вызначаныя сасновымі вяршынямі.

– Складаныя бываюць лёсы людзей, – сказаў аднойчы маёй маці Стэфаніі мой бацька Валодзя. – Хто мы? Адкуль прыйшлі на свет? Жывем сваім жыццём ці чымсьці чужым, крадзеным? А ці мае яно сэнс? І ці сапраўднае такое жыццё?

Стэфа глядзела на яго, нічога не разумеючы.

Іным разам, калі яна вярнулася дадому з вандроўкі

па местачковых вуліцах, ён, зазіраючы пад капялюш з жоўтай ружай, падзяліўся:

– Ведаеш? У нашай пані Драгабыцкай было шмат капелюшоў. Белыя, зялёныя і жоўтыя. Летнія, павеўныя, што засланыюць твар ад сонца, і фетравыя, на зімовыя завеі. Ды што я тут.... – спахапіўся раптоўна і, чуйна зазіраючы ў вочы Стэфы, працягваў: – У тваёй бабкі, напэўна, не такія капелюшы былі?

– Можа і былі. Напэўна. А ці шмат? – Стэфа адклала капялюш, працягнула руку да паліцы, разгарнула нейкую кніжку. – О, тут ёсць фатаграфія, глянь. Гэта мая бабка Зуза. Сапраўды, капялюсік на галаве. А камянічку, што стаіць за яе спінай, дзед прагуляў потым у карты царскаму палкоўніку, ці генералу.

Напярэдадні калядных або велікодных святаў Стэфа выштурхоўвала Валодзю ў ларок па мяса. Ішоў туды як на смерць. Ставаў у чаргу, пералічваў людзей наперадзе, а калі дасягаў астранамічнай лічбы ста ці ста дваццаці, прымірыўшыся з бясконцасцю матэматыкі, спыняў падлікі.

– Да вайны, кажуць, дрэнна жылося. Бо паны і беспрацоўе, і хваробы, якія толькі захочаш, і ўсе смяротныя. А чэргі такія ці бачылі ў той час? – пытаў і сам сабе адказваў: – Не бачылі, бо іх не было. Адзін пан Драгабыцкі даваў больш мяса і хлеба, як зараз абы-якая вёска.

– Пане! – схіляўся Валодзя над выпадковым таварышам чэргавай нядолі. І, канспірацыйна зірнуўшы направа-налева, працягваў: – А ў пана Драгабыцкага дзесяткі гектараў залатой пшаніцы было, кароў сотні, а птушак усялякіх – тысячы. А яны, глядзі, пан, што яны змайстравалі? Цьфу! Талончыкі на мяса.

З часам уяўны свет стаў Валодзю бліжэй за рэальны і разважанні пра мінулую славу не пачыналіся ўжо прэлюдыяй “а ў пана Драгабыцкага”. Падчапіўшыся да чаргі, ён некалькі хвілін абходжваў позіркам суседа наперадзе, кідаў нейкае значнае слоўка, каб нарэшце абыякавым, але ўпэўненым голасам паставіць кропку на гэтым

прымітыўным, заслуханым заклікамі ўласнага страўніка, натоўпе:

– Эх, настаў час! А калісьці кожны мой продак хутчэй ужо стрэліў бы сабе кулю ў лоб, скарыстаўшы родавы браўнінг, чым пагадзіўся б быць замацаваным у чаргу за дваццаць пяць дэаграмаў паштэта ў бляшанцы.

– А хто ён такі, ваш продак? – чарга адгукалася зацікаўленнем.

– Пан Драгабыцкі! – адказваў Валодзя. І пералічваў скарбы, накопленыя руплівай працай і эканамічнымі талентамі ранейшых пакаленняў. – За мяжой засталася ўсё, – уздыхаў, спаглядаючы ў той бок, дзе сонца выходзіць на сустрэчу з чарговым днём.

– Пан Драгабыцкі, кажаце, – суразмоўцы чухалі патыліцы, хмурылі бровы, шукаючы ў памяці знаёмы твар або голас. І, нічога не знайшоўшы, паціскалі плячыма: можа і быў такі, хто яго ведае. Паноў як сабак было да вайны.

У такую хвіліну, напароўшыся на паспалітае няшчасце чалавечага роду, неразуменне, Валодзя завязваў вусны стужкай нятоенай пагарды і змаўкаў канчаткова. Пад глухое бразгатанне насычаных паштэтам бляшанак адступаў ад месца, дзе пакамечылі гонар яго і ягоных продкаў.

Дома з яшчэ большай заўзятасцю ўгрызаўся ў старыя запісы. Аднак, чытаючы іх, часцей ды часцей заходзіўся рогатам, а няшчасныя лісткі паперы заканчвалі жыццё ў палымным нутры кафлянай печкі.

Спапяліўшы ўсе свае сшыткі, ён перайшоў на паліцы Стэфаніі. Першыя тыдні круціўся там хаатычна, вызначаючы шлях інтуіцыяй, прадчуваннем, залатымі зорамі літар, рассяянымі на небасхіле кніжных хрыбтоў. У кніжках Стэфаніі замыкаўся цалкам іншы свет і нічым не прыпамінаў таго свету, запісанага ім у старых і нават навейшых сшытках. З першага дотыку ён паказаўся халодным і непрыхільным – каменным, быццам асуджаным на вечнасць.

Спатрэбіўся не адзін тыдзень і месяц, каб зразумела-

ся блытаніна вулачак, абкладзеных чэсанымі камянямі, абведзеных маўклівымі камянічкамі, што, у чаканні лепшых дзён, бавяць час, сціраючы пыл з латунных статуэтак і гербавых фарфораў. Гады праз два ён вывучыў гэты свет, як яму здавалася, з першай да апошняй літары. І ўжо лёгкім крокам, не разглядаючыся па баках, перабягаў тыя вулачкі. Дзверы камяніц адкрываў машынальна, як адчыняюцца дзверы ў свой бацькоўскі дом, а з пакоя ў пакой ступаў упэўнена, крысём пінжака не звальваючы на падлогу застылыя ў латуні і фарфоры цацкі.

– Пфі! – сказаў ён сабе аднойчы. – Не такі яе свет і страшны. А ў параўнанні з прасторамі Драгабыцкіх тут няма нічога асаблівага. Мы не горшыя за іх.

Але ўсё-такі свет, запісаны ў кніжках Стэфаніі, даваў Валодзю дзіўную моц. Ён пачаў адчуваць сябе стваральнікам, адзіным такога роду скульптарам, які не з дрэва, не з гліны, а з неназванай, першапачатковай матэрыі высякае сябе самога, сваю ўласную постаць. Абдорвае яе жыццём і надзяляе лёсам.

Чым далей бацька адыходзіў ад рэальнасці, тым часцей маці стала забягаць у касцёл. Раней заходзіла туды за вялікім святам, раз, два разы на год, а зараз бачылі яе там кожны тыдзень, кожны другі дзень, а цяпер і штодзень. Сядала і размаўляла са сваімі святымі. Пра што – я не ведаў. Для мяне ўсё было тут новае і незразумелае, і трэба было нерухома сядзець на лаўках, зусім іначай, як у царкоўцы, куды часам трапляў за бабкай Сонькай, і дзе ў чаканні прычасця можна размясціцца па правы бок алтара, побач з мярэжнай перагародкай, што аддзяляе хор ад вернікаў, можна таксама стаіцца з левага, жаночага боку, адразу за дзяўчатамі.

Калі дзяўчаты ўкленчвалі, іх кароткія спаднічкі ахоплівалі адно тое, што неабходна, а калі пачыналася адбіванне паклонаў, ад дзявочага гардэроба заставаліся няважныя шматочкі. Але грэх зазіраць дзяўчатам пад спадніцы, калі да Вялікадня тры або чатыры дні. І тады, высока задзіраючы галаву, можна было сачыць, як пад купал узлятаюць анёлы, шчыльным вяночкам абводзяць

архангела Міхала і, прыставіўшы да пульхных вуснаў залатыя трубы, дзьмуць у ягоныя вушы нябеснымі фанфарамі.

У анёлаў былі кароткія і салідныя ногі. Дзякуючы невядомаму маляру, што захапіўся не антычнымі маэстрамі, а дзіўнай сумессю Рубенса з Пікасо, яны нагадвалі постацьцю малога Сашку.

У касцёле, задзіраючы галаву, я бачыў толькі белую столь, і заставалася глядзець, як маці шэптам размаўляе з невядомымі святымі, і здагадвацца, што гутарка ідзе пра вяртанне бацькі ў ранейшы свет.

Але каталіцкія святыя не маглі знайсці шлях да душы майго бацькі, бо калі мы вярталіся з касцёла, ён, быццам нічога не здарылася, крочыў з аднаго кута пакоя ў другі кут, паўтараючы адны і тыя словы: “Яшчэ не разгадаліся ўсе загадкі, дрэмлюць яшчэ ў далёкай мінуўшчыне справы, загорнутыя ў чорнае палатно забыцця, і калі зараз не разбудзіць іх, не вывесці пагуляць на свежае паветра, застануцца там назаўсёды”. Аднак, як шукаць шлях у сакрэтны свет, Валодзя не ведаў. Здаралася, пабуджалі яго рухацца ў добрым напрамку размовы з суседзямі. Кожная недаверлівая ўсмешка, поціск плячэй, кожнае насычанае абьяквасцю “мога і быў, хто яго там ведае”, давалі сілу і вызначалі мэту: пакінуць за сабой у гэтых слоўна-мімічных дыялогах апошняе слова, пасля якога няма ўжо ніякай недагаворанасці і сумненняў.

Ёсць кніжкі, здольныя змяніць калі не гісторыю чалавецтва, то напэўна лёсы паасобных людзей. Гэтая кніжка папалася Валодзю ў рукі вынікам чыстага выпадку. Лістануў адну старонку, другую, трэцюю – і, знеахвачаны, ужо адстаўляў яе на паліцу. Выштурхнутая з рук чуйным крылом анёла-ахоўніка, яна шлёпнулася на дыван, раскрылася. З фатаграфіі, гарызантальна расцягнутай на падлозе, глядзеў на Валодзю незнаёмы чалавек. Спазіраў уважліва і адважна. Валодзя прысеў на кукішкі, пальцамі крануў твар на фатаграфіі – асцярожна, як кранаюць вочы чалавека, памерлага хвілінай раней. Але вочы не закрыліся, яны хацелі жыць і з яшчэ большай увагай

узiралiся ў Валодзiю блiскучымi чорнымi лiхтарыкамі. “Леў Сапега”, – бязгучным шэптам прачытаў прозвiшча чалавека на фатаграфii. “Дзе i калi я бачыў такiя вочы? Недзе тут, блiзка, учора, сёння... Але ж так, у люстэрку iх бачыў!” – прыхапіў кнiжку i панёсся на сустрэчу з люстрам.

Валодзя трымаў у руках кнiжку i не верыў сваім вачам. Праглынуў яе цягам аднае ночы, з ранiцы перачытаў другi раз, вечарам трэцi. З вечаровай цiшынi выразна i рэальна выяўлялася шолахам паперы апошнiе адсутнае зв'язно пакаленняў.

– Мама, – спытаў бабку Соньку. – А праўда, старэйшая панi Драгабыцкая, ну, мацi пана Стасiнка, яна з Сапегаў была?

– З Сапегаў? – Сонька пацiснула плячыма. – А чорт яе ведае. З якiхсьцi паноў, але як звалi? Можа, Валкавыцкiя або Далэнгевiчы? А можа i Сапегi, як кажаш. Пад Высокiм, цяпер яно за гранiцай, трымалi маёнтак. I хутчэй за ўсё – небагаты. Стары пан цяляпкаўся часам у госцi да дачкi на абдзёртай цялежцы. А конь – куды яму да Султана...

Аднак ва ўяўленнi Валодзi скрыпячая цялежка пераўтваралася ў шыкоўную карэту. Бо чалавек, якi дасягнуў моцы стваральнiка, можа ўсё. Памыляцца i выпраўляць памылкi. Узнагароджваць i караць, а калi з'явiцца капрыз, ён можа сцерцi стары быт i пачаць новы, а брычку, даведзеную да непрыдатнага стану, заступiць экiпажам, запрэжаным шасцёркай коней.

Пад восень конскiя капыты пачалi выбiваць новы шлях памiж дваром Драгабыцкiх i Высокiм. На пачатку элегантныя карэты бегалi на замак Сапегаў раз на тыдзень, затым два разы, тры. З першым снегам карэты пайшлi на спачын, а ў дарогу, штодзённа ўжо, выпраўлялiся не менш элегантныя санi. I калi Валодзя напружваў нюх, даходзiў да яго пах конскага поту, i шэсць хамутоў, спятых лейчынамі ў неразлучную еднасць, вырасталi па-над раз'юшанымi грывамі магутнай струной дышля. Востры зiмовы вецер, згушчаны,

сціснуты ў віхуру шпаркімі капытамі, граў на гэтай струне бясконцае “угага”. Вясной пан Драгабыцкі павёў панну Сапяжанку пад вянец, а выезды прыпыніліся, ахінуліся цішынёй і спакоем сямейнага жыцця. Яшчэ некалькі месяцаў Валодзя сачыў за сцэжкамі маладой пары, а калі прыйшоў на свет паніч Стасінак, ён вярнуўся да сучасных праблемаў.

У той дзень, калі Валодзя першы раз спаслаўся на сваіх славетых продкаў Сапегаў, местачкоўцы прапусцілі яго да прылаўка без чаргі.

– Сапегаў ніколі б і ні за што не паставілі ў такую чаргу, – сказаў Валодзя і зрабіў накід маёмасці, якая за апошнія месяцы паспела ўзяць пад сябе ладны фрагмент прастрані ды разоў у дзесяць павялічыць жывы інвентар.

– Сотні гектараў залатой пшаніцы, кароў тысячы, а курачак-індыкаў, колькі іх? Адзін Гасподзь мог бы пералічыць. Сам замак у Высокім большы за вашу фабрыку. Па той бок засталася ўсё, за граніцай, – уздыхнуў і паказаў рукой на пушчу і змоўк.

– Сапегі, кажаце?! І замак большы за фабрыку?! – суразмоўцы, як і раней, чухалі патыліцы нібыта ўсур’ёз, хмурылі бровы, але вочы адводзілі ўбок, і з вуснаў і вачэй маленькімі змеямі сплывалі ўсмешкі. З часам змеі пачалі пераўтварацца ў цёпла-чорных ластавак спагады, каб, нарэшце, застыць у халодных камянях абыякавасці.

Ад такіх усмешак дарога дадому выдоўжвалася ў маленькую Галгофу, у шлях пакуты і крыўды. Балючай іголкай даймала шкадаванне за ўсе родавыя браўнінгі, пісталеты, шаблі, у выніку гістарычнай завірухі праваленыя глыбока пад зямлю, адкуль дастаць іх зможа толькі які цуд або чарговая няўдача пані Гісторыі. І цяпер ні застрэліць каго, ні сабе кулю ў лоб пусціць. А хацелася прабіць навывлет халоднае сэрца пана Стасінка, што для звычайнай выгады аддало яго ў чужыя рукі, і расстраляць мужыцкую прагнасць фурмана Уладзіміра Іванюка, што ялавіцай перакрыла ягоны, Валодзеў, жыццёвы шлях, і капітана Жлуктова забіць, і ўсіх іншых невядо-

мых людзей, хто прыклаў руку да ўзнікнення граніцы за Саўчуковай стадолай.

Асабліва даймала граніца. Калі раней яна ляжала на душы халодным лязом, што размяжоўвае на дзве часткі сад пана Драгабыцкага, то цяпер з зааранай паласы падымалася зубатым Цэрберам, шматгаловай гідрай, тупым, непадкупным вартавым, пастаўленым невядома кім і невядома навошта. Ці не з адной мэтай – каб яму, Валодзю, сакрэтнаму сыну паніча Стасінка, а мабыць і ўнуку славутай сапегаўскай дынастыі, зламаць жыццё.

Сонька

Бабка Сонька адышла ў сакавіку, разам з апошнім снегам.

З раніцы склала ўсе свае рэчы ў стары, невядомай даўнасці шлюбны куфар, зачыніла века, на прабой павесіла замок і перакрутнула ключ. На счарнелым баку скрыні засталіся фіялетава касцюм і белая майка. Раней апранула іх на сябе толькі адзін раз. Было гэта два гады таму, у краме. Разглядала вопратку доўга і дакладна, правяраючы ў люстэрку, ці бель трымае гармонію з фіялетам, і ці фіялет добра сінхранізуе з сівізнай валасоў, а матэрыял – ці напэўна адпаведнай якасці і пры першай нагодзе ці не пойдзе ў складкі і ці не пакамечыцца. Рэчы важныя, звышчасовыя нельга купляць легкадумна, абы хутчэй, кінуўшы адным вокам, або – што горшае – кіруючыся заклікамі актуальнай моды. Касцюм быў беззаганна – як два гады таму, так і цяпер. Зараз, на ўсялякі выпадак прымерыла толькі боты. Шмат дзён прастаялі яны бесклапотна ў кардоннай скрыначцы ў шафе, калі ногі за той час пратапталі не адну снежку і здаралася ім стаміцца, апухнуць, згубіць штодзённую форму. Ды так ці іначай, праверыць боты перад доўгай дарогай не лішняя справа. Але карычневыя паўчаравікі сядзелі ідэальна, заяўляючы гатоўнасць да вандроўкі ў найдалейшы шлях. “Якраз. Лёгка і не ціснуць”, – падумала яна і паставіла іх побач з куфрам.

Затым цэлы дзень размаўляла з дзедам Уладзімірам. Насамрэч размаўляла сама з сабой, але гутарка была ўсё-такі падрыхтоўкай да сустрэчы з ім. Перакідала не-

калькі разоў кожнае слова, разглядала яго з усіх бакоў – якое ўзяць з сабой, якое сказаць як першае і як апошняе, і яшчэ якое лепей пакінуць назаўсёды тут. Цягам дзесяцігоддзяў набіралася шмат імёнаў і здарэнняў, ды не ўсе ж яны заслугоўваюць вечнага існавання.

Вечарам бабка Сонька паклікала ў хату сыноў і мяне, як адзінага свайго ўнука. У гасцінным пакоі чакаў стол-складанка. Даўно таму, калі дом быў шматлюдны і гаманлівы, стол так і стаяў – штодзённа расцягнуты на поўную даўжыню. З адыходам кожнага сына стол сціскаўся, скарачаўся, аж, дасягнуўшы мінімальнага памеру, застыў пад белым абрусам. Цяпер яна расцягнула яго зноў, а наўкола паставіла шэсць крэслаў.

– Сядайце, хлопцы, – сказала, паказаўшы рукой месцы за сталом, і мы селі, расставіўшы локці на белым абрусе, і толькі маленькае крэсла Сашкі засталася пустым.

– Ну, што там, – першым азваўся Антон.

– Прыйшоў час.

– Час?.. – не зразумелі. – Які час?..

– На той свет... Заўтра, – сказала будзённа, нібыта мэтай заўтрашняй вандроўкі была не вечнасць, а кіёск па другі бок вуліцы або ранішняя лапатня з лепшай суседкай.

– І ўжо заўтра? Гэта што, па тэлевізары так сказалі ці бацюшка ў царкве аб'явіў? – дзядзька Коля выскачыў жартам, але бабка нават не ўсміхнулася.

– Заўтра ўсё тут будзе іначай. А мне няма ўжо чаго пры гэтым рабіць. Вы слухаеце мяне?

Не слухалі ні яе, ні саміх сябе. Даўно ўжо страцілі веру ў моц прадчуванняў бабкі Сонькі! А можа жыццё іх перагрузілася, запоўнілася па берагі, і не было ў ім месца ні на сваю, ні на чужую смерць? Як ні дзіўна, ад нешчаслівых пачуццяў сцежкі Антона і Колі зноў пачалі набліжацца, перасякацца, як у далёкім дзяцінстве. І зараз кожны з іх зірыў ці ў сцены, ці ў бясконцасць вуліцы, шукаючы спозненае каханне... Валодзя ж кружыў у сваім асабістым свеце высокіх радаводаў, дзе не месца вяско-

вым забабонам або дробным сардэчным справам. «Не слухаюць», – засумавала бабка.

– А ты, – глянула на мяне і ўсміхнулася. – А ты, ну як жа цябе зваць...

Яна ніколі не магла запомніць маё імя, бо такіх імёнаў раней у нашай сям’і не было. Калі мая маці Стэфанія ўпершыню вымавіла яго, бабка папрасіла паўтарыць яшчэ раз і яшчэ, потым доўга корпалася ў царкоўных кніжках, шукаючы, ці ёсць там такое, але не знаходзіла. Гартала кніжкі адзін дзень, другі і трэці, і ўсё далей паглыблялася ў смутак, і ўсё больш хвалявалася за маё жыццё, названае імем, якога ніхто тут не чуў. І ці знойдзеца ў небе анёл, што ў злую хвіліну разгорне нада мной апякунчыя крылы? Нарэшце яна знайшла нешта падобнае і толькі тады супакоілася. «От, – сказала. – Не зусім так, але ж ёсць. Можна неяк жыць і з такім імем».

– Ну, як жа цябе зваць, – старалася прыпомніць маё імя, але яно не вынырвала. – Вось табе і на. Нават Уладзіміру заўтра не скажу, хто ты. Як бы і няма цябе?! – здзівілася. – Ды нічога, няхай застаецца ўсё, як ёсць.

Познім вечарам бабка Сонька прылегла ў ложка і памерла. Сама, адна, бо мы, не давяраючы яе словам, разышліся кожны ў свой дом.

Калі бабку паклалі ў труну, я прыгадаў яе аповед пра расшчэплене перуном дрэва, з якога выйшлі мужчына і жанчына. Яго звалі Валодзем, яе Сонькай. Былі першымі. Цяпер Сонька апошняя, загорнутая ў дрэва, выключнае па сваёй форме, на чорнай машыне ехала на могілкі, а вуліцамі Мясцэчка ішлі легкавушкі, і было іх значна больш, чым у другія дні. У сваёй маладой наіўнасці я падумаў, што гэта людзі з усяго свету з’язджаюцца на развітанне з бабкай Сонькай. Думка была зусім слушная – чалавек, з якога пачынаўся наш свет, не адыходзіць, пакуль не развітаюцца з ім усе, хто застаецца ў жывых. Але чужынцы не спыняліся. Не звяртаючы ўвагі на разгорнутыя ветрам чорныя харугвы, мацней націскалі педалі газу ў сваіх машынах, абганялі маруднае пахавальнае шэсце і кіраваліся ў цэнтр Мясцэчка.

“Вечная памяць”, – бацюшка Сцяпан пакрапіў жоўтыя копчык, а дома, за хаўтурным сталом, за другой-трэцяй чаркай, калі жывыя, канчаткова развітаўшыся з мёртвымі, зноў вяртаюцца да сваіх спраў, ён пацікавіўся:

– А колькі ж было гадоў нябожчыцы? Бо нават і на шылдачцы не напісалі. Імя, прозвішча толькі... А колькі гадоў пражыла – не напісалі...

Усе глядзелі то на бацюшку, то адзін на аднаго і здзіўляліся. Толькі цяпер зразумелі, што ніхто не ведае, колькі яна пражыла. Ніхто і ніколі не пытаў бабку Соньку пра яе дзень нараджэння. Нашае жыццё ішло ў фальшывым перакананні ў яе несмяротнасці, а тое, што не памірае, ніколі ж і не нараджаецца.

– Паедзем, – сказала маці, калі разышліся ўсе сваякі і знаёмыя. – У нас таксама няма тут ужо ніякай справы.

Абмінуўшы бацьку, які пасярэдзіне пакоя сядзеў на кукішках і гартаў нейкія паперы, яна пачала складаць рэчы. Але бацька не бачыў нас. Ён таксама збіраўся ў дарогу. А можа, быў ужо на шляху, дзесьці за Чаромхай перасякаў якраз дзяржаўную мяжу, бо калі маці праходзіла побач з чарговым клункам у руках, працягваў лісток паперы, апошні шматок сваіх сшыткаў, што цудам выратаваўся з пажару.

– Вось мой пашпарт, вось ён, глядзіце. А багаж? Панове мытнікі, ну які ў мяне багаж? Толькі шчасце і нічога больш. Во, тут яно і тут, і тут, – выварочваў кішэні, разгартаў крысё пінжака. – Толькі шчасце, панове, бо еду туды, дзе маё месца.

Калі маці зачыняла апошняю валізку, бацька крочыў ужо вулачкамі Высокага. Шпацыраваў каштанавай алейнай сапегаўскага парка, прыпыняўся ля заімшэлай сажалкі, перакідваўся словам з рыбакамі, кіраваўся да зруйнаванага замка. Разгартаў крапіву, што заўзята падымаецца на палацовыя сходы, і на сыходзе жыцця стаўляў след там, дзе павінен ён быў адціснуцца ў самым яго пачатку...

Тым часам у нашым Мясцічку натоўп незнаёмых людзей плыў цэнтральнай вуліцай, рассыпаўся ў завулкі

паміж паасобнымі дамамі. Змятаў усё, што траплялася пад рукі. Зрываў шыльды і старыя тынкі, разбіваў вітрыны. Руплівыя рукі выносілі з рэвалюцыйнага музея чырвоныя сцягі і агітацыйныя бюлетэні. Між Ленінам і Марксам ляжаў на тратуары дзядзька Ваня. З васковага партрэта глядзеў у сакавіцкае, кудлатае неба і пытаў нямым позіркам: “А гэта што робіцца? А хто вам дазволіў?”

Людзі тапталіся па непатрэбных агітках і партрэтах, і калі б дзядзька Ваня добра выструніў вуха, пачуў бы іх размовы: “У рэвалюцыйным музеі знойдзе прыстань пачатковая школа, хай маладое пакаленне вучыць там новую гісторыю”.

За першай хваляй ішла другая. Гэты натоўп абкладаў старыя дамы новымі тынкамі, размалёўваў вітрыны экзатычнымі кветкамі і словамі, на свежапафарбаваныя сцены вешаў новыя шыльды. У лазні пасяліў тэлекамунацыйную фірму, у Дом партыі закінуў філіял політэхнічнага інстытута, а ў кінатэатры, спыняючы ў палове апошні сеанс, загрузаліся халадзільнікі, тэлевізары, пральныя машыны.

Над Мясцэчкам стаяў пах свежай вапны, перамешаны з водарам фарбы, і быў ён мацнейшы за духмянасць соснаў і ялін.

Між натоўпам цішком прабягалі мясцовыя сталяры, адчайна шукаючы дарогу дадому. Але не маглі яе знайсці, бо ўсе вуліцы змянілі свае імёны, а час паскараў крок і даводзіў людзей да пазіцыі маленькага жучка, што, згубіўшы арыентацыю ў бліжэйшым наваколлі, хаатычна круціцца наўкол сваёй бліскуча-панцырнай восі. І сталяры бралі напрамак на адзіны, пакуль нязменны арыентацыйны пункт у Мясцэчку. На фабрычны комін. Як апошнія струменьчыкі адыходзячай зімы, сплывалі да фабрычнай брамы і там спыняліся. Брама сустракала іх непранікальнай, непакіснай сцяной, і вартавалі яе незнаёмыя вахцёры. І зноў сталяры адступалі назад, і беглі да Дома партыі, на ляту, у думках, складаючы кіпячыя літаніі скаргаў і пратэстаў, але там не было ўжо каму іх слухаць.

Вечарам, калі мы з маці ішлі на вакзал, усё супакоілася, і Мястэчка рыхтавалася спаць. Згасалі вокны і зачыняліся дзверы ў сённяшні дзень і ва ўсе ранейшыя дні, месяцы, гады – у той час, за які не нарадзіўся тут ні адзін геній, але не прыйшоў на свет таксама ні адзін дарэшты злы чалавек, за каго трэба было б саромецца доўга, цэлым чарговым жыццём.

На панадворку бабкі Сонькі час забіваў у зямлю камяні новых фундаментаў, выціраў сляды, прыкрываў усё травой і, стомлены працай, спыняўся на хвіліну.

* * *

У далёкай будучыні, калі гэтай маленькай краінай зацікавяцца археолагі і раскапаюць старыя фундаменты, разграбуць зарослыя травой сцежкі, зазірнуць у студню з недапітай вадой, яны занясуць у свае вучоныя кніжкі фантастычныя гісторыі: пра эпідэмію чумы, што раптоўна змяла ў нябыт жыццё, пра магічную моц планет, якія, склаўшыся ў непаўторную канфігурацыю, перавялі людзей з аднаго месца ў другое, пра лакальную вайну, без пераможцаў і пераможаных. Бо ўсе загінулі.

Гравітацыя

Чалавек, – такі яго склад – заўжды хоча быць у жыцці кім другім. Фабрыкант адвакатам, адвакат афіцэрам, афіцэр няшчасна закаханым паэтам. А няшчасна закаханы паэт, калі ўжо дашчэнтна размажа на паперы свой плач і распач, хацеў бы стаць самым буйным фабрыкантам у краіне, ды гэтай пані, што адмовілася ад ягоных пачуццяў даказаць, які катастрафічны зрабіла яна промах. Вось, скажам, пасылаючы ў вакацыі на яе хатні адрас фотаздымак з самай экзатычнай краіны свету.

І з фатаграфіі ягоныя вочы няхай глядзяць у вочы гэтай пані. Дакладна так, як у далеч акіяна ўзіраюцца рассыпанья на берагах Велікоднай выспы каменныя валуны – позіркам надчасовым і абыякавым, характэрным чалавеку, у каго заўсёды ў задняй кішэні нагавіц валяецца залішні мільён долараў. І яшчэ няхай гэты позірк забіваецца ў яе сэрца калючымі голкамі, і ад бясконцых параўнанняў і перападлікаў няхай кожную яе ноч пераўтварае ў нямы, бясконцы папрок. У адрас – здавалася – блізкай, а папраўдзе абсалютна чужой спіне, што разлажылася побач ды храпе стомай штодзённага змагання за хлеб і кусок сала да хлеба.

Мне хочацца на Велікодныя выспы. Глянуць адтуль, з самай далёкай перспектывы на маленькія домікі, на кумпясты купал сабора, на спічастую вежу касцёла, што дзесяцігоддзямі калупаюцца ў адных і тых жа воблаках. І на смешныя постаці маіх суседзяў, хто ў мурашэчай руплівасці збівае абцасы аб учарашнія сляды.

Штодзённа заходжу на вакзал, прысаджваюся на лавачку. Маўклівая грамада высыпаецца на тратуар, разбіваецца на паасобныя сцэжкі. Па прывычцы пералічваю добра вядомыя фігуры.

А часам гуляю сам з сабою і называю колькасць пасажыраў раней, пакуль раскрыюцца дзверы аўтобуса. Наогул не памыляюся.

Аўтобусы адпачываюць пяць хвілін, дзесяць. Засунушы на вочы брыль кепкі, кіроўцы адыходзяць у кароценькую, даступную толькі катам бяспечную адсутнасць у натоўпе. А потым рэзка азваецца матор, выбягаюць на бела-сінюю спіну механічныя дрыжкі, скаўзаюцца на колы і нахабнымі кулакамі выштурхоўваюць іх у чарговы шлях. Адпраўляю зрокам сіні хрыбет. Бачу яшчэ, як аўтобус, дасягнушы краю вулачкі, прыпыняецца, павяртае направа, хістаючыся перасякае чыгуначныя рэйкі, крыліць рондам побач касцёла і знікае за зялёнай шырмай, між дрэў. Тады хацелася б кінуцца наўздагон, на ляту раскрыць дзверы, нырнуць у цёплае нутро, заваліцца на самы задні фатэль. І маленькім домікам, і вуліцы, заклятай у ліпавыя шарэнгі, і ўсяму мястэчку памахаць рукой на развітанне.

Гэтая думка – імгненне. Нараджаецца і знікае, не паспеўшы набраць рэальны кшталт. Я дасканала ведаю, што бела-сіні аўтобус адыходзіць не да экзатычных берагоў. Спыняе маршрут далёка раней, у вёсках, у мястэчках кропля ў кроплю, як нашае. А пры тым – як і ягоныя пасажыры – у бясконцасць паўтарае свой шлях, круціцца ў зачараваным крузе на сярмяжных вяроўках мясцовай гравітацыі.

А мяне гэтая гравітацыя штодзённа прыцягвае на вакзал. І сам сябе пераконваю, што вельмі мне падабаецца гэты вакзал, і ні ён, ні я ні ў чым не змяніліся за апошнія трыццаць гадоў, з дня, калі зайшоў я сюды першы раз. А затым, па прычыне аднае сяброўкі, пачаў наведваць гэтае месца ў кожнае нядзельнае папоўдне.

Яе імя было Зося, найпрыгажэйшая дзяўчына ў суседнім ліцэі.

Скажаце: „А можна назваць, якая дзяўчына самая прыгожая?”

А я скажу: „Дзяўчына, у каго ты якраз закаханы, прыгажэйшая за ўсіх”.

Зося высаджвалася з аўтобуса, і мы ўшываліся ў маленькі сквер. З левага боку белай вежай уздымаўся ў неба касцёл, за спінаю гаманіў бар „Крынічка”, а тратуарам ступалі ўсялякія дзядзькі і цёткі – каму спешна пагутарыць з Усявышнім, а каму бліжэй у „Крынічку”, дзе век вечна смутныя афіцыянткі наліваюць жоўтае, мутнае піва. Звычайны ў нядзелю абразок.

Чарговыя аўтобусы выплёўвалі на тратуар групкі хлопцаў і дзяўчат, што таксама ж з’язджаюць з навакольных вёсак, рассыпаюцца па знятых кватэрах, а з панядзелка раніцой, ступаючы ў школу, даганяюць новы свет. І ўжо бачаць сябе (у кожнага тут свая мера) краўчыхамі, слесарамі, лекарамі.

Час ад часу і мне ўяўлялася такое, асабліва ўвечары. Цэнтральнай вуліцай ішлі мы з Зосяй, а шарэнгі блокаў глядзелі на нас цёплымі вокнамі. І я ў думках кляўся на першае каханне: будуць і ў нас свае вокны, самыя цёплыя і самыя светлыя ў мястэчку. І стане ў гасцінным пакоі вялікі стол, а зімовым адвячоркам, калі сонца ледзь крануўшы гарызонт, рассыплецца ніткамі паўсвятла, засеўшы за той стол, будзем з сонечных ашчэпкаў снаваць заўтрашні дзень.

Адкуль паявіліся на вакзале Болік і Папусь, не ведаю. У Папуся тырчала з-за пляча неадлучная гітара, ён усміхаўся на ўсе зубы, як усміхаюцца людзі, што хочуць сказаць: „Глядзіце, які прыгожы свет. А я гэтаму свету ўласнік”.

Болік прытаіўся крок ззаду, па прывычцы, моўчкі лускаў семушкі ды пляваў пад ногі чорна-белымі лупінамі.

Я ніколі не мог зразумець, якая сіла спалучае гэтыя дзве, крайне розныя асобы – упэўненага ў сваёй выключнасці гаваруна Папуся і Боліка, які ад страху перад нечаканасцямі свету прыкідваецца маўклівай воўчай скурай, а ў кожную хвіліну гатоў кусаць усё, што падступіць бліжэй за працяг рукі.

– Пазнаёміш з дамай? – не чакаючы адказу, Папусь какетліва зазірнуў у вочы Зосі. – Я, Папусь.

– Дзіўнае імя, – сказала Зося.

– Як і я дзіўны. Увесь свет ужо такі. І гэтае мястэчка таксама дзіўнае. Чароўнае. Ведаеш нашае мястэчка? Ты адкуль будзеш? Ты даўно тут? – адно за другім пасыпаліся пытанні. А калі Зося назвала сваю мясцоваць, Папусь бесцырымонна працягнуў руку:

– Пайшлі, глянем тое, што не відаць на цэнтральнай вуліцы.

І мы, не спяшаючы, нага за нагою, пайшлі глядзець мястэчка. А калі Зося, спыніўшыся каля нейкай выстаўкі, адстала на некалькі крокаў, Папусь спытаў:

– Трахаецца?

Менавіта так, груба і нахабна спытаў ён, быццам бы ў краме даведваўся пра свежы хлеб, або, скажам, аб уласцівасці легкавушкі „Волга” пытаў: якую хуткасць набірае за дзесяць секунд, які рухавік там, а якія тармазы.

І ў такі момант трэба было даць Папусю ў морду. Па мужчынску, звычайна. А я адно ўсміхнуўся і адказаў:

– Сам пераканайся.

А Папусь спытаў яшчэ раз:

– Напэўна дазваляеш?

І трэба было другі раз заехаць яму ў мызу, бо важныя справы вырашаюцца неадкладна, зараз, адным махам. У другім выпадку бяруць сабе толькі вядомы напрамак, ніякавеюць, распаўзаюцца ў выпадковасць. І цераз дзень, цераз хвіліну не згарнуць іх, не паставіць на прадбачныя рэйкі. Але я не заехаў Папусю ў мызу. Заціскаючы зубы, сказаў:

– Дарма прыдзіраешся.

І прыйшоў на памяць суботні вечар, у Зосі, на вёсцы. Дом культуры, званы „святліцай”, запоўнены пад завязку, натоўп пажылых цётчак, прыпятых да сценаў цвікамі цікавасці: трэба ж сачыць ім за ўсялякімі выкручастымі фігурамі, што ў ніякім выпадку не прыпамінаюць добра знаёмыя вальсы або полькі. Пад поўнач, калі саліст-гітарыст ад рэзкіх рок-энд-ролаў накіраваўся ў фанетычныя настальгіі, мае вусны дакрануліся да яе вуха. „Siedem dziewcząt z Albatrosa, tyś jedyna”, – міжвольна прашапталася ўслед салісту. І Зося збянтэжана адварнула твар, напружылася, засаромелася. Не трэба, глядзяць жа, – зірнула на сцены, аблепленыя жаночымі фігурамі.

Лішні клопат, Папусь, падбадзёраны ўспамінамі, мой голас памацнеў, набраў упэўненасці. Але Папусь не адступіў. Ён пачухаў патыліцу, крыва ўсміхнуўся:

– Наліём, увідзім.

Я не адразу зразумеў, у чым справа.

А потым у спажывецкай краме мы прыдбалі дванаццаць пляшак звычайнага віна.

„Кордыял”, дванаццаць штук – так менавіта сказаў Папусь. І напаткаўшы здзіўленне ў вачох прадаўшчыцы, дапоўніў:

– Чатыры чалавекі, кожнаму тры пляшкі.

– А я не п’ю, – Зося сказала якраз тое, на што я спадзяваўся.

– Ну, хлопцы, тады нам задача. Або ўтраіх змагацца, або пераканаць і яе, – падміргнуў Папусь і вярнуўся да ранейшага:

– Усё-такі дванаццаць, проша пані.

А ў наш бок:

– Дык куды пойдзем? Болюсь, мо да цябе? Маці, як нармальна, у царкве зараз?

– А як жа іначай. Там і жыла б, бляха, калі б бацюшка нанач дамоў не вытурыў, – пацвердзіў Болюсь.

І мы павярнулі з цэнтральнай вуліцы, павалакліся між драўляных дамоў, што ўзвяліся неахайнымі пальцамі тымчасовасці, а цяпер выстойваюць чарговае дзесяцігоддзе.

З парога Папусь узяўся выконваць абавязкі гаспадары. Заехала на стол першая бутэлка, зараз жа і распранулася на чатыры шклянкі.

– Ну, за знаёмства, – узяў пасудзіну. – І старое, і новае, а мабыць і бліжэйшае. Кропля драгызноў, як кажуць старыя палякі, – апошнія словы кіраваў чамусьці мне.

Зося ўзіралася ў сваю порцыю бронзавай вадкасці, яе вочы закругляліся ад здзіўлення, як заўсёды, калі чалавек упершыню бачыць нейкае дзіва.

– Я ніколі не піла такое....

Заўсёды бывае той першы раз. Усё, што мае канец, мае і пачатак.

Шукаючы бяспечную прыстань, яна ўтулілася ў маё плячо.

А Папусь глядзеў мне ў вочы, як экзатычная кобра ўзіраецца ў нявінную ахвяру, гіпнатызіруе яе, а з тым безбалесна і не бач калі каўкае. А можа зусім іначай было? Мабыць, між нашымі вачыма ішло нямоё сілаванне, выкліканае раней, на вуліцы яго нахабніцкім: „трахаецца?” і маім упэўненым у перамогу „пераканайся сам”. У рэшце рэшт, Папусь разявіў рот, пераліў туды змесціва шклянціцы. А пакуль Зося ўсё яшчэ не вырашыла, што далей, падштурхнуў і яе:

– Махні. Хіба ж яго баішся? Забараніў? – выскаліў зубы ў мой бок.

– Нічога не забараніў я, – насуперак галаве, дзесьці з вантробаў азвалася дзіўная заядласць. – Махні, Зося.

І Зося махнула. Адставіла шклянку, а пасудзіна, бы чарадзейскай палачкай кранутая, зноў запоўнілася віном.

За восьмай бутэлкай Папусь узяў у рукі гітару, спрактыкаванья пальцы пабеглі па струнах, ён пачаў спяваць.

І Зося ўсміхнулася:

– Я таксама люблю спяваць.

– Тады давай, зложым які дуэцік, – узрадаваўся Папусь. – Гастролі, эстрады, юпітэры. Заваюем свет, ты і я.

Пачуўшы такое, мне раптоўна захацелася смяцца: „Які свет заваюеш ты? Які дуэцік? У нас з Зосяй будзе

дуэцік. Я хірург буду, а яна акуліст. Даўно абмеркавалася ўсё. Ды адкуль табе, Папусь, ведаць?”

А Зося неспадзявана сказала:

– Чаму не, цікава. Але, ведаеш, бацька і маці бачаць мяне лекарам. Я, мабыць, першы акуліст у гісторыі нашай вёскі. Ха-ха-ха.

Яна зайшлася смехам, а потым, узяўшы поўную шклянку, павяла частушку пра віно, якое кожнаму да спадобы, а без якога чалавечае жыццё не мае ніякага сэнсу.

Зараз мае вочы закругліліся ад здзіўлення. Я ніколі раней не чуў пра такія эстрадна-вінныя схільнасці маёй дзяўчыны.

– Тады за новы дуэт, – цокнуў шклом у шкло Папусь. Падняўся, уключыў магнітафон, на хісткіх нагах раскірэчыўся перад Зосяй, скланіўся:

– Будзем танцаваць?

„Ну, што мне рабіць?“, – пыталі яе вочы. Але разгубленасць, здаецца, даўно аддала перавагу зацікаўленню. З яе ўсмешкі, з яе ненатуральнай жвавасці, можна было б меркаваць, што адказ на пытанне вырашаецца і без майго ўдзелу. І я, уцякаючы зрокам у куток, адно паціснуў плячыма:

– Хочаш, танцуй.

Яны танчылі, калі можна называць танцам манатоннае хістанне з нагі на нагу. Ягонья далоні, па-маленьку, пачынаючы ад шыі, вандравалі ўніз, стараліся прыгарнуць яе бліжэй, шчыльней да сябе, а мне хацелася бачыць, як мая Зося адступае, адбіваецца, абараняецца ад нахабнай атакі, аж, у рэшце рэшт, апынуўшыся ў безвыходным становішчы, пасылае мне апошняе прашэнне пра сяброўскую дапамогу. І я, быццам ашалелы рыцар, кідаюся ў чорныя віры, перамагаю ўсіх ворагаў, і ўвесь свет, і на спіне, пасеканай злымі шаблямі, выношу каханую на паласу, ясную ад сонца....

Але прашэння не было. А Папусь, хітра ўзяўшы напрамак, кіраваў Зосяю ў дзверы, на спальню. І час ад часу, з-над пляча зазіраў у мой бок. Ягонья вочы пыталі: „І што? Усё яшчэ хочаш пераканацца?“

„Хачу!“ – адказвалі мае вочы. Тупая ўпэўненасць, што прывалаклася з алкаголем, падбадзёрвала: „О так, хачу пераканацца. Пераканайся і ты, Папусь. Зося, мая Зося, не такая ўжо яна і...“ Я не паспеў знайсці слова, што назвала б, якая яна, мая Зося.

Дзверы ў спальню зачыніліся.

„Няўжо ўсё яно, проста так?“ – жоўтая лямпачка загарэлася пад чэрапам, абліла цёплым воскам твар, спіну, ногі. У цьмяным святле хістануліся сцены вясковай святліцы. „Не трэба, не трэба, не трэба“ – загаманіў размазаны на сценах натоўп.

Не трэба – нямым рэхам адгукнуўся мой страх. Страх, які паяўляецца заўсёды, калі нечакана і несправядліва пераймаюць чалавеку шлях, прадбачаны ў заўтрашнія дні. Ён вылузаў мяне з-за стала, узвёў на ногі, накіраваў у дзверы на спальню.

– Ты куды? Чаго там не бачыў? Сядзі, бляха, – Болюсь, які раней і словам не азваўся, палажыў руку на маё плячо, прыціснуў уніз. – Выпі. А Папусь і сам ведае, што рабіць.

І я выпіў. І сам сабе даў рашэнне: „Пайду на спальню, калі яна пачне крычаць“.

Але ж з-за сцяны не даходзіў ні адзін гук. Замоўк і магнітафон, стала ціха. Адно Болюсь мармытаў нешта, прыплюшчыўшы вочы.

І раптам у раскрытых дзвярах паказаўся Папусь.

– Не магу, хлопцы, ну звычайна не магу.

– Што не можаш? Як? – не зразумеў Болюсь. Забіраўся пры тым за апошнюю пляшку.

– Ну, ніяк не магу. Віно хіба дурное, або што?

– А-га, там. Зараз віно, – Болюсь напоўніў шклянкі, кульнуў сваю порцыю, падняўся на ногі.

– А яна, што? – паказаў галавою на спальню.

– Як, што? Нічога. Ляжыць, бы здэртая шына. І толькі наўкол паўтарае: „Ванітаваць хачу...“

Болюсь знік за дзвярыма. Вярнуўся на кухню праз хвілінаў трыццаць. Расчохраны, пачырванелы. Левай рукою прытрымоўваў нагавіцы, а на пальцах правай паказаў:

– Два разы засупоніў. Разумееш? Два, – падсунуў Папусю пад сам нос раскірэчаныя ў літару v пальцы. Быццам у доказ перамогі. – Віно дурное! Сыраватку табе, не віно.

Аформіў нагавіцы, прысеў за стол.

За акном сталяваўся зімовы адвячорак. Ранейшая эйфарыя, разбіваючы апусташэлае шкло, пералівалася ў маўчанне, у смутак. І Болюсь сказаў:

– А ты, Папусь, не бяры ў лоб. Здараецца.

Але Папусь хіба не чуў, што яму кажуць. Падняўся з-за стала і моўчкі пайшоў на вуліцу.

У той момант паказалася на кухні і Зося.

– О, прывітанне, – у Болюсевым голасе адчувалася абьякавасць, бесцікаўнасць уласніка, што выпадкова сустракае сваю добра вядомую, ды не надта каштоўную рэч.

Але Зося нат не глянула ў наш бок. Мабыць, усё, пра што яна зараз думала – нябачанай, ананімнай, не запісанай у нашай памяці пракаўзнуцца ў паўзмрочнае нутро мястэчка.

– Ванітаваць хачу, – пусцілася кулём у дзверы. А цераз хвіліну вярнулася, прыхапіла паліто, распятае на спінцы крэсла, і, не сказаўшы слова на развітанне, знікла.

Чарговы раз я ўбачыў яе тры тыдні пасля Вялікадня. У белай шлюбнай сукенцы, у вэлюме. Нат фігура не паспела яшчэ прыпсавацца.

– Бацькам буду, бляха, на Вялікдзень, – сказаў мне Болюсь. – Старшы сват патрэбны. Папусь адмовіўся. Можа, ты?

– А маці хто? – хацелася, няхай назаве тут абы-якое імя, самае дзіўнае або самае нечаканае, або няхай скажа, што ўсё гэта няпраўда, выдумка, жарт.

Бываюць хвіліны, калі, насуперак фактам, чалавек загадвае вачам бачыць тое, што ўяўляецца ў душы. Так нараджаюцца чуды. Ды не штодзённа прыходзяць яны на свет. І зараз таксама не здарыўся чуд.

– Сам ведаеш, Зося, – Болюсь сплюнуў на тратуар пакамячаную семку.

А ў трэцюю нядзелю пасля Вялікадня трымаў я вяночак над галавою Болюся.

„Абрашчаецца... раб... Божій... да... рабы Божай”, – голас бацюшкі ўзлятаў да высокіх купалоў, вяртаўся ўніз і глухім басам забіваўся ў мае думкі, як у труну забіваюцца апошнія цвікі. А мне хацелася працягнуць левую руку, крануць белы вэлюм і адшукаць водар бялявых валасоў, запісаны ў памяці шматлікімі абразкамі.

Адганяючы назойлівыя думкі, я ўцякаў зрокам на спіну Болюся. І стараўся пералічваць кропкі перхаці, што, асыпаючыся з ягоных валасоў, засеялі белым вяночкам каўнер смалістага, шлюбнага пінжака. Ды не пералічыў, зашмат было іх.

А пасля царкоўнай цырымоніі, парваўшы ўсе законы, якімі абмяжованы старшы сват, я заснуў пад сталом.

– Ну і калегі ў нашага Болюся, – пад раніцу хтосьці выштурхоўваў мяне на белы свет. Пралупіўшы вочы, пазнаў злоснае аблічча Зосінай маці. І прыдбаўшы як-небудзь вертыкальную пазіцыю, пайшоў на вакзал.

Хацелася сесці на які-колечы аўтобус, нат не ведаючы яго маршрут, ды адправіцца ў самае далёкае месца на зямлі.

Клёсы

Часам ідзем да Клёса. Гэта наш добры сябра ад дзіцячых гадоў. Разам мы гулялі ў мяч, разам хадзілі ў школу. Разам збіраліся ў далёкі свет і нікуды не ад'ехалі.

На прадмесці, між драўлянымі домамі Клёс трымае маленькую краму. Адвёў для яе месца ў самым утульным куточку панадворка. Раней, калі яшчэ жыла маці, быў тут загончык з картоплямі, а побач з плотам зялёнай сцяной стаялі маліны. Цяпер бульбянішча аддалося ў палон высокай траве, прысеў там на кукішках пластыкавы столік, а над столікам чырвоным мухаморам красуецца вялікі парасон з надпісам дайліды. Маліны крыху адзічэлі, але трымаюцца някепска. Абняўшыся за плечы з прымішэлымі штыкецінамі, малайцавата заступаюцца за інтымнасць прыватнай уласнасці, аддзяляюць яе ад калектыўнай бязглуздзіцы тратуара. Ціха тут і ўтульна. Хочаш – глядзі на дахі маленькіх дамкоў, або, павярнуўшыся спінай на захад сонца, назірай, як пушча ўрастае ў вечаровае неба.

Часам можна было б таксама схадзіць у цэнтр мястэчка, да Нью-Ёрка. У яго сапраўдны рэстаран, плён дзвюхгадовай пабыўкі за акіянам у самы лепшы час, калі адзін амерыканскі долар з аднаго боку быў іконай, што абнадзейвае на жыццё вечнае і бестурботнае, а другі бок выяўляўся зялёным сатанінскім люстэркам, у якім праглядаецца цэлы свет: распусныя зоркі кіно, бяздушныя банкіры, драпежныя сенатары, апантаныя азартам паклоннікі Лас-Вегаса.

У Нью-Ёрка столікі абведзены мармурам, а сцены люстрамі. Адвячоркам, калі змякчаецца дзень і настрой, прыгасаюць верхнія лямпы, а адзінае святло выплывае тады з адлітых у патынавыя бронзы кінкетаў. Яны хітра прыхоўваюцца між люстрамі, і ў срэбным шкле бачыш толькі шэрыя абрысы твараў – свой, Жэніка, Сярожы, Толіка.

Дзіўна глядзець у твар, калі раней скальпель паў-святла вымыў яго з маршчын і эмоцыяў. Няма ў тваім абліччы гневу, радасці, болю. Можна падумаць – існуеш адно на вырванай з пашпарта фатаграфіі: без адраса, прозвішча, даты нараджэння. І адчуваеш сябе нахабнікам, што, уводзячы ў зман пагранічныя службы чужой краіны, урываецца на забароненую тэрыторыю.

І таму часцей ступаем да Клёса. Ідзем туды, бы ў свой дом. Прысаджваемся пад чырвоны брызент з надпісам “дайліды”. Выпіваем піва, нагбом, з бутэлькі, заводзім гутарку абы пра што, вось, скажам – аб джынсавай майцы Сярожы Сахарука. У яе доўгая, на чвэрць стагоддзя гісторыя, а за познім Герэкам каштавала маёнтак.

– Зараз не вырабляюць такія майкі, – кажа Сярожа і цяля за цяляй, гаспадарскім вокам абмацвае пакручастыя сцежкі швоў.

Сярожа мае рацыю. Дваццаць пяць гадоў – шмат часу, усё змянілася, праваліліся старыя імперыі, узніклі новыя, а баваўняныя ніткі надалей някепска выстойваюць пазіцыі і толькі ў пунктах неўралгічных – пры кішэнях і на локцях – адступілі.

– Зараз ніхто нічым не займаецца і ўсё як трэба зроблена, – кажа Федзік.

Федзік праўду кажа. Спатрэбіўся б які занятак. Няхай ужо не самы прыбытковы, няхай і не прэстыжны. Але яго няма.

І таму ідзем да Клёса.

Часам размаўляем аб нашых знаёмых – якую важную фігуру хто ведае, якую персону. Сама лепш, калі

асоба вядомая з тэлевізійнага экрана, або калі яе здымак запаўняе першую старонку газеты.

Але між нашымі знаёмымі дарма шукаць такіх асобаў. І тады наогул называем імёны дваюрадных швагроў, стрыечных братоў, сваякоў, ніколі не бачаных, што пасяліліся ў Беластоку, Варшаве або яшчэ за царскім часам з'ехалі ў Канады-Амерыкі. Не распавядае аб іх ні радыё, ні тэлевізар, ды не мае гэта вялікага значэння – зарабляюць там грошы значнейшыя за нашага бургамістра, а – хто ведае – можа нават і з падляскім ваяводам выстаялі б фінансавую канфрантацыю?

Вось і клічам нашых кроўных пад чырвоны парасон з надпісам “дойліды”. А яны прыходзяць і апранаюць нас у шаты вялікага свету. І ўжо не джынсовая майка, а пінжак Джульяс Ланг агортвае плечы Сярожы Сахарука, і пад спартыўным фасонам калекцыі Нью Джоркер схаваўся абшастаны свіцер Толіка, а грудзі Жэніка напінаюцца кашуляй фірмы П'ер Кардэн.

А потым сваякі адыходзяць за сваімі справамі, а мы астаемся над парожнімі бутэлькамі з-пад піва і пералічваем, хто каго бачыў – у апошні час ці ўвогуле, за ўсё жыццё. Такія гутаркі струменяцца самі з сябе, выдаўжаюцца, аплятаюць лабірынты нашых сцежак вінаградавай лазой. Можна там сноўдаць з раніцы да вечара, не ступаючы на ранейшыя сляды. Бо – што ні скажаш – і чалавека наведваюць, і ён там-сям быў – у арміі, або – за лепшым часам – у пуцёўцы.

– А я на базары Цімашэвіча ўчора бачыў, – кажа Сярожа. – Ён купляў бананы, і я падумаў: “А няхай там! Два злоты было не было. Куплю таксама”. І купіў. Уяўляеце? На адным ларку.

З словам “уяўляеце” на Сярожавых вуснах выцвітае кветка – каляровая, экзатычная, разгартае пялёсткі – на шчокі, на вочы. І Сярожа ўсміхаецца. Так усміхаюцца людзі ў водгук аднаразоваму, неспадзяванаму шчасцю – вось, скажам, калі насуперак агульным меркаванням пашанцуе ім набраць поўны кошык грыбоў.

– Ну і дзіва – бачыў, – Федзік бесцырымонна згартае ўсмешку з вуснаў і вачэй Сярожы. – Кожны адзін бачыў. А мне во, ён сам гэту руку сціскаў. Гэ-ту-ю, – раскірэчаныя пальцы па чарзе пад’язджаюць пад нашыя насы. – І што? І хрэн. Сціснуў і далей пайшоў. А я дзе стаяў, там і астаўся.

У апошні час Федзік скептычна глядзіць на свет. Развалілася фабрыка, злуе жонка, і яе злосць накапляецца, кандэнсуецца ў чорную хмару. Была б тая хмара сапраўдная, атмасферная, пайшоў бы дождж, паказаўся б які грыб у лесе....

– А як быў фестываль, я бачыў прэм’ер-міністра, – кажа Толік.

Толік не першы раз вышпарваецца наперад абы якім словам. Залішне. Бачылі ўсе. Калі не аблічча, не фігуру, тады прынамсі ўрадавы верталёт бачылі. Разганяючы на ўсе бакі галубоў, кружыў ён над купаламі царквы.

Моўчкі глядзім на Толіка, Жэнік напышліва надзімае губы, перажоўвае нейкія словы. Мабыць, скажа зараз пра свайго сына – студэнт ён, у Варшаве, і нават на адным курсе з дзяўчынай, якую штотыдзень можна глядзець на тэлебачані, у тэлесерыяле.

Але Жэніку не хочацца якраз пра сына. Гаварыў жа, не адзін раз.

– А гэты прэм’ер-міністр такі невялічкі ростам чалавечак. Малы і адначасова вялікі, – здзіўляецца Жэнік.

– Бо чалавека павышае крэсла або добрае аўто, – адзываецца Сцёпка. – Пасадзі мяне на які мерседэс, адразу буду о-го-го. О, сяджу тут пазаўчора, пад’язджае машына. Доўгая, бы аўтобус, а матор працуе ціха, нават не чуеш. Адкрываюцца дзверы, і высаджваецца якісьці немяшка. “Бэлавэза. Бэлавэза”, – шваргоча. Хіба ж аб дарозе пытае? Тады і кажу – калясі метраў сто наўпрост, павяртай у Варшаўскую, затым у Пілсудскага, а далей людзі скажуць. Язык да Кіева давядзе. Зразумеў, не зразумеў – сам не ведаю. Падумаць – звычайны чала-

век, гэты немец – не абрыты, зусім як я. Ды дзе ён звычайны, на такой машыне!

Часам размаўляем, а другім разам сядзіцца моўчкі.

А часам хацелася б пагутарыць, а няма якраз з кім. Можна ў такіх выпадках перакінуцца словам з Брунерам. Брунер – спалучэнне пудзеля з таксай, на ягонай кудлатай, доўгай спіне чатырнаццаць гадоў і неабмежаваная пашана да кліента. Шмат за сваё сабачае жыццё бачыў, дык і другіх умее слухаць.

– Апорт, Брунер! – Клёс ззувае тапачку, швыргае яе на крокаў дзесяць. Кудлатая служальчасць нырае ў траву, разгартае яе носам, вяртаецца з тапачкай назад.

А мы глядзім і пляшчам у далоні.

У слове “апорт” завяршаюцца ўсе нашы помсты: за разбураную Варшаву, і за той мячык, што Герд Мюлер забіў у нашы вароты ў семдзесят чацвёртым, і за ўсе бліскучыя машыны, што паўзуць у пушчу, разгартаючы нас у адкос магутнымі буферамі. І яшчэ за зоркі, што ў дзіцячыя гады прыселі на пагонах і ніколі не ўзышлі на небасхіл даросласці.

А між намі ёсць і Клёсы, і Штырліцы, і Чапаевы, і адзін з чатырох танкістаў – самы мужны, Густлік. Ёсць адзін Пушкін і адзін безыменны Прафесар. І кожная мянушка прыжылася не дарма і не выпадкова. Пушкін складаў у маладосці вершы, Прафесар закончыў вечаровы агульнаадукацыйны ліцэй, а вось, скажам, Федзік – часам па прывычцы клічам яго Гагарыным – у школьныя гады быццам якая касмічная ракета быў Федзік. Сто метраў, і дзвесце, і чатырыста хучэй за ўсіх збегаў – у мястэчку і ваяводстве. Яшчэ і цяпер на самай важнай сцяне Федзікавай кватэры, побач з іконамі стаяць зжоўклыя дыпломы і медалі – кружкі тэктуры загорнутыя ў бліскучую, залатую паперу з-пад шакаладу.

– Добры Брунер, разумны. Малайчына, – рука Клёса ласкава паглыбляецца ў пакамечаную поўсьць, пяш-

чотна торгае вушы, а затым ганарыста, панскім жэстам тыркае ў разяўленую зяпу ладны кусок кілбасы, што залішнім чаканнем кліента прымшэла, адышла ад спажывецкіх стандартаў.

І кудлатая зяпа ўсміхаецца: “Добры пан” – калі б хто ведаў, як чытаць сабачыя вочы, напэўна, такія словы прачытаў бы ў карых зрэнках Брунера.

Цягнік

Колы цягніка каўзануліся на сталёвай спіне рэек, жалеза, напароўшыся на жалеза, азвалася пранізлівым віскам – і ўсё спынілася так раптоўна, што Марусь, які хвіліну раней прыняў вертыкальную пазіцыю, шлёпнуў у драўляную лавачку. А ўзняла Маруся на ногі справа канкрэтная: пухір. Хвілінаў трыццаць, як прыйшоў адтуль першы сігнал, і тады Марусь падумаў: „Стрываю да чарговага паўстанка, здзейсніцца мроя”.

Людзі часам даюць самі сабе такія прапановы, правяраюць сябе, выстаўляюць на ўсялякія спакусы, тады асабліва, калі іх лёс у чужых руках. І складаючы сваю будучыню ў твая рукі, невядомыя, ды непрадбачлівыя, чалавек стараецца прынамсі ірацыянальнай, тэлепатычнай сілай накіраваць падзеі ў карысны сабе бок. А калі збываецца мроя, можна з горда ўзнятай галавой, з грудзьмі, бы парусы напяртымі, зайсці ў чарговы дзень: “Глядзіце во, не дармаед я, не шчасліўчык лёсу, што выпадковым дарункам, на чужой спіне вылузаўся з бездані. Сваімі кіпцюрамі адваяваў усё”.

Шлёпнуўшы ў лавачку, Марусь павесіў зрок на супрацьлеглай сцяне вагона, перакінуў у думках свае мроі. Няшмат было іх там. Хто другі ў такім выпадку раз і разгарнуў бы якія-небудзь раскошлівыя краявіды, шыбаваў бы між воблакаў, прызямляўся б на выгладжаныя міністэрскімі задніцамі крэслы. Хто другі так. А Марусь быў чалавек канкрэтны, сціплы, тутэйшы. Гэтай

сціпласцю і тутэйшасцю размалёўваліся і ягоныя мары. Яны былі звычайныя, як цёмна-сіні артальён на спіне, і салідныя, як чаравікі, што цягам гадоў высталялі не адну спёку і калюжыну, і можна іх нармальна ўзяць у далоні, сціснуць пальцамі, бы пяцідзесяцізалатовы банкнот – апошні, які ад лепшага часу заваляўся ў кішэні.

А цяпер час прыйшоў няважны – выяўляецца залішнім, стамляючым адпачынкам і безграшовіцай.

“Стрываю да чарговага паўстанка – з пачаткам красавіка атрымаецца праца”.

Бо Марусь быў кравец. Можа, гэта і лішняя слова, можа, навывост. І калі цікавіўся хто знаёмы або калі была патрэба запоўніць якія паперкі, і між другімі рубрыкамі стаўлялася там пытанне аб прафесіі, доўга думаючы, даваў такі менавіта адказ: “Кравец я”.

Бо што скажаш? Працую ў кравецкім кааператыве, не тым, што па душы мне, займаюся, але ў будучыні – хачу, буду, зраблю, пакажу ўсім...

Людзі чакаюць адказы ясныя і простыя, а ў службовых папераў таксама ёсць свае варункі і абмежаванні. У другіх выпадках, карыстаючыся нагодай, чалавек пачынае ўголас абмяркоўваць свае тайныя планы, апранаецца ў неналежныя ордэны, не бач калі перасякае мяжу між тым, што ў яго ёсць, і тым, што яму хочацца...

Вось і быў Марусь кравец ды працаваў у кааператыве.

Шылі там рабочыя рукавіцы – летнія, з мяккага цёмна-сіняга ціку, з пяцю пальцамі, і зімовыя – пруткія, круглыя аладкі брызенту, дэфармаваныя ізапяткай для вялікага пальца. Сшываючы брызент у прадбачаны праектантамі кшталт, Марусю заўсёды было шкада гэты палец. Уяўлялася зімовая халадэча, скрыпучы мароз і іней, і чатыры браты ў супольнай, утульнай хатцы прыгартваюцца адзін да аднаго, абаграваюць адзін аднаго цёплым дыханнем, перакідваюцца словам. А пяты брат, запёрты ў цёмную келлю, дубянее, калее ў цішыні і самоце.

Але цяпер нагоды на такія шкадаванні і роздумы не было. Шмат якія рукі апынуліся лішнімі. Можна іх згарнуць у кулак, засунуць у кішэню, можна таксама, раскірэчыўшы ўсе пяць пальцаў, лавіць за зялёныя косы майскі вецер. І няма пры тым патрэбы адбівацца ад бальных мазалёў ніякімі рукавіцамі.

“Стрываю да чарговага паўстанка – з пачаткам красавіка атрымаецца праца”, – каб не было ніякіх сумневаў, раз яшчэ падумаў Марусь.

Але нават самыя простыя людзі побач са звычайнымі мрояміносяць у сабе мроі святочныя. Прыхоўваюць іх у самых недаступных завулках памяці, а адзін раз на год або і адзін раз за жыццё выносяць іх на белы свет – крадком і пад кантролем, бы велікодны белы абрус разгортваюць на стале.

Часам такая мроя вырываецца з рук, уцякае, пачынае жыць сваім жыццём, нараджае чарговыя летуценні. А яны, бы фальшывыя сябры, абступаюць чалавека, клічуць, вабяць у чужы і непрыхільны яму свет.

Ніхто дакладна не ведае гэту хвіліну, што прымушае чалавека выгарнуць з сябе самае тайнае. Можна тое здарыцца, калі сядзіш за кавай у рэстаране або за кравецкай машынай “зінгер”, можа адбыцца ў глыбокім сне і нават у начным цягніку, што марудна каўкаючы прастрань, нямым вужом паўзе з далёкай правінцыі ў сталіцу.

“Стрываю, усё ж такі атрымаецца тое, што хачу. Ёсць у Варшаве брат, няхай дапамагае ўладкавацца”, – можна падумаць – цягнік пайшоў па рэйках, паглыбіўся ў ноч. Але гэта не поўная праўда. Сапраўды – перасякаў ён час вядомы і зразумелы, адбіваўся ад яго ды ныраў у гэту своеасаблівую хвіліну, што прымушае чалавека распрануцца з самога сябе. І Марусь распранаўся. З цёмнасіняй майкі. З фланелевай кашулі. З чаравікаў, што выстаялі не адну спёку і сцюжу. А калі зняў з сябе тысячы, дзiesiąткі тысяч рабочых рукавіц, што цягам гадоў накапіліся на душы, паказалася самае тайнае. Саноўныя вечаровыя сукні і бестурботныя летнія сукенкі. Халодныя жакеты-візіткі бізнес-вумен і шчэбятлівыя блузачкі

студэнтак. Шытыя ветрам хустачкі загарэлых турыстак і квяцістыя капелюшы бледных ад палацовага паўсвятла арыстакратак.

Сотнямі мадэляў шоўк пераклікаўся з атласам, лён сплятаўся з воўнай, аксаміт адважна лашчыўся да нясмелых цюляў.

Калі б знайшоўся зараз у купэ які выпадковы спадарожнік, перачытаў бы ўсе Маруся думкі. Але Маруся быў у вагоне сам. Зусім як зімовымі адвячоркамі на кватэры, калі ўсе тыя шаты, усе мадэлі выліваліся на паперу, разрысоўваліся, набіралі кшталт.

“Ёсць у Варшаве брат, няхай дапамагае ўладкавацца ў якую сапраўдную працоўню”.

Так падумаў Маруся. А колы цягніка ішлі. І шчабяталі, і звінелі, і стукалі спраўным рытмам, як звіянец і шчабечуць іголке “зінгера”, калі вопытная краўцоўская рука стаўляе іх на доўгія аксамітныя рэйкі. За прымкнёнымі вачыма аксаміт слухмяна падстаўляе хрыбет, увішная нітка загартае яго ў элегантныя швы, адштурхоўвае назад, за спіну.

Але час ад часу іголке памыляліся, сыходзілі з правільнага шляху, ядавітай фастрыгай угрызаліся ў напружаную скуру жывата, скаўзаліся ніжэй.

Ды нічога ўсё. Заціскаючы зубы, Маруся трываў. Яшчэ дзве хвіліны, яшчэ хвіліна. Колы трацілі імпэт, гублялі рытм, спавальнялі крок. Цягнік набліжаўся да паўстанка, што прадказвалі электрычныя лямпы за акном.

Лакаматыў увайшоў між перонаў і спыніўся.

Падчас стаянкі туалетам не карыстаюцца. Скарачаючы апошняю хвіліну цярпення, Маруся узвёўся на ногі.

“Пойдуць колы, пайду і я,” – падумаў.

Але схадзіць у туалет ён не паспеў. Дзверы расчыніліся, і ў купэ ступіла жанчына.

Чалавек, хто клянецца, што ў нашым зямным свеце ёсць адно сем цудаў, мабыць ніколі гэту жанчыну не бачыў. Або здаецца яму, што ўсё важнае на зямлі адбылося раней, да дня нашага нараджэння, ды ўвогуле су-

свет на век вечны астаецца такім, якім узвялі яго за першы тыдзень боскія далоні.

Такія меркаванні далёкія ад праўды. Якраз жаночая прыгажосць – як і чалавечая мроя – не ведае мяжу ні часу, ні прастрані. Вяўляецца дзе толькі захоча, і калі захоча. Нават у звычайны будзённы дзень, у начным цягніку.

Ад уражання Марусь шлёпнуў у драўляную лавачку чарговы раз. А цягнік пайшоў.

“Яна такая прыгожая, а ў мяне зусім праязічная праблема. Як жа так? Напэўна, ж адразу здагадаецца, у чым справа. І – сказаць хай сабе нічога не скажа, а падумаць падумае: “Ён пайшоў у туалет”. І яшчэ падумае: “Слабенькі яго пузыр. Ды ўвогуле – які там ён мужчына?” Ну быццам нічога, быццам звычайнае, чалавечае. Усе людзі час ад часу прымушаны. А можа, і не ўсе? Напэўна не. Вось, скажам, які Лінда або Пазура, ды і ўсе апошнія, моцныя мужчыны, што глядзіш іх у кіно – здраецца ж адступаць ім у туалет, калі побач такая прыгажосць?”

Дзіўны сорам загрузіўся на спіну свінцовым цяжарам, прышпіліў да лавачкі. Гэты сорам вядомы кожнаму, чыю абдэртую куртку ў раздзявальні элегантнага рэстарана вешалі побач з напышлівым каракулевым футрам, і зразумее яго той, хто намацаўшы ў кішэні абштаную залатоўку, хілком адступае ў найдалейшы закавулак царквы, калі панскім крокам заходзяць на талерку папяровыя дзесяткі і дваццаткі.

Гэты ірацыянальны сорам мацнейшы за Божы гнеў і лямант напоўненага пузыра.

Сціскаючы калені, Марусь забіўся ў самы адлеглы кутчак купэ. Стараўся глядзець за акно. А нябачная сіла тузала ў спіну: “Глян, якая прыгожая пані. Глядзі, Марусь”.

І Марусь глядзеў. Крадком, бо калі пані, абводзячы зрокам купэ, спынялася на ягонай постаці, вочы Маруся ўцякалі за акно. Сама выгадней было б апусціць вейкі,

прыкінуцца сонным, змораным. І Марусь апускаў вейкі. А пузыр нахабна расшпільваў іх назад. І Марусь зноў глядзеў на жанчыну.

Ад ніякага цярпення, ні голаду, ні холаду час і дыстанцыя не выдаўжаюцца так значна, як ад запоўненага пузыра. Гумовыя хвіліны выцягваюцца да воблакаў, у бясконцасць. І такая гума часу можа быць як трамплін, што, напяўшыся да межаў вытрымкі, шпурне чалавека ў лепшы свет. Але можа таксама лопнуць, абарвацца з трэскам, і тады стрымгаловіш у чорную прорву небыцця.

Але калі зашмат выдаўжаецца цярпенне, калі пераўтвараецца ў невыносны боль, вызначаюцца і чарговыя мэты – як вакцына, як апраўданне пакуты і зарплата за яе. Бо чалавек у сіле перанесці свой, нават добраахвотніцкім жэстам загрузаны крыж з аднаго кутка свету ў супрацьлеглы куток, калі аплачваецца такая ахвяра добрай цаною. А цана – у кожнага тут свая мера – абятніца вечнага жыцця, улада над другім чалавекам, жаночая ўсмешка.

“Няхай яна ўсміхнецца, – падумаў Марусь. – І няхай скажа слова. Стрываю яшчэ паўстанак – яна адазвецца”.

Яму раптоўна захацелася слухаць яе голас. Які ён? Безумоўна, яе голас – шолах веснавых ліўняў. Песня вадаспадаў, крынічна халодных нат у летнюю спёку. Подых жнівеньскіх палёў у лютую завею. Бальзам на балючыя завулкі душы. Так уявілася Марусю.

– А вы далёка? – жанчына азвалася, пакуль цягнік паспеў дайсці да чарговага паўстанка. І праўда, былі ў яе голасе ўсе тывя ўяўленыя ліўні, бальзамы і вадаспады. І Марусь абліўся потам і разгубіўся, як заўжды губляе думку і шлях чапавек, калі ягонья мрой апярэджваюць рэчаіснасць. Страціўшы кантроль над моцна сціснутымі каленямі, нат і спалохаўся: ці ўсё нармальна там? Але, пакуль не адбылося нічога, за што варта стыдацца. Узяўшы поўныя грудзі паветра, Марусь адказаў:

– Далёка, у Варшаву.

– Вось, як добра. І я ў Варшаву. Дамоў вяртаюся. Аддыхала тут пушчанскімі водарамі. Ох, як тут прыгожа, – ад успомненай раскошы жанчына пацягнулася, хістануліся пад свіцерам стройныя грудзі. – А вы хіба не дамоў? – спытала, але больш у гэтым пытанні ўпэўненасці. Вядома – не трэба ж быць прарокам, даволі адзін раз глянуць, ды адсачыць не варшаўскае, не сталічнае пажоджанне цёмна-сіняй майкі, і даволі адзін раз зірнуць на салідныя чаравікі, каб здагадацца, што не на сталічных тратуарах пакінулі яны сваю прыгажосць і рыпячую саноўнасць свінскай скуры.

– Не, – сумна пацвердзіў Марусь. – З дому якраз я.

– У Варшаву? – абьякавым голасам спытала яшчэ раз жанчына.

– У Варшаву, – адказаў Марусь. – Па працу. Я – кравец. Шыю.

– Кравец? – зараз яе вочы бліснулі маленькім зацікаўленнем. “Як – кравец? Які кравец?” – такое пытанне яна ўголос не паставіла, але яно адчувалася – у яе вачах, усмешцы.

І Марусю трэба было нешта адказаць. Вочы крадком аб'ехалі яе постаць – твар, грудзі, спыніліся на далонях і спалохаліся. Яе далоні ў нічым не прыпаміналі тыя пляскатыя аладкі, што доўгай шарэнгай выстройваліся спад іголки “зінгера”.

– Краўцоўства – гэта мастацтва. Асабліва жаночае краўцоўства. Бог стварыў жанчыну голуую, а вось кравец апануў яе і зрабіў прыгожай.

Адкуль прыйшла Марусю на думку такая фраза – ніхто не ведае. Мабыць, калісьці чуў ён гэтыя словы, а можа ўзніклі яны і зараз, самі з сябе? Цягнік, як сказана раней, абмінаючы час і прастрань, паглыбляўся ў ноч. І ўсё здавалася магчымым, бы ў якім сне. Кожны можа тут думаць, што захоча, можа лётаць, можа нат бяскарна глядзець у вочы прыгожай пані і перакідвацца словам той, у каго раней не было да такіх панюсяў ніякага дачыннення.

І Марусю прыйшла на памяць адна пані – здавала-ся раней – самая прыгожая ў краўцоўскім кааператыве. Была там брыгадзіркай, час ад часу зазірала ў прадукцыйны зал, абводзіла зрокам усе станкі, а калі прыпынялася за спінай Маруся, ён машынальна апускаў галаву, пільна сачыў за ходам сталёвай іголкай. А напрыканцы мінулага года гэтая пані зайшла якраз у злую хвіліну. Ад няма чаго рабіць Марусь забаўляўся накідамі сваіх уяўных мадэляў. Пані прыхапіла запоўненую рысункамі картачку, глянула і ўсміхнулася. І не было як, і не было куды ўцякаць вачам. І прышпіліўшы свае вочы да яе вачэй, урэзаў іголкай у вялікі палец,

Але прыгажосць сённяшняй спадарожніцы была ў зусім іншым гатунку – быццам абразок у кніжцы – прывезенай з далёкай краіны.

Усё ў яе было рэальнае, усё на сваім месцы, у прапорцыях, як трэба быць. А адначасова – усё ўяўнае, несапраўднае, выдуманнае. Але калі нат прыдумаў хто гэту паню, тады з канкрэтнай мэтай – раскрыць насцеж дзверы краўцоўскай фантазіі, выправіць яе ў неабмежаваныя прасторы і сцежкі.

– Ну, – сказала пані. – Можа тады стрэнемся падчас якой прэзентацыі.

– Можа, – адказаў Марусь.

Жанчына прыліпла зрокам да шыбы. У шкле, начнымі фарбамі пераўтвораным у правізарычнае люстэрка, стаялі яе цёплыя карыя вочы, з-за недасканаласці люстэрка абведзеныя паўзмрокам таямніцы, і вусны, што сакавітай лініяй складаюцца ў чырвонае сэрца, і шчокі, напятыя пружыністым лязом маладосці. А затым вусны расхіліліся, усміхнуліся, і ўсмешка разгарнулася на шчокі, на вочы, як разгартаюцца хвалямі зручна пастаўленыя косткі даміно.

Так усміхаюцца людзі, калі вяртаюцца дамоў – усміхаюцца на сустрэчу з добра вядомай цеплынёй, з утульнымі завулкамі кватэры.

“Якая яе кватэра? – падумаў Марусь. – Напэўна незвычайная, напэўна такіх у мястэчку няма. Сцярпець адзін яшчэ паўстанак – і яна мяне запрасіць на сваю кватэру”.

Думка вырастала адважная, упэўненая, як ніколі раней.

А прыгожая пані ў той жа хвіліне сказала:

– А ў Варшаве вам ёсць дзе спыніцца? Ёсць хто знаёмы?

– Брат ёсць, – сказалася, па інерцыі неяк. І язык, засаромеўшыся, што мабыць заўчасна абмінае прыадкрытыя дзверы, пачаў адступаць назад:

– Хіба што ад'ехаў дзе, бо хто яго там ведае, непаседа мой брат, сёння тут, заўтра там.

Цягнік прычаліў якраз да паўстанка, і Марусь уздыхнуў з палёгкай: “Выканаў усё-такі. Выстаяў. А ты ціха там, – запёрся кулаком у спіну пузыра. – Зараз яна запрапануе наведць сваю кватэру”.

А жанчына быццам на вяроўцы ягоных думак ішла.

– Калі б якая праблема, вось вам, – працягнула візітную картачку.

Марусь узяў яе, перакінуў у пальцах. Перачытаць прозвішча і адрас не атрымалася, падчас стаянкі лямпы ў вагонах прыгасаюць, кладуцца на сцены, на лаўкі, на шчокі пасажыраў чырванаватым паўсвятлом. І ён закінуў картачку ў кішэню сіняй майкі, на грудзі, туды, дзе сонным рытмам б'ецца сэрца.

А потым усё расплылося, а можа, усё паплыло. Ноч, думка, цягнік, сусвет. Нават элегантная працоўня, дзе над вялікім аркушам паперы схіліўся Марусь, закружылася лянiвым вярчальным танцам. А пасярэдзіне гэтай працоўні стаяла цалкам аголеная прыгожая пані. Але Марусь не паспеў прыгледзіцца да яе сакрэтнай прыгажосці. Няспынны танец загартаў паню ў воблачныя карункі, цюлі, аксаміты.

– Пойдзем? – пытае пані і раскошлівым жэстам працягвае далонь.

Раскрываюцца дзверы, і з працоўні яны выходзяць на вялікі парк. Між кветак, між старых дрэў, спакойным блакітам хістаецца вялікае вока басейна.

– Пойдзем? – пані пытае яшчэ раз і заходзіць у блакітную ваду.

Пытае залішне, бо Марусь ужо ступае яе следам,

быццам ступаў на непазбежны, запісаны ў кніжках лёсу шлях, ад якога не ўцячы, не адбіцца сталёвымі кулакамі. А пры тым ні ўцякаць, ні адбівацца Марусю не хочацца. Нат калі і пратэстуе пазыр. “На халеру табе той басейн, навошта ён? За працай жа ў Варшаву едзем”, – вісклівым голасам высалапляецца ён з падбрушша. З-за няўвагі ўласніка выбраўся якраз на волю і, карыстаючы хвіліну, пачынае павялічвацца, надымацца, запаўняць купэ сваімі праязніцкімі жаданнямі. Здаецца – вось і рассыплецца, разарвецца тысячай асколкаў, трапляючы абы-дзе, нат на прыгожую сукенку прыгожай пані.

Але Марусь ужо не чуў вісклівы пратэст пазыра. Сціскаючы далікатную жаночую далонь, ён паглыбляўся ў блакітныя абдымкі басейна. Цёплая, шоўкавая вада агарнула сцёгны, калені. Увішнымі струменьчыкамі пабегла яшчэ ніжэй, на лыткі, у чаравікі, што цягам гадоў высталялі не адну летнюю спёку і восеньскую слату.

Дзяўчына

Любяць глядзець дзяўчын, што ў разгары маладосці ідуць на сустрэчу з мястэчкам.

Прысджваюцца за столік, цяпер побач з крамай “Атланта”. Гэта добрае месца, па галоўнай вуліцы. А вуліца – і крыніца, і вусце – разгартаецца ва ўсіх напрамках ды згартае да сябе ўсё, што мае тут якое-колечы значэнне.

І не быць, не функцыянаваць у мястэчку даўжэй за два дні, не ступаючы на тую вуліцу.

Гэтым шляхам вяртаюцца з мясцовага магістрата турботныя рэферэнты – як нармальна не складаецца ў іх бюджэт, і прыдзіраюцца начальнікі, бо такая праца начальнікаў, і хварэюць шлюбныя жанкі, і сыны падрастаюць не абавязкова на вобраз і падабенства, запісанае ў рамках буйнай амбіцыі, і ў шырокім плане года астаецца няшмат месца для праявічай пляшкі з кумам.

Тут у дзве гадзіны пасля поўдня, заўчасна прыстарэлыя маткі-полькі хілком уцякаюць ад ранішняй змены на фабрыцы. І ў думках лаюць гэту фабрыку, што за пяцьсот злых у месяц бесцырымонна распранае іх з апошніх атрыбутаў прыгажосці. А затым, у краме “Атланта” пераліваюць залатоўкі ў пластмасавыя пакеты з малаком, напаўняюць водарам свежага хлеба, загартаюць у цёплыя апельсінавыя хустачкі. Ступаюць на вуліцу, а сонца ўсміхаецца дзіцячай усмешкай. І ўжо іначай, і ўжо пяхчотным зрокам абводзяць фабрычны комін.

Напышліва надзімаючы бруха, час ад часу перакоціцца вуліцай штатны кіраўнік чагосьці там. Жоўты гальштук, бы кітайскі мандарын, распіраецца напалову, лежачы ў жывой рыкшы.

Часам ступіць тратуарам пачарнелы ад сонца мужык, што з'явіўся ў мястэчка па неадкладных справах. І зазіраючы з-пад брыля кепкі на сонна спавольнены свет, мабыць, і задумваецца: чаму летні час выяўляецца ў розных варыянтах. Местачковымі вуліцамі сноўдае нага за нагою, а вось пераступіўшы мяжу мястэчка, паглыбіўшыся між жытніх палёў, вокамгненна паскарае крок, набірае хуткасць.

Гэтай вуліцай з ліцэйскіх абдымкаў Піфагора і Сакрата маладосць рвецца бестурботнай рэчкай у шчаслівае папоўдне, значыць – унікуды.

Дзяўчыну, што ідзе тратуарам, яны бачаць упершыню. Гэта вельмі прыгожая дзяўчына. Гадоў не больш за дзевятнаццаць, высокага росту, але рост яе перш за ўсё выдаўжаюць ногі – значыць, тое, што прыбаўляе прыгажосці дадатковы бляск, апранае яе ў шляхетнасць, як спрытная ювелірская рука апранае ў шляхецтва звычайны камень.

Побач з дзяўчынай крочыць хлопец – таксама дзевятнаццацігадовы. Мабыць, які школьны сябрук. На ўроках прысаджваецца за суседнюю парту, а калі ўсе схіляюцца над кніжкамі і сшыткамі, ён крадком спаглядае на яе плечы і ўздыхае, і мроіць якія фанабэры. А ўсё так і астаецца чыстай фантазіяй, бо якое можа мець дачыненне прыгажосць да штодзённай звычайнасці?

Бо хлопец бачыцца ім звычайны. Можа, глядзяць на яго з перспектывы маладых, але ўжо сталых мужчын, з гэтага месца, дзе скульптар-час на адну хвіліну спыняецца, адпачывае, накапляе сіл для дэструкцыйнай працы? І тады значная частка свету аддаецца чалавеку ва ўласнасць, а ён, звездзены ўладай, напышліва выдзімае губы. А можа, бачаць хлопца праз вобраз гэтай дзяўчыны,

цераз яе блакітныя вочы, светлы твар, валасы так зала-
тыя, што ўсё побач уяўляецца шэрым і звычайным?

Але далоні хлопца сплятаюцца з далонямі дзяўчыны, яго – пакуль не мужчынскія, але ж моцныя – пальцы гу-
ляюць яе даўгімі пальцамі. Здаецца, дзяўчыне гэта па-
дабаецца. І яна ўсмешкай дае адказ пяшчотнай гульні
пальцаў.

“Чаму цяпер такія прыгожыя дзяўчаты? І дзе яны
былі раней?” – думае Колька. Уяўленне вылузвае з
памяці моцную, прысадзістую фігуру шлюбнай жонкі.
Разглядае, параўноўвае. Але параўнанне атрымліваецца
дрэннае: кароткія пульхныя ногі ніяк не стрымліваюць
крок нагам доўгім і далікатным. Блытаюцца, губляюць
дыстанцыю, сварачь адна другую спацелым дыханнем. А
доўгія ногі ідуць, ідуць, ідуць. Ёсць у іх каварства і бяз-
гучная элегантнасць павука, што аплятае вочы тонкай се-
тачкай. І вачам не закрыцца ўжо, не адступіць убок. Лева
– права, лева – права, лева, – спічастыя абчасікі пікаюць
аб тратуар – цішэй і цішэй, аж канчаткова змаўкаюць і,
узнятыя шырока раскрытымі зрэнкамі, узлятаюць у маё-
вы блакіт, сплятаюцца з сонечнымі промнямі.

І тады агортвае Кольку сорам, пачуццё віны. Як хлап-
чук, каго злавілі ў чужым садзе, апраўдваецца, паклікаючы
на памяць усе лепшыя дні. Наогул, гэта апошнія дні ме-
сяца, калі, вясёла падсвітваючы, крочыць чалавек дамоў,
пяшчотна кранае запханы ў кішэнню кашалёк. З парога
расплачваецца з жонкай, аддае ў яе руплівыя рукі пры-
бытак апошняга месяца. Яна ўсміхаецца, а ён сядзе на
кухні – маленькай, тры метры на два – і, зазіраючы ў
акно, што раскрываецца на блізнячы, вытканы з вялікай
пліты блок, паглыбляецца ў талерку цёплага спакою і
маленькай стабілізацыі.

А вечарам кладзецца побач з жонкай. У асаблівыя
хвіліны, згартаючы вусны ў пульхны абаранак, яна вы-
шэптвае адно слова – “о”. Ціхае, сціплае, заўсёды та-
кое ж.

Колька глядзіць на дзяўчыну, дзяўчына глядзіць на свайго хлопца. Хлопец схіляецца шэптам да яе вуха, а яе вусны складаюцца ў маленькае сонейка. “О,” – усміхаецца сонейка. Усміхаецца аўтэнтчным, свежым здзіўленнем, прыяхвочвае, запрашае, вабіць у сцежкі, ніколі раней не кранутыя чалавечай ступнёй. І Колікаў сорам зноў адступае – на адзін крок, другі. Адступае перад неназванай крыўдай, прадчуваннем, што побач з добра вядомым, рэальным светам, ёсць таксама і другі свет – таксама ён сапраўдны, таксама рэальны. Але гэты свет за шыбай, за халодным шклом, і не крануць яго, працягнуўшы руку.

І Колька пытае:

– Як думаеце, ён яе... Ну, ведаеце...

– Вядома, што трахае. Як піць даць, – не падбіраючы словы, не загортваючы іх у бліскучыя паперкі, адказвае Грыша Грынё. – У іх гэта хутка зараз адбываецца. Бузі-бузі і пад коўдру.

– Не, – прырэчыць Колька. – Немагчыма. Ён, пэўна, нават не ведае, як тое зрабіць.

– Глянь жа, смургаль яшчэ... А і яна, далікатная такая, і такая... такая, – шукае ў памяці слова. – Яна такая чыстая.

Так кажа Колька. Але побач з наяўным голасам ёсць і другі голас – глухі і бурклівы. Колька глядзіць на хлопца, на ягонае плячо, што прыгартае дзяўчыну, бачыць, як усміхаюцца яе вочы. І чорны глухі голас вытыркаецца з-за сцяны маўчання.

– Яна такая чыстая, – паўтарае Колька. І хочацца, няхай яшчэ раз Грыша запырэчыць, няхай скажа якое слова – грубае, непрыемнае, вострае, бы лязо брытвы, што згарне ўсмешку з вуснаў прыгожай дзяўчыны і яе звычайнага хлопца.

І Грыша Грынё кажа:

– Усе яны зараз чыстыя. Памыўшыся ў ванне. І запіраецца такая, і адбіваецца – падумаў бы хто. І охае, і ахае, і ўсё “не” ды “не” паўтарае. А натура, Колька,

інстынкт. Ён ні ў чым не разбіраецца. Ведаю я іх, жанчын. Ух, як ведаю!

Гэтае “ух”, высказанае кароценька, але эмацыянальна, быццам рама, што агортвае шмат якія вобразы. Але перш за ўсё ёсць у гэтых рамах адна цыцатая прыгажуня, што прыйшла аднойчы на фабрыку, а калі вахцёры паклікалі Грышу, не гуляючы ў залішнія канспірацыі, ні прэлюдыі, тузанула яго высока ўзведзеным жыватом. “Пазнаеш?” – спытала. І ён па сённяшні дзень адбіваецца ад гэтай прыгажуні трыма сотнямі золтых у месяц. І шукае нешта знаёмае ў маленькім тварыку, у вачах, у вуснах, ва ўсмешцы. Але адшукаць знаёмае не атрымоўваецца. “Як у балота ідуць тры сотні,” – думае Грыша.

Хлопец з дзяўчынай падыходзяць якраз да паўстанка гарадской камунікацыі і прыпыняюцца. Іх пальцы развітваюцца, разбягаюцца. Стоячы побач, плячо ў плячо, разглядаюць расклад.

– Так ці с'як, усе яны блядзі. Зараз во, паедуць на хату. А там старых няма, гуляй душа, – Грыша Грынь разгартае рамы сваёй памяці, як звычайна, находзіць там вочы ў вочы на вядомую фігуру. Але вобраз дзяўчыны ніякім колерам, ніякай рыскай, наведзенай кісцікамі сонца на светлае палатно маладосці, не сыходзіцца з вобразам цыцатай прыгажуні. І дадатковы камень, дадатковая злосць загрузваецца на спіну Грышы Грыня.

– Можа, не, –ключаецца ў размову Эдзік. – Можа, не ўсе. Ніхто не ведае жанчын.

– Ведаю я іх, добра ведаю. Раз гляну на жанчыну і ўсё ведаю, – запіраецца Грыша, але Эдзік жмурыць вочы, паблажліва ўсміхаецца.

– Памыляешся. Ніхто не ведае жанчыну. Можа, і глядзіш ты на яе, а папраўдзе, што бачыш? Суценку, ногі, прычоску. А яна цябе – вось і разглядае. Зазірае ў вочы, агортае сэрца, калупаецца ў душы. А часам і мускулы абмацвае, таксама ж, чаму не. Здагадаешся, што там ба-

чыць, што чакае, на што спадзяецца – і яна твая. Спадзяецца на дзікую bestыю – будзь bestыяй. Самай дзікай і самай прымітыўнай. Кусай яе зубамі, рві кіпцюрамі. Але калі для яе хочацца ступіць у цёплую ваду, будзь як цёплая бяспечная прыстань.

– А як князя захоча, кажы, што ты сапраўды князь, а часова злая ведзьма зачаравала цябе ў штатнага працаўніка дзяржаўнай чыгункі, – спрачаецца Грыша.

– Так і скажы, – згаджаецца Эдзік. – Але – не словам. Скажы тое жэстам, позіткам, дотыкам. І ніколі не старайся яе канчаткова пераканаць. Няхай прадчувае, няхай здагадваецца. Няхай разгартае цябе старонка за старонкай, паглыбляецца, нырае глыбей. Аж агарнеш яе плячом, закрыеш у далонях, як безабаронную птушку. А ўвогуле – мужчына павінен маўчаць і слухаць. Тады як губка ён, убірае ў сябе і яе, і яе словы.

Змаўкаюць. Хацелася б яшчэ паспрачацца, але вядома, што Эдзік мае рацыю. Бачылі ж не раз, як прызямляюцца ў ягоных далонях тыя птушкі. І зайздросцяць Эдзіку словы, што ў ягоных вуснах сплятаюцца ў зручныя букеты, а калі трэба, знікаюць, скаўзаюцца ў маўчанне, утульваюцца ў ціш.

– Хто кахае ўсіх жанчын, астаецца вольным, – кажа часам Эдзік. – Толькі адна паасобная жанчына мае сілу апрануць чалавека ў кайданы. Усе разам – ніколі.

І тады яшчэ зайздросцяць Эдзікавай волі.

На паўстанак пад'язджае аўтобус, і хлопец з дзяўчынай знікаюць за чырвонай шырмай.

“Паедзе? Не паедзе?” – Колька ўважліва ўзіраецца ў паўстанак. Незразумелая, ірацыянальная сіла прымушае яго хвалявацца. З ад'ездам дзяўчыны нешта – не вядома што – астанецца незавершаным, незакончаным, і іржавым цвіком будзе муляць вантробы, і скарачаць сціплую прастору мястэчка, памяншаць яе да светлага аблічча гэтай дзяўчыны. “Няхай яна не ад'язджае”, – думае Колька.

Аўтобус адыходзіць. Дзяўчына астаецца на паўстанку адна.

– А гэтай во, што якраз трэба? – Грыша хінае галавой на паўстанак.

– Не ведаю. Можна было б пераканацца.

– Праўда была б. Ты ж яе бацька, – прыдзіраецца Грыша.

– Або дзядзька, – падкідае слова Колька.

Наўмысна так кажуць. Дзяўчына апусціла вейкі, паставіла твар да сонца. Залатыя кудзерыкі рассыпаліся на вецер. Няўрымслівая маладосць стаіць люстэркам на фоне вуліцы. А вуліца ступае ў гэтае люстэрка і хілкам, сарамліва вяртаецца назад – хітрымі вачыма цыцатай прыгажуні, пульхнымі вуснамі, складзенымі ў сціплы абаранак, і яшчэ сотняй звычайных спраў. І хочацца: няхай які кулак, якая сіла тузане светлае шкло, а яно расшыплецца дробным макам, і ўсё будзе звычайна, як раней.

– А можа якраз і сірата яна, і трэба для яе бацьку? – Эдзік уздымаецца на ногі, пацягваецца.

Моўчкі глядзяць, як перасякае вуліцу, пружыністым, хлапечым крокам накіроўваецца на паўстанак.

Аб чым будзе размова – з гэтага месца не ўчуеш. Эдзік нешта скажа, дзяўчына адкажа, адступіць крок, а ён ступіць следам. І яшчэ раз, і яшчэ крок. А затым яна, мабыць, спыніцца, а ён, схіліўшыся да белых кудзерыкаў, нешта прашэпча ў заружавелае вуха. І кудзерыкі страсянуцца жэстам прычання, адмовы. А калі не будзе ў гэтай адмове злосці, яго вусны яшчэ раз наблізяцца да ружовага вуха. І тады кудзерыкі страсянуцца іначай. Здзіўленнем? Недаверам? Можа, жартам, а можа, ад звычайнай цікавасці, смешна перакульваючы галоўку, зазірне ў ягоныя вочы. А вочы цёплай усмешкай спытаюць: “Ну і як?”

Калі так усё атрымаецца, Колька спытае хрыплым голасам:

- Вып'еш піва?

Ад пільнага ўзірання ў паўстанак местачковай камунікацыі, у горле засохне, здранцвее, прыліпне да зубоў язык.

- Давай, - такім жа хрыпеннем адкажа Грыша Грынь.

А можа, будзе зусім іначай? Можа, у адказ на першае слова злоснай адмовай страсянуцца кудзерыкі? І як матыль, зняважаны памылковым парывам ветру, разгарне крылы, адляціць у свой свет. Эдзік прыпыніцца хвіліну на паўстанку, правядзе зрокам лёт матыля, пацісне плячыма і, засунуўшы рукі ў кішэні, вернецца на ранейшае месца.

І пойдучь утраіх у краму "Атланта".

Ніхто тое не ведае, бо вуліца прыпынілася на адну кароткую хвіліну і зноў манатонным майскім крокам ступае па свае справы.

Нос

1.

У квітнеючы летні час пан Антон Лебядя задумаў прыдбаць новы нос. Не такі, як цяпер, сіне-чырвоны, пляскаты, размешчаны наперакор правілам сіметрыі, з заўважальным ухілам на левую шчаку. Быццам пасадзілі яго там далоні далёка не цвярозага скульптара.

Мроіўся пану Антону просты, фігуральна дасканалы нос Роберта Рэдфарда, які апранае мужчыну ў нябачны пінжак міністэрскай саноўнасці, або кураносік Майкла Джэксана, той зноў на век-вечны замацоўвае свайго носьбіта ў бестурботным хлапечым свеце, або ў рэшце рэшт, хай сабе які другі. Абы не той актуальны.

– Бо і як жа так жыць? – спытаў аднойчы пан Антон, вывучаючы ў лютэрку дублікат сваёй фізіяноміі. – Дзе ні глянь – нос. Вось табе і ўся фізіяномія. Не, няма будучыні з такім картоплем між вачэй, – сам сабе адказаў, бо нос, якраз падведзены да працэсу ранішняга брыцця, не праявіў ніякага зацікаўлення эстэтычнымі разладамі. Больш цікавымі здаваліся яму мануальныя эквілібрыстыкі рукі, завершанай брытвай. Назіраючы за бліскучым лязом, адчуваючы, мабыць, сталёвае дыханне, стандартна чырвоны, цяпер дадаткова яшчэ прыхарашыўся крывавымі фарбамі.

“Калі б нос Клеопатры быў крышку даўжэйшы, хто ведае, у якім напрамку пайшла б гісторыя чалавецтва?” Хто такое сказаў, пан Антон не памятаў. Зрэшты, якая розніца – хто ён, той філосаф, калі сказана як адрэзана, падамаў пан Антон, ступаючы на вуліцу.

А гісторыя мястэчка ў той дзень кіравалася якраз у мясцовы парк.

Дзянёк быў нядзельны, у парку найгравала музыка, у тым жа напрамку сачыўся борзды струменьчык лакальнай грамадскасці. Згодна з рухам струменьчыка перамяшчаўся і пан Антон. А ўсё разам злівалася ў вялікую яму, не вядома чаму званую амфітэатрам.

– Водачка-сігарэты, – жанчына, замацаваная на сутыкненні дзвюх алеяў, быццам бы павесіла вочы на мяжы вакуума, а вось зрок яе і з рэальнага свету выгартаў усё, што ў гандлёвых разліках кваліфікуецца як патэнцыяльны кліент.

Аднак мясцовае грамадства толькі паасобнымі прадстаўнікамі адказвала згодна з воляй жанчыны. Бо, як можна здагадацца, жанчына не была з тутэйшых. Не разумела, што народ сёння якраз гуртуецца ў парку дзеля ежы выключна душэўнай. Мо з цягам часу, пасля гадзіны-дзвюх, пасля інтэлектуальнай раскошы, і яе прапанова знойдзе пажаданы водгук. Скарыстаўшы знаёмства з мясцовымі звычаямі, з поўнай адказнасцю за слова можна сказаць: так яно і будзе. Але – пакуль што – не.

“Вось табе, – падумаў пан Антон. – Бачаць чырвоны нос, зараз жа і прапануюць. А я не такі, як каму здаецца. У мяне ларок на базары з апельсінамі і яблыкамі. І планы, і перспектывы. Яшчэ год-два, і адчынецца сапраўдная крама, вялікая-вялікая”.

Так думаў пан Антон, але ў апошнія і сам ён не верыў. Гадоў пяць як займаецца бізнесам, а не надта ж разгарнуўся. А прычына, вядома, між вачэй яна. Кліенты – не скажаш – і падыходзяць, і рукі запускаюць між яблыкаў і апельсінаў. Той-сёй і пра цану наведваецца. А напароўшыся на нос уласніка, адступае хілкам назад. “Такі чырванявы ворган, – думаецца кліенту, – вядома пра якія сведчыць ён схільнасці. А дзе схільнасці, там і ашуканства”.

Так мяркуюць кліенты. І не разгарнуцца пану Антону, не падскочыць вышэй за свой нос.

Хвоснуты нахабным успамінам, ён падоўжыў крок і аблакаціўся на амфітэатр.

А на сцэне праходзіў якраз народны фэст. Значыць, адбываліся справы дынамічныя. Хоры спявалі і танчылі, апускаліся са сцэны і вярталіся назад. Зліваліся ў магутныя, распяваныя камбінаты, то зноў дзяліліся і метадам пачкавання дарылі жыццё новым дуэтам, тэрцэтам, квартэтам. А слухачам – радасць, бо ад анельскай музыкі людзі забываюцца на штодзённыя клопаты і свае фізічныя недасканаласці.

Чарговая група ўладкавалася на сцэну. Быў гэта жаночы хор з дваццаці асоб, і кожная такая асоба, упрыгожаная музыкай і каляровым касцюмчыкам, магла б без залішніх клопатаў скалыхнуць з фундаментаў, расслабіць, змяніць у кіпячы вулкан самае халоднае мужчынскае сэрца. Але зрок пана Антона засяродзіўся на салістцы, што, вышпарыўшыся два крокі наперад, прыхапіла мікрафон і моцным альтам паехала ў натоўп.

Ніхто не ведае, чаму якраз салісты карыстаюцца найзначнейшай ласкай слухачоў і чаму з-за іх падчас рок-канцэртаў згуртаваныя пад сцэнай паненкі губляюць прытомнасць. А часам і сталыя мужчыны, бы той старажытны Уліс, агаломшаны спевам сірэнаў, забываюцца на родную Ітаку.

Пан Антон, паглыбіўшыся ў цёплы альт салісткі, забыўся на свой родны, няшчасны нос.

А калі хор апусціўся са сцэны, расплыўся ў натоўпе, пан Антон невыпадкова апынуўся побач з гэтай салісткай. Прыгарнуўшы пад бокі дзвюх каляжанак, яна ўсё яшчэ падспеўвала, калыхалася за музыкай. І ўсміхалася ўсяму свету. А пану Антону, паказалася яму, усміхаецца.

І пан Антон шчыра падскочыў пад гук гармоніка, а нават – ці не першы раз у жыцці – узяўся за шаленчыя вакальныя спробы. Ён напіраў на высокае “до” з заўзятасцю касмічнай энергіі, што, узбуджаная першабытнай сілаю, вылузвае з мікраскапічнага атама яркія зоры, блакітныя планеты, цмяныя галактыкі. Выкідаючы з вантробаў спантанныя музычныя каска-

ды, ён усё бліжэй і бліжэй падплываў да каляровага касцюмчыка салісткі. І зазіраючы ў яе вочы – сэрцам, душою, какетліва-танцавальнай мовай цела, здавалася, пытаў пан Антон: “Чуеш ты, прыгожая мая? Табе спяваю”.

Дакладна так паводзяць сябе самчыкі салаўёў маёвымі начамі, калі над местачковым паркам стаіць шоўкавая цеплыня. І калі з каханай жанчанай паглыбляецца ў гэтую летнюю ціш, часам шанцуе вам слухаць какетлівыя напевы. Прыгартваючы плячом каханую асобу, зазіраючы ў яе раззораныя вочы, кажаце ў такіх выпадках: “Ты чуеш, мілая? Ён жа ў твой гонар так”.

Але вашыя словы не грунтуюцца на праўдзе. Каханне – самы эгаістычны стан жывой душы. Кожны тут напывае сваім голасам, і свайму адрасату, і ў сваю карысць.

А пан Антон дарыў сваю песню невядомай харыстцы, а харыстка паказалася яму прыгажэйшай за ўсё, што паклікала на свет майская вясна.

Пан Лебыда быў шчаслівы. Ён адчуваў сябе неадступнай часцінай вялікага народа. Як чалавек, каму давялося пablудзіць у цёмным лесе, прасноўдаць там увесь дзень, а ў рэшце рэшт выбрацца на хай сабе і незнаёмую, усё ж такі чалавекам назначаную сцежку.

– Ну і крычыць той насаты, – моцны алыг вярнуў пана Антона ў зусім не музычную прастору. Голас належыў асобе, якую ў думках паспеў ён назваць вяршыняй прыгажосці ў нашым сусвеце.

– Ага, – падтрымала яе другая харыстка. – Голас нават і нічога, ды зусім неадукаваны. І ўражлівасць на мастацтва, на прыгажосць і эстэтыку – не адчуваецца.

– Уражлівасць – прыродная справа. Яна ёсць, або яе няма. Але ж, як відаць, не ўсе такое разумеюць.

– Далёка не ўсе, – вочы салісткі згубілі ранейшую ўсмешку. Узірліся ў пана Антона лютым холадам, як судзі і пракуроры ўзіраюцца ў разбуральнікаў назнача-нага кодэксамі парадку.

Ад шчасця ў няшчасце, ад перамогі ў параженне, ад славы ў няславу – нат не крок, і не міг.

“Чалавечае жыццё – бы кола аўтамашыны. І зверху ты, і адначасова знізу, і не паспееш прывыкнуць – іржавы цвік спускае дух, пераўтварае цябе ў непатрэбны кавалак скамечанай матэры”.

Такая па-філасофску разумная думка нарадзілася ў галаве пана Антона, калі на крокаў дваццаць адышоў ён ад цэнтра здарэнняў. Прыдбаць другія разумныя думкі ён не паспеў.

– Водачка, сігарэты, – азваўся знаёмы голас.

– Дайце пляшку, – адказаў пан Антон. А затым, між блокаў, адкаркаваўшы капсюлю, заправіў вантробы доўгім глытком гаркоты.

Мястэчка тым часам заходзілася ад музыкі і ад шчасця.

2.

Гардзеевы вузлы рэжуцца мячом, а недасканалыя насы – лязом хірургічнага скальпеля. І яшчэ, вядома – далонямі рашучасці і адвагі, без якіх гісторыя астаецца мёртвай думкай, на век вечны раскірэчанай між мінулай і будучай хвілінамі, а кожны няўдалы нос дажывае сумную старасць, павесіўшы ноздры між правым ды левым вокам няшчаснага ўласніка.

У нашым выпадку спрацавалі ўсе неабходныя варункі.

Нос атрымаўся – цуд. Пан Антон глядзеў у люстэрка, кранаў пальцамі бадзёра насцярожаныя ноздры, абмацваў іх, а затым, паставіўшы паказальны палец між броваў, на хрыбет носа, з'язджаў уніз ідэальна простаю лініяй. А пальцамі правай рукі шчыпаў сябе ў задніцу, мацней і мацней, каб адагнаць найпрыгажэйшы сон. Аблічча ў люстэрку, здавалася, зараз разыдзецца, рассыплецца дробным макам і пачнецца няўхільнае вяртанне да прытомнасці, і з срэбнай роўнядзі шкла, здзекліва ўсміхаючыся, вытыркнецца на свет добра вядомая бульбіна.

Аблічча ў люстэрку было непарушанае. Можна, калі ад душы, нахабна практыкаванай наконт рэчаіснасці, сеткай нервовых калідораў прыбягалі балючыя сігналы, тады і крывіліся, тады і пратэставалі вусны. А нос якраз трымаў ідэальную лінію.

Ад радасці пану Антону хацелася разарваць грудзі, дастаць адтуль сэрца і шпурнуць яго між усіх людзей, знаёмых і абсалютных чужынцаў. А перш за ўсё злажыць гэтае сэрца ў далоні прыгожай пані-харысткі, якую першы раз пабачыў у местачковым амфітэатры, у гонар якое вылузваў з вантробаў верхняе “до”, а якая бесцрымонна агаломшыла яго адным словам – насаты.

Але за жорсткае слова пан Антон не крыўдаваў. У яго была свядомасць, што гэтая пані належыць зусім другому свету, і што ў гэтым яе свеце зусім другія вартасці. Вышэйшыя канстытуцыі грунтуюцца там на пашане прыгажосці, ды і штодзённыя законы пішуцца тонкім прамым эстэтыкі і фантазіі. Разумеў пан Антон і тое, што ягоны ранейшы нос, у гэтым свеце можна ўспрымацца адно як антаганізм дэталёва абдуманай гармоніі.

Напрыканцы лета пан Антон пачаў зазіраць у гэты свет. Адвяхоркамі прысаджваўся да акна і глядзеў удалеч.

Калі глядзіш у акно звычайна, вачыма, бачыш там шэрыя, шматпавярховыя дамы, вуліцу, дрэвы, запэцканы варонамі тратуар. І чуеш, як грубым голасам гудзяць машыны, і, абмяркоўваючы праязныя справы, пехацінцы перакідаюцца словам.

Але пан Антон глядзеў у шыбу сэрцам. І ў ягоных думках адлюстроўваўся зусім другі краявід. У бясконцай прасторы ён бачыў таксама ж бясконцыя шарэнгі пальмаў, і кіпрысаў, і яблыняў, што згінаюцца да зямлі цяжарам спелых пладоў. Але яблыкі там не такія, як на базары. Усе яны ідэальныя кшталтам і ўсе спелыя ў чырвань і золата, быццам разбіў хто летняе сонца, рассыпаў у зялёным голлі. А па-над дрэвамі стаялі хмары рассяяваных салаўёў, і людзі – усе ў доўгіх белых сукенках – шпацыравалі ў блакітным паўсвятле – хто пры

тым гартаў кніжку, хто зручным кісцікам замацоўваў на ільняным палатне ўяўныя колеры і кштальты, а яшчэ другі хто, прымкнуўшы вейкі, выяўляў сябе ў анельскай песні.

А часам усе тыя пальмы-кіпарысы-яблыні складаліся ў аграмадную арфу. З усіх бакоў зляталіся салаўі, прысджваліся на струнах. Прыгожая пані харыстка брала ў далоні райскі інструмент, кранала яго тонкімі пальцамі і стрэсвала тых салаўёў са струн, як летні вецер страсае расу з жытніх каласоў.

Тады асабліва хацелася пану Антону злажыць у далоні прыгожай пані свой новы нос. І ў доказ шчырага кахання з галавы да ступнёў абсыпаць яе яблыкамі і апельсінамі. Вярнуўшыся з уяўнага свету на местачковы базар, доўга корпаўся ў скрынках і мяшках. Падбіраў, вышукваў самыя прыгожыя яблыкі і апельсіны, насычаныя сонцам так глыбока, што і Усявышняму не было б прычыны саромецца за іхнюю якасць.

Але пані не прыходзіла. Мясцічка сцякалася на базар шматлікімі ручайкамі, а ручайкі зліваліся ў гаманлівыя рэчкі, а рэчкі спалучаліся ў адну магутную плынь, а спынялася тая плынь на ларку пана Антона, бы на якой аграмаднай плаціне. І, напаткаўшы найпрыгажэйшы ў мясцічку нос, ранейшая жвавасць і гаманлівасць пераўтваралася ў шолах, што пераліваецца з вуха ў вуха спакойнымі паасобнымі кроплямі.

Але часам з шэпту вылузвалася на свет і мацнейшае слова, вострае, бы лязо хірургічнага скальпеля.

– Во, прыдурак які. Во, дзіва. Ніхто, ніколі ў мясцічку такое і не падумаў, а ён...

Гэтыя словы выпраўляла ў натоўп звычайная чалавечая зайздрасць. Яна заўжды пустазеллем выяўляецца там, дзе адвечная аблога расцвітае самотнай і нікому не зразумелай кветкай.

Бывае, для непазнакі гэтая зайздрасць прыкідваецца светлай патрыятычнай хустачкай, апраўдваецца сама ад сваёй малечы, і ў такіх выпадках папракаюць вас у куды значнейшай віне: “Ну як жа так? – кажуць. – Без

прычыны, дзеля прыватнай карысці адмовіцца, адрачыся, пусціць у заняпад, у забыццё бацькоўскі, класічна беларускі нос?”

Але пан Антон не звяртаў увагу на такія закіды. Ён чакаў блізкае сабе сэрца, брацкую душу, што зразумее кожны позірк, кожны жэст, кожнае маўчанне.

Але пані не прыходзіла. І пан Антон, хочаш – не хочаш, часцей зазіраў у яе свет. І не толькі адвячоркамі, але і досвіткамі прысаджваўся да акна, а затым, разгартуючы халоднае шкло, ступаў між пальмамі і кіпарысамі, і перакідваўся словам з людзьмі ў белых сукенках, і як раней, як у гэтым местачковым амфітэатры, быў шчаслівы.

А ў ларку накапляліся найпрыгажэйшыя яблыкі і апельсіны.

У мястэчку сталявалася восень, з пушчанскіх сцяжын ступала на галоўную вуліцу, з галоўнай вуліцы сачылася між шматпавярховых дамоў, між драўляных домікаў, у чырвань і золата размалёўвала найтайнчэйшыя завулкі. І тады ўрэшце здарылася доўгачаканае.

Прыгожая пані харыстка прыйшла на базар. Прагулялася між ларкамі, там-сям кранула тонкімі пальцамі якую сукенку, у люстрах, для выгоды кліентаў расстаўленых між вопраткай, паправіла прычоску.

Следам харысткі крочыў мужчына – моцны, булаваты, быццам пасля якога землятрусу вырваўся з каменнай скалы.

Яны спыніліся каля ларка пана Антона.

“Які прыгожы нос, – падумала пані харыстка. – Гэта ж ці не той, пра які зараз гамоняць у мястэчку?”

Тым часам пан Антон падбіраў для яе апельсіны і яблыкі. Перакідваў у далонях, разглядаў у залатых промнях восеньскага сонца, пальцамі, спраўна абмяркоўваў іх пружыністасць і сакавітасць.

– І вазмі яшчэ кілаграм чырвоных буракоў і дзве цыбулькі. Я люблю бураковы булён. Ты сёння зва-

рыш мне, – моцны мужчынскі голас ні то пытаў, ні то загадваў.

А жанчына адказала:

– Ты так любіш, мілы мой. Я звару сёння бурачковы булён.

Адварнулася, яе тонкія пальцы, тыя, што ўчора стрэсвалі салаўіны спеў са струн арфы, зараз пяшчотным жэстам гладзілі твар мужчыны, яго шчокі, напаятыя ў два таўстыя, бліскучыя ўзгоркі, і нос, што вытыркаўся з гэтых узгоркаў доўгай, спічастай вежай.

Мужчына ўсміхнуўся, прыхапіў пакеты, загрузаныя апельсінамі, яблыкамі, буракамі і цыбуляй. І накіраваўся ў натоўп. Ступаў моцна, упэўнена, вялікім носам, і шырокімі грудзямі, і моцным плячом разгартаў той натоўп, як сталёвы карабель разгартае збунтаваныя хвалі.

Пані яшчэ раз кradком зірнула ў аблічча пана Антона.

“Які прыгожы нос. Шкада, што не сапраўдны ён,” – падумала і, бы бяспечным калідорам, ступіла ўслед за сваім мужчынам.

Шафа

Раніцой, расплюшчыўшы вочы, бачу знаёмую сцяну, акно ў сцяне, за акном вяршыні дрэў – аголеныя нахабнымі пальцамі зімы, і толькі на досвітку сарамлівы іней апранае іх у карункавую бялізну.

Не хочацца ступаць у чарговы дзень. Бо і куды пойдзеш, калі ўсё мястэчка, ушыр і ўдоўж, раней паспеў ты затаптаць глыбокімі слядамі? Ну, няхай там, можна, скажам, узяць напрамак на базар. А што на базары? Сёння ж, як і ўчора, прыклеіцца касавокі Жоржык. Што чуваць? – выскаляцца бяззубыя яслі. Гм, што чуваць. Тое, што і ўчора чуваць, – адкажаш, а касое вока падміргне над тваім плячом:

– Значыць, я пяцёрку, ты пяцёрку – і пайшлі. Бачыш вунь там саветку? Сівае футра, зараз за брамай. Полька ў яе – пріма сорт.

Можна было б схадзіць да пана Агоньчыка, што трымае спажывецкую краму па самай важнай, Трэцямайскай вуліцы і яшчэ тры ў другіх завулках мястэчка. Даведацца, які зараз няпэўны хлеб ад гандлю кілбасамі, сырамі і півам. І паслухаць можна нараканняў: які клопат такая крама, на досвітку падымае чалавека з пасцелі, і ўсе тыя кантролі, і кошты, і кліенты фанабэрыстыя...

А калі б у мяне была такая крама, я ні словам не заікнуўся б ні пра якія складанасці. Я б аддаў для яе ўсю сваю душу.

Часам нават абмяркоўваю – якія былі б там паліцы, якія халадзільнікі і маразілкі. І прадукты. Калі б была ў мяне спажывецкая крама, нідзе ў мястэчку, нат у самым вялікім супермаркеце не купіць тое, што тут.

Але крамы ў мяне няма. І таму, забіўшыся пад коўдру, назіраю за варонамі за акном. Чатыры чорныя пункты абсталяваліся з пачаткам снежня ў ліпавым галлі. Днём знікаюць па сваіх неадкладных справах, з кухоннага акна бачу, як сноўдаюць тратуарам, какетліва зазіраюць у вочы пехацінцам, а затым, прыдбаўшы згубленую крошку хлеба, вяртаюцца ў ліпавае прыпынішча. А раніцой, пакуль сонца вытыркнецца з-за блокаў, засунуўшы дзюбы ў цёплае пер’е, тырчаць на сваім месцы. І вось пералічваю іх кожную раніцу. І калі ў рахунках атрымоўваецца недабор, дзіўная турбота выгартае мяне з-пад коўдры, запрашае на кухню і загадвае пільна сачыць па бліжэйшым наваколлі. Калі, аднак, чатыры чорныя пункты аксіяматычнай канфігурацыяй стаяць на фоне шэрага неба, тады і выбівацца з-пад коўдры патрэбы няма. З’ехаўшы з акна, я разглядаю сцяну. А там, як і ўчора, шлюбны партрэт дзеда і бабы, побач бацька і маці, з такой жа нагоды запісаныя на век вечны аб’ектывам невядомага фатографа, прыхарошаныя фантазіяй рэтушора. Чатыры пары вачэй глядзяць на мяне здзіўленым позіркам, нязменным ад чатырох дзесяткаў гадоў. І адно не магу зразумець, якім чынам мёртвае, на паперы адлюстраванае аблічча бацькі, з дня ў дзень, непрыкметна напаўняецца дзедавай усмешкай, дзедавымі вачыма, дзедавымі вуснамі. І маршчынамі. І міжвольна насоўваецца думка: калі б на сцяне замацаваць яшчэ адзін партрэт, тады і мой твар насыціцца пачаткова бацькавай, а затым і дзедавай усмешкай.

Часам разважаю яшчэ, чыё аблічча, побач з маім, магло б запоўніць рамы шлюбнага партрэта.

Шмат якія вочы і шмат якія імёны приходзяць на думку.

Пані Валя, што прадае газеты ў кіёску візаві базара. Яшчэ адна пані, якую сустракаю час ад часу на аўтобусным паўстанку – я не ведаю яе імя, але заўсёды, згодна з нормай, даю для яе “дзень добры”, і яна ветліва ўсміхаецца.

Але больш за ўсіх мне даспадобы чарнявая, невялічкая, далікатная, бы шкляная, фігурка, пані Аня, што жыве

ў суседнім пад'ездзе. Яе спальня зараз за сцяной маёй спальні, і часам, ноччу, калі спыняюцца на вуліцы ўсе аўтамашыны і калі над мястэчкам разгартваецца абсалютная ціш, прыкладаючы вуха да сцяны, уяўляю яе соннае дыханне.

Часам яшчэ сніцца мне сон. Разгартваю сцяну звычайна, бы шоўкавую занавеску, пераступаю, прыпыняюся на паўзмрочнай спальні і гляджу ў спакойнае аблічча пані Ані.

Але ж – кожны ведае – і адзін сон складана пераліць у рэчаіснасць, а што гаварыць пра два.

Калі б твар пані Ані стаяў побач з маім на шлюбным партрэце...

Уцякаю ад гэтых партрэтаў. А затым вочы бягуць на супрацьлеглую сцяну.

Шафа...

Бывае, раскрыю дзверы, загляну ў драўлянае нутро. З левага боку чатыры паліцы, з правага – парожняе месца для доўгай вопраткі. Ну, шафа як шафа. Ніякіх там асаблівасцяў. Восьмы месяц завяршаецца, як на маёй кватэры яна. А пачалося ўсё пасля велікодных святаў.

Дзень быў гандлёвы, серада. У такія дні местачковы базар запаўняецца як завязець. Была першая пасля Вялікадня серада, людзі, адсвяткаваўшы тры дні, здаецца, ішлі яшчэ па святочнай інэрцыі, а мабыць, прызапасіўшы раней тое-сёе, не было ў іх патрэбы хадзіць у гэтае месца. Словам, пуставатым паказаўся базар у першую, паслясвяточную сераду. Мабыць таму і адразу я адсачыў чалавека ў доўгім чорным плашчы. Доўгавалосы, з рукамі, скрыжаванымі на грудзях, прыпыніўся ля ўваходу на базарны пляц. Побач стаяла шафа на двое дзвярэй. Нешматлікія кліенты праходзілі міма, міжвольна, зрокам абмацаўшы шафу і яе ўласніка, уцякалі да ларкоў. Нармальна, бо каму зараз трэба старая, абшастаная мэбля?

– Купі шафу. Добрая, не пашкадуеш.

– Ды навошта мне шафа? У мяне нат і месца няма, паставіць такую мэблю – само па сабе неяк адказалася.

– Затое ёсць у цябе мроі. А месца няшмат яна патрабуе. Дзе паставіш, там будзе стаяць.

Неяк незвычайна сказаў ён гэтыя словы. Упэўнена. Быццам чытаў мае думкі, слова за словам, як чытаў добра вядомую кніжку.

– А пры чым тут мроі?

Чалавек з шафай не адразу адказаў. Глядзеў на мяне, а яго вочы былі як цёплая летняя вада.

– Не бойся, – сказаў цёплы голас. Мроі не сорам, кожны чалавек мроіць.

– А пры чым тут мроі? – ніякае разумнае слова не прыйшло мне на думку, і я паўтарыў раней сказанае.

– Яна здзяйсняе іх, – паказаў на шафу.

– Як, здзяйсняе? Шафа мроі здзяйсняе? Значыць – рыбка яна залатая, ці як? – мабыць, прагучаў у маім голасе які іранічны фон, бо чалавек прыжмурыў вочы, напружыўся, здавалася – яшчэ глыбей нырнуў у мае вантробы.

– Перш за ўсё яна перайначвае людзей.

– Як перайначвае?

– Пераканайся, – адным рашучым жэстам расчыніў дзверы.

Нічога асаблівага за гэтымі дзвярыма не было. Паліцы, папярэчка для вешалкі. Ніякіх тунэляў, тайных калідораў, што выводзяць чалавека на новыя прасторы.

“І ўсё? – хацелася спытаць. – Глянү вось на шафу, пераступлю парог і апынуся ў іншым свеце? Як зусім новая асоба?”

Але чалавек з шафай хіба здагадаўся ў маім расчараванні, а можа, карыстаючы звышнатуральнымі свае здольнасці, перачытаў мае думкі. І пакуль я паспеў адазвацца, ён прамовіў першы:

– Дакладна так. Пераступаеш парог гэтай шафы і вяртаешся назад як зусім новая асоба. Непатрэбныя дзеля таго ніякія калідоры, зубатыя шасцярні, складаныя машыны.

Мне хацелася смяяцца. Ашуканцаў цяпер, як ніколі раней. Дзе ні ступіш, дзе ні глянеш, прапануюцца розныя цуды.

– Самае важнае – зрабіць крок. Ступай, пераканашся. Тут і цяпер.

А наўкол гуртаваліся людзі. Бо людзі – зусім як птушкі. У кожнай свае справы і свае прасторы, а няхай толькі адна ападзе ў траву, калупнеца тонкімі кіпцюрамі, на крылах цікавасці злятаецца гаманлівая грамада.

– Што тут прадаюць?

– Нічога, – адказаў чалавек. – Вам нічога, – паўтарыў, паставіўшы выразны націск на слова “вам”. І глядзеў на мяне. “Ступай”.

Хацелася ступіць, і было страшна. Бо і як? Зайдзеш у шафу, зачыняць дзверы, расчыняць. Нічога не здарыцца, і вернешся назад у прыдуркаватыя воплескі выпадковых людзей, у здэклівы смех касавокага Жоржыка. А можа, сапраўды штосьці збудзецца? Пераменіцца ўсё, і вярнуся ў не вядомае сабе месца, у чужы свет. За сцяной там невядомае, не пані Ані дыханне, чужыя птушкі за акном, чужыя дрэвы. А – хто ведае – можа, сам сабе акажуся чужынцам у гэтым свеце?

– Ну як? – спытаў чалавек. – Ступіш?

Але гэтае “ступіш”, апроч мяне, ніхто не чуў. Прыкідваючыся купцом, я яшчэ раз абмацаў шафу, там-сям абстукаў кулаком – моцным, здаровым рэхам адгукнуліся сценкі. Зачыніў дзверы, расчыніў. Працяглым энкам азваліся завесы.

– Дзверы крыху скрыпяць, але дрэва саліднае, яшчэ пастаіць. А, няхай і прамахнуся. Вазьму, – сказаў уголас. І падумаў: “Дома – там ніякіх сведкаў, ніякіх позіркаў – праверыцца ўсё дакладна”.

Восьмы месяц яна на маёй кватэры.

Клаксон

1.

Калі ў чалавека аргазм, ён гатоў разгарнуць неба і нырнуць у прадбачаную адно анёлам раку забыцця або, адракаючыся ад сябе, пайсці светлымі райскімі сцежкамі. Абы куды, абы далей ад цялеснай абалонкі.

Вітусю Агоньчыку нікуды якраз не хацелася. У яго не было жадання ступаць ні за, ні супраць чаго-небудзь. І не было жадання адмаўляцца ад сябе. Расплюшчыўшы вочы, ён ляжаў дагары жыватом. Ляжаў побач Кавалёвай Лількі і дашчэнтна прызнаваўся ва ўласнай тажсамасці: ён, Вітусь Агоньчык, пяцідзесяты год нараджэння, жанаты, раней на дзяржаўнай пасадзе, цяпер – гаспадар сабе і чатыром спажывецкім крамам. А Лілька – год нараджэння семдзсят сем. Другі тыдзень стаіць за прылаўкам у Мамуазэль. Дакладна – з дня, калі жонка пана Вітуся адправілася ў водпуск на цёплае мора. Раней яна запаўняла гэтае месца. А цяпер Лілька ўсміхаецца кліентам, расхвальвае прадукты, а калі ўзлазіць на раскладныя драбіны ды працягвае далоні да самай высокай паліцы, усе вочы сыходзяцца на яе кароценькай сукенцы. І ва ўсіх, хто якраз сочыць за гэтай нескладанай мануальнай аперацыяй, ёсць адно адзінае жаданне: хай былі б у драбінаў не тры, а нават і сто дваццаць тры прыступкі, і хай прадаўшчыца Лілька ўзлазіла б высока, на самае неба.

Лілька ляжыць побач з Вітусем Агоньчыкам, у ягонай аўтамашыне. Машына – метраў дзвесце за каталіцкімі могілкамі. Светлым днём гэтае месца шмат хто

наведвае. Бо і як не наведаць. Ступаеш крокаў дваццаць ад белавежскай шашы – і ўжо агортвае цябе пушчанскі спакой. Яшчэ крокаў дваццаць і яшчэ, і выходзіш на зялёную паляну. Раней была тут футбольная пляцоўка, ды і зараз падлеткі час ад часу забіваюць мяч у прымішэлыя вароты. А побач з сабачкамі шпацыруюць панюсі, саноўныя пенсіянеры сноўдаюць памежжам святла і ценю. Паглыбляюцца і далей, у духмяныя хмызнякі, дзе ў сонечныя майскія дні ліцэісты і ліцэісткі частуюцца танным віном або салодкім, ліпкім лікёрам. Бывае – у выніку вінна-лікёрнай кансумпцыі тая ці іншая паненка застыне на імху пад ляшчынай, і калі ты не ў дзіравым корабе радзіўся, можаш назіраць, як руплівая мурашка, пачынаючы з лакаванага боціка, пераадольвае напружаную далеч лыткі, абмацвае закругленасць калена, апынуўшыся на спацелай плошчы сцёгнаў, ступае направа і налева, аж дэзарыентаваная навіной краявіда, знікае ў цяністым прыстрэшку сукенкі. Вось чаму, пачуўшы маладыя галасы, той-сёй дзядок выдаўжае ў іх напрамку свае крокі.

Але зараз тут пуста і ціха. Па-над пушчай, над лясным стадыёнам стаіць чэрвенская ноч. Раззоранае неба абапіраецца на дубовыя каланады, і вось хвіліну раней, з гэтага неба, Вітусь Агоньчык апусціўся знічкай на плоскі, напружаны живот Кавалёвай Лількі. А чвэрць гадзіны раней Лілька сказала:

– Я не хачу так.

– Як так? – не зразумеў Вітусь Агоньчык, бо і забрыўся якраз у пункт, з якога не шмат што бачыцца ды разумеецца.

– А вось так, на галыша. Нацягніце кандом, – сказала і засмяялася. Зразумела раптам недарэчнасць сітуацыі: зараз атрымаецца ў іх блізкасць самая блізкая, а яна да яго звяртаецца на вы. – Бо ведаеш, я ніколі яшчэ...

– Што, ніколі? – рука, якая, сціскаючы Лільчыны трусікі, даязджала якраз да каленяў, там і спынілася.

– Я ніколі яшчэ без рызіны, – прашаптаў у вуха засаромлены голас. – Разумееш? Баюся.

– Э-э там, – спадзяванне на штосці другое было, ці не на абсалютную цнатліваць, бо і рука, знерваваная залішнім перапынкам, спрацавала жвавей. – Што тут ба-
яцца. Усё як трэба будзе.

– Але ці напэўна? – недавер, які адчуваўся ў гола-
се, неяк спрачаўся з дзеяннямі апошніх органаў. Калені
гойснулі амаль да падбародка, добраахвотна пазбываю-
чыся карункавай абалонкі.

У той момант у Вітуса ўдарыў пярун. Ён не быў,
вядома, фізічна-атмасферны, бо і неба стаяла над ле-
сам чыстае ды зорнае. Быў гэта абсалютна ўнутраны
пярун, які нараджаецца ў чорных хмарах несвядомасці,
агортвае вантробы клубамі агню, спапяляе ўсё нава-
колле, аж на пажарышчы астаецца адна-адзінокая,
узведзеная ў неба, абсмаленая дубовая кукса. У той
момант ці не чарговы пярун дасягнуў таксама ж і
Лількі. Папаў яе цэльна, і дзяўчына, быццам агалом-
шаная мільёнам вольтгаў, жыватом кінулася наперад,
яе ногі напружыліся, расцягнуліся, закружылі млын-
ком, быццам на веласіпедзе ехалі. І раптам левая пята,
пакаўзнуўшыся на шыбе, прызямлілася. Якраз на чор-
ную спіну Клаксона. Тэхніка, для яе выпадковасць ці
памылка, не мае ніякага значэння, адазвалася.

Светлым днём, у цэнтры горада, мабыць, і ніхто не звяр-
тае ўвагу на такія акустычныя сігналы. Зараз, пасярэдзіне
і лесу, і ночы, Клаксон азваўся голасам сотні зуброў, ты-
сячы аленьяў, раз'юшаных барацьбой за прыхільнасць
самкі. Гэты рык спутаў, спаралізаваў Вітуса Агоньчыку
ўсе мускулы. І Вітусь апусціўся знічкай на напружаны
жывот Кавалёвай Лількі. І знерухомеў. І як у песні спя-
ваецца: стала ціха-ціха па ўсёй зямлі. І ў такую абсалют-
ную цішыню Лілька спытала:

– Ужо?

Вітусь не адказаў. Ён кульнуў у бок і памаленьку па-
чаў прыходзіць да прытомнасці. Пытанне паўтарылася,
але зараз у дзявочым голасе адчуваўся спалоханы, амаль
адчайны тэмбр:

– Ужо? Чуеш ты ці не чуеш? Ужо?

У асаблівых сітуацыях так пастаўленае пытанне – мужчыну не ў гонар яно. Бо як жа словам дапаўняць тое, што ў добра скамплектаваным калектыве адчуваецца без ніякіх слоў?

– У мяне, значыць, будзе дзіця. У нас будзе дзіця, – сказала Лілька. – Разумееш ты? Ты разумееш, што нарабіў?

Ён не разумеў. Не зусім яшчэ прытомны, стараўся адлюстравачь у думках падзеі апошняй хвіліны. Не атрымлівалася. Усё, што неяк вярталася на памяць – пранізлівы гудок Клаксона. Так ён і сказаў:

– Я нарабіў? Я? А трэба было пятамі ў клаксон барабаніць?

Такое малое-маленькае, не звяртаючы ўвагу на сказанае Вітусём, хіба і не яму, а сабе кіравала словы. Такое во развяла пальцы на сантыметраў два, а затым, прылажыла іх да жывата, быццам бы стараючыся ўлавіць той момант, з якога пачынаецца новае жыццё. Наша дзіця. Тваё. Не ўцячэш жа, не адмовішся хіба ад свайго...

У Вітуса не было жадання ні ўцякаць, ні адмаўляцца ад чаго-небудзь. Як раней сказана, расплюшчыўшы вочы, ён ляжаў дагары жыватам. І думаў. Пра бліжэйшую будучыню. Перш за ўсё: як аб'явіць такую навіну жонцы. Што для яе сказаць? І як сказаць? З жонкай, хаця і перажылі гадоў трыццаць, ніколі такога не было. Ніколі, нат пасля самай блізкай блізкасці, не сказала яна Вітусю: у нас будзе дзіця. І яго не было.

А затым, з разгубленасці, непазбежнай у новай сітуацыі, пачаў вылузвацца дзіўны мужчынскі гонар, упэўненасць у сваю выключнасць, несмяротнасць амаль. “Якое ўсё нескладанае. Не было дзяцей, адна хвіліна – і ёсць яны. Маё жыццё пяройма мой сын”, – падумаў. І зараз усхваляваўся: “Сын? Адкуль жа ведаць. А мабыць, дачка?” І зноў спалохаўся: “Як жа дзіця?”

– Што цяпер будзе? – аправаючы гардэроб, спытала Лілька.

Вітусь не адказаў. Ён не ведаў.

2.

Кажуць – усходам сонца пачынаецца новы дзень. І яшчэ кукурыканнем пеўняў. Такія меркаванні грунтоўца на стандартах далёкай мінуўшчыны, калі свет пераліваўся з хвіліны ў хвіліну кроплямі ранішняй або вечаровай імглы і калі чалавек слухмяна хадзіў наўкол сонечнага манежа, заложаны ў ягоныя аглоблі.

За нашым часам дзверы ў новыя дні раскрываюцца спажывецкімі крамамі. Ігнаруюць гэтыя крамы і сонечны гадзіннік, і кукурыканне пеўняў, і ранішняю расу. Страўнік бесцырымонна вытурвае чалавека на вуліцу. “Ідзі, кажа. Есці хачу”. І чалавек не дыскутуе са страўнікам. Ідзе ў Мамуазэль.

А ўласнікі такіх крамаў падымаюцца на ногі раней за ўсіх. А можа, хто іх ведае, бы які біялагічны варыянт *regretum mobile*, функцыянуюць бесперапынна і кругласутачна?

Яркае сонца ўзвялося на трэці паверх летняга неба, а Вітусь Агончык усё яшчэ ляжаў пад коўдрай. Ён не спаў. Заплюшчыць вочы не дазваляў гадамі настроены біялагічны гадзіннік. А таксама і думкі, што натоўпам гуртаваліся ў галаве, гаманлівым рознагалоссем спрачаліся кожная за сваю рацыю. Прыходзіла на памяць крама, і Вітусю рабілася сорамна. Зараз, пэўна, там чарга кліентаў, а на паліцах дзяжурьць учарашні хлеб і учарашняе малако. І з-за неахайнасці гаспадара апраўдаецца перад кліентамі прадаўшчыца Лілька.

Лілька. Прыходзіла на думку яе імя – і Вітуся агортаў раптоўны сполах, бо за Лількай ішло чарговае слова – дзіця. Прыпаўзала ракам, разгартала ружовенькія ручкі, з-за абсліненай соскі ўсміхаліся кругленькія губкі. Соска выплэўвалася караценькім словам: тата.

Ад слова “тата” ўскалыхнулася, напоўнілася насалодай сэрца. Ён амаль і прызабыў гэтае слова, згубіў спадзяванні на яго. А тут – вось і на табе. Зараз ракам яно прыпаўзае, а не бач калі ўзвядзецца на ногі, пры-

бяжыць, застукае ў дзверы, закіне ручкі за тваю шыю, маленькая шчака прытуліцца да вялікай. Затым пойдзе гэтае слова ў школу, і будзеш цешыцца на кожную пяцёрку, на кожны, хай сабе і самы дурненькі, вершык, вывучаны на памяць. Аж у які прыгожы дзень прыйдзе ў дом – пад ручкі з такім жа, як ён, словам, толькі другога полу. І разам адтэрмінуюць тваё небыццё на яшчэ адно пакаленне.

А потым Вітусю прыйшоў на памяць Грыша Грынь, што жыве па-суседску, а дзве вуліцы ўбок прыдбалася ў яго дзіця ад аднае грудзістай панюсі. Хлопчык часам забягае на іхнюю вуліцу і, напаткаўшы Грышу, кліча яго – тата. Але гэтае кліканне Грышу Грыню не падабаецца. Каштуе трыста злых у месяц. Няшмат, бо як казалі ў судзе – браць больш за палову зарплаты негуманітарна.

“А калі так і Лілька захоча палову? Значыць – дзве крамы? Можна нават “Мамуазэль”?” – гэтая думка яшчэ глыбей забіла Вітуса пад коўдру. Заплюшчыў вочы, прытаіў дыханне. Дарма. З абсалютнай цемры, літара за літарай, вытыркаўся зялёны неон: “М-А-М-У-А-З-Э-Л-Ь”. І крышчу ніжэй: “Уласнік – Кавалёва Лілька”.

“Не, не можа быць. Лілька не такая. Не ад карыслівасці ўчора там, у лесе за могілкамі”, – вярнуліся на памяць абразкі ад апошняй ночы, і ў цемры пад коўдрай Вітусь усміхнуўся сам сабе. – “Можна, нават кахае мяне Лілька? Яна такая пыгожая і такая сумленная”. – Згарнуў коўдру з галавы, зірнуў на свет. Сонца пераступала чарговы паверх неба, а на Вітуса зваліўся чарговы сполах. “Там, у краме, натоўп злых кліентаў, Лілька бедная, апраўдваецца, узлазіць на расстаўныя драбіны, сарамліва ўсміхаецца... Менавіта. На якую халеру ўсміхацца чужым мужыкам? І сукенка – кароценькая такая. Магла б жа апрануць якія нагавіцы, або што... Прыстойныя дзяўчаты не гойсаюць па драбінах у такіх сукенках. Нават тая грудзістая прыгажуня Грышы Грыня – калі бачыў хто яе на драбінах? А не такая яна ўжо і прыстойная – за яе ж справай “дзецяробам” завуць Грышу ў мястэчку”.

“Дзецяроб. Значыць – што? Ніхто цяпер не скажа:

“Я купіў сыр у Агоньчыка?” Або: “Іду па піва ў Мамуазэль? Схадзі па хлеб да дзецяроба – так, мабыць, зараз выправіць мужа па пакупкі якая жонка?”. І Вітусь чарговы раз нырнуў пад коўдру.

“А Лілька – яна такая прыгожая і такая сумленая. Калі спытае хто: “Дзе ж ты зараз працуеш, Лілька,” што тады для яе астаецца? У дзецяроба за прылаўкам я працую, адказаць? А сваім шляхам – ад сумленнасці да несумленнасці адзін крок. Была ж нястача ў касе на мінулым тыдні. Праўда, за руку ніхто нікога не злавіў. Але ж – стаяла за прылаўкам жонка – і ніякай нястачы не было.

Жонка. Заўтра пятніца, а ў суботу вяртаецца яна”.

Цёплая – як ніколі раней – хваля агарнула Вітуса. Знаёмыя вочы, знаёмая ўсмешка. У суботу пасля поўдня ён сядзе на машыну, паедзе на вакзал. Будзе спяшаць, каб да прыезду цягніка знайсці добрае месца на пероне. І калі грукатам вагоны зойдуць на вакзал, пакуль спыняцца між перонаў, праз адкрытае акно яна памахае рукой. А ён, як заўсёды, радасна адмахне. Прыхапіўшы багаж, пойдзе перонамі. Яна будзе ступаць побач, а ён тады скажа: “Ведаеш? Гэта прадаўшчыца, што ты да ад’езду вынайшла яе... А, дарма і казаць што”.

– Зноў нястача ў касе? – як заўжды спытае жонка і смутна ўсмінецца. – Дарма давяраць маладым.

– Ой, дарма, – адкажа Вітусь у суботу пасля поўдня. А цяпер ён ляжыць пад коўдрай і думае.

Верш

Восень набліжалася ў местачковы парк. Бярозы стаялі ў золаце, чырванелі клёны, ранішнія туманы доўга, амаль да паўднёвага сонца, блукалі асфальтовымі сцежкамі. Восень, Кажуць, найлепшая пара рэкрутацыі ў паэты. Якое ж тады дзіва, што ў Сашы Перчука напрыканцы верасня аб'явіўся талент?

Пабразгваючы медзянымі чупрынамі, адыходзілі ў імглістую далеч белавежскія дубы, асыпаўся іней на жоўтыя бярозавыя сукенкі. Свет паміраў. І Сашу Перчуку таксама ж хацелася легчы мёртвым. З усякіх біяграфіяў яму падыходзілі асабліва тыя, дзе паэт не надта доўга бавіў час у вядомым нам свеце.

Там, куды самі не даедзем,
Там, куды павязуць нас,
Сябры, сваякі і суседзі....

На чацвёртай лінейцы верш захрас па самыя вушы, бы той, запомнены з дзяцінства, бацькаў воз з дровамі, крадзенымі ў Казённым лесе. Як ні падступаў Саша да чацвёртай лінейкі, як ні браўся за яе – не рыфмавалася, а калі ўжо, тады ў зусім банальную, даўно праспяваную фразу.

Нават спроба замяніць чаргу слоў давала адмоўны вынік.

Змораны творчымі пошукамі, апранаў Саша Перчук доўгі, чорны плашч і паглыбляўся ў местачковы парк. Крысё плашча ён не зашпільваў, любіў, калі

вечер шкуматае яго, калі дрыжыць ад восеньскага холаду, як чорныя харугвы – прадказальнікі злавеснай навіны. Паглыбляўся ў парк не спяшаючыся. Наскі пантофляў міжвольна калупаліся ў жоўтым дыване, галава інстынктыўна цягнулася да ветру. Ён асабліва любіў крочыць насупраць ветру, бо тады валасы, якія, быццам бы прадчуваючы мастацкую місію, не стрыг гады два, хісткімі блонд-ветразямі плылі за спінаю.

Такі жывы малюнак бачыў калісьці Саша ў кіно. Паэт у восеньскім парку, разложаныя на ветры валасы, надзьмутае подыхам лістапада крысо паліто. Праўда, той асобень меў на сабе і белы шаль, доўгі-доўгі, які, двойчы завінуўшы шыю, ападаў на медзяную сцэжку. У местачковых крамах якраз не было такіх доўгіх белых шалюў, прадаўшчыцы прапанавалі ўзамен другія колеры або сціплейшыя памеры, ды Саша, які ў прынцыповых справах прыняў рашэнне не карыстацца сурагатамі, глядзеў на тых дзяўчат з агідаю, але моўчкі: урэшце, не яны ж вінаватыя ў сваёй ігноранцыі ў мастацкім сусвеце.

Халодны дождж Саша Перчук таксама любіў. Можна здагадацца – ці не мацней за лістападаўскае сонца. Уяўлялася яму: вось застудзіцца ад нябеснага плачу і памрэ. Ды не проста – сканае, напруціцца раз-два, бы які надарваны жыццёвымі важданінамі дзядок. О, не. Паміраць Саша будзе доўга – сама лепей ад туберкулёзу. У нейкім сырым, паўзмрочным сутарэнні, у цішыні і адзіноце. Калі тым часам за вакном, што амаль разлажылася на тратуары, чалавечыя, зямныя справы, у туфлях, у чаравіках, у галёшах, пабягуць – кожная ў сваім напрамку. І адно худая паненка з мясцовай арыстакратыі будзе наведвацца раз на тыдзень з клуначкам фрыкасаў, крадком згорнутых з сямейнага стала. Замарудзіць якую гадзінку, слухаючы ўважліва, ці не прагучаць паміраючыя вусны яшчэ раз, мабыць апошняй, несмяротнай фразыю.

– Толькі адзінока паэт можа стварыць вечнае, – вярнуўшыся з парку, Саша Перчук сядзеў у пярэднім пакоі, абапіраўся спінаю аб радыятар, а пані Перчук ружовым ручніком з доўгіх блонд-валасоў згартала во-

сеньскую непагадзь. Затым уцірала ў мужаву спіну нейкую масць ад застуды. А яшчэ потым брала яго за руку і праводзіла на кухню, дзе на стале, дыхаючы сытасцю і цеплынёю, вартавала талерка з памідоравым супам.

– Еш, Сашык, – пані Перчук садзілася на табурэце ды задумліва ўглядалася ў змрочнае акно. Бо не была яна – як, зрэшты, і ўсе ў мястэчку – ні з князёў, ні з графаў, ні з баронаў нават.

– Толькі адзінокім паэтам ствараць вечнае. Адзінокім і галодным, – пабразгваючы лыжкаю аб дно талеркі, канстатаваў Саша. Яшчэ здзекліва чвякнуў страўнік, прыпамінаючы, што дарма тут спадзявацца на несмяротнасць пасля заўчаснай смерці, і можна было ісці спаць.

У сакавіку паказалася вясна. Рэчка Лясная, склікаючы да сябе ўсе навакольныя снягі, напружвалася, мацнела, выходзіла з берагоў. Спружынілася, мацнела ды вытыркалася з-пад зямлі новая трава, новае жыццё. І толькі верш Сашы Перчука, верш пра паміранне, ніяк не выдаўжаўся. Мабыць, не знайшлося адпаведнае слова, якое і запыніла ўвесь паэтычны працэс, але – ці не перш за ўсё – Сашу не падабалася ўжо прадчаснае, а тым болей працяглае паміранне. Зараз было яму да густу сядзець за півам у бары “Лялечка”, глядзець на сцяну або праводзіць літаратурныя дыспуты з другімі кансументамі Дайлідаў.

– Які ж там творчы настрой, – заяўляў жонцы познім вечарам, калі ўжо пашчасціла адшукаць дзверы ў дамашняе прыстанішча. – Я кажу табе, там нават дым з папяросы мае...

Наогул і не ўдавалася ўдакладніць, чым характэрны папяросавы дым у бары “Лялечка”. Ногі неяк дастаўлялі гаспадара ў спальню, ды выпаўняць сваю функцыю далей – адмаўляліся. І пані Перчук, разуючы іх з запэчканых чаравікаў, шаптала сама сабе:

– Спі, Сашык, спі. Заўтра будзе лепшы дзень.

А заўтрашні дзень пачынаўся булёнам з курыцы, тонкім, якраз на хваробу, што бярэцца ад праз меру спа-жытага піва.

– Табе вядомы паэт Кукулка? – пытаў пан Перчук, зазіраючы ў талерку з булёнам. І даваў адказ: – Ну як жа, усім ён вядомы. Напісаў “Чорныя лебедзі” ды і шмат яшчэ што. А ўсё, паверыш, вылівалася з яго толькі тады, калі добра выпіў. Кожная зваротка, кожная фраза, кожнае паасобнае слова. Нат і памёр ён... Ведаеш, як памёр?

Але пані Перчук адказвала маўчаннем. Бо і адкуль было для яе ведаць пра апошнія хвіліны паэта Кукулкі?

– Цудоўна памёр Кукулка. У творчым настроі быў якраз. Узлез на электрычны слуп, казалі – прыкурыць папяросу. А знізу стаялі другія, менш знакамітыя паэты. “Вяртайся,” – крычалі адны. “Давай-давай! Вышэй!” – юдзілі другія. А ён іх якраз і паслухаў. І асіроціў усіх нас.

Усё-такі ў паэта Перчука не атрымлівалася так, як у паэта Кукулкі. Як ні стараўся, што б ні ўліваў у сябе – не вярталася паэтычным словам. А ўзнямацца на электрычны слуп дзеля закуркі – саромеўся. У невялікім мястэчку – усе ж усіх ведаюць.

Спадзяванне на новыя творчыя сілы прыйшло раннім летам. Дакладна з гэтага дня, калі ў бар “Лялечка” з’явілася новая бармэнка Лёля. Прыехала – ніхто не ведае адкуль, зусім як у амерыканскім кіно пра каўбояў. Адно яе халоднае і сумнае аблічча сведчыла за якую там бяду, мабыць, няшчаснае каханне, што ўяўна астаецца за лініяй далягляду, а папраўдзе ступае за чалавекам крок у крок, да апошніх ягоных дзён.

Ці не па прычыне гэтага ж смутку закахаўся ў Лёлю Саша Перчук.

Раней былі тут шмат якія бармэнкі і шмат якія афіцыянткі. І ўсе кропля ў кроплю падобныя да сябе – маладыя, дваццацігадовыя дзяўчыны. Учора стаялі ў краме з вопраткай, заўтра лёс закідаў іх за прылавак базарнага ларка з картоплямі і цыбуляй.

А сёння, выпадкова зусім апыналіся ў “Лялечцы”. І выяўлялася гэтая выпадковасць нязручнымі жэстамі, кавай, разлітай на пінжак кліента, лыжкамі і відэльцамі, раскладзенымі ў парадку, што больш прыпамінае ха-

атычную партызанскую атаку, а не строй, вызначаны дыпламаванымі стратэгамі.

Яны свядомыя ў сваёй недасканаласці і апраўдваліся за яе сарамлівай усмешкай.

Сашу падабаліся такія ўсмешкі. Было ў гэтых дзяўчат нешта тутэйшае і безабароннае, што дазваляе ўяўляць пэўныя сітуацыі. І гэтыя ўяўленні блізкія рэчаіснаму свету – падбадзёрыўшыся півам, можаш працягнуць руку, дакрануцца да інтрыгуючых кругласцяў.

Але ж на мяжы з рэчаіснасцю каханне ніколі не выцвітае яркай кветкай.

А ў паню Лёлю Саша Перчук закахаўся адразу. Яе фізіяномія – холад і дасканаласць каменнай структуры. Ідэальныя вочы, вусны, нос, бровы. Нават у пальцах адчувалася дасканаласць аптэчнай вагі, калі рыхтавалі тыя пальцы крываваю мэры. Сорак грам гарэлкі больс, дзесяць лімоннага соку, сто дваццаць таматнага. Яшчэ грам солі, шчыпта перцу табаска, тры косткі лёду. Гэты лёд вылузвала пані Лёля не з халадзільніка, а проста з сэрца. Яе вочы ўсміхаліся чыстым блакітам далёкай Арктыкі, яе пальцы мяшалі халодную кроў у халоднай шклянцы. Пальцы ніколі не памыляліся.

Але часам Лёля губляла свой бяздонны смутак.

– А мо паўтарыць разок, а? – падміргвала, забіраючы парожняе шкло.

– З вашай рукі – няхай і атруту, – адміргваў паэт Саша.

Так і здавалася: вось прыйдзе той дзень, безумоўна, сонечны і прыгожы, і ў такую светлую хвіліну, праз нешчаслівае каханне, ён, Саша, ды яна, Лёля, каўкнуўшы смяротныя цыянкі, спалучацца, каб на век вечны жыць між анёлаў.

А прычына пачуццю горкаму ды няспоўненаму завяршаецца, вядома, у асобе пані Перчук, якая на прапанову развітання з мужам адгукнецца гучным не!

Лета разгаралася тым часам. Вышэй узводзілася сонца, выдаўжаліся дні, ступалі за сонцам і любоўныя крокі Сашы Перчука. З Лёляй разумеліся яны без слоў. За раз не пытала Лёля: а мо паўтарыць разоў, а? Не паспела шклянка распрануцца з чырвонай сукенкі, як з'яўлялася новая порцыя. Ад яе ўсмешкі і ад крывавай мэры траціў Саша цвярозыя думкі. Набліжалася хвіліна, што закладае ў аглоблі ўсе хвіліны. Асабліва тыя, якія наперадзе, у неназванай будучыні топчуцца з нагі на нагу, у нямым спадзяванні на рашучы штуршок.

Апошні летні надвячорак запыніўся над мястэчкам. Неяк, ніхто не ведае чаму, давалося раней сыйсці на кватэру. Ледзь адчыніў дзверы, ледзь пераступіў парог, ляснуў словам у ціш, насычаную водарам памідоравага супу, смела і рашуча, як смела і рашуча дасканалы хірург джгае лязом скальпеля наспеўшую скулу:

– Закахайся я. Так залюбіўся, што няма ўжо для мяне – ні туды, ні назад, – накоплены за лета цяжар зваліўся з душы. Зрабілася бязважка, шчасна, не хацелася нат ступіць на кухню па памідоравую раскошу. Стаяў за раз на хісткіх нагах – і адно далонь, заціснутая ў кулак, барабаніла аб грудзі, у тое месца, дзе б'ецца сэрца:

– Тут яно ўсё. Тут маё шчасце, тут маё каханне, тут... мае... усе вершы... паэмы ўсе... тут, – словы пачалі неяк спыняцца, аддаляцца ад сябе. – Я... адыходжу... Заўтра, – паспеў яшчэ прашаптаць.

– Заўтра, Сашык, заўтра, – пацвердзіла жонка. Супольнымі сіламі давалакліся на спальню, дзе паэт Перчук, намацаўшы добра знаёмую мяккасць тапчана, зваліўся і заціх.

Раніцой, верхам, на белаконнай імгле, з'ехала ў мястэчка восень. Саша Перчук стаяў у акне, глядзеў на пасівельныя блокі, на жоўты бярозавы лісток, які прышпіліла да шыбы начная сырасць. Ісці яму нікуды не хацелася. Ні ад жонкі, ні нават у бар “Лялечка”. Хіба што – туды, куды самі не даедзем, туды, куды павязуць нас...

Сустрэча

1.

Здараецца такое, асабліва ў час квітнення яблыняў і вішняў, калі чалавек, адурманены белым і ружовым квеццем, не змяшчаецца ў свой звычайны касцюм, не згаджаецца сам на сябе. І шукае зусім лішняе ў сваім штодзённым свеце. Тое шукае, што не ўпісваецца ў простыя фізічныя правілы, ні ў матэматычныя формулы. Паэтам мроіцца абсалютнае шчасце, філосафам воля, палітычным шаленцам справядлівасць. А звычайныя людзі шукаюць знешнюю красу. Жанчыны забіваюцца ў новыя сукні, у свежыя прычоскі, у яркія грымы, у какетлівыя ўсмешкі. Прыгажэюць.

А мужчынам горда выпінаюцца грудзі, пружыняцца мускулы, а ў думках новыя жанчыны выштурхоўваюць за далягляд зроку жанчын ранейшых, якія занялі гэтае месца з наіўным перакананнем у сваёй выключнасці.

Папаўднёвай гадзінай апынуўся пан Носік перад дзвярыма пад'езда, знаёмага, шэрага і абдзёртага з маслянай фарбы, як шэрай і абшастанай з мрояў была ў апошні час яго мужчынская экзістэнцыя. У акацыях шчабяталі птушкі, кветкі падміргвалі майскаму сонейку, дзень увогуле прэзентаваў сябе быццам з турыстычнага праспекта.

А на трэцім паверсе чакала пані Носічка, прыдбаная за жонку даўно таму назад, у выніку палымянага і, як наогул у маладосці бывае, зусім неабмеркаванага пачуцця.

І зараз тырчаў пан Носік перад дашчэнтна знаёмым

блокам і сумна ўсміхаўся. Не тут пана Носіка месца. Не тут. І, мабыць, адно праз незразумелую касмічную катастрофу запаўняе ён гэты, а не іншы фрагмент прастрані.

А потым адчыніў дзверы. І найшоў на нештодзённую з’яву. Трыццацігадовую, высокага росту, тонкую, зафіксаваную зверху навалніцай фіялетава-чорных кудзяроў. З’ява адзетая была ў летнюю сукенку, даўжынёю больш-менш у палову сцягна. Калі аднак названы цуд краўцоўства разглядаеш з другое, вертыкальна-касой перспектывы лесвіцы, прапорцыі між закрытымі і незакрытымі раёнамі перасоўваюцца якраз на карысць раёнаў, пазбаўленых вопраткі.

Нам, абыхавым да тайных сеансаў душы, пазбаўленым лішняга красамоўства – што застаецца? Застаецца падтрымаць прымітыўную мазню вачэй: пані Зіна сходзіць па лесвіцы. Так успрымаюць свет нашыя пазнаваўчыя інструменты. А калі б – скажам – не пан Носік стаяў тут, а пан Сандра Батычэлі? О, так. Тады зусім іншая іншасць. Тады б не ступала пані Зіна праявічна, лесвіцай. Была б яна вылузана з залатой ракавіны, і з шэпту марской хвалі, і з анельскай музыкі. А калі б, выпадкова, прыплёўся сюды якраз пан Рэмбрант, пранікнуў бы ў ласку каханай Данаі залатым дажджом, што ідзе з неапісанай светласці.

– У вас прыгожыя ногі і вельмі старанна выкананья, – азваўся пан Носік, бо не быў ён нейкім Рэмбрантам, які хітрасцю і нахабнасцю ўладкоўваецца ў белагаловыя сны.

– Дзякую. Вы вельмі мне ласкавы, – адказала пані Зіна. І ўсміхнулася смуткам Джаконды, што сведчыць магло б пра вялікую самоту яе бяздоннага нутра.

– Ёсць яшчэ шчаслівыя людзі, – уздыхнуў пан Носік. Месца атрымалася зручным для назіральнага працэсу, і ён не адыходзіў ад дзвярэй. І пані Зіна прыкмеціла зацікаўленне. З належнай жанчынам сціпласцю спрабавала выдаўжыць сукенку. Дарэмна, бо, як агульна вядома, законы фізікі грудзмі стаяць за справу расцяжнасці тэкстыльнай матэрыі. І пані Зіна паўтарылася сарамлівай усмешкай Джаконды.

– Шчаслівыя людзі?

– Далёка і не шукаць, – упэўнена падтрымаў пан Носік. – Вось, скажам, ваш муж.

– Ах, муж-муж, – сарамлівасць пераўтварылася ў здзіўленне. – Працуе адно і працуе. А я зусім адзінокая. Тэлевізар, кніжка. Кніжка, тэлевізар.

– Прыгожая дама не можа быць адзінокая, – спавіваючы голас у цёмны шоўк меланхоліі, прашаптаў пан Носік. Угоптаў пры тым акурак папяросы ў зацух-молены горб лесвіцы.

– Быццам бы і так, – згадзілася пані Зіна. – У нармальным свеце за дамай ступае натоўп паклоннікаў. Карыстаюцца дамы нават асабістымі рыцарамі. У нармальным свеце. А тут? – паехала зрокам па закураных сценах. – Тут не-э. Тут можна быць толькі нешчаслівай жанчынай.

– Та-ак. Тут усё не так. Дзе ні глянь, правінцыя, – працягваючы настрой, уздыхнуў і пан Носік. А на душы – пасвятлела. Вось, аказваецца, не сам ты адзін у няшчасці, ёсць у цябе і таварышы.

– А можа, – пачала і спынілася. Раз яшчэ цяля за цяляй смутнымі карымі вачыма абмацала забуксаную каля падножжа лесвіцы фігуру. – А можа вы будзеце маім рыцарам? Або – прынамсі сакрэтным адаратарам?

– А чаму ж не? Буду! – амаль не закрычаў ад радасці пан Носік. Неяк – паўстрымаўся: падобныя ж прапановы не ляжаць навалом на местачковых тратуарах. Тут і адказ даць трэба высокамоўны, – падумалася пану Носіку, а ў разумовых рэсурсах ішлі пошукі слоў. Вялікіх і прыгожых. Слоў важкіх, бы валун, а адначасова далікатнейшых за подых майскага неспакою. Аднак у Носікавых арсеналах не знайшлося такіх дзіўных, ці не алхімічных структур. І ён сумна заціх.

– Ну як? – пані Зіна ступіла адзін крок уніз, затым другі і трэці. Раскошлівы далягляд скараціўся да малацікавай перспектывы.

Тым часам лесвіца дыхнула водарам варанай капусты. У кампазіцыі кмену, маярану, ангельскага перцу, здагадаўся пан Носік, – кулінарнае ўмельства сваёй жонкі.

– Я буду вашым рыцарам. Я абараню вас ад дрэнных людзей і злога свету, – пакланіўся прыгожа і, падбэдзёраны жылястым кулаком страўніка, шмыгнуў на спатканне штодзённай, па-правінцыяльнаму зямной раскошы.

2.

Першы летні дзень у Носікавай кніжцы жыцця, тоўстай і нуднай, як пазітывісцкі раман, раскрыўся абсалютна новым акапітам. Ён шыбаваў на спатканне з Зінай. Прытрымліваўся перад вітрынамі, абыходзіў кіёскі, збаўляў крок, то зноў нечакана набіраў хуткасць.

Ёсць хвіліны, калі свет ападае на тваё плячо каляровай птушкай. І зазірае табе ў вочы, і цырыкае, і манернічае, а калі падстаўляеш далонь, садовіцца там, і слухмяна збірае нябачныя крошкі з тваіх пальцаў. І нават мястэчка ў другія дні, быццам старая дзеўка, засохлае і прагорклае, зараз вітае цябе ветлівай усмешкай. Дзень добры! – гранітным капелюшом кланяецца банк, які ўчора пад пагрозай секвестратара дамагаўся вярнуць напампаваны адсоткамі крэдыт. Прывітанне, браток! – падміргвае курдупляваты магістрат, хаця ніколі раней не адазваўся да цябе іначай, як – обыватэлю, вы абавязаны...

З такіх хвілінаў пачынаецца новае жыццё. І вось пан Носік шыбаваў у местачковы парк на спатканне з Зінай і новым жыццём.

Убачыў яе здалёку. Квяцістая сукенка на фоне пабляклай лавачкі паказалася райскай птушкай. І пану Носіку стала прыемна. Ён прысеў на крайняй лавачцы і глядзеў. Там, на сто крокаў далей, бачыш прыгожую жанчыну. Яна чакае. Побач праходзяць людзі. Мужчыны – хто крадком, а хто і адкрыта – спаглядаюць на яе, прыпыняюць крок. Мо нат і абмяркоўваюць, якія эквілібрыстычныя канфігурацыі былі б яны ў змозе выкрасіць з гэтай во паняй, калі б здарылася адпаведная нагода. А яна абыякава гартае кніжку. І ты, адзін на ўвесь свет, ведаеш аб'ект яе чакання. Таму вось пану Носіку было прыем-

на сядзець тут і сачыць за паняй Зінай. Было таксама жаданне падняцца, падысці бліжэй, паціснуць яе далоні. Хто ведае, мо нават пад парасонам летняга прыцемку вуснамі крануць вусны. А людзі – ідуць і ідуць, і шмат хто знаёмы там. І згодна, здаецца, трымаюць вока на асобе пана Носіка, гатовыя кінуцца з усіх бакоў, калі толькі пераступіць ён нябачную, назначаную мястэчкам мяжу прыстойнасці. А калі трэба, няма чалавека, – падумаў пан Носік. І ад незаслужанай крыўды прыкурыў. А затым – другую папяросу ад першай, трэцюю ад другой. Закругляючы вусны, пускаў дым зручнымі абаранкамі. Далікатны летні вецер псаваў іх, развейваў. Здавалася – усё зараз разыдзецца з ветрам: парк, летняе папоўдне, пані Зіна. Думка, што менавіта яна можа зараз ператварыцца ў чыстую метафізіку, халоднай іголкай забілася ў грудзі. І пан Носік падарваўся на ногі. Ступіў, глянуў, спыніўся. Побач з Зінай прысела нейкая постаць. З перспектывы ста крокаў зусім падобная на цётку Варвару, якая на тое і жыве, каб ніякая местачковая таямніца не была прымушана занадта доўга аставацца ў самоце і забыцці. А вось з перспектывы гадоў, заглядаючы ў далёкую і блізкую мінуўшчыну, можна даць другі адказ. Калі следам тваім крочыць нейкая ўсюдыісная, фатальная сіла, будзь упэўнены: во яна – і тут, і цяпер. З'яўляецца невядома адкуль і адно для канспірацыі прыкідваецца цётцы Варвары абалонкай. З'яўляецца, каб зруйнаваць усе твае, Носік, планы. Мала-важнае – на вадзе, ці ў камяні запісаныя. І панам Носікам ускалыхнула злосць. Эх ты, доля! Эх ты, мястэчка! – яму раптам захацелася разбурыць увесь той парк, дашчэнтна, да апошняга дрэва, да апошняй сцежкі, да апошняй травінкі. І горад – хай ад яго не застанецца камяня на камяні, ні след людскі, ні слова, ні думка нават. Заціснуўшы зубы, як чалавек, якому ўсё адно – цяпер ці праз сто гадоў паміраць – пайшоў пан Носік наўкола лавачкі. Адзін круг завінуў, другі, трэці і чарговы. Аж закружылася ў галаве. Спыніўся. Кінуўшы вокам направа і налева, упэўнены, што ніхто не сочыць за ягонымі змаганнямі за перамену лёсу, прыцэліўся і

ўрэзаў выспятка ў зялёную парэнчу. – А на табе, праклятая! – і канчаткова ўжо прыніжаючы ворага, сплюнуў. І змораны барацьбой, пасадзіў фігуру якраз у апаганенае месца. Задумаўся. Ад чэрвеньскай цеплыні злосць расслабілася, размякла, цёплым воскам паплыла ў ногі. Пан Носік паставіў твар на летняе сонца, заплюшчыў вочы. Доўгай, зялёна-блакітнай сцежкай, што пабегла пад павекамі, накіраваўся ў напрамку квяцістай сукенкі. Разлажыўшы на вецер нябачныя крылы, ён закружыў пярэстым воблакам, а мо бязважкім матылём, а мо неслухмяным бярозавым лістком, які, не чакаючы лістападу, дае веру абятніцам бяздоннай прастрані. Яшчэ хвіліна – і ападзе побач з лавачкай.

– Ну, я ўжо тут, – прывітаецца.

– Ах, ужо тут, – ледзь заўважанай усмешкай аб’явіцца Джаконда і працягне на прывітанне руку. – Прагуляем-ся?

– Прагуляемся, чаму не, – адкажа пан Носік.

– Можна, да Белай ружы? Або – у Алімп, – дасць прапанову, усміхнецца ветліва.

– З вамі – нават на другі край свету, – адкажа пан Носік. І два воблакі, два матылі, два лісткі бярозавыя пабягуць у зялёна-блакітную сцежку.

Калі б у нашым мястэчку, нягледзячы на малады яго ўзрост, паспеў нарадзіцца, пасталець ды падняцца на неба сапраўдны паэт, цяпер, разглядаючы панараму з-па над бярозавых вяршыняў, праўдападобна сказаў бы так: вось табе двое людзей, ідуць на спатканне з няўхільным лёсам. Прыгожыя, светлыя і саноўныя, як прыгожым, светлым і саноўным бывае чалавек, калі ў руках ягоных – шчасце. Аднак, адзінае, што займала рукі пана Носіка, – пагаслы акурак. Апошні ад распячатаванай ураніцу дваццаткі. І нашаму чалавеку, дзесь там, на анельскіх літаратурных нівах, аставалася, як і заўсёды, адлажыць чарговую скібу пра каханне да роднай зямлі.

Ветэраны

Гэтыя мужчыны даўно ўжо вызваліліся з жалезных абдымкаў часу, цяжкіх яго ланцугоў, што звязваюць чалавека з канкрэтным месцам, канкрэтнымі абавязкамі. Маглі б яны без залішніх цырымоній пазбыцца сваіх календароў і гадзіннікаў, аддаць іх у які музей або звычайна абдарыць унукаў для гульні. І не пацярпеў бы свет. Так ці іначай, ён выканаў бы свае справы тэрмінова і паспяхова.

Але яны ўсё яшчэ ішлі плячо ў плячо з календарамі і гадзіннікамі. Кожную першую суботу месяца дакладна ў васемнаццаць гадзін пераступалі парог рэстаранчыка.

Заходзілі камплектам або паасобна, але наогул у назначаны час усе пяць фігур запаўнялі месца за сталом. Прасілі гарбату. Разгортвалі газеты. Глядзелі адзін аднаму ў вочы, параўноўваючы запісаныя ў памяці вобразы з замалёўкамі актуальнай хвіліны.

Былі гэта звычайныя мужчыны. Па іх біяграфіях не здымалася кіно, не пісаліся гераічныя аповеды, не складаліся школьныя падручнікі. А калі нат і пісаліся якія гісторыі, тады не фантазійнымі, выкручастымі літарамі, а дробным макам штодзённых мазалёў. Чыгуначнік на пенсіі Іван Пракопавіч, селянін Віктар Сцяпанавіч, што гадоў больш за дзесяць як аддаўшы наймалодшаму сыну лейцы, з'ехаў у мястэчка, дзе прытуліўся да нейкай удавы. Максім Карпавіч і Пётр Паўлавіч адпрацавалі жыццё на мясцовай фабрыцы.

Мэту гэтых сустрэч дарма замыкаць у рамкі якое-колечы логікі. Не вырашаліся тут справы ні сённеш-

няга дня, ні будучыні. Не прымаліся ніякія пастановы, ні рашэнні. Ніхто не назіраў за ходам падзеяў, нат так сабе, без прычыны, каб праз дзесяць-дваццаць гадоў, прыгарнуўшы на калені ўнука, прашаптаць у ягонае вуха банальнае – “Я бачыў”.

Мабыць, склікала іх у гэтае месца своеасаблівая дэманстрацыя – доказ прысутнасці, існавання, перамогі над чарговым днём.

Часам нехта спазняўся, і моцна яны ў такіх выпадках хваляваліся.

“Адзе Пётр Паўлавіч?” Або: “Адзе Віктар Сцяпанавіч?” – неспакойным голасам самы старэйшы выклікаў непрысутную асобу. – Бачыў хто сёння Віктара?

– Я бачыў. Учора раніцой у малочнай краме. Усё нармальна, у жывых ён быў, – чыйсьці голас супакойваў апошніх.

І яны засядалі за стол. Але неспакой не адступаў далей як крокі на два, таптаўся за спінаю, прысаджваўся на парожняе крэсла. Нават калі і не гаварылася пра тое ўголас, яны дасканалы ведалі цану аднаго дня, разумелі, што кожная хвіліна павышае яе, падвойвае, патройвае, аж у рэшце рэшт заўтрашні дзень пераўтвараецца ў тавар не на чалавечую кішэню.

Афіцыянтка махала на стол шклянкі з гарбатай, папёлку, абдорвала іх ветлівай усмешкай і, хвалючы бязмежнымі клубамі, плыла на сваю службовую прыстань. Гартаючы каляровы журнал, час ад часу абмацвала іх служба чуйнымі зрэнкамі, а яны сачылі за яе чорным, бліскучым боцікам, што машынальна гойсаўся на назе, закінутай на другую нагу.

– Эх, зоранька, – Іван Пракопавіч папраўляў гальштук, штурхаў наперад грудзі, а живот і сам здагадваўся, што не ён першачарговы тут герой, ды ўпотаікі адступаў у ёмістыя абдымкі пінжака.

– Гэ-гэ, загуляў бы, а? – падміргваў Максім Карпавіч,

і ад такіх слоў Пракопавіч напаўняўся асалодай. – Ну, табе што? Малады ж яшчэ. Сярун.

Дэкларацыі ў аднас жаночага полу не ўспрымаліся сур'ёзна. Яны заходзілі ў той этап жыцця, калі без крыўды для гонару мужчынам дазваляецца жартаваць або і здэквацца з сваёй недасканаласці. Бо і яна, актуальная няспраўнасць як доказ іх ранейшай мужнасці. Балючая ўсё-такі ўзнагарода за перамогі маладосці.

Але нешта хлапечы застаецца ў мужчын да апошніх іх дзён. Няўлоўнае, неназванае адгукваецца рэхам у застольных размовах, прыхоўваецца між слоў, апрачаецца ў шматзначныя ўсмешкі.

– Я ў шэсцьдзесят 0-го! – абводзіў зрокам афіцыянтку Максім Карпавіч. І прыкідваючыся смуткам, уздыхаў: – Божа ж ты мой! Забраў сілы, вазьмі і ахвоту.

Такі цырыманіял паўтараўся кожны месяц. Мяняліся адно сцэжкі гэтых, па-хлапечаму канспірацыйных, па-хлапечаму недалёкіх ад бацькоўскай хаты эскападаў. Адзін раз кіраваліся яны на афіцыянтку, а другім разам бралі напрамак на зусім выпадковую паненку, што прытулілася якраз да суседняга століка.

Але маладыя паненкі натоўпам сюды не заходзілі. Рэстаранчык быў з другой, прызабытай зараз палоскі часу. У далёкай мінуўшчыне – можна б падумаць – разгарнуў хто на сталах цыратовыя загончыкі, абсеяў іх алюмініевымі лыжкамі і відэльцамі, там-сям уваткнуў хісткае драўлянае крэсла. А затым, не чакаючы жніва, з'ехаў у другую краіну або ў вечнасць. А можа, невыпадкава, можа, з думкай аб такіх якраз кліентах, адвяла якая міласэрная рука гэты куточак з гаманлівай сучаснай прасторы?

– Каму забраў, а каму і не, – на нараканні Карпавіча адгукваўся таямнічай усмешкай Віктар Сцяпанавіч. – Мне таксама семдзесят пяць. А пакуль яшчэ мая Маня не наракае.

Паўслоўцамі, зразумелымі толькі мужчынам, назы-

валіся карысці, якія можа мець местачковая ўдава ад кансерваванага сонцам, дажджом і ветрам вясковага хлопца.

Але наогул Сцяпанавіч не паспяваў падзяліцца з сябрамі гэтай радасцю, што час ад часу выпадае на долю ягонай Мані. Гутарка стаўлялася на зусім другія рэйкі. Пётр Паўлавіч з кішэні пінжака выгартаў насавую хустачку, згартаў пот, што бліскучымі жамчужынамі гуртаваўся на кончыку носа – ад гарачай гарбаты, а мо на які жахлівы ўспамін.

– А я ўчора ўпаў, – заяўляў сумным голасам.

– Як упаў? Дзе? – хваляваліся апошнія. Але хваляванні былі павярхоўныя і ўраз знікалі. Калі ты зараз тут – значыць, падняўся, нічога страшнага не адбылося.

– Нармальна, на вуліцы. Ішоў і зваліўся. Цяжкое штосьці села на грудзі, потым свінцовым холадам пералілося на плечы і ў ногі. А потым сцямнела ў вачах, і я адышоў ад прытомнасці. А калі разбудзіўся, нейкія маладыя людзі акружалі мяне шчыльным вяночкам. На фоне чыстага неба я бачыў іхнія голавы і чуў іхнія галасы. І яны разважалі: п'яны ці хворы я. А я ж і ў рот не бяру. З маім сэрцам, самі ведаеце, было б самагубства.

– Нічога не разумеюць маладыя, нічога не ведаюць, – горка ўсміхаўся Іван Пракопавіч.

– А ў мяне грыжа, – адзваўся Віктар Сцяпанавіч. – Такая во, – згартаў далоні ў кшталт футбольнага мячыка. – Усе твая мяшэчкі картопляў і жыта, што вам, гарадскім, скарміліся, зараз і выбіраюцца на белы свет. Аперацыя неадкладная. Сам не знаю – паміраць ад нажоў лепш, ці ўсё ж такі ў сваім ложку?

Грыжу Віктара Сцяпанавіча дасканала ведалі. Тут яна нараджалася, пачыналася з маленькай гарошыны, надзімалася ў тэнісны шарык, аж зараз дасягнула памераў футбольнага мяча. Карыстаючыся правамі, належнымі паўнацэнным удзельнікам застолля, уключалася ў размову ў любы момант, не чакаючы сваёй чаргі. І была пры тым прэлюды-

яй, запрашэннем у своеасаблівы акцыён, біржу, дзе чалавек стараецца апярэдзіць другіх, узяцець вышэй, галасней за ўсіх назваць сваё імя, накрываць козырам усе, раней разложаныя на сталe карты.

– А ў мяне лёгкія на кволых нітачках чапяць. Як сказаў лекар: “Інжынер які або другі панок даўно з зямлёю шлюб узяў бы”. І яшчэ сказаў лекар: “Адракацца трэба ад гэтага гаўна”, – Максім Карпавіч вылузваў з кішэні пачак папяросаў, шпургаў на стол. А потым пяшчотным жэстам прыгартаў яго бліжэй, да сябе. – А як пакінеш, калі шэсцьдзсят гадоў курыш? У сорок чацвёртым вывучыў, у савецкай перадавой. Махорка была ў іх – моцная, бы спірт. Увогуле, моцныя былі яны хлопцы, адважныя. Жыццё аддаць – тое, што і сплюнуць.

І паўтараючы адвагу савецкіх разведчыкаў, разгартаў пачак, спраўна пстрыкаў у тэктуровае дно, а папяроса, бы на якой пружыне, выскоквала між пальцаў. Каўкаў дым, аж напіналіся грудзі – горда, рашуча, можна б падумаць – выходзілі на сустрэчу свінцоваму дажджу, агнявой лавіне.

– А ты, Пракопавіч, што можаш ведаць пра перадавую? Сярун быў...

Гэтым словам Карпавіч называў Пракопавіча часта і густа. Часам яно Пракопавічу падабалася, а часам не. Асабліва, калі размова кранала справы важкія, адлеглыя на шэсць дзесяцігоддзяў, рабілася крыўдна Пракопавічу. Бо ў чым вінаваты чалавек, што якраз у той гераічны час хадзіў ён у пяцігадовых смургальях? І тады Пракопавіч выкладаў на стол свой, ці не адзіны джокер, што крадком прыхоўваўся ў абшастанай калодзе дзён:

– А ў восемдзсят пятым, як мяне вагоны сціснулі, так і думалі ўсе: памрэ, не выжыве. А як бачыце – не памёр.

Гісторыю пра вагоны яны дасканала ведалі, не першы ж раз прыводзілася за гэтым сталом.

У восемдзсят пятым Пракопавіч працаваў на чы-

гунцы. Спіналі аднойчы вагоны ў адзін даўжэзны эшалон, машыніст памыліўся, лакаматыў заўчасна тузануўся назад. Усе паспелі, а Пракопавіч не паспеў, апынуўся між буферамі вагонаў. Штосьці трэснула, нешта лягнула, і ён паваліўся на рэйкі. Доўга там ляжаў, ці коротка – дакладна не ведае. Але мабыць, даволі доўга, бо калі расплюшчыў вочы, першае, што ўбачыў – пабялелае, спалоханае аблічча начальніка вакзала. І зрабілася Пракопавічу сорамна. Ён ляжыць, а начальнік, бы радывы жаўнер, выструніўшыся перад афіцэрам, хвалюецца: “Дыхае, ці не дыхае Пракопавіч?” Учапіўшыся растапыранамі пальцамі за чорныя хмурыны, што плылі перад вачыма, пачаў узводзіцца на ногі.

– Другі хто нат і не зіпнуў бы, – казаў потым. А мне быццам і нічога. Праўда, правая нага не зусім у калене згінаецца. Ды што там – нага?

– А ў мяне вада ў каленях, – карыстаючы аказію, што гутарка ідзе пра канчыны, уключаўся ў размову Хведар Антонавiч.

Але прэтэнзіі Хведара, напалову жартам, а напалову і ўсур’ез, ігнараваліся. Як адзіны тут, ён значную частку жыцця прахадзіў у начальніках прафсаюзаў. На пачатку ўсё было нармальна, спалучала іх адна вуліца і адзін фабрычны станок, а потым у Антонавiча з’явіўся свой офіс і свой пісьмовы стол, і яшчэ маленькі столік, дзе, бы які турэцкі султан, драмаў кумпясты чайнік. А наўкол чайніка антычнымі служкамі вартавалі шклянкі. Часам, па інэрцыі або карыстаючыся ранейшымі вузламі, заходзілі на гэты офіс. Прысаджваліся ў мяккія крэслы, глядзелі, як спраўныя далоні сакратаркі пераліваюць з чайніка ў шклянкі кіпячую ваду.

– Хіба ж ад кавы і гарбаты тая вада ў каленях, – падморгваў Іван Пракопавіч.

– Або ад гэтай сакратаркі, што ззаду, стоячы на каленях яе, – выскальваўся жоўтай усмешкай Максім Карпавіч.

Насміхаліся жартам, па-сяброўску, але ж быў у словах і тонкі папрок, слушны закід: “Смешнае і далёка

несправядлівае, стаўляць у адну шарэнгу, параўноўваць прыдбаньня ў барацьбе кантузіі і раны са звычайнымі хваробамі, што, бы тыя байструкі, прывалакліся ў хату невядома адкуль, прыліпілі да чалавека невядома чаму”.

Крыўдуючы на ўвесь свет, Хведар Антонавіч задзіраў нагавічыну. Сіне-белую, худую лытку завяршала непрапарцыянальна круглая булава. Сціскаў гэту булаву пальцамі, затым забіраў руку, а на бела-сіняй скуры аставаліся кругленькія ямачкі.

– О, бяда якая. А вы тут кава-гарбата, кажаце, сакратаркамі папракаеце.

І яны маўчалі. Мабыць, у гэтай цішыні, за падтрымкай шматгадовага сяброўства, адабраўся, прызнаваўся за раўнацэнны і Хведара Антонавіча жыццёвы ордэн, яго пакута і ўзнагарода за поспех гэтага мястэчка.

– Усё-такі пайду ў той шпіталь. Ці не ў бліжэйшую сераду, – спыняў цішыню Віктар Сцяпанавіч.

– Будзем цябе наведваць, – казаў Іван Пракопавіч.

Афіцыянтка прыбірала парожнія шклянкі, а яны сачылі за яе няспешнымі жэстамі. І зноў маўчалі. І думалі, што ўсё-такі не ў шпіталі, а тут, у маленькім рэстаранчыку, стрэнуцца чарговы раз.

Былі гэта звычайныя мужчыны, яны паміраюць у сваіх ложках, на сваіх падушках. Так ціха, што можна падумаць – не паміраюць ніколі.

Знічка

З цэнтральных раёнаў неба, ад Млечнага Шляху апускаецца знічка. Мільёны зор стаяць у знерухомелым сне, і толькі яна разбудзілася ды ляціць светлым, радасным полымем на сустрэчу з няўхільным знікненнем. Здаецца – не страшны той нябыт, не мае значэння, калі на адну хвіліну, на адзін міг засяроджваеш, згартаеш на сябе зрок і ўвагу ўсяго сусвету.

Лёт знічкі звязвае бязмежны космас з панадворкам, што на прадмесці мястэчка. Панадворак малы, квадратны, трыццаць метраў на трыццаць. У другія дні маўклівы, закінуты ў сонную дрымоту, сёння запрашае да сябе ўсю вуліцу.

Прыйшоў Коля, раней чыгуначнік, зараз на пенсіі, прыйшоў Андрэйка – той, у лепшы свой час, ведаў, як мёртвы кусок драўніны пераўвасобіць у жывое крэсла або багаты стол. Ёсць і міліцыянер на пенсіі Чарнейка.

– Во, глядзіце, – Колька зрокам адводзіць знічку за мяжу далягляду. – Ці не наш Сенька абарваўся.

Вочы слухмяна ўзводзяцца ў вечаровае неба, на адну хвіліну спыняюцца словы.

– Э, – скептычна хрыпіць у паўсвятле чыйсьці голас. – Напэўна хто другі. Сенька ж раніцой... Зараз пэўна на месцы ўжо ён, дзе трэба.

Але пан Сенька поўнасьцю не дабрыў яшчэ да месца назначэння. У хаце за жоўтымі вокнамі хістаецца полымя грамнічнай свечкі, наўкол бабы суседкі расселіся, заводзяць жалобныя песні. Час ад часу блытаюцца іх гала-

сы, тая-другая нотка азваецца фальшам. Ну, нічога ўсё. Не ад сэрца ж і не ад душы такія дысанансы. Нараджаюцца ў гартані, у галасавых струнах, як вынік вялікага старання за заземскі поспех пана Сенькі.

Бабы заўсёды так спяваюць. Ці не трыста пакаленняў ужо. І калі слухаеш іх, калі паглыбляешся ў сумныя літаніі, так і здаецца: усё будзе добра, куды трэба накіруюць пана Сеньку. Але пакуль яшчэ ляжыць ён між бабамі ды грамічнай свечкай і чакае.

А на вуліцы мужчыны заступаюцца за пана Сеньку па-мужчынску.

Згуртаваўшыся ў грамаду, кураць, прыпальваючы чарговую папяросу ад папярэдняй. І ўсе добрыя ўчынкі, што з дзяцінства па ўчарашні дзень трапіліся нябожчыку, узлятаюць на крылах тытунёвага дыму. Адплываюць па-над садам, над бліжэйшымі домікамі, і далей, у цэнтр мястэчка, над сівымі блокамі, капулястымі цэрквамі, касцёлам, што белаі вежай забіваецца ў раззоранае неба.

– А памятаеш, як шукалі той дуб? У семдзесят шостым у пушчы мы яго ўкралі, – струменіцца дым з-за зубоў чыгуначніка Колі.

– Ой там, зараз укралі, – крывіцца Андрэйка. – Ссяклі на Вапавай грыбе, вялікая мэцыя.

– Ну, ссяклі, – згаджаецца Коля. – А вось ляснічы, маленькі такі, тоўсценькі, Клёцкам яго звалі, а што ж бядняга набегаўся, напытаўся. Дзе вёскай, хмара гаёвых за спінаю, па панадворках шныраць, у хлёўчыкі зазіраюць, у нужнікі запускаяць вока, а дубіска ў мястэчку ўжо. На стаўпы парэзаны, фарбай пакрашаны, стаіць вуструніўшыся ў маім плоце, будавацца якраз пачаў. І зараз там ён. Ніяк не спарохнеў дуб.

– Прызнавацца, бо ўсіх пасаджу пад халеру, – вішчыць Клёцкак. А Сенька ведаў і, бачыш ты, нікому не сказаў. А баяўся я, скажа. З сабакамі ж вадзіўся...

Апошнія словы казаліся ненаўмысна, з-за звычайнай шчырасці.

– А што, міліцыянер выпадкова прымушаны, – адзы-

ваецца Чарнейка. – Горшы які гатунак, ці як? Чалавек, калі прыстойны ён, ад мундзіра хіба ж не псуецца.

Так больш-менш гамоняць, паклікаючы мінулыя гісторыі.

А між сказанымі словамі трымцяць словы змоўчання, што не падыходзяць да сцэнэрыіі месца і здарэння. Пустыя, лішнія, як бутэлькі ў жоўтых півонях пад плотам.

Заядла тья бутэлькі капіў пан Сенька. Старанна чысціў ад пылу, здзіраў знішчаныя або спаленыя сонцам этыкеткі, абмываў у цёплай вадзе, глянцаваў фла-нэльнымі аначкамі, аж пакажацца бляск, які малавопытны спецыяліст успрыме як фабрычны прадукт.

Адкуль такі клопат, спытаеце. Дык вось. Скарыстаўшы чыноўніцкую фразеалогію, можна сказаць так: займаўся пан Сенька продажам алкаголю, невядомага па паходжанні. Хаця папраўдзе тут, на памежжы, і так кожны ведае: радавод ягоны прыязджае крадком, з-за ўсходняй мяжы, у пластмасавых мяшэчках, тут раздзяляецца на паасобныя пляшкі. У падвалах даюць яму шляхецтва і які захочаш смак. На кожную кішэню і густ.

– Вам зубровачку? А можа, Ельцын або Пятроў. Каньяк? Калі ласка, ёсць і каньяк. Ці не фальшывы ён? Ну, як жа фальшывы. У мяне арыгінальны тавар, усё ў краме купляецца, – у краме за гэтыя словы кулак пана Сенькі тры разы забіваецца ў грудзі, туды, дзе за рэбрамі няспынна працуе сэрца – гарант чалавечай прыстойнасці.

Сіла персвазіі павышае гандаль. І яшчэ давер. Не рэклама, як хочучь адукаваныя мужы. Рэклама адно нервуе, калі вылазіць з тэлевізара ў нечаканы момант.

А дарэчы, спрабаваў жа які адукаваны муж пусціць у народ адну хаця б пляшку рускай гарэлкі? Выстаяў вока ў вока з мясцовым кліентам? А ў кліента заўжды свая рацыя, і ён канчаткова перакананы: хвіліна яшчэ, і стане ахвярай ашуканства.

Тады і пачынаюцца ўзаемныя хітрыкі, тупанне, заці-

ранне рук, мацанне зрокам. І кулакі забіваюцца ў грудзі, аж грымяць рэбры. Ідэнтычна, бы на конскім базары.

Але ж коньмі пан Сенька ніколі не займаўся. Бо і на халеру цяпер каму конь? Аформіць агарод за домікам? Анаго ў мястэчку даволі. А пляшка – калі ласка, для радасці добрая і для смутку.

Вось і прадаваў такія пляшкі пан Сенька, запоўненыя ў падвале, між картопляў і буракоў, морквы, цыбулі. А ўсё сваё, не закінеш тут хіміяй.

Працоўны, рабацяшчы мясцовы народ. Такім нараджаецца, і ўсё.

Тады адвячоркам або і апоўначы стукай у акно пана Сенькі. Адчыніць.

– Зуброўка? Ельцын? А можа, Пятроў?

Вось чаму і запаўняецца бляшаная баначка з-пад гарбаты. Ад кожнай двацяткі палова трапляе якраз туды. Другая адводзіцца на чарговую бутэльку спірту раяль. Час такі, рыначны. Хто не інвесціруе, ідзе ў адстаўку.

Але пан Сенька больш закаханы ў першую дзесятку. Кахае яе асаблівым чынам, пяшчотна. Гладзіць бронзавую паперу, разглядае падабізну князя Мешка, а ў вачах стаіць любёнае аблічча наймалодшага, Славічка.

Зараз у Беластоку ён. І дай, добры Божа, няхай там застаецца. Адно неўдалоты вяртаюцца ў мястэчка, закончыўшы адукацыю. І прыдуркі. Ну, яшчэ ўсялякія сваякі мясцовага чыноўніцтва – ім і ў складаны час прыдбаецца які сэнсоўны занятак.

А Славічка забяспечыць трэба ў кватэру: дзве тысячы золотых квадратны метр.

Колькі ж тады разоў трэба збегаць да бляшанкі рукой, узброенай у дзесятку, каб неабмежаваную прастрань сціснуць у квадратны метр падлогі?

А ўсё проста, калі чалавек ведае, дзеля каго і чаго ён жыве.

Але вось зараз пана Сенькі няма ў жывых. Яшчэ раніцой, як і штодзённа, выйшаў на сходы, на вуліцу, накіраваўся ў краму. І зваліўся на тратуар. Залішне клікалі дапамогу.

– Але так зразу, з месца, – здзіўляецца міліцыянер на пенсіі Чарнейка. – За нашым часам не здаралася та-кое.

І пачынаецца ўспамінанне ўсіх, хто за апошні час і зусім нечакана кульнуў на другі бок. Карагод адкрывае Яша, што памёр стоячы у аўтобусе, у натоўпе. Затым ідзе Францік: у красавіку не падняўся з ночы, так і ніхто не ведае, чаму.

– Хімія і стрэс, – кажа Андрэйка.

Далей прыводзяцца на памяць тыя, хто знік па тэхнічна-цывілізацыйных прычынах. Антошка, што знойдзенай на агародзе бліскучай цацкай ляснуў у ручку плуга, так ляснуў, аж бэбахі на электрычныя драты ўзляцелі. Затым стаіць у чарзе Мішка: ладным кускам жалеза пацэлліла яго ў патыліцу незразумелая машына на фабрыцы. Ёсць яшчэ і Сяргей, які ўпісваецца ў першую, ды і ў другую катэгорыю. Ад інфаркта памёр, а хвіліну раней паспеў яшчэ засадзіць швайку проста ў сэрца святочна-велікоднага кабанчыка. Так і зваліліся смяротным дуэтам чалавек і паршук.

Пойдуць раніцой а палове дзевятай.

У хату пана Сенькі заходзілі не раз, не два разы. Вось і ведаюць, што там, і як.

На пачатак трэба ступіць у сенцы – шмат якія функцыі выпаўняюць яны: калідор, складзік лішніх трантаў. Затым будзе кухня, чвэрць яе запаўняе хлебная печ, і дарэчы, па інерцыі, без канкрэтнай патрэбы зайшла сюды. Не адзячыла ні адным буханкам хлеба, ды як жа іначай, калі зараз за плотам спажывецкая крама, што працуе з раніцы да вечара, па будзённых і выхадных днях.

А наўкол печкі дубовы паркет. Так і спрачаюцца з сабою.

– А ты, насенне мужыцкае, ты чаго тут?

– А калі б якая вайна, дык што, у крамік па хлеб злётаеш? А баба замесіць у дзежцы, на бляху пакладзе – і ад голаду не загінуць нам.

Ёсць тады кухонная печ гарантам сытасці ў злы час, да якога, як падказвае местачковы вопыт, добрыя дні адно гаманлівая падрыхтоўка.

З кухні адны дзверы выходзяць на маленькую спальню, другія на гасцінны пакой. Там якраз і ляжыць пан Сенька.

Можна было, вядома, зняць месца ў спецыялістаў, закінуць туды нябожчыка на апошнюю ноч, а з раніцы прыйшлі б смутныя хлопцы ў чорных пінжаках, у белых рукавіцах, спраўна ўзялі б, што трэба ўзяць. Шмат хто зараз карыстаецца такімі выгодамі, асабліва жыхары шматпавярховых блокаў. Не трэба потым сціраць, прыбіраць, чысціць паркет.

Але на прадмесці ўсё іначай. З прадмесця адыходзяць у вечнасць, пераступаючы свой парог і на спіне лепшых суседзяў.

Чэрвеньскі Млечны Шлях апоўначы разгартаецца белай хусткай. Колькі гадзін – і нябачна пераліецца ў светласць раніцы.

Да світанку трэба было б здрамнуцца, адпачыць. А восьмай прыйдзе бацюшка.

Суседскі іх абавязак – адправіць пана Сеньку ў апошні шлях.

Дом

На гэтай вулачцы ўсе дамы нараджаліся ў адзін час, і цяпер, узаемна пераклікаючыся, салідарна адступалі ў нябыт. На пачатак зніклі маленькія, драўляныя дамкі. Затым пайшлі следам большыя, двухпавярховыя, мураваныя. Наш дом быў самы вялікі, і аднае раніцы застаўся ад свайго пакалення адзін. Застаўся, бы правадыр заваёванага чужынцамі племя – для радасці турыстаў і для славы актуальных валадароў.

А наўкол вырасталі ўжо новыя будынкi – чыстыя, элегантныя, светлыя вялікімі вокнамі.

Думалі разбурыць яго. Быў стары і неахайны, колькі гадоў назад апошнія кватаранты зачынілі за сабою дзверы. Потым жэўжыкі знялі іх і закінулі побач з сцяной, у высокую крапіву. Яшчэ потым невядомыя рукі пазбавілі яго вокнаў.

Год, можа, два стаяў так, узіраючыся ў тратуар сляпымі зрэнкамі, абдзёртыя, абшастаныя сцены прыбаўлялі яму фізіяномію жабрака. І людзі міжвольна пачалі абмінаць гэты дом шырокім колам, пераступалі на другі бок вуліцы. Бо людзі заўсёды абмінаюць жабракоў, ступаюць на супрацьлеглы тратуар, а калі з-за сваёй няўвагі здараецца ім напароцца твар у твар з такім асобенем, тады адводзяць вочы абы-куды або пільна ўзіраюцца ў наскі сваіх чаравікаў.

Аднае восені сышлася высокая камісія. Запускалі вока ў чорныя вокны, кружылі наўкол сценаў, тузалі іх кулакамі, абштурхоўвалі малаткамі, а сцены адгукаліся глухім, мёртвым голасам. І эксперты сумна ківалі гало-

вамi, спазiралi адзiн на аднаго, разводзiлi рукамі, як сумуюць i разводзяць рукi лекары над смяротна хворым пацыентам.

“Што ж, адно бульдозер тут”, – можна было б здагадацца з iхнiх позiркаў i жэстаў.

Дом выратавала зiма. Прыйшла рана, як нiколі, засыпала снегам усе месчачковыя бульдозеры, закавала iх у халодныя кайданы.

Часам варта выстаець, перачакаць яшчэ адну зiму. Нават тады, калi вясна ўяўляецца як адлеглы, недасягальны бераг.

З вясною прыйшлi ў дом другiя спецыялісты. Таксама ж зазiралi ў сляпыя вокны, хадзiлi наўкол сценаў, абмацвалi iх, але iначай – пяшчотна, ласкава краналi пальцамі прыiмшэлы тынк. Шукалi прыгажосць у старых мурах i знайшлi яе. Бо чалавек, калi моцна стараецца, знаходзiць тое, што шукае.

“Будзем рамантаваць”, – можна было б здагадацца з iхнiх позiркаў i жэстаў. А напрыканцы вясны дом абступiлi страхары, столяры, тынкары. Дзiравы дах апранулi ў бліскучую бляху, замацавалi новыя дзверы i светлыя вокны. Стары тынк аблажылi новым, пафарбавалi аптымiстычнымi – жоўтымі i ясназялёнымi фарбамi. I летам ён нiчым не адрознiваўся ад маладых уседзяў.

На пачатак пасялiлiся тут ветэраны. Дакладна – ваенныя iнваліды. Адзiн быў без вока – на ваенны час выпалi дзiцячыя гады, так i не ведае – чужы ці свой асколак асляпiў яго, калi ў мястэчку нашы ворагi стралялiся з нашымi сябрамі.

Другі быў без рукі, трэці без нагі. Дзе прапалі тыя канчыны – дом не пытаў. Ён дастаткова доўга жыў, тады i пра ўсё здагадваўся.

Ветэраны засялiлi адзiн невялікі пакойчык па ўсходняй сцяне. Не вядома адкуль, ці не з сваёй пакалечанай мiнуўшчыны прыцягнулi абдзёртую шафу, хiсткія крэслы, стол на трох нагах, бо чацвёртая чамусьці зламалася ў палове лыткі. I зараз стаяў гэты стол побач з

імі, абапіраючыся на сцяну, аддыхваючыся ад невыгоды сходаў, што ўзводзяцца на другі паверх.

Да гэтых ветэранаў пачалі заходзіць іхнія сябры. Прысаджваліся на хісткія крэслы, на кульгавым сталі разгарталі тоўстыя папкі, дакументы, фатаграфіі. Пісалі нейкія прашэнні, дамагаліся кампенсацыі, падтрымкі, што неабавязкова выяўляецца польскімі залатоўкамі.

Усе тыя лісткі і лісты лаік успрыняў бы як звычайную паперу. Але дом быў вопытны назіральнік, здагадваўся, што якраз у гэтых учарашніх фатаграфіях і ўчарашніх дакументах прыхоўваюцца правы на сённяшні дзень.

Следам за ветэранамі прыйшла нейкая партыя. Абсталявалі пісьмовы стол, чатыры крэслы. На сценах разгарнулі дзяржаўны герб, бела-чырвоны сцяг.

У гэтым пакойчыку ішлі важныя размовы – будаваліся новыя вуліцы і новыя дамы, узнікалі новыя гатэлі і фабрыкі. Увогуле час быў давыбарчы, і сённяшні дзень аддаваў усе свае сілы і ўсе правы бліжэй неназванай будучыні. Дом глядзеў гэтую мітусню, сачыў, як абмінаюцца на сходах справы сусветнага маштабу з праблемамі штодзённага існавання, а адважныя абятніцы крочаць упоруч з асноўнымі законамі эканомікі.

Зараз пасля выбараў у паўночна ўсходнім навугольніку пасяліліся інжынеры-архітэктары. З раніцы да вечара загрузаліся ў пакой камп'ютэры, ксераксы, эстампы, запоўненыя накідамі чалавечых мараў, а з чарговым днём з'явіліся і першыя кліенты.

Да інжынераў прыходзілі маладыя людзі. Прыходзілі парамі – ён і яна – прысаджваліся ў калідоры, бралі ў далоні каляровыя праспекты, гарталі старонкі. А на старонках сонечнымі абразкамі выяўляліся новыя дамы. Часам даўжэй спыняліся над паасобнымі рысункамі, можна падумаць – заходзілі ў уяўныя сцены. Ён адчыняў дзверы на гасцінны пакой, яна на дзіцячы, на кухню. Чуліліва абняўшыся, іх пальцы адляталі на спальню.

А потым закрывалі праспект, адступалі з каляровых абразкоў. Крадком, сарамліва, як чалавек, што памылкова і ў непрысутнасці гаспадароў зайшоў на чужую кватэру.

Як апошні пасяліўся ў дом пісьменнік. Выпаў яму на долю пакойчык з заходняга боку, самы маленькі, затое з акном на вуліцу. На гэтае якраз акно былі ў яго вялікія спадзяванні. “Ці раскрыецца акно новай кніжкай”, – думаў, спаглядаючы з другога паверху ў чорны хрыбет вуліцы. І сумняваўся. Бо вуліца нат не вуліца была, а вулачка, што мала-важнай жылкай пульсуе ў сетачцы такіх жа сябровак. Яе важнасць, яе значэнне – хто ведае – мабыць, зводзілася да нямой прысутнасці на карце мястэчка, да транспарту звычайных спраў з аднае хвіліны ў другую.

У пісьменніка было жаданне напісаць кніжку важную і незвычайную. Ён не быў маладзенькі, заходзіў у той час, калі дзверы ў чарговыя дні звужаюцца, левы касяк бліжэй і бліжэй прыгортваецца да правага, а ноч расстаўляе густое сіта зор, і трэба бязлітасна адсеяць слова ад балбатні.

Што ёсць быццё, што чалавек? Што справядлівасць, а што праўда? – На такія пытанні яму хацелася даць адказ.

Але на вуліцы ішлі звычайныя людзі і звычайныя дні. Часам восеньскі дождж вышываў іх шэрымі ніткамі ў банальны настальгічны смутак. Часам летнім сонцам размалёўвалася радасная базарная мазня. Не хацелася запісаць такія абразкі і такія настроі.

Ён адыходзіў ад камп’ютэра і глядзеў за акно. А на супраць акна была крама з вопраткай. Называлася аптымістычна, “Капейка”. Значыць – кожнаму па кішэні, кожнаму яна даступная. У цёплыя летнія дні прадаўшчыцы раскрывалі дзверы насцеж, і можна было назіраць, як няспынным крокам струменяцца туды мясцовыя эlegantкі. Пераступіўшы парог, прыпыняюцца між вешалкамі, разглядаюць сукенкі і спадніцы. Гартаюць вопратку – згодна, калектыўна, быццам спалучаныя якой нябачнай сілай у адзін першапачатковы арганізм, у адну бязмежную думку, гарталі супольную ўсім людзям кніжку, напісаную далёка раней, мабыць, у гэту хвіліну, калі святло і змрок раздзяліліся, пайшлі кожны ў свой шлях.

Так думаў пісьменнік, і яму не хацелася пісаць. Усё ўяўлялася лішнім і раней сказаным.

Але аднаго дня стаяў ён у акне і глядзеў на вуліцу. Тратуарам ішлі хлопец і дзяўчына. Няспешна, нага за нагою, у іхніх далонях, шчыльна сплеченых, бы ў сонечных арэях, калыхаліся і агульнадаступны чэрвеньскі дзень, і маленькае прыватнае шчасце. Спыніліся перад крамай, стаялі хвіліну, зазіраючы адно аднаму ў вочы, а затым пераступілі адкрытыя насцеж дзверы.

Дзяўчына і хлопец – можна здагадацца – рыхтаваліся да шлюбу. Здымалі з вешалак гарнітуры, ён знікаў на адну хвіліну ў паўзмрочнам нутры прымяральні, разгартуючы занавеску, яна цікавала за ім. Выходзілі на тратуар, разглядалі ў летнім сонцы колер пінжака або нагавіц і зноў вярталіся ў краму. У хлопца з дзяўчынай было наперадзе ўсё жыццё, і яны зараз дэталёва абмяркоўвалі – у які касцюм, у якую сукню апрануць свой першы супольны дзень.

Ля прылаўка побач з хлопцам і дзяўчынай прыпынілася жанчына ў чорнай вопратцы. У яе ўчора памёр муж – малады, трыццацігадовы.

Маладая смерць у малым мястэчку – не ананімная. Усе ведаюць яе імя і прозвішча, на адну кароткую хвіліну стараюцца адшукаць у памяці яе твар. Пісьменнік глядзеў за акно і таксама стараўся прыпомніць мужчынскую постаць – дзень, тыдзень раней, мабыць, у пары з жанчынай сустракаў іх на гэтай вуліцы.

Але ні твар, ні постаць у памяці не знайшліся.

Жанчына ў чорнай сукенцы, не губляючы залішне часу, прыхапіла з прылаўка – нат не паспеў адсачыць – можа, хустачку, можа, блузачку – загарнула яе ў пластмасавы пакет і апынулася на вуліцы.

Час гэтай жанчыны размяжоўваўся між актуальнай хвілінай ды заўтрашнім днём, калі на могілках, на ўскраіне мястэчка трэба будзе развітвацца з усім, што было раней.

“Кожны чалавек – усё ж такі аўтаномны космас. Людзі ідуць паралельна, плячо ў плячо, а папраўдзе – ніколі не сустракаюцца. Нават на вуліцы, нават у краме

з вопраткай”, – падумаў пісьменнік. Ён адышоў ад акна, сеў за пісьмовы стол. Глядзеў на тэлефон, што задрамаў побач з камп’ютэрам. Хацелася патэлефанаваць Іне – як заўжды, калі было яму дрэнна. Падняў трубку, набраў добра вядомы нумар. Павярнуўшыся спінай да камп’ютэра, распавядаў абразок за акном.

– Людзі не ідуць паралельна адзін аднаму, – сказала Іна. – Мы перасякаемся кожны дзень і кожную хвіліну. Адчуваем, думаем адзін пра аднаго, і нашыя думкі – гэта тыя скрыжаванні, на якіх мы ўвесь час сустракаемся.

У голасе Іны прагучала, як заўсёды, штосьці незвычайнае. Ён не ведаў, як тое штосьці назваць. Кожнае слова здавалася банальным і агульным. А ў голасе Іны непаўторная жаночая лагоднасць спалучалася з падзіцячы безабароннай ўпэўненасцю ў перавазе добрага над злым. Гэты голас напаўняў яго спакоем.

Але часам прыходзіла на думку і другое: “Я люблю яе голас”. І ў такіх выпадках ён моцна хваляваўся, як хвалецца і трывожыцца чалавек, ступаючы ўпершыню на невядомую сабе сцежку.

Слухаў яе голас, і хацелася спытаць: “А ты? Думаеш пра мяне?”.

Але ён не спытаў. Як ніколі не пытаў яе: “Кахаеш?”. Ён ведаў – паставіўшы такое пытанне, і самому трэба даць на яго адказ.

Часам заходзіў да пісьменніка ягоны лепшы сябра Уладзік. Пачынаў размову з надвор’я – раз яркім сонцам выпальвае яно кукурузу ў полі, другі раз наводзіць няўраджай у трускаўках празмернымі ліўнямі. І кожная залішняя кропля дажджу, кожны прамень, безразумна кінуты сонцам на зямлю, выгартае з чалавечых кішэняў залатоўкі.

Ніхто не ведае, на чым грунтавалася гэтае сяброўства.

– Пішаш? – пытаў Уладзік і прысаджваўся побач.

– Не, – адказваў пісьменнік, калі якраз ні адным словам, ні адным сказам не павялічылася напісанае раней. І Уладзік пытаў далей:

– Чаму не пішаш?

І тады пісьменнік распавядаў пра словы, што таксама, бы трускаўкі і кукуруза, спеюць сваім шляхам – часам ад сонца, часам ад дажджу. Часам днём, а часам ноччу. А паскораныя нецярпліваасцю – вырастаюць вялікімі, пустымі гібрыдамі.

Але здаралася – адказ быў станоўчы: “Пішу”. І Уладзік прысаджаўся яшчэ бліжэй.

– Пра што пішаш?

– А, такое там, – пісьменнік бязрадна разводзіў рукамі. Яму хацелася сказаць пра словы, што даюць адказы на ўсе самыя важныя пытанні, але дасканала ведаў – няма такіх слоў на ягоных старонках. І яшчэ шырэй разводзіліся рукі. – Пра нас пішу. Зрэшты – няважна.

– І я таксама буду ў тваёй кніжцы? – Уладзік зазіраў у экран камп’ютэра. Можа, шукаў там сябе, а можа – углядаўся і глыбей, шукаючы адказ на пытанне: чаму дарослыя, сталыя мужчыны пішуць кніжкі?

Але на такія пытанні нат камп’ютэру не адказаць.

Дом таксама маўчаў. Бо толькі той, хто ўсё ведае, можа сабе такое дазволіць.

Фірма

Адважныя мяняюць аблічча свету. І калі ўжо той свет папрыгажэе крышку, калі накіруецца ў пажаданы бок, тады, ідучы на спатканне новым заклікам, менш адважныя прымушаны перайначыць сябе. Рэвалюцыя... Гэта ж яна нябачным дотыкам чарадзейнай палачкі прачку ператварае ў князеўну, пастушка ў афіцэра, а фурману ўручае міністэрскія лейчыны. А потым адступае, пакідаючы поле бою ўсім астатнім. Жвавым, гнуткім, прагным поспехаў. Трэба, аднак, помніць, што час апушташэлага поля не трывае наогул доўга. Вокамгненна пераходзяць з рук у рукі фабрыкі, мяняюцца шылды з назвамі магазінаў, мяняюцца на гэтых шылдах і прозвішчы ўласнікаў. Калі не мы, тады хто? — пытаюць адважныя. І гэта добрае пытанне. Хто не са мною, той супраць мяне, — заклікае прыватная ўласнасць. І гэта таксама слушны заклік.

Думка схапіць свой лёс у свае рукі нарадзілася ў Толікавай галаве даўно, мабыць, з канцом васьмідзесятых гадоў. З гэтай ідэяй з'ездзіў у Нямецчыну, працаваў там ці не працаваў — хто ж можа ведаць. Вярнуўся голы. Маркі і доллары, маляваныя ў мроях і ў пісьмах, не даехалі дамоў. “Аббралі”, — раскінуў рукі на сустрэчу з жонкай, а яна і паверыла. Плакала потым адну ноч і другую, праклінаючы невядомых зладзеяў, а раніцай падымалася а шостаі і, як раней, маршыравала на фабрыку.

І аказалася — колькі ж праўды было ў матчыных словах! Ці раз яна паўтарала: “Вучыся, сыноч, старайся. З хаты пацягнуць, з кішэні пацягнуць, а з галавы — ніколі”.

І вось засталася з нямецкага падарожжа тое якраз, што ў галаве: думка пра ўласны бізнес. Аднак з думкамі бывае не так, як з людзьмі. Чалавек нараджаецца месяцаў дзевяць, а вось думка, асабліва калі няма для яе спецыяльных, фінансавых акушэраў, можа праляжаць у бясконцасці там, дзе яе пачалі. І калі не надта табе шанцавала, калі ні бацька твой, ні цесць не ўчапіліся раней за бяздонную дзяржаўную касу, прадбачваецца табе даўно правераны шлях да вялікай уласнасці: першы мільён даводзіцца змахляваць.

Толікава жонка не прыйшла на свет у міністэрскай сям'і, аднак, дзякаваць Богу, пазбірала па сваіх вясковых продках тое, што трэба: ашчаднасць і працавітасць. Можна здагадацца, што якраз з яе кашалька бярэ сваё радаслоўе той магічны, здольны давесці да фартуны, мільён.

Вядома, не быў гэта той самы мільён, пра які пісаў у сваіх інструкцыях пан Ракфелер, хаця за адзінкай ішло, як трэба, шэсць нулёў. Аднак, тыя ж нулі пісаліся не ў Вашынгтоне, не ў Парыжы, а — у Варшаве. А гэта вялікая розніца! Песімісты гавораць нават, што польская валюта з пачатку дзевяностых гадоў не перавышала ў вартасці паперу, на якой яе друкавалі, трэба ж аднак помніць, што песімісты прыбытковымі справамі не займаюцца. Спажываюць наогул тое, што створаць рукі і розум аптымістаў. А Толік глядзеў на свет аптымістычна. Абцяжараную шасцёркай малалетніх нулёў адзінку паспяхова ператварыў у чорны дыпламат, калькулятар, пяро. Вярнуўся ў ласку шлюбны касцюм, а вось назва фірмы атрымалася цалкам дарма. У бяссонную ноч, з балбатні ўсякіх “міксаў”, “рыксаў”, “дэксаў”, з мораку амаль, яснай бліскавіцай успыхнула “EXPO-Anatol” і так ужо засталася. У свядомасці і дакументах. З націскам на першае “а” ў слове “Анатоль”.

Сядзібу фірма прыдбала пры вуліцы Баторыя, на трэцім паверсе, у непрыкметным блоку, значыць, там, дзе яе ўласнік выпайняў свае штодзённыя, жыццёвыя функцыі. Час ад часу, асабліва ў пачатку месяца зда-

раюцца дні, калі можна напаткаць яе і ў іншым месцы. Найчасцей у кавярні “Верас”.

Значыць, так: з асобай галоўнага героя мы ўжо больш-менш пазнаёміліся. Тое-сёе можам прадбачваць, пра што-небудзь здагадвацца. Сама добрая пара сказаць пару слоў і пра ягоную жонку, але ж апроч таго, што прыйшла яна на свет дзесьці там, на Гайнаўшчыне, у сялянскай сям’і – нічога больш не ведаем. А ў гісторыі фірмы і гэтая постаць мае сваё, неблагое значэнне.

Толікава жонка правароніла карысны момант, калі ўся акаляючая нас рэчаіснасць перастаўлялася на іншы шлях. Такія памылкі не выпраўляюцца. Не схапіць добрага моманту – гэта не тое ж, што прапусціць нейкі цягнік ці аўтобус. Адчакаеш гадзіну-дзве – і ўсё-такі паедзеш, куды табе трэба. Спазніўшыся на добры час, да канца жыцця ўжо будзеш маршыраваць – заўжды пешкі і заўжды супраць ветру. З Толікавай жонкай атрымалася няйначай. Як ахвяра ўласнай разгубленасці, шлыпае яна штодзённа на чужую фабрыку, намагаецца, растрачвае прыгажосць і здароўе, а першага дня месяца, за ўсе тыя пакуты, прыносіць дамоў шэсцьсот новых залатовак.

Фірма “ЕХРО-Anatol”, якая ў іншыя дні бестурботна каўкае час, расклаўшыся на паліцах між раманамі і дэтэктывамі, сённа, бы маладая дзяўчына ў чаканні першай, патаемнай сустрэчы, з самай раніцы рыхтуецца да выхаду. Наводзіць парадкі ў паперах, складае пісьмовыя прылады, ачышчае пячаткі, а пад поўдзень раскошна ўладкоўваецца ў чорныя абдымкі дыпламата. Пачуўшы знаёмыя жончыны крокі і знаёмае бразганне ключамі, падымаецца з тапчана і ён, галоўны дырэктар фірмы. Ва ўмовах ранняга капіталізму кожная датацыя, хай сабе і невялікая, ставіць на ногі. Так кажуць спрактыкаваныя, і няма падставы ім не верыць.

Кавярня “Верас” перажывае цяжкія дні. Рыначны капіталізм рассяў па горадзе шмат такіх гешэфтаў – маленькіх, утульных, з дыскрэтнай музыкай, з культурнай абслугой. Без рызыкі сустрэчы з гаманлівым, набры-

нялым танным віном, пралетарыятам, заглядаюць сюды новыя эліты – эканамічныя, палітычныя, а нават і культурныя. Пад глыток “больса”, пад порцыю арыентальнага вінегрэту працягваюцца распачатыя ў фірмовых ці самаўрадавых кабінетах дыскусіі. Бізнес, біржа, аблігацыя, *hossa i bessa* – такія, памазанія таямнічасцю словы перакідваюцца з вуха ў вуха, з вуснаў у вусны. Перакідваюцца шэптам, хаця той-сёй, асабліва малады, пачынаючая акула, крадковымі позіркамі правярае, ці таямнічыя словы выклікаюць пажаданае ўражанне на твары прыгожай пані бармэнкі.

Пажылыя донжуаны, тыя, хто ад жыцця чаго-небудзь дабіўся, гэту пустую фінансавую лексіку заступаюць больш канкрэтнай збрुяй. Залатыя персцені, цяжкія, бліскучыя ланцугі, якія нібы выпадкова высоўваюцца з-пад расшпіленай кашулі. Эх, барацьба ты, жаноча-мужчынская, спрадвечная! Чым даўжэй чалавек у гэтай вайне, тым больш каштоўная кожная адна, нават абыякая здабыча. І малаважна, якою цаною.

У малым горадзе колькасць такіх утульных завулкаў наогул несувыммерная да лічбы патэнцыяльных кліентаў, вось і ўсе тыя “Верасы”, “Цюльпаны”, “Андрамеды” вядуць цяжкое, беспардоннае змаганне за чалавечыя душы.

Даручыўшы паліто вымаляванай пані гардэробшчыцы, Толік Рубель мацней сціснуў каштоўны дыпламат і паплыў у абдымкі чырванавата-цмянага святла. У навугольніку, за частаколам лакіраванай сасніны, схваўшыся ад позіркаў выпадковых кліентаў, чакаў ужо старшыня суполкі “Фрэйс” пан Ігар Бараба, у прыватнасці, муж кіяскёркі Ірыны Барабы, бацька тройкі дзетак і адначасова – Толікаў сябар.

– Вітаю пана дырэктара.

– Маё шанаванне пану старшыні.

Гэты цырыманіял, прыпраўлены дозай жартоўнай канфідэнцыяльнасці, больш адрасаваўся нешматлікай публіцы, крышку і членам персаналу, ды таксама – не запырэчыш – быў дарункам уласным вушам, улас-

най фанабэрыі. Прыемна, калі нехта звяртаецца да цябе поўным пашаны “пан дырэктар”, нават калі гэта не ананімны твой падначалены, а здаўна вядомы, сардэчны Ігар.

Сцвярджэнне, быццам бы Толік і Ігар спажылі супольна бочку солі – было б далёкім ад праўды, аднак, працуючы месяцы два на мясцовай фабрыцы, перагрузілі не адну кучу смаліны. А трэба ж помніць, што супольна нажытыя мазалі на далонях часта ператвараюцца ў моцныя вузлы сяброўства. І калі Толік, заахвачаны расказами пра бізнесы, якія на працягу года перавозяць чалавека з блокавай кватэры ў палац з басейнам, бразнуў фабрычнымі дзвярыма ды падаўся шукаць лепшы хлеб, сяброўства загадала яму, Ігару, зрабіць такі ж крок. Дом з басейнам аказаўся ілюзіяй, аднак рыба каўкнула прынаду. І вось гэта прынада і Толіка, і Ігара давяла да самастойнасці.

Першая выйшла на свет фірма “ЕХРО-Anatol”. Яна не выйшла без прычыны, абы толькі паглядзець на залатое сонейка ды падрамантаваць невясёлыя статыстыкі беспрацоўных. Яна з’явілася з канкрэтнай мэтай: на сто працэнтаў забяспечыць бульбаю суседнюю дзяржаву, дзе з-за праліўных дажджоў увачох амаль прападала дабро.

Чулі ў гэтай дзяржаве пра Толікаву фірму ці не чулі – цяжка сказаць. Праўдападобна, чулі, бо калі аказалася, што фінансавыя магчымасці фірмы – а гэта абазначае пенсіі цесця, цешчы і жончыну зарплату – няздольныя напоўніць бульбай дзесяць мільёнаў бэбахаў, тады вось кіраўнік успомненай дзяржавы выдаў дэкрэт: забаранялася ісці праліўным дажджам, прынамсі, да Вялікадня. Метэаралогія не падпарадкавалася зямным загадам. Дажджы памацнелі, потым ператварыліся ў град і снег, аж белым пухам прыкрыліся некранутыя бульбянішчы. Фірма “ЕХРО” зіму неяк пратрымала. Падмацаваная кабанчыкам з вёскі, дацягнула да Вялікадня, чаго не скажаш пра карміцеля гэтага ж парсюка. Цесць растаўся са светам у Вялікі пост, і быў гэта беспамылковы знак, што датацыі для фірмы паменшацца на працэнтаў, прынамсі, трыццаць тры.

У такіх выпадках песімісты апускаюць рукі, пакідаюць усё на волю лёсу. Аптымісты шукаюць нейкі асэнсаваны выхад і – здараецца – вышэйшая сіла, правільна ацаніўшы і адвагу, і добрыя намеры, працягвае дапаможную далонь.

У Толікавым выпадку нечаканая сіла не спусцілася з высокіх парогаў, можна сказаць – па паходжанні была гэта зусім зямная моц. На трэці дзень Вялікадня нарадзілася фірма “Фрэйс” і, пачынаючы з серады, каб не мантачыць часу, шукала салідных, адказных кааператараў.

Узяўшы пад увагу ўсе ранейшыя сувязі, невялікую прастору мястэчка, а нават і тыя супольна нажытыя мазалі, не магло здарыцца так, каб на шляху ў лепшую будучыню гэтыя дзве фірмы размінуліся.

“Сродкі, якія фірма «EXPO-Anatol» атрымала сёння ў рамках рэпрэзентацыйнага фонду, гэта не фінансы, а слёзы”, – падумаў галоўны дырэктар, заглядаючы ва ўручанае афіцыянткай меню. Пры такіх умовах дарма спадзявацца на лёгкасць думкі, на фантазію, на нестандартны план дзеяння, словам – на ўсё тое, што з’яўляецца эсенцыяй кожнай справы. Падобная дылема адбывалася і ў душы старшыні суполкі “Фрэйс”. Так, прынамсі, можна здагадацца, бо, прагледзеўшы багатае меню, абодва прадпрыемцы затрымаліся згодна на чорнай каве, пяцідзесяці грамах самай таннай, жытняй гарэлкі і закусы – так паспалітай, што не варта пра яе нават згадаць.

– Значыць, калі добра разумею, фірма разрастаецца? – ці новы, карычневы пінжак старшыні Барабы быў прычынай такому сцвярджэнню, ці проста дырэктару Рубелю хацелася, асабліва ў прысутнасці маладой, чарнявай афіцыянткі бліснуць магільным словам “фірма” – гэта ўжо яго прыватная таямніца.

– А разрастаецца, разрастаецца, – не забываючы, што ўсё-такі трэба падтрымоўваць і радзімую вытворчасць, – старшыня Бараба пстрыкнуў у шкляначку з айчынай жытняй, апраўдваючы прысутнасць малаэлегантнага на-

пою ў сваіх далонях. — Варочаць мільёнамі і не адракацца ад свайго. Вось яно, маё крэда. Праўда, пані Аня?

Пані Аня кіўнула галавою ў знак, што крэда такое вельмі слушнае і, паслаўшы шаноўным кліентам службовую ўсмешку, аддалілася на сваё месца. У яе быў дэмакратычны абавязак аднолькава пільна сачыць як за мільянерамі, так і менш багатымі спажыўцамі.

— Та-ак, — палавіна змесціва пяцідзесяціграмавай шкляначкі пералілася ў вантробы пана старшыні, ператварылася ў асалоду і ў цеплыню, і старшыня, быццам бы даючы водгук на нутром пастаўлены пароль, глыбока ўздыхнуў.

— Т-так. Прыемнасць ёсць прыемнасць, але абавязак перш за ўсё.

Чарговы ўжо раз даводзілася выпаўняць ім гэты прафесійны абавязак, а калі глянуць на тое, што частотнасць згаданых сустрэч стаяла ў глыбокай залежнасці ад дабрачынных жэстаў пані Барабы і пані Рубель, можна здагадвацца, што справы пасоўваліся са скорасцю, суразмернай да жаночых кампетэнцыяў у бізнесе.

Аднак, каб нічога не рабілася — таксама не скажаш. Думкі і праекты матэрыялізаваліся, увасабляліся, ператвараліся ў складаныя прагнозы, вылічэнні, бізнес-планы. У залежнасці ад актуальнай кан'юнктуры мяняліся аб'екты зацікаўлення, пранікаліся новыя і новыя абшары гаспадарчай рэчаіснасці, аднак думка, каб што-небудзь рабіць, заставалася ў першапачатковым прата-тыпе.

— Ведаеш, — старшыня апаражніў шкляначку і нахіліўся бліжэй, каб падкрэсліць неабходную ў такіх выпадках патрэбу таямнічасці, працягваў распачатую думку. — І я, і мой штаб аналізавалі за апошні месяц увесь наш, еўрапейскі рынак пісьмовых прыладаў. — Думка, каб заснаваць гэты саноўны “штаб”, з'явілася ў галаве пана старшыні зараз пасля таго, як шкляначка паказала сваё дно, і была яна, можна сказаць, відавочным доказам карыснага ўздзеяння жытняй гарэлкі на творчае мысленне пана старшыні. — Перакінулі, во, такую гор-

бу паперы, — паказаў рукою вышэй галавы. — І высновы атрымаліся цалкам цікавыя. Цалкам-цалкам. Ведаеш, — нахіліўся бліжэй яшчэ, так, што яго вусны дакраналіся амаль да заружавелага ад зацікаўлення дырэктарскага вуха. — Усе нашы ранейшыя планы з бульбінамі, пшаніцамі, аптовымі магазінамі — адно вялікае гаў-но.

— Значыць, што? — Дырэктарскае зацікаўленне пачынала ўжо ступаць на новую, пакуль невядомую сцежку. Цяпер, калі і другая шкляначка апаражнілася ў натурай прадбачаным месцы, ніякая дарога, нават самая таямнічая, не ўяўлялася ні далёкай, ні страшнай.

— Алоўкі, брат. Вось што! Магчымасці — кажу табе! Як адсюль да Уладзівастока. Алоўкі!!

І старшыня, і пан дырэктар падпілі ўжо някепска, пані Аня штораз курсавала з чарговымі пяцідзсяткамі, а кожны яе візіт у вачах пана дырэктара і пана старшыні павялічваў амаль за лінію далягляду бясконцыя радкі каляровых алоўкаў. Аптовія магазіны адкрываліся ў Маскве і ў Парыжы, запаўняліся алоўкамі ўсіх гатункаў, памераў і колераў.

— Мой штаб працуе, браток. Што я кажу — штаб?! Армія, браток. Ар-мі-я! Такая во, — заціснутым кулаком паказаў магутнасць сваіх вытворчых службаў, і калі б, выпадкова, нейкі кіраўнік канкурэнцыйнай аловачнай фірмы ўбачыў гэты жэст, ён, не чакаючы ні хвіліны, выйшаў бы адсюль. На тое толькі, каб закінуць на шыю пятлю ды не быць сведкам уласнага банкруцтва.

— Мае людзі, ты ня бойсь, спраўляюцца не горш за тваіх, — дырэктар чхнуў у шкляначку, а ягоная галава апусцілася яшчэ ніжэй, паглыбляючыся амаль у астанкі таннай закускі. — Шмат людзей у мяне. Так папраўдзе і сам не ведаю, колькі іх. А трэба, дык будзе больш, — за гэты вечар пан Рубель узяў на працу пару тысяч новых людзей, і калі б не факт, што жончына датацыя паказала сумнае дно, да поўначы, можна спадзявацца, вырашыў бы праблемы ўсіх беспрацоўных. Як у Гайнаўцы, так і ў недалёкім Бельску.

А на вуліцы алоўкі — фіялетавыя, жоўтыя, чырвоныя

— гуртаваліся ўжо, фарміраваліся ў рады, шарэнгі, калоны. З песняй на вуснах, з горда выпнутымі грудзьмі, з галоўкамі, узнятымі да зорнага неба, маршыравалі, заціскалі каляровую пятлю кругом таго, хто паклікаў іх на свет божы.

Пан дырэктар стараўся выбрацца з аловачнага акружэння, ступіў налева і направа, наперад і назад, аж канчаткова змораны зваліўся пад ахутаны інеем куст, дзе і заціх.

Бразгат ключоў уварваўся ў глыбокі, бестурботны сон. “Будзі гэтага зас... дырэктара”, — быццам з другога свету даляцеў чыйсьці незнаёмы голас, і Толік, перамагаючы манатонны шум у галаве, пралупіў вочы. Замест шпалераў — ружовых, у вялікія, лапушыстыя кветкі — голая, светла-зялёная сцяна, а ў месцы, дзе здавён-даўна са шлюбнага партрэта спаглядалі на свет пані і пан Рубель, хтосьці, абмінаючы ўсе законы каліграфіі, накрамзоліў: “Быў тут Колька Дынкс”. Ніжэй стаяла яшчэ і дата, аднак дачытаць яе, з пазіцыі супрацьлеглай сцяны, не было магчымасці. Так і давядзецца нам застацца ў глыбокім няведанні, калі ж ён, славуты Колька Дынкс, удастоіў гэтае месца сваёй асобай.

Тым часам дырэктар Рубель, прабіваючыся цераз кардоны салодкай непрытомнасці, стараўся ўзнавіць у памяці заканчэнне апошняга вечара. Не зважаючы на мазгавыя намаганні, шчырыя і натужлівыя, вобраз атрымліваўся, бы на вадзе. Хісткі, змазаны, недарэчны.

— Канец балю, раппо lalù, — вусаты паліцыянт бесцырымонна адчыніў дзверы. — Выспаў норму, дык пад’ём, пан дырэктар. Гі-гі-гі, — выскаліў зубы. — А ведаеш, такіх дырэктараў замёрзла нам гэтай восенню ўжо пару дзесяткаў. Маеш шчасце, што якраз тамака патруль з’явіўся. Падрамантаваў бы статыстыку, сукін кот.

Былі ўжо ў калідоры, і апошняе вусаты кіраваў не Толіку, а свайму калегу, які побач змагаўся з суседнімі дзвярыма.

— П’янюгі, іхняя маць, — плюнуў пад ногі той, які з

суседняй камеры рыхтаваў на волю яшчэ адну падмарожаную душу.

Толіку зрабілася прыкра. Як жа бесцырымонна, як легкадумна праводзіцца дэградацыя з функцыі галоўнага дырэктара на пасадку п'янюгі і сукінага ката. Дык і чымі яшчэ рукамі!

Далёкім рэхам вярнуўся ўспамін апошняга вечара. Распалены Млечны Шлях – як гарачае кавальскае жалеза. Месяц булаватым молатам пастуквае з-за вуха ў зорную бель, моцна, аж кружыцца неба, аж іскрыны падаюць на зямлю. І раптам у гэты касмічны краявід урываюцца тры шапкі, шасцёрка рук адрываюць ад тратуара нейкую постаць і, не звяртаючы ўвагі, што расцягнутая на зямлі асоба рэкамендуецца дырэктарам паважанай фірмы ды абяцае з самай раніцы заняцца нахабнымі стражамі парадку, праклінаюць увесь свет і свой паліцэйскі лёс.

З такімі вось успамінамі, ступаючы следам за вусатым правадніком, дабрыў Толік да сядзібы дзяжурнага афіцэра. Гаркаваты водар ранішняй кавы мяшаўся тут з кіслатою спацелых пасля ўсяночнай службы мундзіраў, бесперапынна заходзіў хтосьці або выходзіў, раз за разам азваўся тэлефон. Найсапраўднейшы манеж.

– Падпішыцеся тут, і тут, і яшчэ тут, – тонкі, амаль па-жаночаму далікатны палец паказаў месца, дзе трэба паставіць аўтограф.– Паліто – штук адзін. Дыпламат – штук адзін. Шнуроўкі – штук два. Groшы – злотых адзін, грошаў сорок пяць. Сыходзіцца? І яшчэ рахунак.

Сыходзіцца ўсё, можа толькі паліто – у выніку сустрэчы з гарадскім тратуарам страціла свой беззаганны, належны дырэктарскай вопратцы фасон. І ўсё ж такі дамагацца, каб вярнулі вам гардэроб у нескранутай форме, няма сэнсу. Тутака не пральня, а зусім іншая ўстанова. Бяры, Толік, што табе даюць, і маршыруй дамоў, туды, дзе жонка прагульваецца з кутка ў куток, раз за разам нервова паглядаючы на гадзіннік. А даўно ёй трэба быць на фабрыцы.

Раніца прывітала нашага дырэктара халоднымі, марознымі воплескамі. Асцярожна, каб не пакаўзнуцца,

спусціўся па лесвіцы, прайшоў ля помніка ўсім міліцыянтам і паліцыянтам і, мінуўшы скрыжаванне, накіраваўся на вуліцу Баторыя. Туды, дзе з-за ліпавых прысадаў белымі, не так даўно адноўленымі тынкамі яшчэ знаёмы блок. Мінаючы нешматлікіх прахожых, мімавольна апускаў галаву, глядзеў у другі бок, у тратуар. Здавалася чамусьці, што ўсе напатканыя людзі, калі не ведаюць, дык прынамсі здагадваюцца пра ягоную ганьбу і, адышоўшы крок ці два, іранічна ўсміхаюцца, цешацца ў думках чужой бядзе, а потым, ужо ў цёплых кватэрах расказваюць жонкам, як гэта такі вась дырэктар брыў раніцою з камісарыята паліцыі непаголены, брудны і змораны. І тыцкаюць пад жончыны насы свае бліскучыя, пульхныя шчокі, каб не было ніякіх сумненняў, хто тут чалавек прыстойны, а хто апошні маральны анучнік.

Так вась ішоў Толік, бы маладая паненка, калі пасля ўсяночнай гульні, пасля вясёлых хіхаў і хахаў, неадкладна даводзіцца ёй ступаць супроць чорнай рэчаіснасці. І з кожным крокам курчыцца весялосць, а самаўпэўненасць, з вечара неабмежаваная, цяпер ператвараецца ў вялікае сумненне: што будзе далей і – што мама скажа.

Пра сустрэчу з маці наш дырэктар напэўна не думаў – яна ж даўно між анёлаў ужо і зрэдку толькі наглядае за сынавымі поспехамі. Ён думаў пра сустрэчу з жонкай.

Уцякаючы ад лістападаўскага холаду, дырэктарская рука напаролася на штосьці незнаёмае. Там, у цёплай глыбіні кішэні, як доказ прамантчанага дзявоцтва, спачываў рахунак за гасцініцу. Думка, што гэты непрыкметны шматок паперы паглыне трэцюю частку жончынай выплаты, цяжкім, свінцовым холадам паплыла ў ногі. Як жа хацелася, каб дарога дамоў расцягнулася ў бясконцасць, каб так было, што чалавеку нікуды не трэба вяртацца, а толькі ісці ды ісці, без патрэбы, без мэты.

Недарэчнае жаданне. Даўно абмералі нашу зямлю, а кожны яе лапкі, сантыметр за сантыметрам, запісалі ў адпаведных кнігах бяздушныя бухгалтары прасторы.

Ступай, Толік, на сваю галгофу. Альтэрнатывы няма.

Шчаслівыя здарэнні сунуцца ў свет адзінока і найчасцей абмінаюць твой дом. А калі час ад часу здарыцца нейкі прыязны грукат у дзверы, зрываешся з канапы, бяжыш, адчыняеш і — аказваецца — не табе стукаюць, а суседу! І як ні стараешся, не можаш зразумець: чым гэты непрыкметны чалавек з-за сцяны заслужыў такі гонар? А благія здарэнні заўжды маршыруюць парамі і з блытаніны мільёнаў адрасоў твой якраз вылузваюць беспамылкова.

— Я здаюся, — сказала пані Рубель, перачытаўшы законнае пасведчанне, у якім ясна гаварылася, што яе муж, грамадзянін Анатоль Рубель, апошнюю ноч правёў не ў абдымках распуснай, бліжэй неакрэсленай палюбоўніцы, а пад чуйным вокам улады. Суцяшэнне невялікае, але ўсё-такі суцяшэнне. І, можа, каўкнулася б горкая пілюлька, калі б не той рахунак.

— Я здаюся. Адыходжу, — яна пералічыла прамантачаную мужам суму, дадала і той сціплы, але ж зусім легальны, згодна з планам прагуляны рэпрэзентацыйны фонд, і ўсё, што атрымалася, падказвала такі вось выхад. Выхад у дзверы.

Дырэктар ляжаў на канапе. Душа голасам ціхім і нясмелым прапанавала падняцца, падысці да жонкі, абняць, прасіць даравання. Аднак гэты разумны загад душы не быў выслуханы. Целу — асабліва пасля сустрэчы з цвёрдымі паліцэйскімі нарамі — было цяпер вельмі добра. Яно аддыхвалася, усоўвалася ў знаёмую мяккасць падушкі, лашчылася да цёплай коўдры, нашэптвала пяшчотныя словы беламу, як снег, прасціраду.

Тым часам вопратка пані Рубель няспынным ручайком перамяшчалася з шафы ў падарожныя чамаданы. І кожная сукенка, кожная блузачка, кожны швэдрок, знікаючы ў чорнай пашчы чамадана, пакідалі на дырэктаравай душы балючы шрам. Душа, ашаламленая зручным становішчам цела, захліпала, заплакала і — заснула.

Калі разбудзілася, нейкія чужыя людзі выносілі з кватэры шафу. Стэлаж, дзе пад бокам рамансаў і дэтэктываў знаходзіў прыстанішча багаты архіў фірмы

“EXPO-Anatol”, паспеў, відаць, перасяліцца на новае жытло ўжо раней. У месцы, дзе стаяў ён, засталася белая пляма падлогі. На гэтай пляме, бы раз’еханая варона, раскінуўшы чорныя крылы, спачываў дыпламат. Лісты паперы разляцеліся кожны ў свой бок, на складаных вылічэннях, на бізнес-планах бруднымі пячаткамі ганьбы адціснуліся чаравікі грузчыкаў.

Людзі з шафай пайшлі ўжо, і дырэктар застаўся сам, адзін. Кватэра, пазбаўленая мэблі, здалася цяпер ненатуральна вялікай. З гэтай раптоўна пашыранай прасторы выпаўзала-разрасталася глухая самота. Запаўняла кухню, пакоі, калідор, быццам бы старалася даказаць пану Рубелю, што апроч яго не астаўся ў свеце жывы чалавек.

І вось гэты апошні з жывых звалокся цяпер з канапы, схіліўся над сумнымі астанкамі фірмы і, не спяшаючы, далікатна, быццам бы ўладкоўваў у дамавіну нябожчыка, пачаў складваць свае планы і надзеі ў халодныя абдымкі аганьбаванага дыпламата.

Фірма не выратавалася. Капіталізм мае свае непакісныя законы, і кожны, хто спадзяецца на дзяржаўныя ці нейкія іншыя датацыі – спадзяецца дарма.

Першага дня снежня старшыня фірмы “Фрэйс”, пан Ігар Бараба, згодна са звычайкай, апынуўся ў кавярні “Верас”. За апошні месяц ён дакладна перапрацаваў сітуацыю на рынку пісьмовых прыладаў, і аказалася, што перспектывы не такія тут шырокія, як раней гэта ўяўлялася. Пераацэнены штаб праваліў справу, ды адно цяпер суцэшэнне, што згаданыя людзі не павялічваюць ужо маёнтак пана Ігара, а падмацоўваюць шэрагі беспрацоўных. Няма сантыментаў там, дзе ўладарыць эканоміка. Так думаў пан Бараба і такімі навінамі хацеў падзяліцца з панам дырэктарам. Дый шукаць новы абшар дзеяння.

Вечар апусціўся на дахі мястэчка і, перамешваючы цяжкі, сыры, як на адлігу, морак з удушлівым смуродам спаленага вугалю, сыходзіў ніжэй. Жоўта-лыпатымі зіркачамі клікалі апошніх пракожных цёплыя кватэры. Старшыня чакаў дарма. Як гэта здарылася, што ён, бы-

валы ў свеце бізнесу чалавек, а ў прыватнасці і сябра Толіку Рубелю, не ведаў пра тое, што было добра вядомае ўсяму мястэчку?

Бо, хаця і не кожнаму з нас давалося спаткацца з фірмай “ЕХРО”, аднак чуткі пра сямейную катастрофу спадарства Рубеляў запаўзлі туды, куды трэба, як і туды, дзе такое патрэбы не было. Распаўзацца весткам дапамагала і сама пані Рубель. “Во як жывецца”, – узяўшыся за бокі, яна дэманстравала сваё новае становішча. І праўда. Апекаваўся ж гэтай паняй не хто іншы, як яе працадавец, а цяпер нават, можна сказаць, супольнік – Сцяпан Малафіга. Так і кажуць. Забяспечваюць цукеркамі ўсе адпустовыя кірмашы, дораць саладосці іншым, ды і сабе хапае. Хай так будзе. Аднак, пра што сёння пані Рубель і не здагадваецца, лёс пакажа ёй не адну, і не малую, фігурулю.

Толікава цётка, якая ад вайны жыве сабе ў багатай Нямецчыне, цётка, у якое няма ні дзяцей, ні іншых турбот – у недалёкай будучыні пераселіцца ў яшчэ лепшы свет. Як адзіны спадчыннік, Анатоль Рубель паедзе ў далёкі Гамбург і – навучаны вопытам – на паваротным шляху абміне ўсе зладзейскія пасткі. Ягоная няўступлівасць і настойлівасць, падбздэраная нямецкімі маркамі, будзе надалей будаваць наш радзімы капіталізм. А калі праваліцца салодкі бізнес, калі пані Рубель, сумна апусціўшы галаву, застукае ў знаёмую кватэру, асоба, якая адчыніць ёй дзверы, акажацца зусім незнаёмая.

– Чаго? – папраўляючы скупы халацік, спытае маладая дзяўчына. Пані Рубель гэту дзяўчыну не распазнае, але мы сустракалі яе ўжо раней, у кавярні “Верас”, і адразу здагадаемся, што стаіць перад намі пані Аня. Пакуль раз і назаўжды зачыняцца дзверы, пані Рубель паспее яшчэ прыкмеціць, як яе былы муж ляжыць на канапе і бестурботна чытае газету.

Гульня ў каханне

Юрась загахаўся ў Валянціну ў панядзелак раніцай. Яшчэ ў нядзелю, ноччу, калі з'явілася ў ягоным сне, абыякавая зусім і чужая, як жа хацелася разбудзіцца, выгнаць са свядомасці, здзьмухнуць з вачэй душы нахабны прывід.

Жанчына не адступала. Распранаючыся з бязважкіх фінцікляшан, як вопытная танцорка-натуршчыца, лёгкім, балетным крокам перапраўлялася з аднаго на другую бераг сну. Першай на паўпразрысты паркет зляцела шоўкавая блузачка, адсланяючы карункавыя сакрэты бюстгальтэра. Следам за блузачкай пайшла і кароценькая летняя спадніца, і Юрасю, які ўсё яшчэ намагаўся адагнаць ад сябе непрыстойны міраж, раптам зрабілася неяк цікава. Ён адчуў, як прыхоўваемая ў найдалейшых закавулках, сарамлівая і грэшная старонка быцця, разрастаецца, паглынаючы ўсё, што ў чалавечай душы светлае, далікатнае і безабароннае. Быццам бы месячны цень насоўваўся на сонечны круг, беручы ў палон неналежаўны сабе прасторы жыцця.

Страх і цікавасць спляліся ў адно, і страх, як гэта заўжды бывае, калі першы раз ступаем на невядомую сцежку, пачаў нябачна, бесперапынна адступаць, даючы перавагу безразумнай цікавасці.

Тым часам бюстгальтэр зляцеў на вытканы з імглы паркет і, склаўшы карункавыя крылы, бы пазбаўлены прасторы птах, знерухомеў пад ступнямі танцоркі.

Юрась з'ехаў вачыма ўслед за карункавай птушкай, а потым ягоныя вочы цяля за цяляй пачалі пады-

мацца па драбіне ў бясконцасць доўгіх ног. На вышыні каленяў вочы прытрымаліся. Нейкая моц, якісь голас разважлівасці ці не апошні раз азваўся, загадаў спыніцца, вярнуцца назад, на шлях чысціні і прыстойнасці. А другая моц, магнітная і чорная, цягнула зрок у атласныя абшары жаночых сцёгнаў, і вышэй яшчэ, туды, дзе за кучаравасцю трохвугольнай вуалі хаваюцца смеласць і сорам, быт і знішчэнне.

Усё ж такі, гнаны апошнімі штуршкамі цвярозасці, ледзь прашмыгнуў па шоўкавай гладзі трусікаў і, пераступіўшы закруглены далягляд падбрушша, выплыў на прасторныя пласкагор'і жывата, на пружыністыя ўзгоркі грудзей, аж стромкімі адхонамі апусціўся на доўгую сцяжыну шыі, на расхіленыя ў распуснай усмешцы вусны. Іхнія вочы спаткаліся. Жанчына не адварнула вачэй. Глядзела, а ў зрэнках яе было штосьці цёплае і небяспечнае, нейкі зачараваны кліч бяздоння, калі малавопытнаму вандроўцу загадвае бухнуцца галавою ўніз. І ні на што не глядзець. З-за шырмы, непранікальнай і шчыльнай, якое вокам не дагледзіш і рукою не кранеш, з-за заслоны, тканай чаўнаком рэчаіснасці, пераплеценай бліскучымі ніткамі ўяўлення, адазвалася музыка. Лагоднае, поўнае спакою балеро.

Жанчына калыхалася ў такт гэтай музыкі. Доўгапальцыя далоні скрыжоўваліся на грудзях. Хвіліну, якая Юрасю здавалася вечнасцю, вандравалі мядзянымі ўзгоркамі. І ўзгоркі набліжаліся адзін да другога, аддаляліся, набліжаліся зноў, аж аб'яднаныя ў найвышэйшую на зямлі гару, стрэлілі ў прастрань дзвюма вяршынямі да чырвані раз'юшаных саскоў.

Доўгапальцыя далоні пабеглі ніжэй. Слізганулі па гладкай роўнядзі жывата хуценька, ледзь крануўшы атласавую гладзь, напаткалі ўгнутасць таліі і – быццам страціўшы раўнавагу – прытрымаліся. А потым, вобмацкам шукаючы шлях, ступілі на раскідзістыя абалоны клубоў, паглыбіліся ў змрочныя сакрэты трусікаў. Жанчына ступіла ў Юрасеў бок, адзін крок, другі. Скручаныя ў мяккі, расцяглівы абруч трусікі былі ўжо ў палове

дарогі між каленямі і месцам звычайнага кватаравання і ўсё яшчэ, згодна са спакуслівым клічам балеро, крылілі ніжэй і ніжэй. Чароўная музыка. Юрась слухаў, і было яму ўсё адно, якія аркестры – анельскія ці чортаўскія – выкрэсваюць са сваіх зазямных струн аднолькава ж зазямныя ноты.

Музыка, якая ў першых тактах была шэптам соннага акіяна, цяпер мацнела. Далікатная, ледзь парушаная ветрам хваля, з кожнай нотай нарасталала, даганяла папярэдняю, брала яе пад сябе, уздымалася вышэй і, пераўтварыўшыся ў чыстую, запененую злосць, з віскам выскоквала на бераг. Ударыла яшчэ раз, і яшчэ, аж, у рэшце рэшт, канчаткова раз’юшаная, згуртавала ўсе сілы і апошнім ударам змяла з паверхні сну паўпразрысты паркет, танцорку і аркестр.

Будзільнік, як заўжды, азваўся а шостаі гадзіне раніцы.

На працу ішлі два Юрасі. Першы, як заўсёды, ступаў саноўна, кланяўся знаёмым, рабіў у думках каштоўныя занатоўкі – можна сказаць – наносіў на карту памяці ўсе новыя і старыя дзіркі ў тратуарах, а потым, у бюро, як адказы за стан гарадскіх дарог, гартаў тыя дзіравыя накіды, перакладаў іх з кутка ў куток, каб з-за недахопу фінансавых сродкаў канчаткова адкласці на лепшы час.

Другі Юрась ішоў быццам бы побач. Забываючы пра належную магістрацкай асобе пашану, ногі беглі падскокам, круцілі дзіўныя фігуры, налева ступалі і направа, і, глянуўшы на гэту дзіўную фізкультуру, можна было падумаць, што кожная адна нага не мае іншых клопатаў, як толькі ўчыніць прыкрасць сваёй суседцы. Часам, калі насустрач крочыла асоба жаночага полу, ачумелыя дашчэнтку ногі спыняліся. Непаслухмяная шыя накіроўвала галаву ўбок, зусім нязгодны з напрамкам маршруту, а вочы, вылузаўшыся з распаленай галавы, беглі за незнаёмай, абступалі яе, абмацвалі, абнюхвалі, і, вярнуўшыся, заяўлялі з пагардлівай усмешкай: „Э там, куды там такой да Валянціны”.

Тым часам Першы Юрась крочыў зусім правільна, намагаючыся не звяртаць увагу на сепаратысцкія схільнасці цёмнай паловы сваёй падсвядомасці. Дзіўныя сны сняцца людзям, думаў. Нават паважанаму кіраўніку магістрацкай управы, чалавеку з навуковым званнем, адказнаму за сектар гарадскіх дарог з тратуарамі ўключна, прычаўпецца такое, што і прызнацца сорам. Дзякуй богу, гадзіннік празваніў у час, іначай – хто ведае, у які бок пайшлі б здарэнні.

– А памятаеш гэты перчык ніжэй пупка? – Другі Юрась уключыўся ў разважанні пра нечаканасці, якія нясе з сабою, здаецца, звычайнае дзеянне, сон. – А яшчэ адзін перчычак, зусім маленькі, сантыметраў пяць налева ад правага саска, памятаеш? Раскошны! – адказаў сам сабе. На такое дыктум Першы Юрась пачырванеў. Бо і фактычна, хочаш ці не, а вось гэтыя дзве радзімкі заеліся ў памяць і сядзелі там, як дзве ліхія скулы на дашчэнтэ здаровым арганізме адказнага за вулічны сектар кіраўніка.

– Сны – адзінае, што належыць мне, – успомнілася дзесьці прачытанае. – І ўсім іншым уваход у мае сны забаронены. Валя. Валечка. Валюня, – перабіраючы смешна нагамі, Другі Юрась забягаў наперад Першаму, салодзіста ўсміхаўся. – Здавалася, звычайнае імя. А тут, бачыш, якое прыемнае яно, якое цёплае!

– Факт фактам, не сказаць, імя прыемнае, – згадзіўся Першы.

– Ды і асоба, го-го, – цмокнуў Другі.

– А як танцуе, – Першы Юрась міжвольна пачаў гутарку і раптам, зусім ужо ўголас, засмяўся: – Вось чорт дурны! Стары, а дурны. Адкуль жа мне ведаць пра яе танцавальныя здольнасці? Во, зараз будзем у бюро. Скажу: Дзень добры пані Валянціне. Дайце мне, калі ласка, апошнія скаргі жыхароў такое і такое вуліцы. Будзем разглядаць, што і як.

А Другі Юрась на тое:

– Сказаць трэба вось так: Добрай раніцы, каханая мая. Ну, не ўставай, не трэба. Я сам усё. Я ж ведаю, ноч

у цябе бяссонная. Каму ж лепей ведаць, як не мне. Ты пасядзі, а я ўсё сам.

А потым да яе вуснаў трэ прыкласці гарачы пацалунак. Вось як трэба, а не службовае “дзень добры пані Валянціне”, – Другі Юрась даў сваю канцэпцыю ранішняй сустрэчы.

А потым, ужо пад дзвярыма магістрата, абодва яны, мала спрактыкаваныя ў мужчынска-жаночых справах, паблыталі ўсё, перакрунулі і, аб’яднаўшыся ў адну постаць, пераступілі парогі бюро.

– Дзень добры каханай Валянціне, – Юрась працягнуў руку, схапіў яе белую, доўгапальную далонь і прыклаў да гэтай жа далоні размашысты пацалунак.

– Дзень добры, пане кіраўнік, – глянула яна дзіўна неяк, зусім не так, як у сне. Руку, ашаломленую нечаканым пацалункам, хавала за плячыма, стаяла, не ведаючы, што далей рабіць.

– Сядайце, калі ласка. Ноч жа, як ведаю, бяссонная... – не скончыў. Першы Юрась узяў якраз перавагу над Другім і, зразумеўшы нязручнае становішча, успомніў пра тэрміновую сустрэчу з кіраўніком фінансавага сектара ды сышоў у невядомым напрамку.

Наступнай ноччу Валянціна не з’явілася ў Юрасевым сне. Раніцой на працу падвёз яе муж. Пад магістрацкімі вокнамі, побач машыны, развіталіся чуліва неяк, і Юрасю, які з-за шыбы глядзеў за іхнімі інтымнымі жэстамі, зрабілася смутна. Ён кепска падумаў пра ўвесь жаночы род, пра характэрную гэтаму ж роду непастаяннасць і пра какетлівасць, якую мужчыны па наіўнасці сваёй лічаць грацыяй.

Пад раніцу Юрасю сніліся нейкія кашмары, быццам бы ўзлазіў ён на магутную мядзяную гару і клубком каціўся з яе ўніз, а гара разрасталася, павышалася, аж крануўшы верхавінаю зор, пачала стрэсваць іх у сухую траву. І трава загарэлася залатымі промнямі. З агню і з дыму выбіраўся да белага золку, пакуль будзільнік не азваўся выратавальным позванам. Такія сны паўтараліся амаль увесь тыдзень, а ноччу з нядзелі на панядзелак

зноў прыйшла Валянціна і, карыстаючыся нагодаю, што будзільнік якраз сапсаваўся, зрабіла і тья крокі, якіх не паспела зрабіць раней.

На працу Юрась спазніўся. Калі зайшоў у бюро, Валянціна была ўжо на сваім месцы, сядзела за сталом і гартала службовыя справы. Шкада, што быў гэта толькі сон, падумаў, паглядаючы на белыя кудзеркі. Усё-такі, з-над папераў, крадком, быццам ад страху, што нямыя позіркі здрадзяць яму, сачыў за жанчынай. Дзесь, калісь – не памятае ўжо, дзе і калі – чуў такое вось: на жаночых шчоках, як след ад распуснай ночы, застаюцца далікатныя, цяністыя далінкі, і ён шукаў тья сляды – здаецца, бачыў іх, няўмела замаскіраваныя пластамі пудры. Вочы забегалі ніжэй, на летнюю блузачку, на кароценькую спаднічку, і Валянціна, быццам адчуваючы іх нахабнае ступанне, міжвольна павандравала рукою пад столік. Доўгія пальцы прыгладзілі спаднічку, абцягнулі яе ніжэй, стараліся прыхаваць тое, што чужым вачам бачыць не належыцца.

Усміхнуўся думцы пра жаночую какетлівасць. Якая ж тут таямніца, калі між намі адбылося ўсё, што між мужчынам і жанчынай здарыцца можа. Падняўся з крэсла, падышоў бліжэй. Глядзеў на жаночыя плечы, схіленыя над пісьмовым сталом. Бязрукае ўяўленне спраўна расшпільвала каляровую блузачку. З-пад шаўковай тканіны паказалася далікатная бель. Знаёмая, блізкая. Рука, ігнаруючы разумныя загады, паднялася, пабегла ўздоўж шоўкавай роўнядзі.

Валянціна падхапілася з крэсла. Стаяла побач, выпрастаная, напружаная.

– Пане кіраўнік, – у словах, якія вярталі цвярозасць, было і здзіўленне, і разгубленасць, і штосьці яшчэ – дзіўнае, нязручнае.

– Прабачце, – прашаптаў, адступаючы на сваё месца.

Ноччу вярнуліся кашмары, Валянціны не было, затое раніцай з'явілася на працы ў кампаніі мужа. Рос-

лы, дваццаціпяцігадовы мужчына пакруціўся па бюро моўчкі, час ад часу паглядаючы ў Юрасеў бок, і былі гэты найдаўжэйшыя хвіліны ў Юрасевым жыцці. Ён думаў пра сябе, як пра самую агідную істоту, якая, карыстаючыся службовымі інструментамі, намагаецца знішчыць падначаленую сабе асобу, разбурыць яе шчасце і сямейны спакой. І рашыў ніколі больш не карыстацца такімі нагодамі. У будзённыя ночы, з характэрным пакутніку самаадрачэннем узлазіў на мядзяную гару, каціўся ўніз, уцякаў з агню і дыму. Раніцай маршыраваў у бюро, здароўкаўся са знаёмымі, лічыў новыя дзіркі ў тратуары, і гэтыя дзіркі хадзілі за ім увесь дзень. Штурхалі ў плечы, калолі ў вочы, дамагаліся канкрэтнага рашэння наконт сваёй будучыні.

Ноччу з нядзелі на панядзелак вярнулася Валянціна і ўвесь дакладна апрацаваны свет пацалункамі і пяшчотамі перавярнула дагары нагамі. На працы ён паводзіў сябе зусім прыстойна. Час ад часу паглядаў на супрацоўніцу, стараўся зразумець, адкуль бярэцца яна, жаночая двудушнасць. Пра здарэнні апошняй ночы ні жэстам, ні словам не ўзгадваў. А вечарам не стрымаўся. Набраў нумар і пазваніў Валянціне. Гаспадар, які толькі што вярнуўся з камандзіроўкі, падняў трубку.

— Ты — мая. Так ці сям. Апошняя ноччу, не запярэчыш, мы былі разам. І тыдзень назад. І яшчэ раней. Я кахаю. Я не магу жыць без тваіх радзімак. Гэтай, што ніжэй пупа, і гэтай маленькай-маленькай, ведаеш дзе, — выкінуўшы з сябе такія словы, Юрасю зрабілася ўсё адно, што здарыцца заўтра. Не чакаючы адказу, паклаў трубку і пайшоў спаць. У гэту ноч не ўзлазіў на мядзяную гару, не выбіраўся ні з агню, ні з дыму. Прагульваўся па шырокіх лугах, рваў кветкі, лавіў матылькоў. Кветкі і матылі пераўтвараліся ў салодкія вусны, у руплівыя далоні. Гэтымі вуснамі, гэтымі далонямі Валянціна вяла Юрася на вяршыны воблакаў, бялейшыя за снег, лагднейшыя за дотык майскага ветру.

У той час, калі Юрась бестурботна гойсаў за матылькамі, у цэнтры горада, у кватэры на другім павер-

се, між Валянцінай і яе законным мужам зацягвалася сур'езная размова. Вынік гутаркі атрымаўся такі, што жанчына прыхварэла. Хвароба не была з гагунку цяжкіх, якім трэба шпітальнае лячэнне. От, звычайнае недамаганне на пункце часовай страты прыгажосці, больш яно дакучае, чым баліць, ды на працяг тыдня выключае жанчыну з усякіх публічных спраў.

Дзякуй богу, падобныя гутаркі ў гэтай сям'і раней не здараліся. Муж, маласпрактыкаваны ў мастацтве руйнавання жаночага цела, закончыў справу адным, затое вельмі трапна ў наваколлі вока пастаўленым сіняком, а прытым папрасіў прабачэння і адправіўся ў чарговую камандзіроўку.

„Без віны Валянціна, – думаў, аднак, муж. – Ніколі, ні жэстам, ні словам не ашукала мяне. З другога боку – хто ведае? Адкуль жа гэты сабачы сын так дакладна абазначы з яе таямніцамі. Радзімкі, перчыкі. Эх, радзімкі”, – такія думкі таўкліся ў мужавай галаве. На шляху ў далёкі Познань так і не паспеў рассудзіць: вінавата жонка ці зусім без прычыны атрымала пад вока каляровую фінфу. Не ведае, пэўна, і да сённяшняга дня ды, на ўсякі выпадак, застаецца ў тым жа Познані ўжо чарговы год.

А Юрась? Па медычных прычынах на пенсіі Юрась. Шпацыруе вуліцамі, бывае – і ў магістрат загляне, аднак у тыя дзверы, дзе кіраўніком, адказным за гарадскія дарогі працуе пані Валянціна, не заходзіць Юрась.

Кажуць – усё ж пашанцавала жанчыне. Прынамсі, службова. Дык і нам, звычайным жыхарам: не так даўно па цэнтральнай вуліцы ўклалі новыя, каляровыя трапуары.

Бар “У Алеся”

Раніца

Калі раніцай выходзіце на вуліцу і калі гэтая вуліца называецца Крутагаловая, можаце заняцца гутаркай, любымі думкамі, можаце захапляцца архітэктурай, птушыным шчэбетам ці яшчэ чым-небудзь. Кіраванне пакіньце нагам, а яны беспамылкова завядуць вас пад акуратненькі будыначак з белай цэглы, прыкрыты чырвонай шведскай бляхаю. Акружаны шматпавярховымі блокамі, нізкі і прысадзісты, без лішніх пачуццяў прыніжанасці, магчыма, найвышэй задзірае гэту сваю шведскую шапку. Гляньце яшчэ на шыльду: калі там напісана “Бар у Алеся”, значыць – вы прыехалі. Застаецца толькі адчыніць дзверы, увайсці і прысесці за драўляным, лакіраваным на жоўты колер столікам. Нагам, за іхнюю беспамылковую працу, таксама належыцца грунтоўны адпачынак.

У Алеся пакуль што вялікага натоўпу няма. Дзядзька Кандрат, калеяж на пенсіі, даўно справіўся з прыватнымі і службовымі справамі, заходзіць сюды часценька, бывае, што з самай раніцы. Гэта прыхільны і прязны свету чалавек, не называйце яго толькі чыгуначнікам. Слова чыгуначнік гучыць у Кандратавых вушах зусім як анучнік, а гэтага ён вельмі не любіць.

Дзядзька Кандрат кожную гутарку пачынае больш-менш так:

– Мала плацяць. Каб мне, ведаеце, хаця адзін грош палічылі за кожны праеханы кіламетр...

Меркаваўшы па Кандратавых вачах, замглёных трошкі

і знерухомелых, можна здагадацца, што не адзін калеярскі кіламетр боўтаецца ўжо ў ягоным страўніку.

— Міхась! — дзядзька Кандрат шчыра раскідвае рукі, бы сакратар Ярузельскі, пабачыўшы сакратара Брэжнева, сыходзячага па лесвіцы з самалёта ТУ-154.

Мне радасна. Чалавеку заўжды робіцца прыемна, калі нехта заўважыць яго і вылучыць з ананімнага натоўпу.

— Давай сюды, Міхась, пагутарым. А ёсць аб чым, — дзядзька Кандрат глядзіць то на мяне, то зноўку на апарожнены куфаль. — Мала плацяць, Міхась. Ой, мала, — апошнія словы адрасаваны — не ведаю — мне ці куфалю, ці нейкім, непрысутным тут калеярскім міністрам.

Не скажу, каб перспектыва гутаркі з дзядзькам Кандратам цешыла мяне, прынамсі так, як ягонае ранейшае прывітанне. Мо паказалася мне, што дзядзька праехаў ужо сёння свой апошні кіламетр і пара яму высаджвацца на гэтым прыпынку, дзе працуе начальнікам Яго Вяль-можа Сон.

І я, аказваецца, не памыляюся. У гэты момант нябачны начальнік хапае галаву свайго падначаленага, прыціскае яе да стала, і цяпер ужо абодва, злітыя ў адну постаць, стынуць нерухома, забываючы пра ўвесь навакольны свет.

Побач акна, але і насупраць дзвярэй рассядаецца Каларовая Амэлька. Тут, так сказаць, знаходзіцца самы лепшы ў Алесевай гаспадарцы назіральны пункт. Амэлька можа назіраць і на дзверы, і на тратуар, што, узяўшы пад увагу яе прафесію, мае вялікае значэнне. Не паспееш варухнуць клямкай, галасней адзваецца Амэльчына васемнаццацігадовае сэрца. Кароценькая спаднічка, якая больш паказвае, чым прыкрывае, бадзёра паднятая галава, грудзі, бы дзве ракеты СС-20, нацэленыя ў дзверы і гатовыя да стрэлу. Вось табе і ўся Амэлька. Магутныя карпарацыі рэкламуюць свае вырабы па радыё і па тэлебачанні, плацяць вялікія сумы спецыялістам, а людзі і так робяць пстрык! “пілотам”. Амэлька — адначасова і выраб, і рэклама сваёй маленькай, аднаасобнай фірмы. Часам пакіне нейкія грошы ў цырульні або фітнес-

клубе, і гэта ўсё. Калі нехта мае выбіраць між шакала-дам з альпійскага малака і Амэлькай, заўжды дабавіць некалькі злых і возьме гэтае другое. Аднак апошняй ноччу Амэлька не ператамілася. Калі б было інакш, не сядзела б тут з белай раніцы, а як і ўсе яе сяброўкі адсыпалася б пасля працоўнай вахты.

Распазнаўшы маю асобу, Амэльчыны ракеты, ужо амаль выстрэленыя, пачалі раптоўна прызямляцца. Грошы пакінулі мяне раней, чым жонка, і Амэлька аб гэтым дасканала ведае. Паглядзіць яшчэ хвіліну ў мой бок і, канчаткова ўжо расчараваная, бяжыць зрокам за акно, заглябляецца думкамі ў свой малады, хаця нялёгка лёс.

Ледзь паспееш прысесці за сталом, як з'явіцца Алесь. Пра Алеся можна сказаць коратка: заўжды на варце, заўжды чуйны і заўжды гатоў да супрацоўніцтва. Выхаваны ў прыгранічнай вёсачцы, рана стаў гарцэрам, а там пагранічнікі напераменку з настаўнікамі папрацавалі над ягонай чуйнасцю, фармуючы пры нагодзе правільнае грамадзянскае стаўленне.

На акцыю супроць каларадскага жука Алесь не патрапіў. Не з гультайства, вядома, а толькі таму, што не было яго яшчэ сярод народжаных. А калі ў стогнах і болях маці падарыла свету Алеся, плён буржуазнай дыверсіі распаўсюдзіўся і пазвычайнеў, як і звычай стала ранейшая ўдзельніца каралеўскіх банкетаў – Яе Высокасць Бульбіна. Каларадскім жуком людзі перасталі сабе марочыць галовы, а бацька сказаў, што з капіталізмам ніхто яшчэ не выйграў. Пасля гэтага бацька кудысьці прапаў, і дзеду Астапу прыйшлося забіраць з гарадскога шпіталя дачку і ўнука. Пройдзе год і другі, пакуль бацька вернецца і, ўпершыню ўбачыўшы сына, яшчэ раз скажа:

– Помні, сыноч: з капіталізмам яшчэ ніхто не выйграў.

Як відаць, бацька нічога не навучыўся, затое – Алесь вельмі многа. Ён рашыў, што калі ўжо дарасце, запішацца ў капіталісты. Тады яшчэ не ведаў, што раней прыйдзеца яму запісвацца ў гарцэры, дзе, як кожны добры гарцэр, будзе абавязаны злавіць свайго ўласнага шпіёна. А

заданне не было лёгкае. Вёсачка раскінулася за гарамі – за лясамі, далёка ад прамысловых цэнтраў, і шпіёны, не звяртаючы ўвагу на пабожныя жаданні мясцовых гарцэраў, зазіралі сюды вельмі-вельмі рэдка. Відаць, мала іх цікавіла: драўлянымі ці жалезнымі плугамі варочаюць зямлю аўтахтоны.

Усё-такі Алесю пашанцавала. Летам прыйшоў у вёску чалавек, і адразу было вядома, што гэта шпіён. Барадаты, у доўгім пінжаку, таямнічы мяшок з правага пляча перавешаны на левы клуб. Так апісваў шпіёнаў капрал Бароўскі, а як сам запэўніваў – шмат іх, падлюгаў, вылавіў і пад суд паставіў. І вось стаіць перад табою экзэмпляр родам з расказаў капрала Бароўскага ды яшчэ пытае, кудую найбліжэй дайсці на граніцу. Кожны добры гарцэр ведае, што рабіць у такім незвычайным выпадку. Алесь таксама ведаў: шпіёна накіраваў у фальшывы бок, а сам шыгануў да солтыса.

Пагранічнікі прыехалі на матацыкле маркі “ВФМ”.

– І дзе ён, гэты твой шпіён? – зрыфмавалася сяржанту. Выпадкова хіба, бо паэзіяй ніколі ён, нават у школе, не займаўся.

Бацька гаварыў, што гэты сяржант у ніякую школу ніколі не хадзіў. І абяцаў Алесю, што калі далей будзе вучыцца так, як да гэтай пары, таксама трапіць у сяржанты. У бацькі пасля доўгай адсутнасці дома паявіліся схільнасці абагульняць складаныя праблемы ды перабольшваць малаважныя факты.

Аднак пра ўсё гэта трэба цяпер забыць: шпіён набліжаўся якраз у канец вёскі і нават не думаў спыняцца.

– Вунь там пайшоў, – папусціўшы вуздэчку фантазіі, Алесь бачыў ужо школьную ўрачыстасць, натоўп равеснікаў і сябе, як перад гэтым натоўпам адбірае з рук нейкага камандзіра дыплом, а мо нават і ручны гадзіннік маркі “Заря”.

– Ты думаеш пра гэтага абадранца ў канцы вёскі? – зарагаталі пагранічнікі. Іхнія жываты трэсліся пад зялёнымі мундзірамі, а Алесю здалася, што ад гэтых

жыватоў трасецца ўся зямля, і свет рассыпаецца, і прыгнятае ўсе дыпломы і ручныя гадзіннікі маркі “Заря”.

– Гэта прыдуркаваты Вова. Увесь павет яго ведае, – адазваўся сяржант. – Вова! Воў-ка, куды ідзеш?

– На гра-ні-цу! – адгукнуўся другі канец вёскі.

– Чысты прыдурак. Гэта ж зусім у другі бок. Давай пад’едзем, а то яшчэ заблудзіць, – сяржант садзіўся хуценька на “вуэфэмку”. – А табе, хлопец, дзякуй.

Калі нехта гаворыць, што пекла выступіла з берагоў, ён безумоўна бачыў гэты катаклізм у Алесевай вёсцы, якраз на другі дзень пасля візіту Воўкі.

Чатыры межавыя слупы, каб было справядліва – два бела-чырвоныя і два чырвона-зялёныя – перанёс нехта далёка, трыццаць пяць метраў на ўсход. На адным з гэтых слупоў вецер няспешна пагойдваў таямнічую торбу. Выглядала гэта так, нібы вялікая рука, апранутая ў агромную, зялёную рукавіцу, запрашала: хадзіце, ха-дзі-це.

Ноччу Польшча на трыццаць пяць метраў уварвалася ў жывы арганізм Савецкага Саюза, а пасля абеду сакратар Герэк быў ужо ў Маскве. Алесь – абрабаваны на дыплом і ручны гадзіннік – канчаткова рашыў не ісці ў сяржанты, а згодна з ранейшымі намерамі запісацца ў капіталісты.

І сёння гэты Алесь ставіць на маім століку два куфлі піва.

Поўдзень

Бар памаленьку запаўняецца. Адны прыходзяць, другія выходзяць, а ў сярэдзіне і так гусцей ды гусцей. У гэтых адносінах бар “У Алесь” можна параўнаць з нашай матуляй-зямелькай. Сюды таксама прыходзяць людзі і выходзяць, а ў канчатковым рашэнні больш нас і больш. Адно якісьці катаклізм, як патап, землятрус ці агульны мардабой адварочваюць на нейкі час гэтую дэмаграфічна небяспечную тэндэнцыю. У гісторыі зямлі канец свету здараецца вельмі рэдка. Апошні патап наведаў нас так

даўно, што сёння гэты факт не мае ніякага значэння. У гісторыі Алесевага бару катаклізмы здараюцца значна часцей і заўжды абвяшчаюцца арханельскімі трубамі раз'юшаных жанок. Халасцякі выходзяць з катастрофы пераважна без шкоды. Аналізуючы вынікі шлюбнага сінтэзу, не спяшаюць з жаніцбай.

Аднак сённяшні дзень спакойны, і можна мець надзею, што датрымае да канца непарушаным ніякімі лішнімі эксцэсамі.

Вось забеглі два хлапчукі. Нічога не заказваючы, разлажылі на прылаўку свае картачкі актыўнасці беспрацоўных. Алесь прылажыў пячатку, а ў рубрыцы “прапанова працы” напісаў вельмі пажаданае слова “няма”. Хлопчаў таксама ўжо няма. Спяшаюцца вельмі, ледзь не збіваюць з ног лістаношу, які паявіўся якраз на парозе. Алесь не гневаецца. Ён ведае, што хлопцы адста-яць сваю чаргу ў РУП – установе па працаўладкаванні, а потым у банку, затым прыбягуць сюды, каб і яму падзякаваць за вялікае дабрадзейства. Тым часам лістаноша вылузаў з натоўпу Амэльку і, сціскаючы ў руцэ нейкую паперку, накіраваўся ў яе бок.

– Амэлька! Амэлька, табе тэлеграма.

Дзяўчына бярэ паперу. “Я цябе патрабую. Стоп. Пайшлі. Стоп”, – чытае і сапраўды кіруецца да выхаду.

Гэты малады лістаноша Адам, бацька шасцярных малалетніх дзетак, ступае за Амэлькай і яшчэ не ведае, што выходзіць на зусім новую і незнаёмую сабе сцежку. Узлёты і падзенні, радасць і роспач, воля і зняволенне – усё станецца ягоным лёсам. Не ведае таксама, што сёння прамантачыць з Амэлькай пяць тысяч не сваіх залатовак, а наступныя пяць тысяч украдуць у яго жулікі, калі досвіткам пакорны, з балючай душой будзе вяртацца ў жончыны абдымкі.

Пераступаючы турэмную браму, будзе каяцца і шкадаваць, а калі праз год пяройдзе гэтую ж самую браму, толькі ўжо ў адваротны бок, пачне шкадаваць, што шкадаваў.

Цераз ягоную камеру прамільгне доўгі карагод уся-

кай масці начальнікаў, бізнесменаў і міністраў, а кожны ў Адамавай памяці пакіне нейкі каштоўны дар.

Анасіс таксама пачынаў як афіцыянт, а дзякуючы чуйным вушам стаў Анасісам. А мо Бог, дагледзеўшы сваю ранейшую халтуру, задумаў яшчэ раз, нягледзячы на шасцідзённы тэрмін, стварыць новага, лепшага Адама? Гэтым разам з дапамогай добрых людзей на высокіх пасадах.

Нічога наш лістаноша яшчэ не ведае. Дзядзька Кандрат пакуль што моцна спіць і таксама не здагадваецца нават, што Амэлька, на якую з рацыі свайго ўзросту даўно перастаў звяртаць увагу, сёння вечарам будзе пералічваць ягоную пенсію.

Пустое месца ў бары ў працоўны дзень пасля абеду выглядае як свежая дзірка ад вырванага зуба. Язык заўжды стараецца папасці ў гэтую дзірку, разведаць яе, абмацаць. Дзірка ў зубах нікому не прыбаўляе красы.

Калі Амэлька апынецца на тратуары, высокі, худы трыццацігадовы хлопец у джынсавай уніформе адразу запламбуе свабодную табурэтку. Гэта Пеця, здаўна перспектыўны, хаця яшчэ не друкаваны паэт. Пецем можам не дурыць сабе галаву. Ён толькі што прыйшоў і раней чым у дзесяць вечара не выйдзе.

На вуліцы, невядома адкуль, вырваўся летні дождж. Алесь вельмі любіць такія неспадзяванкі. Дзякуючы непрадбачаным летнім дажджам, не адзін паважны дзядуля, які выйшаў з хаты, каб насыціць прыгожым сонейкам мо апошнія свае дні, зусім неспадзявана стае перад Алесевым абліччам. У першы момант здаецца яму, што гэта ўжо канец. Не ведае толькі, куды патрапіў: у рай ці ў пекла, і хуценька стараецца падсумаваць у думках усе свае добрыя і благія ўчынкi. Алесь у ніякім выпадку не нагадвае аднак ні святога Пятра, ні Антыхрыста, і дзядуля, адкрыўшы гэты факт, заказвае адзін, а калі вельмі шануе сваю чалавечую абалонку, тады нават і два або тры куфлі. Час адсее зерне ад мякіны. Некаторыя будуць сюды заглядаць ужо пастаянна, павялічваючы Алесеву славу і заможнасць, а пустату невядома куды панясе вецер.

Сённышні дождж таксама прыганяе нечаканага гасця. Акуратненькі старэча, пад гальштукам, у капелюшы, магчыма, што супраць ранейшых сваіх намераў апынуўся ля прылаўка.

– Толькі пад рыску налівай, – загадвае Алесю, і адразу ж зразумела, што чалавек служыў айчыне нейкім кантралёрам або інспектарам. Алесь заўжды напаўняе куфаль пад рыску. Можа, адвячоркам, калі і за акном, і ў вачах пачынае змяркаць, здараюцца невялікія памылкі, аднак апоўдні – ніколі.

– Адступі, дзед! – булаваты кавалер бесцырымонна прапіхаецца да прылаўка.

Любому чалавеку скажыце, напрыклад, так: “Адступіце, спадар таварыш кітайскі мандарын”, – і ён, праўдападобна, не раззлуецца. А паспрабуйце сказаць такому: “Адступі, дзед!”

Кажуць гісторыкі, што ад сямі куляў, выстраленых у горадзе Сараева, пачаўся вялікі, сусветны мардабой. Калі гэта праўда, што адно прымітыўныя асобені выклікаюць усякую калатнечу з дапамогай рэвальвераў, аўтаматаў або танкаў, калі ўсё гэта праўда, тады пра булаватага можна сказаць, што ён выдатны, тактоўны палітык. І малаважна, што не хадзіў у Кембрыджы ды Оксфарды. У нашым раёне Еўропы нават сярод прэзідэнтаў здараюцца самавукі і зусім папраўна спраўляюцца з патрабаваннямі высокай пасады. “Адступі, дзед”, – гэтых слоў не прачытаеце ў гістарычных падручніках, а ўсё-такі ведайце, што і яны, калі засеюцца на ўспрымлівы грунт, змогуць адвярнуць ход падзей не менш паспяхова за тыя няшчасныя сем куляў, адрасаваных эрцгерцагу Фердынанду.

– Толькі не “дзед”! Толькі не “дзед”! Я на вайне быў. Я ваяваў, калі ты... Калі цябе яшчэ на свеце не было, – паправіўся.

– Усе ваявалі, дзед. А дзе двух ваюе, там тры героі.

Кожны, хто цяпер бачыць гэтага ананімнага ветэрана, адразу разумее, чаму мы перамаглі ў апошнюю вайну. Адным позіркам змог бы ён прыціснуць да зямлі ўвесь варожы батальён. Раскірэчаны на кароценькіх, моцных

нагах, рукамі малоціць паветра, а гальштук падскоквае, быццам бы хацеў дапамагчы свайму ўласніку.

– Я паўстанцам быў. А ты што? Ты хто? Дзе ты быў?!

– Амэлька! – булаваты адварочвае галаву, шукае ў натоўпе знаёмую постаць. – Амэлька, хадзі, паглядзіш, які там у яго паўстанец!

Амэлькі, як ведаеце, ужо ў бары няма, і паўстанцкая вартасць незнаёмага ветэрана застаецца неправераная.

Натоўп рагоча, і гэты рогат, вырваны з падмацаваных півам жыватоў, б'е аб сцены, калоціць столікамі. Там-сям бразгае куфаль і, пацалаваўшы тэракотавы паркет, назаўжды пакідае хмелевы астрог. Ветэран тым часам, вырваўшыся з блытаніны чужых рук і ног, з вялікім здзіўленнем аглядае свой крышку прытаптаны капялюш, дрыжачымі рукамі стараецца вярнуць яму ранейшую форму. У рэшце рэшт, махнуўшы рукой, садовіць гэты дзіўны прадмет, які цяпер больш нагадвае разбуранае ветрам вароніна гняздо, на назначанае яму месца.

– Нічога... святога... няма для вас! – выстрэльвае апошняю амуніцыю і пачынае адступаць на раней прадбачаныя пазіцыі, гэта значыць, на вуліцу. Здаецца, другі раз сюды ён не загляне.

Вечар

Летні вечар набліжаецца да горада вельмі неахвотна. Не тое, што асенні, які выскаквае з завулкаў, з цёмных падвалаў і шаст-праст – раптоўна акрывае ўсё чорным пінжаком. Летні вечар – гэта вопытны гурман; скаштуе апошні праменьчык, праглыне кроплю першай расы і толькі тады, з элегантнасцю бывалага чалавека, асушыць вусны шаўковай хустачкай паўсвятла. Летні вечар, мяркуючы па ягоных беззаганых намерах, блізкі сваяк графу Лікёру. Хто ад каго вывучыў добрыя звычаі – цяпер ужо малаважнае. Галоўнае, што граф Лікёр уносіць у Алесеў бар павеў таямнічай экзотыкі, а можна сказаць:

нават набілітуе яго. Калі гэта праўда, што мастацтва змякчае звычаі, тады графа Лікёра побач з літаратурай, музыкай і скульптурай можна смела залічыць у вялікую сям'ю мастацтва.

Ён ніколі не скажа: “Адступі, дзед!”

Лікёр – гэта не прозвішча, а проста герб. Вядома, што неафіцыйны і дарма шукаць яго ў геральдычных кніжках, тым не менш прысвоены простанароддзем, таксама мае сваё важнае значэнне. Хто чым ваюе, тым і пачатаецца. З грацыяй, якая заслугоўвае лепшага месца і часу, граф Лікёр пераступае Алесевы парогі. Часу, у які прыходзіцца жыць, чалавек, так сказаць, не выбірае, а калі ён інтэлігентны і добра выхаваны, месца не мае тут вялікага значэння.

Граф Лікёр кіруецца ў той бок, дзе паэт Пеця перажоўвае свой унутраны і вонкавы свет, час ад часу півам папіваючы больш жылістыя кавалкі.

Малады чалавек, які сядзіць насупраць Пеці, ведае, што яму пара ўжо збірацца дамоў. Ёсць час балбатні і ёсць час разумнай дыскусіі. Гэты першы якраз канчаецца.

Граф садзіцца зручна, па магчымасці найдалей выцягваючы свае доўгія, худыя органы руху. Цяпер гэта ўжо не звычайныя ногі. Цяпер гэта межавыя слупы, якім даручаны гонар стаяць на варце маленькага, бо маленькага, але ўсё-такі графства. Калісьці, дарэчы, было яно значна большае. Некалькі тысяч гектараў добрай зямлі, тэкстыльная фабрыка, гандаль збожжам, друкарня. Усё было, і на змарнаванне ўсё пад Ваўкавыскам засталася.

Я ніколі ў Ваўкавыску не быў, часам аднак думаю, што зямля там шматпавярховая, быццам блокі, што акружаюць Алесеў бар. А калі не, калі звычайная яна там, як і ў кожным іншым месцы, тады колішняя Ваўкавышчына працягвалася куды далей за Мінск, за Маскву, за Пецябург. Падсумаваўшы расказаную ўласнасць усіх графаў і не-графаў, хочаш ці не, такі вось рахунак атрымліваецца. А з матэматыкай жартаў няма, два і два ніколі не будзе шэсць.

Расставіўшы варту, граф Лікёр дабывае люльку, ты-

тунь, запалкі. Ён, падумае нехта, рыхтуецца закурыць. О, не! Люлька на сталае – гэта сакрэтны знак Алесю. Нібы звычайны, а ўсё-такі колькі ж далікатнейшы за нахабнасць званка ці напышлівае: “Яне, парасон!” Калі на сталае з’явіцца пяцідзсяціграмавая чарка мядовага лікёру – люлька, тытунь і запалкі павандруюць назад у кішэню. Сваё заданне яны сёння выканалі.

Граф Лікёр ведае пачуццё меры, і парог, за якім развітваюцца памяць і забыццё, ён ніколі не пераступае. Пакуль апарожніць сваю чарку, будзе яе нюхаць, смактаць, цалаваць, аглядаць з усіх бакоў. З такой самай цярыпліваасцю і асцярожнасцю падыходзіць да прынады лінь, чым да белае распачы даводзіць неспрактыкаванага рыбака. Алесь не нервуецца. Ён, так сказаць, вопытны капіталіст, ведае, што пастаянны, няхай сабе нават не надта марнатраўны кліент больш каштоўны за ўсіх аднаднёвых Рафелераў, якім раз на год пашанцавала вырвацца з жончыных кіпцюроў ды прамантачыць ладны кус дамашняга бюджэту.

– Што там, спадар Пятро, у краіне лётнай думкі? – гэтае пытанне пачынае кожную іхнюю гутарку, а Пеця заўжды адказвае:

– Свет – гэта ілюзія.

Сёння, аднак, усё адбываецца інакш. Праўда, граф Лікёр, як і заўсёды, спытаў: “Што там, спадар Пятро, у краіне лётнай думкі”, аднак Пеця, замест сакраментальнага “Свет – гэта ілюзія”, узмацняе жэстам нешта зусім іншае, неспадзяванае:

– Жыццё – гаўно.

Асабліва гэтае другое слова і калечыць далікатнае, арыстакратычнае вуха, аднак граф на тое ёсць граф, каб не адразу паказаць, што ў ягоным нутры адбываецца.

Лінь-Лікёр далікатна падымае мядовую прынаду, аглядае яе пад святлом. Няма куды спяшацца, няхай Пеця памаўчыць, абдумаецца ды сам скажа, чаму на ягонай біржы жыцця наступіў такі гвалтоўны крах.

Пеця, быццам здагадваючыся, чаго ад яго чакаюць, пачынае расказваць.

– Няма Казіка. Не далей як учора ў “Жамчужыне” сядзелі ўтраіх... значыць я, Казік і Казікаў цесць, а сёння Казіка няма. І цешча ягоная – удава таксама... Піва заказалі... а там прыпынак аўтобусны недалёка. І раптам – страляе нехта, не страляе. Грук пранізлівы. І пабег Казік з цесцем глянуць, што такое робіцца. Потым высветлілася, што гэта паліцэйскі выйшаў пастраляць сабе крыху на аўтобусным прыпынку. І няма ўжо ні Казіка, ні ягонага цесця. Нат піва дапіць не паспелі. Жыццё – гаўно!

У бары робіцца маркотна.

Куфлі апаражняюцца яшчэ, але піва, запраўленае нейкім дзіўным сумама, не смакуе ўжо, як раней. Той-сёй адстаўляе пасудзіну, падцягвае нагавіцы і, пастаяўшы хвіліну, кіруецца ў дзверы. Яшчэ некалькі хвілін – і бар выплюне апошняга гасця, а вуліца захопіць усіх і панясе каго куды. Адных завядзе ў хатні ачаг, іншых у нейкі падзроны прытон. А яшчэ іншыя будуць да белай раніцы вандраваць доўгімі вуліцамі і зоры лічыць дарма, бо гаснуць яны і распальваюцца без канца і пачатку.

Крах

Чацвёрты месяц сталуюся ў пана Метка. Прыходжу заўжды раней, пакуль рабочыя з нашай – гэта значыць хімічнай – фабрыкі пачнуць улівацца менш ці больш шматлікімі групкамі, прыносячы з нагамі добра мне знаёмы, хаця не вельмі прыемны смурод спаленага вугалю, перамешаны са смольным водарам шкіпінару.

Я і раней бываў тут, аднак не дзеля спажывецкіх мэт, а як і ўсе мае тагачасныя калегі, я заходзіў выпіць піва, пасядзець у вясёлай кампаніі і пабалакаць пра Марыніны ягадзіцы. Калісьці сказаў бы звычайна: “дупа Марыні”, цяпер аднак я – сярэдняга калібру служачы, вораг піву і безразважнай балбатні – маю абавязак паводзіць сябе адпаведна са сваёй пасадай. Мая лексіка сведчыць пра мяне, і як лібералам агідная планавая гаспадарка, так мне агіднае слова “дупа”.

Прысаджваюся з левага боку ад увахода, далёка ад цэнтра, там, дзе ніхто мяне не чапае, ды і я нікому не стаю на дарозе. Я не люблю, так сказаць, выступаць у святле юпітэраў – гэта першае, а другое – не хачу, каб хтосьці падумаў, што я такі, як і яны: рабочы хімічнай фабрыкі. Дзеля падкрэслення сваёй тут – звышпіўнай – прысутнасці раскладаю на століку газеты “Палітыка” або “Літаратура”, перагортваю іх старонка за старонкай, стараюся вылавіць нейкі цікавы тэкст, які б развіваў індывідуальнасць. Палітыкай не займаюся. Слова “палітыка” не менш мне агіднае за слова “дупа”.

Рабочыя, прысеўшы за столікамі, расшпільваюць “артальёны” і джынсы, пералічваюць грошы, сцішанымі

галасамі вядуць кароткія нарады. А потым п'юць піва, кураць папярсы, струменячы дым між жоўтымі зубамі. Гамоняць. Галасней і галасней, найчасцей пра фабрыку, кіраўнікоў і зарплаты. Не цяжка здагадацца, што ў апо- ведах іхніх кіраўнікі – ідыёты, а зарплаты – смешныя.

Мне непрыемна слухаць гэтыя гутаркі. У такіх вы- падках паглыбляюся ў газету або стараюся аналізаваць прачытаную ў апошні вечар кніжку. Я і раней мала калі выходзіў адвячоркамі, а з гэтай пары, як закончыў вечаровы тэхнікум, аддаю перавагу кніжкам. Іншая справа, што вуліцы ў нашым мястэчку таксама не зусім бяспеч- ныя. Не далей як у кастрычніку, якраз каля малога ба- зара, наскочылі на мяне нейкія хуліганы. “Давай, – ка- жуць, – пулярэс, бздылю”. – “А я пулярэс не дам, калі б мяне нават і рэзалі”. Праўда, абышлося без нажоў, і я, пакамечаны крыху, затое з пулярэсам, павалокся ў паліцыю. Высветліў справу, што было і як, а паліцэйскі кажа: “Адбівацца трэба, хуліганне квітнее, а гэтак зва- нае грамадства нат пальца за палец не зашмаргне”. А маё крэда такое: з ворагамі змагацца заўжды трэба з дапа- могай інтэлекту, а кулакамі хай вядуць свае войны адно прымітыўныя асобені.

Рабочыя пачалі якраз аплёўваць бюракратыю, якую быццам бы даводзіцца гадаваць ім на сваіх грудзях. Мне стала прыкра. Лёгка сказаць – бюракрат! А спытайце ў гэтых, як пагардліва кажаце, бюракратаў, хто такі Гётэ, хто Пікаса, а хто Дастаеўскі! Спытайце, бо самі, пэўна, не ведаеце. Не ведаеш Гётэ, значыць, твае кваліфікацыі якраз адпаведныя, каб белавежскую жывіцу ператва- раць у шкіпінар. А я вось ужо чатыры месяцы працую ў бюро. Не скажу, пасада пакуль што не вельмі важная, аднак і такія пасады не ляжаць на вуліцы, а ў школе. Хадзіў туды – значыць, ведаю. І дзякаваць, што, нягле- дзячы на саракоўку, якая набліжаецца шпаркім крокам, я не ажаніўся. Жанатаму значна далей у школу. Па даро- зе бывае ж яшчэ жонка, дзеці ды іншыя некарысныя для паглыблення ведаў перашкоды. Зрэшты, трэба вам ве- даць, што ў справе жаніцьбы ёсць у мяне свой, дакладна

абдуманы план: 1 – кватэра, 2 – адукацыя, 3 – пасада, 4 – машына, 5 – жонка, 6 – дзеці. Я прыныцпыова трымаюся за тое, што сам сабе вызначыў і цяпер якраз выконваю пункт нумар чатыры.

Тым часам рабочыя, павесяліўшыся акуратна, пакінулі сумныя прафесійныя праблемы ды ўчапіліся за дамска-мужчынскія справы, жэстамі рук, вельмі, зрэшты, выразнымі, паказваючы тое, што адбываецца час ад часу паміж мужчынам і жанчынай. Не магу змаўчаць, што карыстаюцца пры тым вельмі прымітыўнай лексікай, разпораз устаўляючы словы, якія пачынаюцца з п або х.

Мне сорамна за іхнія прымітыўныя паводзіны, тым болей, што і члены персаналу прымушаны выслухоўваць такія, чужыя літаратурнай, культурнай, а нават цывілізаванай мове, дрындушкі. Пан Метэк, праўда, па прычыне свайго ўзросту – мужчына спрактыкаваны, аднак афіцыянткі Марыся і Аня – незамужнія дзяўчаты, і нахабнае грубіянства, безумоўна, пакідае след у іхняй слаба яшчэ сфарміраванай псіхіцы.

Я толькі заціскаю зубы ад бяссілля, бо ведаю, што няма тут спосабу абараніць дзявочую нявіннасць. Раней, калі я спрабаваў умяшацца і абaperціся на паводзіны бліжэйшыя еўрапейскай гуманістычнай традыцыі, пачуў адрасаваныя ў свой бок такія заўвагі: “казіны гаршак”, “авечы памёт” і “псеўдаінтэлігенцік”. Маю адвагу сказаць, што ўспомненыя эпітэты не маюць ніякага дачынення да маёй асобы, а ўжо апошняе, значыць, “псеўдаінтэлігенцік” – асабліва балючае і крайне далёкае фактычнаму становішчу. З гэтай пары, як працую ў бюро, стараюся больш часу праводзіць з людзьмі сваёй кройкі. За апошнія чатыры месяцы я нядрэнна пасябраваўся з інжынерамі Стручком і Кашалюком, а таксама з паннай Рэняй, машыністкай. Спалучылі нас не толькі супольныя прафесійныя праблемы, але, так прынамсі мне здаецца, аднолькавы погляд на свет, жыццё, як і чалавечую ролю ў тым жа жыцці ды свеце. А гэта небанальныя вузлы.

Недзе пад восень інжынер Стручук запрасіў мяне на

імяніны. “Пара, пане Владку, – сказаў ён, – паказацца шырокай публіцы”. І я пайшоў. На пачатку я толькі сядзеў і слухаў, як іншыя гавораць, глядзеў на публіку ўважлівей, чым яна на мяне. Калі, аднак, гаворка сыйшла на Джэймса Джойса, надумаўся ўключыцца. Я сказаў, што, па-мойму, Джэймс Джойс – абсалютны графаман: у ягоным “Улісе” няма ніякага сэнсу; апроч таго – быкі не брыюцца! Добра ведаю, бо хаця ў нашай вёсцы не было быка, якога клікалі б Маліган, усё-такі былі быкі з іншымі, таксама ж замежнымі імёнамі. Быў, скажам, Лорд, быў Чэмпіён, аднак ні брытвай, ні іншымі туалетнымі інструментамі ніколі яны не карысталіся. Увогуле – бык прымітыўнае стварэнне і ўся ягоная актыўнасць заключаецца ў імкненні прадоўжыць свой быдлячы род. Пасля такога выступлення вочы ўсіх прысутных засяродзіліся на маёй асобе, а нехта, на жаль, я не прыкмеціў хто, сказаў такое:

– Вельмі арыгінальны погляд на Джойса. Вельмі арыгінальны.

Мне зусім неспадзявана прыйшлося займець функцыю цэнтральнай тут асобы. Бывае такое: жыве чалавек спакойна, ніхто яго не ведае, і раптам лінія лёсу паварочвае ў другі бок, і апошні ў калоне ўзначальвае калону. Вось падышла і мая чарга.

Трэба вам ведаць, што падчас тае дыскусіі, як і частунку, мы не сядзелі за сталом абы сядзецца і абцяжарваць сябе ўсякім пітвом ды закусся. Так паводзіць сябе можна адно ў пана Метка, а тут быў шведскі стол, няхай сабе і не зусім практычны ў трохпакаёвай кватэры, аднак людства ідзе ў цывілізаваным напрамку, і нам таксама трэба накіроўвацца ў той жа бок, забываючы памаленьку нездаровыя славянскія схільнасці.

Мы ўвесь час шпацыравалі па пакоі, падымалі дрынкі за тое, што каму падабаецца, далікатна замочвалі губы і паходжвалі далей.

Уцякаючы з цэнтра, я не прыкмеціў нават, калі апынуўся на кухні, не памятаю таксама – ужо была там пані Ліза ці прыйшла пазней за мяне.

Жанчыны, такія як пані Ліза, чамусьці мяне бянтэжаць. Беззаганныя манеры, манікюр-педыкюр, салонная лексіка. На вуліцы мінаюць цябе абыякава, моднымі капелюшамі адасабляюцца ад шэра-звычайнага бабства, здаецца, не ім гэта свет, а яны свету робяць гонар сваёй тут прысутнасцю. Часам здаецца мне, што такія жанчыны ніколі не робяць тое агіднае, пра што расказваюць рабочыя хімічнай фабрыкі, седзячы за півам.

Праціскаючыся між сталом і маёй асобай, пані Ліза моцна прытулілася да пярэдніх раёнаў майго цела, уважліва пры тым углядаючыся ў мой твар. Стаяла так, ягадзіцамі падпіраючы стол, і голасам хрыплым, нізкім, дабытым недзе з-пад жывата, папрасіла:

— Пане Владку, раскажыце яшчэ пра сваіх быкоў.

Яе вусны, апухлыя і вільготныя, расхінуліся, і я здзівіўся: язык, які выслізнуўся з-за гэтых вуснаў быў зусім сухі, здаецца, вось-вось здранцвее ён і пачне трэскацца, бы сухая кара нейкага чырвонага экзатычнага дрэва. Я сказаў некалькі слоў, вядома, многае забыў ужо раней, а шмат што і цяпер раптоўна ўцякло з маёй памяці. Аб'ект, здавалася, недаступны, амаль з чужога планеты, тут зусім адчувальна ўбіваецца ў маё цела! Мне стала гарача-гарача, і калі падняў руку, каб расшпіліць кашулю, натрапіў на напружаныя, ашчапераныя ў драпежнай гатоўнасці грудзі. А пані Ліза схапіла маю нязграбную руку ў свае далоні і, працягваючы далікатным пальчыкам уздоўж лініі жыцця і лініі сэрца, гаварыла, бы сама да сябе:

— Такія моцныя далоні, такія мужчынскія. Мне здаецца, — тут пані Ліза раптоўна падняла маю далонь і прытуліла яе да сваёй шчакі, — мне здаецца, вы маглі б гэтымі рукамі паваліць самага вялікага быка! А для жанчын — якія яны?

Я не паспеў праверыць спраўнасць сваіх рук у адносінах да жанчын: увайшоў якраз інжынер Стручук, а пані Ліза, спалоханая, кінулася ўбок, адкрыла халадзільнік і руплівым вокам гаспадыні пачала разглядаць яго змесціва.

– Ах, вы тут, пане Владку. Ліза, – звярнуўся да жонкі інжынер Стручук, – ты забрала ў нас самага вясёлага кампаньёна. Давай, пане Владку, пайшлі. Без вас нам зусім нецікава.

У пятніцу, з самай раніцы, інжынер Кашалюк спытаў:

– Пане Владку, калі добра ведаю, вы жывяце на кватэры адзін?

Я адказаў, што гэта праўда, жыву пакуль што адзін, аднак у недалёкай перспектыве планую заснаваць сям'ю. Такія словы ўсцешылі інжынера, і ён пытаў далей:

– А што вы думаеце рабіць у суботу вечарам?

Нічога асаблівага ў суботні вечар я не планаваў, так вось і сказаў:

– От, пачытаю кніжку, пагляджу тэлевізар, вядома, калі пакажуць нешта вартаснае. Хаця, самі ведаеце, у гэтых адносінах наша тэлебачанне...

У інжынера Кашалюка была, аднак, свая праблема, і ён, не ступаючы на тэлевізійную сцежку, пачаў мяне з гэтай праблемай знаёміць.

– А не думалі вы паехаць у вёску, бацькоў наведаць, знаёмых паглядзець?

Я, праўду сказаўшы, не думаў пра такую магчымасць. Па-першае, дадатковыя выдаткі, а гэта абазначае затрымку ў рэалізацыі пункта н-р 4. Па-другое, пачаў якраз, ідучы за падказкамі інжынера Стручука, засвойваць Фрэйда. Аўтар складаны, і я прымушаны ўвесь свабодны час і ўвесь у тэхнікуме набыты інтэлектуальны патэнцыял накіраваць вось у той бок.

– Бо, ведаеце, ёсць такая справа, – інжынер Кашалюк з прыемнай усмешкай рэкамендуе свае бел-белыя зубы, а далікатнымі пальцамі гладзіць мой плячук, быццам стрэсваў з пінжака нейкі ўяўны там пылок. Я так і падумаў, што мой халасцяцкі гардэроб не адпавядае неабходнай норме, і мне зрабілася ніякавата.

– У мяне вельмі-вельмі пільная праца. Такія там хімічныя вылічэнні, дыяграмы. Вы, зрэшты, як работнік разумовай працы, самі ведаеце. А дома, разумееце, жон-

ка, дзеці, безупынная мітусня і куламеса. Проста – галава не варыць.

У суботу я паехаў праведаць бацькоў, а інжынер Кашалюк у маёй кватэры да белай раніцы рысаваў дыяграмы і рабіў складаныя хімічныя падрахункі.

Мой план далёкага дзеяння спыніўся ў пункце н-р 4. З матарызацыяй нават дзяржава мае небанальныя праблемы, хаця ж ніхто яе не прымушае па ўсіх суботах каціць у глухія вёскі і мантачыць капітал на непатрэбныя білеты. А калі яшчэ і інжынер Стручук атрымаў таксама ж пільныя і патрабуючыя як унутранага, так і вонкавага спакою навукова-даследчыя працы, здаралася мне пабываць у бацькоў нават пасярод тыдня. Калі будучь прысвойваць ордэны за ўклад у развіццё дзяржаўнага транспарту, я спадзяюся на нейкую салідную, прынамсі сярэбраную бляшку.

Тым часам маім аўто карыстаўся ўжо праўдападобна хтосьці іншы, хтось – у каго не было такіх адказных, адначасова абцяжараных працай сяброў.

Я пачаў задумвацца, ці не пераскочыць адразу да пункта н-р 5, рэалізацыю чацвёртага адтэрмінаваўшы на бліжэй неакрэсленую будучыню. Час уцякае, а ў чарзе яшчэ і дзеці, пра ўнукаў не згадваючы.

Кажуць – жаніцьба без каханьня, як селядцы без солі.

Я не спрактыкаваны ў сямейным жыцці чалавек, ніколі яшчэ не жаніўся, аднак на ўсякі выпадак рашыў загахацца. Дзеля павелічэння эфектыўнасці ў пошуках адпаведнай для сябе нарочнай, падрыхтаваў я нават кароткі спісак. Памясціў там, вядома, пасля бязлітаснай з самім сабою кваліфікацыйнай размовы, усіх патэнцыяльных кандыдатак, а пані Ірэнка заваявала ў гэтым матрыманіяльным спаборніцтве вельмі адказнае, першае месца. Мо таму, што яна суседка з трэцяга паверха, а мо проста таму, што ў апошні час пачала на маю асобу спаглядаць дзіўна ласкавым і прыязным вокам. Калі раней праходзіла побач мяне так, як праходзіцца побач паветра, то цяпер першая дае “дзень добры” і нават усміхаецца і глядзіць услед мне. А сёння пані Ірэнка сказала:

— О-го-го, пане Владку! Учора ноччу такія водгаласы даходзілі з вашай кватэры, што ўвесь блок аж калыхаўся! Па самыя фундаменты. А сёння, чуць свет — і ўжо на нагах! Ну-ну, хто мог падумаць...

Вочы пані Ірэнкі цяля за цяляй абмацвалі маю постаць, стараючыся адшукаць той орган, які такім экстазам напаўняе ўвесь шматпавярховы блок.

Я толькі што вярнуўся ад бацькоў, была шостая гадзіна раніцы, а тут яшчэ і пераапануцца трэба, і туалет ранішні споўніць, і на фабрыку паспець. Узяў я пад развагу ўсе згаданыя акалічнасці, гутарка між намі не задоўжылася. Аднак гэтым “о-го-го” пані Ірэнка значна падмацавала сваю пазіцыю. Так значна, што пачаў я пра яе думаць як пра афіцыйную сваю нарачоную. Усякія сікуны кажуць у такіх выпадках: “мая дзяўчына”, або “moja laska”, або — зусім ужо прымітыўна — “moja dura”. А мне вось падабаецца нямоднае слова “нарачоная”, і ніколі ад яго не адракуся. Не на тое стаў чалавек інструктарам па бяспецы і гігіене працы, каб цяпер адступаць перад усякімі, лішнімі, модамі.

У бюро было пуста і ціха. Адно панна Рэня сартавала якраз штодзённую карэспандэнцыю і, не перапыняючы сваю працу, паведаміла мне, што інжынер Стручук сёння ў водпуску, а інжынер Кашалюк на поўны месяц адкамандзіраваны ў сталіцу. Нейкае там, нікому непатрэбнае, абучэнне.

Я распрануўся і сеў за стол, каб таксама паглыбіцца ў паперы, аднак мае думкі, зусім нечакана, закружылі над галавою панны Рэні.

Белыя кудзеркі, набухлыя вусны, і — вочы! Вочы каціныя, далікатна-зялёныя, замгленыя няўлоўным вугалем дзявочай таямніцы... З гэтых зялёных вачэй адна за другой выплывалі ўвішныя шчупальцы нябачнага васьмінога, лісліва прыпадалі да маіх рук і да маіх думак, каб бесцырымонна зацягнуць маё зямное і астральнае цела ў абдымкі панны Рэні. Агідная гэта справа — ваяваць на два франты. У думках прасіў я прабачэння ў пані Ірэнкі, а потым, раз яшчэ нырнуўшы ў зялёную

бездань, страціў астаткі сумленнасці і падумаў: “Няхай будзе, што мае быць”. Вераломнасць спадарожнічае чалавеку, пачынаючы з першага, крадзенага ў райскім садзе яблыка, аднак, калі ты ў свае сорак усё яшчэ халасцяк, не думай, як змяніць свет ды якім чынам паправіць чалавечую натуру. А гадзіне трынаццатай я запрапанаваў панне Рэні схадзіць вечарам у кавярню, а яна, наўздзіў лёгка, згадзілася. Ад такой нечаканасці я забыў пра абед. А зрэшты – напляваць мне цяпер на Меткавы кулінарыі: сіня ад холаду бульбіна і гуляш – пасля тыднёвых змаганняў са страўнікамі выпадковых спажывоўцоў – сканцэнтраваны на маёй талерцы!..

Мы доўга сядзелі ў кавярні. Гутарылі пра мастацтва і пра цэны ў магазінах, жартавалі са знаёмых і незнаёмых, а каньяк маркі “Напалеон” падсоўваў новыя і выдаўжаў старыя тэмы. Мне здавалася – панну Рэню ведаю ад заўжды і толькі да сёння раздзяляла нас празрыстая, халодна-шкляная шырма.

– Чалавек, – кажу, – я сталы. І хаця мне пад сорак, адчуваю сябе намнога маладзейшым. Ёсць у мяне кватэра, фінансавыя сродкі – няхай сабе і не самыя вялікія, – аднак басяком сябе не лічу.

Стандартныя какеткі ў такіх выпадках пачынаюць цікавіцца вашымі фінансамі, а вось, аказваецца, панна Рэня і не стандартная, і не какетка. Панна Рэня сказала, што тузін гадоў, які быццам бы нас раздзяляе, для яе не мае ніякага значэння. Найважнейшы – чалавек. І яшчэ сказала панна Рэня, што я чалавек прыстойны і што яна мне верыць. Больш верыць, чым інжынеру Кашалюку. Я не пазнаваў сам сябе: хай чэрці на касматых хвастах разнясуць усе планы, пасады і машыны! Галоўная справа: сённяшні дзень! І яго трэба лавіць, бо іначай уцячэ беззваротна.

Мы не прыкмецілі нават, што выйшаў апошні госць. І толькі тады, калі наблізіўся афіцыянт, каб і нас тактоўна адправіць дамоў, я глянуў на гадзіннік, а потым і на рахунак. Глянуў і здзівіўся: у маім нутры не заенчыла і не лопнула ніякая спружына, хаця ладны кусок аўтамашыны ад’язджаў у глыбокую кішэню афіцыянта.

Мы ішлі дамоў. Мы ляцелі, мы плылі, а горад глядзеў на нас, як усе маткі свету глядзяць на сваіх ад'язджаючых да шлюбу дзяцей. І калі на вуліцы Баторыя, якраз на супраць малога рыначку, прыклеіўся нейкі разбэшчаны спіртам асобень, я адмаляваў яму такі партрэт, што асобень той, не паспеўшы і войкнуць, скруціўся ў цяні прыдарожнай ліпкі. Мне вельмі хацелася, каб быў гэта той самы тып, які ў кастрычніку здзекаваўся з маёй асобы. А Рэня пацалавала мяне ў вусны. У кватэры ўзяла мяне за рукі і павяла прама ў спальню. Я не паспеў і падумаць, адкуль яна так дакладна ведае маю кватэру, бо свет, зварушаны Рэнінымі пацалункамі, расхістаны далікатнымі і якімі ж моцнымі далонямі, раз'юшаны яе дзясочым крыкам, зваліўся на мяне і на гадзіны прынамсі тры адабраў здольнасць якога-небудзь цвярозага думання..

Тайныя спружыны ў маім упарадкаваным нутры азваліся ў суботні поўдзень. Рэня сышла не ведаю нат калі, пакідаючы па сабе цьмяны водар замежнае парфумы. Я глядзеў у злашчасны рахунак, множыў, дзяліў і дадаваў малазразумелыя лічбы, усё-такі сума атрымоўвалася сумная: чвэрць месячнай зарплаты пайшла ў бліжэй неакрэсленым напрамку.

Не дурны сказаў, што жанчыны каштуюць. Дурны той, які гэта правярае ў кавярні “Цюльпан”.

Мінорны мой настрой працягваўся б хіба ў бясконцасць, калі б не пазваніў інжынер Стручук. – Ёсць, – сказаў, – пільная справа, і нам трэба яе раскусіць. – Тады прыходзьце.

Мне не хацелася нікога бачыць, аднак сяброўству патрэбныя ўсякія выпрабаванні. У такіх выпадках міжчалавечыя сувязі трэба паставіць вышэй за маральнае ці фізічнае пахмелле.

А справа, аказалася, з тых жа добра мне вядомых. Інжынер Стручук збіраецца ў сталіцу, дзе, спалучыўшы свае сілы з сіламі інжынера Кашалюка, будуць раслаўляць нашу фабрыку. „Час, – кажа, – трапіўся нам нецікавы, наўкола капіталізм, і той не прападзе, хто ўмее сябе ка-

рысна прадаць. А з парожнімі рукамі ў сталіцу не паеду, трэба падрыхтаваць прапагандысцкія і справаздачныя матэрыялы. А дома, як гэта дома – мітусня і калатнеча”.

Далей я мог не слухаць, і я – фактычна адключыў вушы, больш думаючы, дзе мне шукаць начлег. Ехаць у вёску не хацелася, ліміт непрадбачаных выдаткаў вычарпаўся, здаецца, на круглы год, а Рэня, як даведаўся, жыве ў адным пакойчыку з маці.

– Пане Владку, вы мяне не слухаеце...

– Але ж слухаю, пане інжынер, шчыра слухаю. Думаю толькі, куды мне падзецца нанач?

– Я прашу прабачэння, так неспадзявана ўсё склалася... Але, разумееце...

– Што тут не разумець, – кажу. – Зрэшты, горад вялікі, не прападу. А калі ўсё гэта дзеля нашай фабрыкі...

Інжынер паглядзеў на мяне дзіўна неяк, не так, як начальнік глядзіць на свайго падначаленага. Ён спаглядаў на мяне так, як старэйшы брат спаглядае на малодшага, менш вопытнага брата.

– Пане Владку, – пачаў цяжка, сарамліва неяк, здабываючы словы. – Я абавязаны прызнацца вам у сваёй віне. Інжынер Кашалюк даўно ўжо згадвае, што вы заслугоўваеце больш, чым можа даць гэтая інструктарская пасада, а я вось, бачыце, усё сумняваўся. Прызнаюся, памыляўся я. Але, – уздыхнуў цяжка, разумеючы, відаць, сваю віну, – усё наперадзе. Здольны, інтэлігентны, а што галоўнае, адданы фабрыцы чалавек напэўна знойдзе належнае сабе месца.

Чакаючы належнае сабе жыццёвае і прафесійнае месца, я падаўся ў горад, каб разглянуцца за месцам куды больш праязным, а менавіта – за начлегам.

І так яно ўжо бывае, калі найбольш спадзяешся на розум, калі ўсю сваю надзею ўскладаеш на галаву, тады ў месцы вышэй шыі паяўляецца пранізлівая пустэча, або – у найлепшым выпадку – нябачныя рэцэптары абвяшчаюць аварыю нервовай сістэмы.

Перамераўшы вуліцу Рэя, павярнуў я на Пілсудскага,

каб з нешматлікімі ўжо пехацінцамі паплысці ўніз, да скрыжавання. Аварыя нервовай сістэмы зацягвалася, і нічога лепшага не заставалася, як брысці далей, на вуліцу 3-га Мая. Іду вось, а восеньскі дождж забівае ў зямлю апошнія асколкі маёй надзеі. Надзеі на якое-небудзь лагічнае заканчэнне суботняга дня.

Раздвойваючыся, плывуць асфальтам залатыя фары аўтамабіляў, чужыя людзі з'язджаюць у цёплыя кватэры. “Так, папраўдзе, усе мне тут чужыя”, – падумалася, хаця ад гэтай разумнай думкі не стала ні крыху цяплей.

Скуль узялася тут пані Ліза – не ведаю. На пачатак пачуў я цёплае: “Пане Владку, а вы куды?”, а потым з-за мокрай шыбы ўсміхнуўся твар пані Лізы. Адзіны, здавалася, добры і адзіны ў горадзе знаёмы твар. А потым, у машыне, я многа гаварыў. Я гаварыў, што вельмі люблю шпацыраваць вечарамі, асабліва, калі ідзе дождж, і што такія прагулкі карысна ўплываюць як на фізічнае, так і псіхічнае самаадчуванне, і што чалавек у горадзе адзінокі. Пані Ліза маўчала, а я, баючыся спалохаць нешта незвычайнае, не глядзеў на яе – толькі ў люстэрка над лабай шыбаю. І люстэрка ўсміхнулася мне вуснамі пані Лізы.

– Як вы дашчэнту прамоклі, – прашаптала пані Ліза, у кватэры ўжо, расшпільваючы маю кашулю. – Трэба пераапануцца.

А я сказаў, што не, што не трэба, і яшчэ, што можа ж вярнуцца інжынер Стручук, а тады нешта кепскае падумае пра мяне і пра яе, хаця яна такая добрая, і такая мілая, і прыгожая.

– Муж паехаў у Варшаву, – сказала пані Ліза, падсоўваючы мне шаўковую, сінюю ў белыя палоскі піжаму.

Чаму замест таго, каб сказаць, што інжынер Стручук усё яшчэ тут, у Гайнаўцы, узяў я і надзеў на сябе гэтую злашчасную паласатую піжаму? Так хіба было трэба. А пані Ліза засмялася: аформленая на патрэбы інжынера Стручука піжама ніякім спосабам не магла прыкрыць усе мае сто дзевяноста два сантыметры.

– Раней было значна лепей, – сказала.

Зняла з мяне дзіўную піжаму і кінула яе прэч. Цяпер выглядаў я зусім не смешна, і пані Ліза таксама перастала смяяцца. Стаяла насупраць, бы драпежная львіца, у лобы момант гатовая скокнуць на мяне, зубамі ірваць і кіпцюрамі, як у старажытным Рыме дзерлі на кавалкі першых хрысціянаў яе дзікія продкі.

Такое, страшнае, аднак, не здарылася.

Разбудзіў мяне голас інжынера Стручука. У першы момант я нават спалохаўся і засаромеўся: “Вось, – падумаў, – здрамнуў у бюро”. А потым, вярнуўшыся да поўнай свядомасці, засаромеўся яшчэ раз, і яшчэ раз, і яшчэ.

– Апранайся, – інжынер прама ў твар кінуў мне пакечаныя нагавіцы, а сам пайшоў на кухню.

У той час, калі я апранаўся, на кухні адбывалася сямейная гутарка. Гаварыў муж, а жонка маўчала.

– Я ўсё разумею. І твае мазахісцкія схільнасці, і пошукі першапачатковых прымітывізмаў, разумею нават твой культ фалічнага самца як прычыну і вынік існавання ажыўленай матэрыі. Магу дараваць інкасатара з доўгім носам і булаватага камінара, але зразумець, чаму завалакла ты пад коўдру галоўнага ідыёта ў нашым горадзе – занадта вялікая, як на мой розум, задача!..

Так гаварыў інжынер Стручук, а пані Ліза рыхтавала ранішняю каву. Я здагадаўся, што мяне гэтай кавай частваць не будуць, і сышоў.

Перамена з інтэлігентнага, адданага фабрыцы чалавека ў апошняга ідыёта, якая за адну ноч адбылася ў спальні інжынера Стручука, была самай вялікай і найважнейшай трансфармацыяй у маім жыцці. Усё, што здарылася потым – вымова з папярэджаннем, паніжэнне на рабоце, а ў рэшце рэшт і звальненне з працы – я не лічу актамі помсты. Гэта толькі лагічны вынік маёй ранейшай перамены.

Паклонніца літаратуры

Задажджылася кастрычніцкая субота. Нагінаючы да зямлі сырыя, абшарпаныя крылы хмарын, кароткі дзень шпарка пайшоў на спад. Базарны гоман аддаляўся, расплываўся ў шэрых завулках і знікаў там, затаптаны спешнымі крокамі, заглушаны восеньскім паветрам. Людзі пад парасонамі трушком спяшалі дамоў, старанна прыбіраючы апошнія клопаты дня.

Мястэчка пераступала той нябачны, але характэрны для ўсіх невялікіх мястэчак парог, за якім у восеньскія і зімовыя адвечоркі існуе ўсё ва ўмоўным адно значэнні, а натоўп, раззелены на паасобныя адзінкі, жуе ў задуме мінуўшчыну, зусім ігнаруючы цяперашні, як і будучы час.

Я таксама падумаў, ці не пара ўжо збірацца, апрануў паліто і надзеў капялюш, патушыў святло. Зрабілася ціха і цёмна, і толькі вокны зялёным, у ліхтароў пазычаным, святлом разлажыліся на каменных паркетах. Ад гэтай зелені так і падумалася: ненатуральнае тут усё, нежывое, мінулае, як адбітак часу і здарэнняў у каменным люстэрку. Над дзвярыма азваўся званок і пабег на паркетныя жывымі іскрынкамі, збянтэжыў, разбудзіў каменную абыякавасць. І спыніў мае роздумы над тайным абліччам свету.

Дзвярэй у нас сотні, ключоў, можна здагадацца, у тры разы больш – і пакуль прыстасаваў я патрэбны ключ да адпаведнай дзіркі, званок паўтарыўся.

На парозе стаяла маладая дзяўчына. Дробная, невялікая, змораная дарогай, знясіленая дажджом і холадам.

– Я з Мінска, студэнтка, – сказала і назвала сваё

прозвішча. — Па фальклор хадзіла, ноткі запісвала. Не бач калі і дзень зляцеў. Вось і шукаю начлег. А добрыя людзі сюды накіравалі. Не адкінеце, а? — усміхнулася, адсланяючы роўненькі, беленькі радок зубочкаў.

У гэтым “не адкінеце, а” было штосьці і па-дзіцячаму разгубленае, і па-жаночку какетлівае, ды яшчэ і тое не названае, што загадала мне шырэй расчыніць дзверы, правесці дзяўчыну на другі паверх і раскватараваць яе ў гасцінным пакойчыку.

— Тут будзе ваш ложкак, там вось шафа, а туалет — калідорам налева, — сказаўшы ўсё, я адступіў крок назад, прытрымаўся на парозе. Хацелася паглядзець на яе маладосць, змораную, але ўсё ж такі жывую і з-за жывучасці гэтай ненатуральна дзіўную ў сырых, апусташэлых сценах. Дзяўчына зняла з сябе паліто і прысела на ложкак.

— Хвіліну пачытаю, а потым — спа-а-аць, — раскошна пазяхнула, раскрыжавала рукі, пацягнулася, аж напяліся, падаліся наперад маленькія ўзгоркі пад швэдрыкам. — Я, ведаеце, не засну, калі не прачытаю, прынамсі, дзве старонкі, — дастала з чамаданчыка нейкую кніжку, паклала яе побач сябе, хуценька, быццам бы сарамліва, так што на вокладцы паспелася толькі прыкмеціць якісьці твар з доўгім, высалапленым языком.

— Чытайце на здароўе, — сказаў я на развітанне і пайшоў.

На вуліцы церушыў дождж. Вецер, забягаючы з паўднёвага ўсходу, штурхануў у плечы. Нецярпліва, бесцырымонна. І вецер той, і самота кастрычніцкага надвячорка, і мігценне неонавай рэкламы, перамяшанае з водарам кітайскай кухні, накіравалі мяне да пана Зэнака. Наогул стараюся абмінаць такія экзатычныя раскошы, лічу іх непатрэбнай выдумкай ды стратай часу, аднак у гэты кастрычніцкі, сумны вечар атрымалася іначай. Я сядзеў у беларускай частцы кітайскага рэстарана, запіваў арыентальныя вустрыцы польскім півам, а санлівасць — дашчэнтту тутэйшая — сачылася з ліхтароў. У галаве таўклася дзіўная думка, што я забыў сказаць нешта важнае дзяўчыне. І думка тая набліжалася, падкрадва-

лася да высокіх дзвярэй свядомасці, здавалася — яшчэ крок, і пераступіць нябачныя парогі, і аб'явіцца зразумелым зместам. А дзіўная сіла затрымлівала яе, загортвала ў чорнае палатно, адкідала назад, у бязмежныя прасторы забыцця. Перамагаючы санлівасць, я павалокся на той другі паверх. У шчыліне між дзвярыма і падлогай жаўцела святло. Значыць — не спіць яшчэ, чытае — падумалася і адразу зрабілася неяк жвавей, весялей. Ідучы насустрач жоўтай шчыліне, мая рука застукала ў дзверы, і калі ніхто не адказаў, націснула клямку. Дзверы падаліся. Дзяўчына, напалову седзячы, напалову лежачы, вачыма круглымі, як няцізлатовыя манеты, углядалася ў дзверы. Недачытаная кніжка выслізнула са скамянелых рук і, з'ехаўшы па коўдры, шлёпнула на падлогу.

— Ввв-ы мм-му-ззейнік, — ні то спыталі, ні то сцвердзілі яе пабялелыя вусны.

— У нейкім сэнсе так, — адказала мая санлівасць.

— Вы прыйшлі, каб мяне... каб мяне... каб... — шукала адпаведнае слова, але такое слова не прыходзіла ў яе галаву. Скурчылася, учапілася за мяжу святла і ценю, як разгубленая ластаўка, калі з-за вясёлай неасцярожнасці трапіць у незнаёмую клетку. Натапырыўшы пёркі, сачыла за кожным маім жэстам. — Не падыходзьце, — працягнула далоні, стараючыся затрымаць мяне на парозе. Не было ў гэтым ніякай цяжкасці. Я і не думаў набліжацца да яе, а ўсе сілы, фізічныя і інтэлектуальныя, аддаваў адной справе: успомніць прычыну, якая прывяла мяне ў гэтае месца.

— Гавораць, няма сэнсу змагацца супроць музейніка. Можа і няма. А я і дык буду змагацца. Буду бараніцца. Жывую мяне не возьмеце! Я буду крычаць. Я ўжо крычу! Ратунку-ууу!

Пранізлівы крык пакаціўся калідорамі і, паўтараючыся глухім рэхам, слабеў, патухаў, аж дашчэнту пабіты бетоннымі кулакамі, прысеў у цёмных закавулках. Закрычала яшчэ раз і яшчэ, а вынік атрымліваўся такі, як і раней: голас заглыбляўся ў калідоры, у сцены, у мо-

рак і знікаў, не знаходзячы ні падтрымкі, ні водгаласу. Дзяўчына забілася глыбей пад коўдру, так што глядзелі цяпер на мяне адно вялізныя, знерухамелыя вочы. Яе настрой раптоўна змяніўся. З беспардоннай, амаль адчайнай ваяўнічасці засталася адно пакорлівая, слухмяная абыякавасць. А можа здагадалася, што ўсякі крык на дапамогу і так задушаць, суцішаць тоўстыя абдымкі муроў? Непазбежнасць, няўхільнасць лёсу звалілася на яе з усіх бакоў. Цела напаўнялася цяжкім свінцом слухмянасці, і толькі вочы стараліся злавіць тую хвіліну, калі наканаванае ўсім жанчынам пачынае ператварацца ў відавочны факт.

– Хай ужо будзе, што мае быць... Але запомніце: я была супроць. А кніжку, калі ласка, дайце сюды. Схаваю пад падушку. Брыдка ўсё ж, каб валялася на падлозе.

Я ступіў крок наперад, падняў з падлогі тое, што прасіла дзяўчына.

„Дама... Дамаві... Сам чорт не разбярэцца, што цяпер пішуць маладыя. Вадалейства”, – падумаў я, і ў гэты момант успомнілася ўсё тое, што я раней забыў сказаць. Раптоўнае асвятленне зняло з маёй душы дзіўны, неназваны цяжар. Той цяжар, які не дазваляў мне ні вярнуцца дамоў, ні пасядзець у пана Зэнака. Цяжар, які прывёў мяне сюды, на другі паверх, у пакойчык незнаёмкі.

– Калі будзеце карыстацца туалетам, не забудзьце закруціць кран. Наш старшыня заўжды аб гэтым напамінае. А то, ведаеце, усяляк бывае з маладымі. А цяпер чытайце на здароўе, – я падаў дзяўчыне кніжку і выйшаў.

Кароткая гісторыя Партыі кучаравых

Зачацце

Паважаныя партыі, партыі, якія маюць амбіцыю валодаць светам або, прынамсі, ладным гэтага свету кавалкам, пасяляюцца наогул у манументальных, грандыёзных гмахах, найлепей у цэнтральным пункце горада, ля галоўнай вуліцы. Спаглядаючы з-за высокіх, прыцямнелых вокнаў на шматлюдныя тратуары, партыйныя людзі наладжваюць штодзённы, зрокавы кантакт са сваімі выбаршчыкамі. З крокаў – шпаркіх або няскорых, з жэстаў, з позіркаў ловяць патрэбы, адгадваюць спадзяванні, ацэньваюць удачы і няўдачы звычайнага чалавека. За таўшчэзнымі мурамі прымаюцца пастановы, якія вядуць ананімны натоўп у найлепшым напрамку. А потым партыйныя людзі апускаюцца ніжэй, у маленькія піўныя, у залежнасці ад светапогляду – або да пана Зэнка, або пана Валодзі, дзе за куфлем піва разважаюць аб сродках і кааліцыянтах, заўжды неабходных для развіцця прынятай пастановы.

Каб зэканоміць на лішняй хадзе між кабінетамі, дзе нараджаюцца слушныя ідэі, і піўнымі, дзе тыя ж ідэі з папяровага быту пераўтвараюцца ў цалкам рэальнае існаванне, Партыя кучаравых пасялілася там, дзе ў цёплы, бязветраны чэрвеньскі вечар упершыню пабачыла свой свет. Месца называецца “Бар у Алеся”, і яно добра вядомае тым, хто мае жаданне заглянуць сюды, як і тым, хто шырокім колам стараецца абмінуць гэты храм нестандартнага спажывання часу.

Значыць, Партыя кучаравых нарадзілася. А зачаще адбылося цалкам звычайна, і калі нехта спадзяецца паслухаць тут пра палавыя зносіны, пра дамска-мужчынскія гульні, словам – пра ўсё тое, што супярэчыць агульнапрынятым хрысціянскім каштоўнасцям, той адыдзе з нічым. Людзі падымаюцца з праху традыцыйным, усім зразумелым спосабам, а вось партыі вылупліваюцца на свет іначай.

Сядзелі мы “У Алеся” – Тадзік Навіцкі, Валя Курапатка і я. Чэрвеньскі адвячорак, цёплы і бязветраны, наліваў нам у парожнія куфлі шаўкавістую радасць жыцця, перамешаную з задуменнасцю над яго непаўторнасцю і нядоўгатрываласцю. І нам захацелася зрабіць штосьці добрае і вялікае, што будзе між людзьмі нават тады, калі чэрвеньскі вечар пераўвасобіцца ў кастрычніцкую слоту, набрыняюю холадам і парывістым ветрам.

Словам – хацелася ўдасканаліць і выратаваць свет.

Праўда, на добры пачатак маглі б кінуць залатоўку або і дзве гэтай утаптанай у тратуар, схудзелай румынцы. Маглі б дапамагчы пераправіцца на другі бок вуліцы пагорбленай бабульцы, калі яна стаіць і бяссільным зрокам углядаецца ў бясконцую чаргу машын. Маглі б, таксама, падняць з тратуара дзядзьку Антося, п’янага як шавецкі панядзелак, калі ляжыць там ніц, званітаваўшы пад сябе ўсё, што ў Алесевым бары найлепшае. Маглі б, прынамсі, выцягнуць яго з непрыстойнай мазі. Маглі б. Аднак усе тыя добрыя ўчынкі, па сутнасці, кароткачасовыя, ды іх уплыў на вобраз свету не мае рэальнага значэння. Румынка, атрымаўшы дапамогу, заўтра з’явіцца з чародкай малалетніх дзетак; бабулькі будуць кльпаць з тратуара на тратуар, быццам бы тое кльпанне было апошняй мэтай іхняга жыцця. А Антось? А дзядзька Антось будзе ляжаць тут і заўтра, і паслязаўтра, а калі месца апарожніца, значыць, сціплая дзяржаўная пенсія пацярпела паражэнне ў канфрантацыі з дашчэнту прыватным, узбуялым апетытам гэтага ж дзядзькі.

А нам хацелася перайначыць свет з далёкім разлікам.

– Адзінка свет не перайначыць, – Тадзік ікнуў у парожні куфаль.

– Адзінка – абсалютны нуль, – праўду, прыдбаную ў школьныя гады, падкінула Курапатка.

Гэтыя праўды, добра ўсім вядомыя, як і вядомы факт, што канчаткова яны абанкруціліся і выратаваць свет не ў сіле. Новы час патрабуе новыя ідэі, і я, паглыбіўшыся ў ёмістыя кішэні мазгавое матэрыі, стараўся тыя ж ідэі адшукаць, ахвяраваць іх свету і сябрам. Аднак новае нараджаецца памаленьку і не бязбольна.

Даводзілася зваць на дапамогу Алесеву барменку – раз, другі і трэці – аж мазгі, сяк-так прылашчаныя і мякчэлыя, прамовілі чалавечым голасам:

– Трэба нам заснаваць партыю.

– Нам трэба незалежная партыя, – удакладніла думку Валя.

– Не правая і не левая, – рассудзіў Тадзік.

– Нам трэба партыя кучаравых, – сказаў я, паглядаючы на залатыя кудзеркі Алесевай памочніцы. – Хаця б вось такіх.

На ружовай сурвэце паспелі мы яшчэ напісаць кароткую аб’яўку: “Сёння пачала дзейнічаць Партыя кучаравых. Сядзіба – тут. Чакаем спонсараў, членаў і сімпатыкаў. Подпіс. Тэлефон”. Сурвэту павесілі ў добра відочным месцы і з-за недахопу фінансавых сродкаў падаліся ў рээміграцыю. Сказаўшы больш зразумела – пайшлі дамоў.

Прэсавыя водгукі

З белай раніцы пазваніў тэлефон. У пошуках крыніцы нахабнага галасу мая рука, няўпэўненая і дрыготкая, скінула на падлогу будзільнік, акулеры, бутэльку з-пад мінеральнай вады, напаткала эбанітавую трубку і, вяртаючыся навакольным шляхам, абмінаючы коўдру, падушку ды нагавіцы, якія невядома чаму апынуліся на маёй галаве, данесла гэтую ж трубку да вуха. Трубка азвалася голасам Майсеевай скрыпачкі.

– Алё? Гэта сядзіба Партыі кучаравых? Я – рэдактар незалежнай беластоцкай газеты. Скажыце, калі ласка, якія галоўныя тэзісы вашай партыі?

“Якая сядзіба? Якая партыя?” – падумалася мне ў першы момант. Баляваў чалавек усю ноч, а цяпер вась шукае больш п’янага за сябе!

– Вы будзеце дзяліць ці аб’ядноўваць грамадства? – трубка не адступала.

Быццам з-за белага туману паплыла да маіх вачэй знаёмая ружовасць сурвэты. Разгортваючы густую імглу, з прорвы здэфармаванага часу выбраўся на свет і Тадзік і з абліччам чалавека, натхнёнага высакароднай ідэяй, яшчэ раз прыклеіў ружовую аб’яву на сцяне Алесевага бара.

– Алё! Ці вы мяне чуеце?

– Чую, чую...

– Значыць, як: ці дзеліце, ці аб’ядноўваеце?

– Спачатку будзем дзяліць, а потым – аб’ядноўваць.

– А які ваш погляд на беспрацоўе?

– Праца толькі працавітым, бабы – бабнікам, а віно – вінаватым, – каб апярэдзіць наступныя пытанні, я выкінуў з сябе ўсё, што якраз паспела прыдумаць не зусім яшчэ спраўная галава.

– Вінаватым у чым? – не зразумела трубка.

– Напішыце, як вам падыходзіць, – сказаўшы гэта, я адкінуў трубку і зваліўся ў незакончаны сон.

Апоўдні хтосьці пастукаў у дзверы. Праўда, тады яшчэ я не ведаў – поўдзень гэта, раніца, а мо адвячорак? – і толькі разглядаючы канфігурацыю промняў на ваконным шкле, стараўся здагадацца: пакідае нас стары дзень ці сустракае новы?

Грукат у дзверы паўтарыўся. Хтосьці даваў знак, што жыве і чакае, значыць – трэба адракацца ад касмічна-метэаралагічнай шарады, падняцца ды глянуць – хто і навошта патрабуе маю асобу.

– У горадзе – вайна, – два звычайныя словы паспеў сказаць Тадзік і амаль нежывы зваліўся на падлогу.

– А ў гэты раз хто? Новыя саюзнікі ці старыя? – нахіліўшыся над ляжачым, я стараўся выціснуць з яго

нейкую, прынамсі, элементарную інфармацыю. Тадзік ляжаў, аднак, бы той марафонскі бягун, які прабег кавалак свету, сказаў, што сказаць яму загадалі, а потым упаў і дзеля несмяротнасці сканаў, бы той апошні ідыёт.

Ляжаў Тадзік хвілін пяць. А потым – расплюшчыў вочы, ажыў – праўдападобна, ягоны маршрут быў значна карацейшы за сорак кіламетраў. Вярнуўшыся да натурай прадбачанага стану, падсунуў пад мой нос газету: “На, чытай!”

Акуляры, шчаслівым выпадкам, стрымалі ранішнюю сустрэчу з падлогай, я мог карыстацца імі надалей, на тое хаця б, каб даведацца пра актуальную сітуацыю ў горадзе. А справы выглядалі так: “Учора ўзнікла новая партыя – Партыя кучаравых. Узнікла з мэтай падзяліць спакойнае грамадства на дзве супрацьлеглыя сілы. Нашых богабаязных жонак і дочак кінуць на волю распусным бугаям, а лепшыя штукі адправяць за мяжу, вядома – не за адно слова “дзякуй”. І калі, дарагія суродзічы, запоўняцца арыентальныя гарэмы нашымі славянскімі нявінніцамі, ніхто – ні Бог, ні гісторыя не даруюць нам такі сорам!

Партыя кучаравых рыхтуе яшчэ іншае злачынства. Разглядаюцца праекты, каб усякай масці злачынцаў, зладзеяў і забойцаў у будзённыя дні частаваць напоем маркі “Швейк”, а ў дні святачных, у дні душэўнага аднаўлення прымаць гэтых нягоднікаў імпартным віном! Як можна здагадацца, пачастунак прадбачваецца за кошт сумленнага падаткаплацельчыка”.

– Так страляюць з правага фланга. А з левага таксама не маўчаць. Чытай во, чытай, – распасцёр Тадзік іншую незалежную газету.

“Партыя кучаравых у сваіх шматлікіх праграмных выступленнях абяцае занятак толькі і выключна працавітым. Тады пытаем вас, панове: а што з іншымі? Якая будучыня перад звычайнымі добрасумленнымі жыхарамі нашага горада? Перасяліць лянівых у далёкія краіны? Кінуць іх у абдымкі бяды і голаду? А мо адразу тых гультаёў расстраляць?! Панове Біндзюк, Лапаеў,

Какаліцкі ды іншыя грамадзяне – не ёсць нашым намерам палохаць вас! Калі, аднак, возьме ўладу Партыя кучаравых, пачынаючы з наступнага дня вы можаце шукаць сабе месца на гарадскіх могілках”.

Іншыя газеты пра нашу партыю не пісалі. Мо не ведалі пра яе існаванне, а можа, звычайна, не лічылі сябе незалежнымі?

Аднак і такая невялікая прапаганда зрабіла сваё. Людзі прыходзілі, неслі свае клопаты і радасці. Мы вельмі рады былі бачыць іх. І Алесь – таксама.

Гарэм

Летні час няспешна калыхаўся на захад. Збіраў з тратуараў яркія малюнкi і, як лішняе смецце, згортаў іх у паўзмрочныя падвалы горада.

Гэтаксама згортаюцца ў забыццё людзі, рэчы і здарэнні, калі нябачна канчаецца ахвяраваны ім добры час.

А мы – усё яшчэ заставаліся ў цэнтры здарэнняў. Нашы думкі давалі кштатт бесцялесным справам, а людзі адпраўляліся на жыццёвыя шляхі з нашым праклёнам або блаславеннем.

– Я не хачу ў гарэм, – жанчына родам з часоў раняга Гамулкі прыпынілася побач і, пераступаючы з нагі на нагу, углядалася ў нас адцвіўшым блакітам надзеі і разгубленасці.

– Якое “не хачу”? Няма “не хачу”, ласкавая пані. Мы ўжо апланавалі вас аднаму шэйху. Абяцалі, падпісалі адпаведныя дакументы і не будзем рабіць з рота халяву.

Жанчына збялела. Яе ўпарадкаванае жыццё, яе справы, раскладзеныя па шуфлядах згодна з іерархіяй важнасці – усё раптам пераварочвалася дагары нагамі! Здавалася, хвіліна яшчэ – і ўпадзе яна на калені, каб з гэтай, спакон вякоў знаёмай пазіцыі, бараніць сваю будучыню. Аднак не ўкленчыла. Адступіўшы крок назад, дзесьці з кутка, з летняга паўзмроку выцягнула на святло ці не апошні свой аргумент.

– А ў мяне ёсць яшчэ і муж. Во, глядзіце.

– Так, так. У яе ёсць яшчэ і я, – аргумент заявіў сваю прысутнасць.

Тадзік аналізаваў якраз свежападстаўлены куваль. Яму здалася, што ўзровень беспрадуктыўнай пены значна перавышае ў ім нормы прыстойнасці, і дылема “ўносіць рэкламацыю ці не ўносіць” поўнасцю займала ягоную ўвагу.

– А так, дарэчы, ведаеце вы, што такое – шэйх? Нафта. Пальмы. Пляж. Даляраў – бы вады ў Семяноўцы...

– Даляры... Даляры ж не ўсё. Ёсць яшчэ і сорам...

– І нязручнасць, – выцягнуты на святло муж трымаў фасон. Не адыходзілі, тапталіся ў месцы, стараючыся вычуць свой лёс з нашых непранікальных твараў.

– А як – багаты гэты шэйх? Багацейшы за Васю Шэшаль? – усё ж такі нябачны, петрадалярамі прыхарошаны д’ябал засеяў у бабінай галаве маленькае зярнятка граху і, наступаючы на спіну, далікатна, але і рашуча папіхаў яе ў абдымкі пякельных віроў.

– Вось табе і параўнанне! Шэшаль – у найлепшым выпадку! – можа гэтаму шэйху чаравікі глянцаваць.

– Значыць, калі б добра падысці, дык і нейкую кватэру можна было б з яго выціснуць? – пацікавілася кабета.

– Ну, хоць маленькую... Хай сабе і аднапакаёвую. Нам, ведаеце... Што нам трэба! А вось дачцэ – было б хай. Памятка такая, – муж вудзіў думку асцярожна, каб не спалохаць. Падцягваў яе бліжэй, замацоўваў на здабытай пазіцыі.

– А ты маўчы! – натапырылася жонка. – Бачыў хто: нашай дачцэ – аднапакаёўку! І камяніца будзе, – круцілася ў месцы, то крок наперад ступаючы, то крок назад, быццам чырвоны, распалены вугельчык прыпякаў ёй пяты.

Тым часам Тадзік дайшоў да высновы, што ўсё-такі няма сэнсу псаваць добрыя адносіны з гасцямі з-за невялікай іхняй памылкі і, вярнуўшыся ў рэчаіснасць, цяпер толькі глянуў на сваіх субяседнікаў. Стаў перад вачыма ладны, жывы кус гісторыі чалавецтва.

– Калі, ведаеце... – трэба ж было канчаць гэту дзіўную

сустрэчу ды шукаць спосаб, які паспяхова адправіць гасцей туды, адкуль яны прыйшлі. – Шэйх гэты, так скажаць – вельмі ж непрыгожы! Ну, што я кажу. Непрыгожы! Зусім ён брыдкі. А-гід-ны!

– А гэты бамбула, па-вашаму, дык прыгожы?! – паказала рукою кабета. І да мужа: – Ну, скажы сам: прыгожы ты?

– Рацыя. Куды мне там да прыгажосці, – муж вытарашчыў вочы, стараючыся адагнаць ад сябе апошнія доказы мужчынскай красы.

– Дык яшчэ, – Тадзік пачухаў патыліцу, – стары гэты шэйх. Ці не пад сотню набліжаецца?

– А тут што, маладосць? – жанчына зноўку махнула рукой. І да мужа: – Ну, скажы сам: маладзён ты?..

Пасля першай прэзентацыі муж і не паспеў паставіць вочы на сваё месца. Выкліканы другі раз да адказу, ад нечаканасці не ведаў ён: пярэчыць ці пацвярджаць.

– А доўга жывуць яны, гэтыя шэйхі? – у бабінай галаве вокамгненна нараджаўся наступны план, новы вобраз, дзе яна, як шчырая ўдава, нясе свой горкі лёс з плачам, з енкам, з поўнай пакуты цярплівасцю.

– Наогул не так і доўга. Асабліва багатыя – паміраюць раней. А гэты ваш... Як тут сказаць... Бачыце – абанкруціўся якраз. А такія абанкручаныя шэйхі, о-го-го, доўга яны мучацца на белым свеце. Бывае – дзве сотні і яшчэ адзін год цягнуць.

Пачуўшы такое, баба войкнула. Камяніца, у якую паспела ўжо амаль пасяліць дачку, раптоўна, цэгла за цэглай, сцяна за сцяной пачала ператварацца ў руіну.

– А я так і ведала, што ёсць тут нейкае ашуканства! Хопіць глянуць на вашы морды! Лепшае сваім прыхоўваеце. Падмазка, падкупка, хабар – вось яно, ваша крэда! Хадзі, стары, пайшли!

Стары глянуў на нас позіркам, у якім было ўсё: расчаванне, спачуванне, нянавісць. І паплёўся ўслед за сваёй прадпрымальнай паловай.

На другі дзень з'явіліся ў горадзе погаласкі пра наш прадажны, з матчыным малаком высмактаны, характар.

Магіла

Біндзюк заўсёды быў інструктарам. Іншыя яго сябры ўзлазілі вышэй: ішлі ў кіраўнікі, у начальнікі, у дырэктары, каб там, засмакаваўшы ў бязмежнай прасторы, праваліцца ды апынуцца зноў у цеснай інструктарскай клетцы. А часам і яшчэ ніжэй.

Чалавечы арганізм кепска ўспрымае такія вандроўкі ўздоўж вертыкальнай лініі. Бунтуецца сэрца, страўнік азываецца непрыемным голасам, разбэшчваецца крывяны ціск, псіхіка западае ў дэструкцыю...

А вось Біндзюку не было прычыны хварэць. Ягоня вандроўкі адбываліся па гарызантальных шляхах, і калі цярпеў ад гэтага падарожжа нейкі орган, толькі і выключна – сарамлівае месца ніжэй спіны. І гэта зразуме-ла. Іначай жа муляе крэсла інструктара аховы здароўя, іначай – інструктара скупкі малака, а яшчэ іначай – інструктара будаўніцтва. Біндзюкова спіна, як і блізкая гэтай спіне сваячка – добра знаёмыя ўсім інструктарскім крэслам у нашым горадзе.

Прайшоўшы такі вось жыццёвы шлях, дабрыў Біндзюк да магілы.

– Як гэта магчыма? – спытаеце. – Чалавек зрабіў жа ўсё, каб уцячы ад хваробы, і раптам апынуўся ў такім непрыемным становішчы?

А я скажу вам: прычыны ёсць. Праўда, да медыцыны яны ніякага дачынення не маюць, гэта чыста палітычныя прычыны, ды і магіла ж не такая, пра якую думаеце: копчык зямлі, уквечанае ўсё, з крыжыкам у галовах. Біндзюкова магіла – абкладзеная бетоном яма, зусім яшчэ парожняя і, калі б не навакольны краявід, можна было б лічыць яе звычайным, невялікім па памерах склепам на бульбу ці буракі.

– Тут вось будзем ляжаць. Месца прыгожае. Цэнтральная алейка, наўкол пушча, а паветра чыстае-чыстае... Ніякай серы, ніякіх двухвокісаў. Дыхай – на ўсе грудзі! – як актуальны інструктар аховы асяроддзя не мог Біндзюк абмінуць маўчаннем такі неабьякавы для сваёй будучыні факт.

– А суседзі?! Не якія – барані Бог! – п’яніцы?! – Біндзючыха не надта разбіралася ў складанай экалагічнай тэрміналогіі. У іерархіі неабходных для жыцця спраў добру кампанію лічыла справай ці не найважнейшай.

– Суседзі – першы сорт. Як жа іначай. Па левы бок – Лапаевы, па правы – Сукачы, а ў галовах – начальнік Какаліцкі ва ўласнай асобе.

Спадабалася Біндзючысе суседства. Тысяча пяцьсот злотых за такое месца – зусім разумная цана.

Глядзела на мужа з захапленнем, а ў думках хваліла яго за разважнасць, за прадпрымальнасць, за ўсё тое, што ў вялікім свеце называецца адным словам: клас.

Прытуліўшыся, бы ў найлепшыя гады маладосці, прагульвалася спадарства Біндзюкоў, наведвалі знаёмых, разглядалі актуальныя напрамкі гранітнай архітэктуры. Завандравалі амаль пад капліцу. Усё-такі нейкая сіла спыняла іх, клікала. Мімаходзь вярталіся на гэтае – яшчэ не сваё, а ўжо і не чужое месца. Асцярожна, каб не перасяліцца без пары на другі бок, заглядалі ў бетонную яму. Унізе, на гліністай мяжы паміж двума светамі, паблісквала жоўтым вокам калюжына.

– Але памятай, я буду зверху, – ад думкі, што давядзецца калі-небудзь класіцца ў гліністую мазь, Біндзючысе зрабілася няёмка.

– Зверху-то буду я, даражэнькая, – запырэчыў інструктар. – Не на тое чалавек стараўся ўсё жыццё, каб пасля смерці нейкія бабскія маслакі тапталі яго ў балота.

Апошняя не сказаў ён уголас, бо і навошта выклікаць ліхое, асабліва на парозе новага жыцця...

– Ой, не гневайся. Я ж жартавала. Яно вядома: хто першы, той знізу будзе. Лёс вырашыць.

– А прычым тут лёс? Я зверху, і так мае быць! І канец дыскусіі.

Інструктар зацяўся. У такіх выпадках усякае лагічнае тлумачэнне – зусім лішняе, і жонка, ведаючы пра гэта, адступілася.

Калі б не тое месца, калі б іншае сцэнічнае афарм-

ленне, справа, магчыма, скончылася б нічым. Тут аднак, хто ведае – ці не апошняя нагода раз прынамсі паказаць сябе? І Біндзючыха паказала.

– Думай, што хочаш, а я пад табою і так ляжаць не буду!

– Не будзеш?!

– Не. Твая віна – лягай знізу. А віна твая і твайго гультайства. Нават найлепшыя твае калегі гаварылі: месца гультаёў – тут!

– Калі ўжо дакладна, то не калегі, а тыя кучаравыя засранцы! Трымайся фактаў. Яны, во, будучыню нам рыхтуюць! – Біндзюк кіўнуў на бетонны дол. – А ты памятай: усё магу сцярапець, а ілгунства – не!

Інструктар Біндзюк казаў праўду. З яго чалавечых слабасцей менавіта ілгунства было яму чужое і зусім агіднае. Ён ніколі б і не падумаў, што жанчына, якой аддаў трыццаць год свайго жыцця, свядома размінецца з праўдай! Яма, якою так цешыўся ў апошнія дні, здалася раптам чымсьці сумным і непатрэбным. Падсвядома здагадаўся, што жонка ўсё-такі застанеца пры сваім. Як жа тады класціся на ўсю вечнасць з кабетай, якая не табе верыць, а іншым – нейкім кучаравым, без гісторыі і без традыцыі?!

– Ну, тады шукай сабе асобнае месца! – не думаў нават, што калісьці давядзецца сказаць такія словы! Непрадказальнае бывае ж жыццё!

Была гэта апошняя гутарка паміж Біндзюкамі адзін на адзін. Далей размаўлялі з дапамогай суддзяў і адвакатаў, а перш за ўсё пракліналі Партыю кучаравых, якая варварскім спосабам разбурыла яшчэ адзін асноўны грамадскі твор.

Югаславія

– А заўтра тут будзе Югаславія, – адвакат Нязгула склаў прачытаную газету, зручней уціснуўся ў старое крэсла і знерухомелым вокам упіўся ў столь.

– Езус-Марыя! – войкнула пані Анельця і таксама ж

прабегла вачыма за позіркам пана адваката. Можа, спадзявалася ўгледзець там сербскія самалёты, як у зграбным, сталёва-алюмініевым шыхце, запоўніўшы неба завесным гулам, спяшаюць бамбіць збунтаванае Косава? А можа, пасыплюцца са столі брудныя, непаголеныя парашутысты, каб з дзікім крыкам уварвацца ў пакой і раз яшчэ дашчэнту знішчыць збудаваную цяжкай працай сякую-такую стабілізацыю гэтага дома?!

Аднак ніякія дантаўскія сцэны не парушалі спакой на белае роўнядзі. Праўда, можна было прыкмеціць нейкі рух, нервовую мітусню, аднак усё, што адбывалася там, адбывалася не па мілітарных прычынах, а па чыста біялагічных: муха ўзлазіла на муху, праяўляючы неабвержную цягу да прадаўжэння крылатага роду. Можна такое рабіць, час ад часу нават трэба, аднак трэба ж ведаць і месца, і час, не гаворачы ўжо пра павагу да гаспадароў. У другім выпадку вынік можа аказацца зусім нязгодным з ранейшымі намерамі. І тут вось непрыстойнымі паводзінамі мушыная пара падпісала сабе смяротны прыгавор. Сэрца пані Анельці, добрае і чуллівае, выхаванае ў прыстойнай хрысціянскай сям'і, не магло сцярапец такую яўную парнаграфію, і рука, ідучы за голасам гэтага сэрца, схавала прачытаную газету і ляснула ёю ў столь. Ад мух засталася тое, што застаецца ад жыхароў харвацкіх і мусульманскіх вёсак пасля сербскага пераходу. Скасаваўшы распусту ў самым яе зачатку, пані Анельця пасвятлела, папрыгажэла, памаладзела на гадоў ці не дзесяць і, ганарыста выпінаючы грудзі, паплыла ў гардэроб падрыхтаваць пану адвакату яго святочны касцюм. Такія былі нядзельныя раніцы. Пані Анельця рыхтавала касцюм, пан адвакат апранаў яго і Трэцямайскай вуліцай маршыраваў на сустрэчу з Усявышнім. Мінаючы базар, сплёўваў тры разы ў бок натоўпу, які замест таго, каб аддавацца духоўным раскошам, мітусіцца сярод малых, цялесных справаў.

Чым пан Нязгула жыве ў будзённыя дні – цяжка здагадацца. Вядома толькі, што адвакацкай практыкай не займаўся. Свабодныя хвіліны ахвяраваў палітычнай

дзейнасці, удастойваючы сваёй асобай шэрагі нейкай маленькай правай партыі. Пра палітыку ведаў тое, што і іншыя грамадзяне нашай краіны, гэта значыць – усё.

Тым часам пані Анельця справілася са святочным гардэробам. Ачышчаны ад найменшай пылінкі пінжак спачыў на спінцы крэсла, там жа знайшлі сабе месца і нагавіцы, а з кашуляй, адпрасаванай і свежай, пані Анельця паявілася перад абліччам свайго дабрадзея. Пан Нязгула сядзеў у крэсле так, як раней мы яго тут пакінулі, і толькі замест столі зноўку глядзеў у злавесную газету.

– Заўтра тут будзе Югаславія. А ўсё – дзякуй нацыяналістам.

– Езус-Марыя, – войкнула пані Анельця, бо гэта была добрая пані, і яна заўжды войкала, асабліва пачуўшы слова “нацыяналіст” або “Югаславія”.

– Хочучь дзяліць мястэчка на сваіх і чужых, – ляснуў кулаком адвакат у раскладзеную газету.

Калі ў гэты момант патрэскаліся ўсе шыбы ў рэдакцыйных вокнах, не трэба адразу думаць пра ўздзеянне незямных ці замагільных сіл. Чалавечыя магчымасці таксама ж бываюць нязведанымі і неабдымнымі.

– Але, хай сабе думаюць! О, не! Будзем змагацца, – трэснуў Нязгула яшчэ раз у газету, і ў гэты раз пасыпаліся ў далёкай рэдакцыі жырандолі, а самы вялікі аскепак прадзіравіў галаву рэдактара, адказнага за палітычную старонку.

З-за ўсяго гэтага наступныя весткі пра Партыю куцаравых паявіліся ў перайначанай, моцна заблытанай форме.

Думаю, можна дараваць няшчаснаму рэдактару. Кожны ж ведае, што з дзіравай галавы думкі ўцякаюць, не паспеўшы дацягнуцца да сталага, разважлівага ўзросту. Але гутарка тут не пра ананімнага рэдактара, а пра пана Нязгулу. Пойдзем следам за ягонымі крокамі.

Ступаючы на местачковы базар у святочную раніцу, пан Нязгула адчуваў агіду да самога сябе. Ягоная душа, згвалтаваная навакольнай грубай мітуснёю, пахлёбва-

ючы і сёрбаючы носам, паслухмяна плялася за рэштай цела. Душа – самы разумны з чалавечых органаў, пэўна, і здагадалася, што змаганню за слушныя ідэі не абысціся без духоўных ахвяр і не перамагчы без дапамогі чыста фізічных рэквізітаў, такіх як вінтоўкі, танкі ці бамбавозы.

Перасоўваючыся ад ларка да ларка, ад століка да століка, пан Нязгула пільна ўзіраўся ў хаатычна раскінутыя копкі таннай пакамечанай бялізны, там-сям запуская далонь у горбы швэдраў, стараючыся вымацаць прыемную, сталёвую гладзь танкавага дула, уздуты, цяжарны жывот бамбавоза, ці – у найгоршым выпадку – драўляны прыклад калашнікава. Аднак рука, заглыбляючыся ў гурбы трантаў, раз-пораз вярталася з нічым, а прадаўцы на канфідэнцыяльна пастаўленае пытанне адказвалі: няма, не было, не будзе!..

А людзі ж кажуць: на базары, у рускіх, усё ёсць...

Значыць – змова. Значыць – змовіліся. Спазніўся. Усё даўно ў сербскіх руках!..

За базарнай агародкай азвалася скрыпка, гармонік падмацаваў мелодыю і, перамяшаўшы яе з вострым, крынічным голасам салісткі, кінуў у натоўп. З дапамогай гродзенскай капэлы левыя дэмакраты распачалі якраз выбарчую кампанію. Гэты неспадзяваны ўдар з левай канчаткова ашаламіў пана Нязгулу. Быў апошняя кропляй, кропляй, якая перапоўніла чару горычы. Яму стала ўсё адно.

Са шпаркасцю, якой і сам у сабе не падазраваў, падхапіў пан Нязгула з-пад плоту анямелую ад нечаканасці румынку і кінуўся ў ашалелы, дзікі танец. З румынскага заполку пасыпаліся на тратуар мізэрныя медзякі і, пабразгваючы, падскокваючы ў рытм музыкі, паразбягаліся па ўсіх напрамках.

Імпартнае віно

– Віном маркі “Рызлінг” тут частуюць? – спытаўся моцны, басісты голас. Бас належыў лысаму асобеню,

які бесцырымонна вырваў нас з одуму над таямніцамі палітычныі будучыні.

– У святочныя дні. І толькі – заслужаных, – адказаў Толік. Ён апошнім часам выконваў функцыю назіральніка незалежнай прэсы і з гэтай крыніцы чэрпаў інфармацыю пра планы, праграмы і актуальныя хады нашай партыі.

– Прабачце, не паспеў адрэкамендавацца, – лысы працягнуў руку і па чарзе знаёміўся з кожным з нас. – Прозвішча – Чатыры Забойствы. Імя – Сем Згвалтаванняў. У тым ліку – два калектыўныя. Пра дробныя крадзяжы няма, бадай, патрэбы ўспамінаць. Дык як будзе з гэтым “Рызлінгам”? – і, не чакаючы запытаньня, заняў парожняе месца і, усміхаючыся, пераканана ў дастатковасці сваіх заслуг, паглядаў нам у вочы.

– Сёння будзённы панядзелак і...

– Каму будзённы, а каму і не, – лысун перабіў Тадзіка. – Два годзікі адбубніў я ў Беластоку, ля вуліцы... як яго там.. Каперніка, о! Уяўляеце сабе? Два гады без віна, без жанчыны. А сёння ўжо на свабодзе, першы дзень. За добрыя паводзіны. Трэба ж лепшае свята?

Гаварыў ён зусім лагічна і пераканаўча, як сапраўдны палітык. Я нават падумаў, ці не спатрэбіўся б ён нам, у прапагандзе, такі асобень, ды яго прычоска не надта сыходзілася з назвай нашай партыі...

– Можна было б зрабіць маленькае выключэнне. Фінансы на такія нечаканыя выдаткі мы ж прадбачылі, – азвалася Валя Курапатка. Як генеральная касірша, яна найлепей ведала нашы фінансавыя магчымасці.

– Ну, што ж... Хай будзе, – згадзіўся Тадзік. – Календар ёсць календар. Бываюць дзяржаўныя дні незалежнасці, чаму не быць і асабістаму дню свабоды?

Не чакаючы далейшых разважанняў пра будзённыя і святочныя дні, Валя падхапілася з месца і пабегла ў буфет.

– З імпарту ёсць толькі італьянскі “Чачасан”. Можа быць?..

– Ага, – даў згоду чалавек, які на працягу двух апошніх гадоў не сустракаўся ні з віном, ні з жанчынай. – І, калі ласка, сядайце сюды, бліжэй.

Валя прысела і працягнула яму руку:

– А чаму вы так афіцыйна ўсё “вы” і “вы”? Я – проста Валя.

– Чатыры Забойствы Сем Згвалтаванняў, – госць паўторна назваў свае прозвішча і імя.

– Э там, адразу – сем! – не паверыла Курапатка.

– Клянуся памяццю роднай маткі, якую сам, гэтымі вась рукамі прыкончыў у свавольныя гады маладосці! Не шэсць, не восем, а менавіта – сем. Пакуль што, – падміргнуў, заглядаючы нашаму скарбніку ў вочы.

– Хвалько, – засмяялася яна, але ў яе вачах зайгралі іскрынькі, якія часам гавораць больш, чым жанчына сама хоча сказаць. – Кажаш, гэтымі рукамі? – узяла інструмент злачынства ў свае далоні і пачала яго ўважліва разглядаць.

Мы тым часам паглыбіліся ў службовыя справы. Выбарчая кампанія ступала вялікімі крокамі, а нашы кандыдаты ўсё яшчэ заставаліся ў цяні як левых, так і правых канкурэнтаў. Хаця прагнозы не былі кепскія, а нават даходзілі да нас вельмі аптымістычныя весткі, лепей аднак хукаць на халоднае, чым потым франціць апечанымі пальцамі.

– Ой, я такая радая, – голас касіршы спыніў разважанні аб выбарчай стратэгіі. – Ці вы ведаеце? Ведаеце вы? – ад нечаканасці яна ўскочыла на ногі і з гэтай, вертыкальнай пазіцыі апавясціла нам радасную навіну: – Ён хоча ўступіць у нашу партыю!

Глянуўшы на расчырванелыя шчокі, на агонь, які неўтаймавальным полымем бушаваў у Валіных вачах, можна было адразу дадумацца, што наш госць займеў у ёй адданую, верную заступніцу.

– Вы хіба не разумееце... Наша партыя, гэта ж Партыя кучаравых...

– Пра што вы? Пра гэта во? – паказаў лысун на свой публіскаваючы чэрап і выскаліўся бессаромна. – Дзе лысы, а дзе і кучаравы. Статут не ўдакладняе.

– Статут мо і добра ведаеце. Аднак нам і бліжэй пазнаёміцца трэба, праверыць сябе... Палітыка – вялікая справа. Словам – усё ў свой час.

– Дакладна так. Трэба праверыць сябе і пазнаёміцца бліжэй, – Валя са здзіўляючай рашучасцю падтрымала прапанову. – Бяру гэты цяжар на сябе. А заўтра будзем працягваць размову.

Прыхапіўшы няпоўную бутэльку італьянскага віна, Валя і лысы кандыдат у Партыю кучаравых паплылі ў цёплы фіялет лета.

Так і стаіць мне ў вачах наша касірша: з лысым франтам пад ручкі, з пляшкай італьянскага віна ў далоні, а ўсё на фоне шаўкавістай летняй ночы...

Усякія пазнейшыя працэдуры, усе публікацыі ды росшукі не далі станоўчага выніку. Нават лепшыя прапорцы, да якіх у той канчатковай распачы звярнуліся мы па дапамогу, таксама развялі рукамі.

Партыя кучаравых адышла ў гісторыю. Забылі яе сябры і непрыяцелі, і толькі пан Нязгула, які ў падбеластоцкай псіхушцы паспеў перакваліфікавацца з адваката ў польнага гетмана, час ад часу пасылае нам інфармацыю пра дасягненні ў барацьбе з варварскай сербшчынай. З апошняга пісьма ведаем, што ён стрымлівае якраз вялікія варожыя сілы дзесьці пад Дубінамі. Стрымлівае мячом ды агнём, і, дзякуючы ягонай адвазе, Гайнаўка спіць спакойна.

Смутная гісторыя з гадзіннікам фірмы “Патэк”

Пан Марцін Ціхапук меў у сваім жыцці адно вялікае хобі: ён ніколі не займаўся палітыкай. Шанаваў усіх, каму пашанцавала змагацца за агульнае дабро, аднолькавай ласкай абдорваў як права-, так і леваручных і мо толькі прэзідэнтаў любіў крыху мацней за іншых, менш выдатных змагароў. Аднак з поўнай адказнасцю за слова можна сказаць, што была гэтая любоў зусім платанічная. Ні суседзі, ні спецыяльныя службы ў сваіх рапартах адным нават словам не згадваюць пра блізкія адносіны між панам Марцінам і палітыкамі любой арыентацыі. Нат цётка Варвара, прагуляўшыся па шырокіх прасцягах сваёй памяці, вярнулася з пустымі рукамі. – Абсалютная *tabula rasa!* – сказала.

Бар “Стакротка”, які ў нашым горадзе выконвае функцыю палітычнай трыбуны, усякае чуў і шмат бачыў. Тут мужчыны пасылаюць на сметнік свае зношаныя партыі, ствараюць новыя, сшываюць урадавыя кааліцыі, каб пад раніцу распароць усё, з вялікімі цяжкасцямі сшытае, і адступіцца ў апазіцыйныя траншэі. Тут каментуецца кожны няўдалы ход нашых міністраў, а наяўныя афёры, як і іхнія бацькі, атрымліваюць належнае сабе імя. Калі б той ці іншы міністр пачуў закіды, якія ў яго адрас кіруе бар “Стакротка”, зараз жа схадзіў бы ў адпаведны магазін, дзе прадаецца доўгая і кароткая зброя, і сказаў бы: “Дайце мне пісталет, мой гонар – патаптань!”

А калі б яму не захацелі прадаць пісталет, напрыклад, з-за слабога псіхічнага здароўя, папрасіў бы гэты

пісталет у свайго сакратара або найлепшага калегі. Мо паспеў бы яшчэ напісаць развітальны ліст, падтрымаць у цяжкую хвіліну маладую ўдаву і малалетніх дзетак-сірот, а потым ба-бах! і – на суд гісторыі. Усе людзі гонару – а ў нас толькі такія ідуць у палітыку – заўжды пускаюць сабе кулю ў лоб, калі над іхняй рэпутацыяй збіраюцца чорныя хмарыны.

Пан Марцін Ціхапук ніколі не сказаў ніводнага слова, якое завяло б нейкага палітыка ў магазін з пісталетамі. А гэта ўжо не абы-якая заслуга.

Бар “Стакротка” – адзінае ў свеце месца, дзе партрэты пана Пілсудскага і пана Леніна, і іншых яшчэ, усім вядомых паноў, глядзяць адзін на другога і не махаюць кулакамі ды зубамі не скрыгочуць, а толькі па-сяброўску ўсміхаюцца. Адзін аднаму і кліентам.

Калі вам падабаецца пан Ленін, можаце прысесці так, каб добрыя вочы правадыра Кастрычніцкай глядзелі на ваша аблічча. Калі вы аматар пана Пілсудскага – сядайце і спажывайце сваё піва разам з панам Камендантам.

А пан Марцін перш за ўсё паважае шчыры позірк пана Лукашэнкі, і гэта ягонае неаспрэчнае права.

У кожнага госця, які наведвае бар “Стакротка”, свае – сімпатыі і антыпатыі, і толькі мухі, якім не пашанцавала ўтапіцца ў жоўтым бяздонні, з аднолькавай пашанай кладуць чорныя пункты на ўсіх, без выключэння, партрэтах. Вусы Пілсудскага, барада Леніна, замаскіраваная лысіна Лукашэнкі – ганарацца гэтымі пунктамі-кропкамі, як генералы пасля пераможнай вайны бліскучымі медалямі, а радавыя салдаты – свежымі, яшчэ ружовымі шрамамі. Суро́ва абыходзіцца свет са сваімі ўлюбёнцамі: людзі ім пляскаюць і б’юць паклоны, а іншыя зямныя кватаранты – робяць, што каму падабаецца.

Чаму нявінныя праявы мушынай творчасці прыняў пан Марцін у абразу – яго салодкая таямніца. Вядома адно – глядзець на такую разбэшчанаць ён не змог: чалавек вось стараецца, бярэ ў пазыку валасы з-за левага або правага вуха, прыхарошвае гэтай пазыкай сярэдзіну галавы, а потым абы-якая муха псуе вынік ягонай працы!

– Пане Юрка, – вуснамі Марціна Ціхапука прамовіў жаль, перамешаны з грамадзянскім пачуццём абавязку, з сорамам за некультурнасць мушынага роду, са злосцю і хто ведае з чым яшчэ.

– Пане Юрка...

Тым часам побач прылаўка сфарміравалася чарга з трох асобеняў, невялікая, але і дастаткова доўгая, каб даць пану Марціну час для абдумвання нецікавай сітуацыі. Папярэдняя ўлада на тое і вынайшла бясконцыя чэргі, каб гарачым галовам быў час і месца астынуць і задумацца. І калі ўжо астылі распаленыя мазгавешкі, дык першае, што прыдумалі – памяняць чаргатворчую ўладу. Адным словам – вынік з’еў прычыну.

Адумаўся і пан Марцін. Яму прыпомніўся вядомы з літаратуры выпадак, калі неасцярожны сказ – “А мухі абасралі пана імператара” – прывёў зусім непалітычнага чалавека ў рады наскрозь палітычных вязняў.

– Я слухаю вас, – Юрка Басэвіч, законны ўласнік гэтага інтарэсу, справіўся з чаргой з трох асоб і аддаваў свой час і сваю асобу ва ўладанне пана Марціна. А пан Марцін – падумайце толькі! – мог сказаць: “Я пратэстую супраць таго, каб мухі сралі на лысіну майго прэзідэнта!” Мог ён таксама і гукнуць: “Гэта скандал! Я аддам вас пад суд!” Такое вось мог сказаць пан Марцін. Але ён прамовіў: “«Дайліды» з сокам, як заўжды”.

Сказаў ён гэта з лёгкасцю чалавека, які, моцна спакушаемы, астаткамі волі перамог нячыстую сілу.

А піва ўсё-такі не пайшло. Нячыстая сіла, бы той пажар у тарфяніку, лакалізаваны, здаецца, і апанаваны, а тут раптам выпаўзае з-пад зямлі і пякучым дымам дзярэ вочы, душыць лёгкія, забівае дыханне. Запэцканая лысіна пана прэзідэнта гэтаксама прыцягвае позірк, як дзяўчына ў кароткай спаднічцы, калі яна сядзе побач і закіне нагу за нагу. І дарма розум асцерагае: “Не глядзі!”

Адзін мяснік з нашай вуліцы так калісьці заваражыўся лыткамі сваёй маладзенькай памочніцы, што ненаўмысна адрэзаў сабе ўсе пяць пальцаў левай рукі і прапусціў іх праз машынку, якая запіхала кілбаснае мяса ў папиро-

вую кішку; сваю памылку ён прыкмеціў толькі тады, калі прыйшлося зашнураваць чаравікі. Бедны пан Зязюля басанож падаўся шукаць свае, гэтаксама ж бедныя, пальцы. Хадзіў ад крамкі да крамкі, і ўсё яму адказвалі: не бачылі, не чулі, не было.

Пан Ціхапук яшчэ раз глянуў у яснае аблічча пана Лукашэнкі і падумаў: “Мах або промах!” З такой думкай японскія камікадзэ ўрэзваліся ў самыя высозныя хмарачосы Нью-Йорка, а пан Марцін, папляваўшы ў насоўку, наблізіўся да ўлюбёнага партрэта. Працягнуў руку высока-высока, аж з-пад рукава паказаўся самы прыгожы і самы пажаданы ў свеце гадзіннік фірмы “Патэк”. І бачылі ўсе, хто хацеў гэта бачыць, як перад вачыма пана прэзідэнта кружыць рука, узброеная ў насоўку ды прыхарошаная гадзіннікам, і як ад гэтага кружэння святлее і так ужо, сам па сабе, светлы твар. І тры пары вачэй, якія належалі мясцовым жулікам, прыліплі да гэтай рукі, і да насоўкі, а ўжо наймацней – да гадзінніка.

— Катарая гадзіна? — спытаў незнаёмы голас, калі пан Марцін павярнуў з вуліцы Першай Брыгады на вуліцу Першай Арміі. Гэтая першаармейская вуліца перажывала якраз доўгі і цяжкі заняпад — яе асвятляюць толькі ў выхадныя дні. Калі ў звычайны, будзённы вечар, на вуліцы Першай Арміі гжэчна спытаюць вас: “Катарая гадзіна?” — не хітрыце, што вы слаба бачыце або — што гадзіннік застаўся якраз дома, і не клічце на дапамогу выпадковых прахожых. Усё тут мае свой парадак: Богу — боскае, кесару — кесарава, а жулікам — ваш гадзіннік.

А потым можаце ісці ў паліцыю.

— У мяне ўкралі гадзіннік і я дамагаюся, каб вы гэты гадзіннік зараз жа знайшлі! — запатрабаваў пан Марцін Ціхапук, выклікаючы бязмежнае здзіўленне на твары вусатага сяржанта. Сяржант, не зусім давяраючы сваім вушам, паклікаў другога сяржанта. і цяпер яны, удвая большымі сіламі, стараліся зразумець, чаму гэты незнаёмы чалавек парушае іхні, гарантаваны сяржанцкай канстытуцыяй, час сузірання і задумы. Памылкі, аказваец-

ца, не было. У чалавека фактычна спёрлі гадзіннік, і ён дамагаецца, каб дзяржаўная паліцыя зрабіла сваю чорную работу.

Калі б гаворка ішла пра “Форд”, “Мерседэс” ці нейкую іншую машыну, тады кожны паліцэйскі ведаў бы, як выканаць сваю прафесійную місію. “З-за невыяўлення...” справа ідзе пад сукно, і ўсё ў найлепшым парадку. “Мерседэс” не жонка, якую ўкрадзе невядома хто, дзе і калі, а цераз тыдзень звоняць вам з гатэля “Грант” і пытаюць: “Высокая бландзінка ў зялёнай сукенцы – ці не ваша ўласнасць?”

Быў на нашай вуліцы пан Сарока. Адны госці ад’язджалі, іншыя займалі іхняе месца. Словам, чалавек ён быў гасцінны. І вось, аднойчы гасцяваў у пана Сарокі добры сябрук. Тыдзень гасцяваў, аж ноччу сеў у машыну і паехаў, забыўшыся высадзіць з багажніка чароўную гаспадыню. Пан Сарока праплакаў адзін дзень, і другі, а на трэці дзень папрасіў у госці панну Анелю, і яшчэ тры дні яны плакалі ўдваіх, аж шостага дня вярнулася законная гаспадыня – і на тры галасы заплакалі ад шчасця. А потым, уцякаючы ад маламестачковага каўтуна, пераехалі ў Беласток, дзе ўтраіх шчасліва жывуць. А ці доўга – час пакажа.

А “Мерседэсы” не вяртаюцца. Шукаць “Мерседэс” – тое ж, што шукаць легендарны келіх Грааль. Лішняя турбота.

А з гадзіннікамі цалкам іншая справа, не на колах яны, і – хто ведае – мо калісьці, у будучыні, пры нечаканай ды спрыяльнай нагодзе, выявіцца хранометр фірмы “Патэк”, прыдаючы паліцыі бляск і славу.

Вуліца Добрай Надзеі

Генезіс

Ёсць у гарадах вуліцы, ахвяраваныя Дзяржынскім і Антыдзяржынскім, імператарам і камісарам, магнатам і пралетарыям. Ёсць вуліцы мучанікаў гісторыі і яе блазнаў.

Лёс такіх вуліц на добрае і благое сплятаецца з ідэалагічнымі шляхамі вашай дзяржавы. Бо дзяржавам здараецца звярнуць направа або налева, рухацца наперад або назад, а вуліцы абавязаны загадзя прадбачыць усе нечаканыя эвалюцыі і рэвалюцыі ды паспяхова справіцца з актуальнымі патрабаваннямі гісторыі.

Наша вуліца жыве сваім жыццём. Ні ідэалагічныя хістанні, ні палітычныя катаклізмы не прымушаюць яе мяняць імя ці пераапранацца ў чужыя транты. Вуліца Добрай Надзеі – так было, так ёсць і будзе.

Калі ў хаатычнай вандроўцы цераз свет і жыццё даведзецца вам зачапіцца і за наш парог, не здзіўляйцеся, адкуль такая арыгінальная, амаль паэтычная назва. Паэтаў у нас шмат, можна нават сказаць, што мы проста не людзі, а чыстая, жывая паэзія. Значыць – не здзіўляйцеся. Пытайце. І калі лёс паставіць на вашай сцежцы цётку Варвару, усім праваднікам правадніка, значыць – вы шчаслівыя людзі. Вышэйшая сіла пасяліла цётку Варвару на самым пачатку нашай вуліцы, загадала вартаваць, прынамсі, восем гадзін у дзень, з падбародкам на шыкецінах брамачкі, ды ніколі не кіравацца прынцыпам “мая хата з краю”. Нават калі б тая хата была і сапраўды самай крайняй.

Людзі ў горадзе нічога наогул пра сябе не ведаюць. Спытайце вось першага сустрэчнага чалавека, кудою дабрацца на базар, на вакзал ці ў другое любое месца, і чалавек гэты, зусім выпадковы і чужы, набок адставіць прыватныя клопаты, дэтальва растлумачыць усе магчымыя падыходы, а мабыць, калі адыдзеце, адчакае хвіліну, нагледваючы над правільным развіццём вашага маршруту.

А спытайце: “Як пажывае Косця, наймалодшы Пракопаў сын? Як шанцуе Юрачку Басэвічу? А Дзянісавіч Славік, ён як сябе паводзіць? Пакінуў, у рэшце рэшт, тую шлюбную Аньцю ды перабраўся да якое-небудзь са шматлікіх сваіх палюбоўніц?”

Спытаеце, а чужы чалавек паглядзіць на вас, бы на незямное дзіва, і нічога не скажа, або – што таксама ж праўдападобнае – якімсьці брыдкім словам, нецэнзурным зусім, апраўдаецца за сваю некампетэнтнасць у міжчалавечых справах. Мала пра сябе ведаюць жыхары горада!..

Вось і прыдумаў Усявышні цётку Варвару, каб дашчэнту не парваліся сувязі між людзьмі. Пад беленькай хустачкай памяшчаецца архіў куды больш камплектны за інфармацыйныя рэсурсы мясцовых органаў і – што таксама важнае – даступны як у будзённыя, так і выхадныя дні. Мабыць, стрэнеце на сваёй спежцы белую хустачку і вочы выцвільыя ў пагодны блакіт, аплеценыя сетачкай шматгадовай павуціны. Не мінайце абыякава гэтых вачэй. Адкрыйце ім сваю душу, раскажыце бяду сваю, а яны – як кажа паэт – і бяду ўракуць, і душу злагодзяць.

– Заўтра будзе лепей, – суцешыць цётка Варвара. – Вось нават і Славік палюбоўніцу кінуў, час у хаце бавіць. А Юрачка не п’е месяцаў тры. Карпаваму Мікалаю сын нарадзіўся. Чатыры дочки, а цяпер, вось, бачыце – сын. Вялікая справа – надзея.

І так гэта з надзеі на лепшую будучыню нарадзілася наша вуліца. І з пагоні за прыгажэйшым жыццём, і са спадзяванняў на белы хлеб у белых далонях, і з пачутых у дзяцінстве казак пра мужыка, які, царом стаўшы, валодаў светам доўга ды справядліва.

Наша вуліца дзякуючы надзеі ўсё яшчэ разрастаецца і павялічваецца, а чарговыя ўцекачы з прыпушчанскай Безнадзеі якраз тут знаходзяць сваю прыстань.

Бежанства

Калі першага сустрэчнага чалавека папытаеце, з чаго пачынаецца дом, абавязкова пачуеце такі вось адказ: дом пачынаецца з фундаменту.

Не давайце веры стандартным адказам і – здавалася б – безумоўным праўдам. Не з фундаменту пачынаецца дом. Кожны, каму давалося паставіць цэглу на цэглу, ведае, што дом пачынаецца з прыбіральных ці – сказаўшы вельмі дакладна – з нужніка. Яма ў голым полі, як-небудзь агароджаная неабгабляванымі дошкамі, з дзіркай у форме бубновай падушкі або чырвеннага сэрца высока ў дзвярах беспамылкова вызначае месца, дзе новыя людзі рыхтуюць новае жыллё.

Падсілкавацца, вядома, можна абы-дзе: трава, стары плед, лішняя на першы погляд дошка – цалкам прыстойна выконваюць функцыю кухоннай мэблі, а дзівосная сіла натуры жоўтае сала, загорнутае ў пажоўклую штодзёнку “Gazeta Współczesna”, пераўтварае ў вэнджаныя паляндвіцы. А вось апошняя фаза стрававальных працэсаў адбываецца ў інтымнай ізаляцыі, у цішыні, у самоце.

Цяпер ужо самі ведаеце, чаму з нужніка пачынаецца новы дом.

Летам 1980 года пачалі мы пераязджаць у горад. Невыпадкова кажу “пачалі пераязджаць”. У слове “пераехалі” бачу нейкае распачатае і закончанае дзеянне. Працэс нашага бежанства быў значна даўжэйшы і куды больш складаны. Гэта толькі перасяліцца з вуліцы на вуліцу – простая справа. Загрузіць чалавек мэблю і іншыя мэтлахі, і што яму – сеў ды паехаў. У нас быў свой, пакаленнямі нажыты баласт: кароўка, кабылка і іншыя яшчэ, як потым даведаюся, двух- і чатырохногія браты. І не мужыцкая справа – адным махам разрэзваць гордзіеў вузел.

У ліпені, неўзабаве пасля святых Пятра і Паўла, прычалілі мы да берага. Бераг называўся вуліца Добрай Надзеі і значна кантраставаў з тым, што я да гэтай пары бачыў. Домікі як домікі ды брук такі ж самы, усё-такі шпацыравалі гэтым брукам не малодшыя, чатырохногія браты, а дзякуючы нястрымнай эвалюцыі зусім ужо вертыкальна замацаваныя за зямную аснову браты старэйшыя – мяшчане.

Я сказаў – “шпацыравалі”, бо не адразу зразумеў, што людзі ў горадзе не валэндаюцца туды і назад без парадку і прычыны. Яны збіраюцца ў толькі ім зразумелы строй, у цывільны стралковы ланцуг, ды ідуць на штодзённую вайну за бохан белага хлеба, за малыя і вялікія гонары, і за прывілей адпачынку пасля васьмігадзіннай барацьбы.

Як разведка, высоўваюцца радавыя слесары, сталяры, вадзіцелі. Спяшаюць трушком, каўкаючы прастрань, быццам бы наспех глыталі сваё ранішняе сьнеданне. З большай саноўнасцю пасоўваецца наперад сярэдняе начальства, стараючыся магчыма найдаўжэй удастоіць вуліцу сваёй тут прысутнасцю. Шмат таго начальства: кіраўнікі, інструктары, інспектары. У падношаных партфелях валлакуць адказнасць за даручаны сабе кавалак сусвету. Пра самае высокае начальства гаварыць не буду: калі не прымаць пад увагу дырэктара Кукулку, можна сказаць, што сапраўднага начальства на нашай вуліцы і няма.

Хто яго ведае? Мо высокапастаўленыя людзі, знаёмыя з яшчэ вышэйшай сілай, здагадваюцца, што адно добрая надзея – не найлепшы пропуск у будучыню, і на ўсякі выпадак інвестуюць свой капітал у іншыя вуліцы. У вуліцы, якія вартуюць якраз справядлівыя анёлы.

Не валэндаюцца людзі ў горадзе без парадку і прычыны. Здараецца, аднак, што ў наваколлі першага або дзесятага дня месяца некаторыя асобені з гарадскога роду паводзяць сябе так, быццам наведала іх гвалтоўнае жаданне вярнуцца да найранейшых вытокаў. Такія індывіды дастаюць з сябе гукі, падобныя на мяўканне і кваканне; бывае, што прымаюць пляската-гарызантальную выпраўку, стараючыся, магчыма, найшчыльней прытуліцца да

ігнараванай у звычайныя дні зямелькі-матулі. У такіх выпадках прыбягаюць да іх, адзіныя тут, прадстаўнікі папярэдняй, менш дасканалай формы нашага існавання, усякія Шарыкі і Бурыкі, каб з дапамогай фізіялагічнага сакрэту пазначыць нехарактэрны дадзенаму месцу прадмет.

Раней бачыў я падобныя выпадкі і на вёсцы, не мелі яны, аднак, ніякага дачынення да канкрэтнага дня месяца, а ішлі ўпоруч з важнейшымі рэлігійнымі святамі, часам ступалі ўслед за бычкамі і кабанчыкамі, паспяхова адпраўленымі ў бойню.

Так вось пачаў я назіраць за жыццём новага для сябе асяроддзя, а бацькі яшчэ доўгі час курсіравалі між вёскай і мястэчкам, стараючыся разблытаць складаныя вузлы і ўзгаданы баласт перавезці на новае месца. Што ў натуральнай, а што ў ператворанай у грошы форме.

Першыя ўражанні, першыя назіранні, гэтаксама як і першае каханне – павярхоўныя наогул, а час бесцырымонна выварочвае ўсё дагары нагамі, і з-пад бліскучай ды фальшывай скуры паказваецца дзяружнае, шорсткае палатно. Заглыбляючыся ў вуліцу, заглядаючы пад яе падшыўку, бачыш тое, што хочаш бачыць, а не тое, што табе паказваюць. І зусім нечакана даходзіш да высновы, што Шарыкі і Бурыкі – не адзіныя тут прадстаўнікі звярынага роду. З хлёпчыкаў, наспех змайстраваных, заканспіраваных у глыбіні панадворкаў, на курашаўскім дыялекце заяўляе сваю прысутнасць – сыроваткай адкормлены – парсюк, зацягвае па-сямяноўску певень, цвёрда, па-чаромхаўску замыкае кароўка.

А на вуліцы ўсё па-маленьку выгладжваецца, уніфікуецца, саветызуецца. І сямяноўскае “што”, і чаромхаўскае “шчо”, неахвотна, хаця непазбежна ўступаюць месца агульнаразумеламу “чо там, пані, слыхаць?”

Вайна

Танкі не прыезджаюць. Чацвёрты дзень працягваецца вайна, выпаўзае з тэлевізараў, трывожна бурчыць

вуснамі радыёпрыёмнікаў, а на нашай вуліцы – цішыня і спакой. Мо толькі мужчыны пасталелі, раптоўна пахаладзелі, выпраставанья брыдуць у заснежанае, акалелае ад холаду мястэчка, быццам бы ступаюць насупраць сваёй, заўжды аднолькавай у ваенны час, мужчынскай долі. І вопыт у вайсковай справе, які ў мужчын аб'яўляецца невядома адкуль, ці не сам па сабе нават, загадвае ім паглядаць на сябе недаверліва і падазрона. Вайна ж прадказваецца грамадзянская, ды не адгадаць, хто прыяцель тут, а хто вораг. Мо заўтра ўжо пакліча радзіма, а сёння, пакуль што, ідуць на фабрыку. Дома развітваюцца з жанчынамі, ганарыста і жорстка, як ганарыстай і жорсткай бывае мужчынская ваенная справа. Пасля барацьбы, пасля перамогі – будзе час ласкі і пяшчот, а цяпер, абмінаючы жаночыя вочы, на пытанне, што будзе далей, адказваюць: не плач, баба, нармальна будзе. І бабы не плачуць. Паглядзеўшы з-за фіранак на адыходзячыя ў замець постаці, канчаюць гатаваць сняданак, будзяць дзяцей і таксама адпраўляюцца ў свет. Зусім недалёка той бабскі свет. Абы-як пафарбаваны ў зялёны колер прадуктовы кіёск, бы пузаты цмок, акружаны бабамі, паўзе ў глыбокі снег, доўгім, пакручаным хвостом адбіваючыся ад белай, нахабнай мухаўні. Час ад часу выштурхне з сябе буханку хлеба або кілаграм солі, і бабы, схапіўшы і хлеб, і соль, зрываюцца з хваста, шыбуюць дамоў, усміхаючыся ад малога шчасця. А дом пухне ад солі, прасякае соллю, насычаецца. Бо соль вандруе шляхам вайны і завітвае ў хаты раней, чым плач і смерць.

Тым часам дзеці, сям-так накормленыя, рассыпаюцца ўздоўж вуліцы, цікуючы, адкуль прыедуць танкі. Ці ад Хітрай, ці ад Кляшчэляў? Вялікія гарады запаўняюцца танкамі, зелянеюць ад мундзіраў вуліцы, а тут хоць ты плач: цішыня, спакой, задрыпонія.

І толькі, прафануючы незвычайны, сур'ёзны час, у канец вуліцы, недзе ад хітранскіх палёў, папярэджаныя званочкамі, пад'язджаюць сані. Палоззе паскрыпвае, рэжа снег на дзве доўгія каляіны, а далікатны ветрык падбірае з шыткаў восеньскі водар атавы ды развейвае

яго ўздоўж дарогі. І конь, схапіўшы гэты пах у раздутыя ноздры, штораз адварочвае галаву, аглядаецца на захута-нага ў доўгі кажух гаспадара.

Чатыры салдацікі ў зялёных уніформах, з пачырванелымі ад марозу вушамі, вартуюць побач Варварынай хаткі. За размаляванымі ў вострыя, срэбныя кветкі шы-бамі трымае варту і сама гаспадыня.

Конь, знюхаўшы вайсковыя мундзіры, спыняецца. Генетычнымі камутатарамі з пакалення ў пакаленне трансмітуецца конская пашана ваеннаму чалавеку. Што бачаць цёплыя карыя вочы ў той суконнай зелені? Ганарысты парад легіёнаў? Маланкавую атаку Будзённага? Перамешваюцца конскія гены, блытаюцца, асабліва тут, на памежжы. Пераплятаюцца і людскія лёсы. На тое і ёсць вайна, каб наша аддзяліць ад чужога, ачысціць, удасканаліць.

Салдацікі абступваюць шыткі, і гаспадар, які ў сваім жыцці бачыў не адну вайну, здагадваецца, чаго ад яго патрабуюць. Скінуўшы рукавіцы, з-за пазухі дастае пашпарт, глумачыць нешта, пільна заглядаючы ў капральскія вочы. Мо стараецца вываражыць з гэтых вачэй сваю будучыню? Капрал чытае зялёную кніжачку, слухае і ўжо ведае, што гаспадар называецца Аляксандр Марчук, і што едзе ён да дачкі, і што дачка яго жыве на гэтай якраз вуліцы. Даўно не быў, дык і едзе паглядзець, як тут ёй вядзецца.

Астатнія салдаты капаюцца ў санях, і, здаецца, мала іх цікавіць асоба Аляксандра Марчука. Рыюцца дакладна, метадычна, а калі адслоняць пучок сена, разгорнуць куль саломы, у чырвоныя вайсковыя тварыкі, выскаліўшы доўгія жоўтыя зубы, засмяецца сарамлівая, васковая морда свежаасмаленага кабана. Мабыць, здагадваецца, што ў сур'ёзны ваенны час, без адпаведных дазвонаў нельга падарожнічаць каму і куды заманіцца, а ўжо асабліва такім, як ён, кабанчыкам. Нават да роднай дачкі свайго гаспадара.

Многае нельга. Нельга валэндацца пасля дзесятай вечара, нельга групавацца на вуліцы, нельга слухаць эр-

ву-э. Не дазваляецца, і баста! Дазваляецца толькі мерз-
нуць салдацкім вушам пад скупымі зялёнымі шапкамі. І
салдаты, прытанцоўваючы ад холаду, круцяцца наўкол
санняў, пакуль найадважнейшы, а па прычыне капраль-
скага звання і камандзір, не спытае:

— А што-небудзь да гэтай закускі ёсць?

Пытанне, можна сказаць, зусім лішняе. Не першая ж
гэта вайна ў Аляксандравым жыцці, і хто як хто, а ён да-
сканала ведае, што ў такі час поўная пляшка — даку-
мент лепшы за ўсе пропускі, ахоўныя граматы, а нават і
дэпутацкія білеты.

Салдаты, атрымаўшы жаданую рэч, падаюцца ў свой
бок, шукаюць нейкае зацішнае месца, дзе не дагледзяць
іх вочы шпіёнаў і не пачуюць вушы дыверсантаў. Толькі
дзеці, не дачакаўшыся танкаў, прыглядаюцца, як з да-
памогай Аляксандравай пляшкі абаронцы дзяржаўнага
ладу даводзяць свае змерзлыя вантробы да належнай ча-
лавечаму гатунку тэмпературы.

Пан Казік

Ніхто на нашай вуліцы нават не прыкмеціў, калі за-
кончылася вайна. А можа, ніколі яе тут і не было? Можа,
не знайшоўшы вялікай падтрымкі, накіравалася яна недзе
ў іншы бок, туды, дзе больш ахвотна хапаюцца за вінтоўкі
і штыхі і дзе спакон вякоў вядзецца горды жаўнерска-
паўстанчы род? Можа і так. Хто яго цяпер ведае?

— Гэта польска-польская завіруха, і нашэ дзело тут ні
пры чым, — сказаў аднойчы бацька.

— І маеш рацыю, — падтакнуў пан Грынько. — Маё
сто!

Яны гулялі якраз у тысячу, таргавалі адзін у адна-
го, выкідалі на стол тузы і каралі, і гэты занятак, здаецца,
цікавіў іх больш за ўсе грамадзянскія ці сусветныя войны.

Раней, калі яшчэ пан Ярузельскі абвясціў апошнюю ў
сваёй кар’еры баталію, сустрэчы пры картах адбываліся ў
крыху шырэйшай кампаніі. Апрача пана Грынько, заходзіў
у наш дом пан Казік. Размяшчаліся найчасцей на кухні

– бацька садавіўся пад сцяну, пан Грынько каля дзвярэй, а пан Казік займаў месца пад акном. Гульня, здаралася, зацягвалася і да поўначы, але бывалі і такія дні, калі займацца картамі не вельмі ім хацелася. Згуляўшы тады адну ці дзве раздачы, хтосьці – найчасцей пан Грынько – падымаўся ад стала і маршыраваў да цёткі Варвары, якая сярод шматлікіх сваіх абавязкаў знаходзіла час на патаемны гандаль спіртнымі прадуктамі. Цэны ў яе былі, вядома, крышку вышэйшыя, чым у дзяржаўных крамах, аднак у супрацьлегласць ад афіцыйнага гандлю ніколі не здараліся там ні аб'ектыўныя цяжкасці, ні непрадбачаныя перабоі ў дастаўках, ні карткі з надпісам Remanent.

Пан Грынько выконваў сваю місію заўжды паспяхова, а калі вяртаўся, на сталае чакалі ўжо гарачая яечня, ружовае сала і шклянкі моцнай, пякучай гарбаты. Між гэтага добра рашучым жэстам пераможцы пан Грынько ставіў стройную, успатнелую ад расы бутэльку, а на ўсякія словы належнай, зрэшты, пашаны нязменна адказваў: “Я каб не дастаў? Добры жарт”.

Гарэлка разлівалася ў слухмяна падстаўленыя кілішкі, нарастаў гоман, мацнеў смех, ружавелі мужчынскія шчокі. Часам здаралася пану Грынько злётаць да цёткі Варвары і другі раз, а вяртаючыся, з парога ўжо, ён кідаў у кухню добра ўсім вядомае “Самогонэ, самогонэ, чом тэбэ тэпэр нэ гонят...” Як наяўны доказ, што і песня можа памыляцца, за гэтым разам даставаў з-за пазухі закаркаваную газетай паўтарачку, ставіў яе на стол і, весела падміргнуўшы, выцягваўся, бы струна, прыкладаў далонь да футравага брыля, рапартаваў: “Рэкамендую панству найнавейшы твор цёткі Варвары”.

Выказаўшы стандартную фразу, працягваў вакальную аповесць пра самагонку, ад якое быццам бы адракліся сучасныя майстры кулінарнага мастацтва, а бацька і пан Казік спраўна ўключаліся ў мелодыю, падтрымлівалі яе, узбагачалі, імправізавалі, даючы такім чынам новае гучанне старому шлягеру.

Я любіў слухаць гэты спеў. Асабліва здзіўляла мяне, а можа, крыху і смяшыла, наша мова ў выкананні пана

Казіка. Ён, аднак, стараўся не выломлівацца з кампаніі і, калі нават перакручваў ці забываў нейкае слова, малайцавата крочыў за больш спрактыкаванымі запяваламі.

Адбубніўшы некалькі ваенных або саўгасна-народных твораў, мужчыны мянялі рэпертуар. Пачыналі спяваць пра дзевачку, што ішла до лясэчка, пра Каралінку, і пра гуралю, і цяпер ужо пан Казік высоўваўся на чало вакальнай калоны, але і бацька, і пан Грынько таксама ж адважна трымаліся абранага маршруту, зрэдку толькі блытаючы складаную партытуру. А потым доўга развітваліся ў брамцы.

Ярузельская вайна першым апаражніла месца пад акном. І непрыкметна ды невядома чаму зрабілася пану Казіку не па дарозе ў наш дом.

Напачатку, амаль да канца снежня, ён заглядаў яшчэ, аднак у карты ўжо не гулялі. Праседжвалі наогул моўчкі, а калі што-небудзь гаварылі, то найчасцей пра мароз — люты, трыццаціградусны, які ў снежні не так ужо часта і здараецца.

— Zima wasza, wiosna nasza, — сказаў аднойчы пан Казік, паглядаючы ў замець за акном.

Ці сапраўды чакалася яму тая абяцаная пара, калі сыдзе снег, пераменіць усё, ці толькі так паўтарылася дзесьці пачутае? Хто можа ведаць? Бацька паглядзеў на пана Казіка вельмі здзіўленым позіркам, задумаўся.

— Нашы, Казік, адно такарныя станкі. Гэтыя, ведаеш, у фабрыцы. І зімой, і вясною. Круглы год.

Ад гэтага здарэння прайшло гадоў шэсць. І бацька, і пан Казік далей працуюць на старым месцы, вітаюцца раніцай, развітваюцца пасля поўдня, часам нават — у большай кампаніі — заходзяць на супольнае піва. Да “Валодзі” або пад “Трынаццатку”.

А я ўсё-такі не ведаю, калі кончылася гэтая дзіўная вайна. А можа, яна ўсё яшчэ працягваецца? Мо прагульваецца ноччу вуліцай Добрай Надзеі, хаваецца ў глыбіні панадворкаў, з лістападаўскіх моракаў падкрадаецца пад цёпла-жоўтыя вокны?

Пані Зося

Прыёмнай дырэктара фабрыкі драўляных упаковок валодае пані Зося. Так ужо ён уладкаваны, гэты свет: аднаму сляпы лёс даручае каралеўства, іншаму – армію жывых людзей, а вось пані Зося атрымала пакойчык, пісьмовы стол, крэсла ды шмат патрэбнай, як і зусім лішняй паперы. Хай яно ўсё і не ад сляпога лёсу; дзядзька Юра, як сакратар фабрычнай партыйнай арганізацыі, таксама ж зрабіў, што трэба зрабіць, дзеля павышэння статусу вясковай пляменніцы, аднак ці варта гаварыць пра метады, калі канчатковы вынік атрымаўся цалкам прыстойны? А, дарэчы, хто сёння памятае партыю, а тым больш яе сярэдняга калібру сыноў? Ніхто. Нат пані Зося, калі ўжо спытаць яе пра прафесійныя задаткі, успамяне беластоцкую гастронамічную школу, прыгадае і ліцэй у Дубінах, уваскрэснучы у яе памяці добрыя і блага здарэнні з камп’ютэрных курсаў у Гайнаўцы. А вось пра дзядзьку Юру не пачуеце ад яе ні слова. Няўдзячнасць? Бадай не. Калі ж ёсць нейкія прычыны гэтай кароткай памяці, то перш за ўсё трэба падумаць пра апалітычнасць прафесіяналаў. А яна – прафесійнасць – вышэй за ўсякія сваяцкасці. Такім чынам, сундукаватая постаць дзядзькі Юры адышла ў забыццё. Час ад часу стрэнеце яе, гэту постаць, у мясцовым парку. Разгортваючы прытаптанымі чаравікамі сухое лісце, яна няспешна брыдзе ў халодную імглу, задумоўваючыся, пэўна, над падманлівасцю жыцця, над нетрываласцю ўлады і яе моцы. І над несмяротнасцю Няўдзячнасці. А ў парку прытуляюцца, абдымаюцца, цалуюцца маладыя. І не

пачуеш слова падзякі за свой бескарыслівы рэвалюцыйны труд.

– Каву? Гарбату? – спытае пані Зося, калі ўжо пераступіце парог яе пакойчыка.

Вядома, далёка не кожнаму такое пытанне ставіцца. Прыёмная дырэктара фабрыкі драўляных упаковак усётакі не гастронамічная гаспадарка, дзе першы лепшы бадзяга, ледзь расчыніўшы дзверы, выяўляе жаданне дагадзіць свайму жывату, а чуйныя афіцыянткі, здаецца, чытаюць у думках сваіх кліентаў.

Калі аднак пані Зося, крыху прынамсі, ведае вашу асобу, можаце спадзявацца на традыцыйнае: “Каву ці гарбату?”

Вы, пэўна, прыкмецілі ўжо, што ў горадзе ўсе сустрэчы, як прыватныя, так і афіцыйныя, службовыя, пачынаюцца піццём кавы або, прынамсі, гарбаты. Асабліва моцна трываюцца за гэты абрад маладыя жанчыны, якія не так даўно прыехалі сюды з навакольных вёсак. Занадта рана аблажыўшыся патомствам і хатнімі, прэзаічнымі абавязкамі, мрояць пра вялікі, бліскучы, бачаны ў тэлевізары свет. І апошняй ніткай, якая спалучае іх з гэтай тэлевізійнай ілюзіяй, з’яўляецца кубак ранішняй кавы. Так яно бывае з паспалітымі, шэрымі жанчынамі. А вось у пані Зосі жаданне пачаставаць вас гарбатай мае зусім іншыя прычыны, бо справа тут не ў комплексах, але ў звычайнай гасціннасці, далікатнасці і культурнасці. Такая ўжо яна, пані Зося.

Другі год адыходзіць у нябыт, як дантыстычны тэхнік Апенька зрабіў ёй шлюбную прапанову, а пані Зося з-за далікатнасці не адказвае ні так, ні не. Староннія людзі, бо толькі яны ўсё і пра ўсіх ведаюць, пашэптваюць тайком, што Зосіна сэрца назаўжды захапіў непрысутны ўжо ў горадзе мастак Шура. Мо і праўда, каханне іхняе, безумоўна, было найвышэйшага гатунку і справы ішлі туды, куды трэба, значыць – пад вянец.

– А акварэль, гэта рыба марская ці прэснаводная? – спытала дзяўчына, не здагадваючыся нат, што такі нявінны, на першы погляд звычайны сказ перайначыць

і сённышні дзень, і так дакладна абдуманую будучыню. Мастак Шура натужліва якраз змагаўся з Зосіным актам, дабываючы з уяўлення (зласліўцы кажуць, што не толькі з яго) дзявочыя грудзі, каб перанесці іх у раёны, даступныя і іншым пачуццям. Пачуўшы ад Зосі такое пытанне, спачатку ён збялеў, потым пачырванеў раптоўна, а яшчэ пазней, элегантна паклаўшы пэндзаль, заявіў пра неадкладную патрэбу схадзіць у кіёск па папяросы. І больш яго ў мястэчку не бачылі.

Хваліўся пасля наш мясцовы цырульнік, што сустрэў аднойчы Шуру ў Варшаве на Ружыцкім базары. У парваным пінжаку, ашчацінелы, ён прагульваўся між ларкамі, час ад часу пакрыкваючы:

– Макрэль – акварэль – селядцы! Акула – бамбула – кіт!

Людзі праходзілі абьякава, часам толькі той ці сёй спыняўся, каб больш дакладна распытаць пра выгляд ці харчовыя звычэй незвычайнай рыбы бамбулы.

Пані Зосі, у памяць раптоўна закончанага кахання, застаўся выразна незакончаны партрэт: там, дзе жанчыны звычайна носяць грудзі, калечыць вочы парожняе месца. І, магчыма, як цяпер задумліваюцца спецыялісты, хто і чаму акалечыў мілоскую Венеру, так у далёкай прышласці нейкі аматар мастацтва задумаецца: хто і чаму адняў грудзі Зосі з Гайнаўкі?

Колька, які лётаў над мястэчкам

Заўжды паўтараў, што будзе лётаць. Здаецца – і якое ж тут дзіва? У дзіцячыя гады ўсе мы лётчыкі, касманаўты, матросы ці – у самым горшым выпадку – камандзіры партызанскіх атрадаў, якія цёмнымі начамаі падымаюць сваіх падначаленых у бясконцы бой за праўду і за Радзіму.

З часам мроі мяняюцца, курчацца, аж зняслаўленыя з’едлівымі языкамі рэчаіснасці сыходзяць у падпольную краіну сноў, куды толькі час ад часу зазіраюць дарослыя людзі.

– Буду лётаць як птушка, – Колька, задраўшы галаву, глядзеў у летняе неба. – Або як вецер.

У такіх выпадках Пеця прыкладваў вялікі палец да скроні, а з чатырох апошніх складваў жвавае крыльца і ўсю тую ацэнку Колікавых планаў падмацоўваў пранізлівым свістам. Мы згаджаліся з Пецем. Можна ж адарвацца ад зямлі на самалёце, на аэрастаце, ну, няхай сабе і на крылах, бы Ікар, пра якога ў школе талкавала пані настаўніца. Аднак крыліцца вось так, з сябе самога? Не здаралася падобнае ні ў нашым мястэчку, ні нават у вялікіх гарадах.

– Я буду лётаць на ТУ-154, – талкова абвяшчаў Сенік.

– А я на ТУ-155, – Пеця, як заўжды, стараўся ступіць крок далей. А потым брылі мы ў гурнянскія лугі, дзе гулялі ў мяч або ў чатырох танкістаў, і калі над мястэч-

кам стаяла невыносная спякота, лягалі ў высокай траве і, звычайна, глядзелі ў неба.

Час вылузвае чалавека з кароткіх штонікаў і забівае яго ў доўгія нагавіцы ды ў яшчэ даўжэйшы ланцуг штодзённых клопатаў. Пеця і Сенік не стрэліся на паднебных шляхах. Напароліся на сябе пад брамай фабрыкі, якую ў мястэчку называлі папросту тартак, а потым сустракаліся там ужо заўсёды. Пасля працы ішлі ў бар “Экспрэс”, выпівалі два-тры півы, чарачку гарэлкі. А часам, у дні, калі іхніх жанчын асабліва даймаў свет, і калі жанчыны без лішняй цырымоніі адплачвалі свету той жа манетай, у такія вось дні чарачка ператваралася ў бутэльку, а важныя мужчынскія гутаркі зацягваліся да глыбокай ночы.

Колька паехаў у далёкі свет, і пра яго тут забылі, тым болей, што мы ўсе паспелі жаніцца і ва ўсіх нашых жанчын час ад часу здараліся блага хвіліны.

* * *

Вясна выпаўзла з пушчы белымі стужкамі анемонаў, разлілася фіялетавымі пралескамі, дзьмухнула цёплым, шаўкавістым ветрам, і нас, закарузлых у зімовым здранцвенні, пацягнула на гурнянскія лугі. Не шмат засталося з прызабытага дзяцінства. Палі, якія пачыналіся амаль з Вжасовай вуліцы і ператвараліся ў заліўныя лугі, у хісткія балоты ды, абмінаючы крутымі сцежкамі Старую Юдзянку, беглі дзесьці пад Барок, пад Пасечнікі, пад Пярэева, цяпер там і сям зарасталі мураванымі дамамі. На панадворках, бы экзатычная птушка ў клетцы, раскладала крылы роўненька падстрыжаная трава.

— Жыццё прыгожае, — як відавочны доказ банальнаму ўсё ж такі сцвярджэнню, Гжэсь расклаў здабытую на цеснях каўбасу. Сядзелі мы ва ўтульным закавулку за Старою Юдзянкаю і гулялі ў карты, папівалі цёплае піва, разважалі пра беспрацоўе, якое ў мястэчку пашыралася, бы інфекцыйная хвароба, не абмінаючы і нашай кампаніі. Дзень па-маленьку хіліўся на захад. Верабей, што прысеў у цяністым нутры ляшчыны, задрамаў

ад няма чаго рабіць і, страціўшы раўнавагу, шлёпнуўся на сухую траву. Падхапіўся засаромлены, паправіў дзюбаю ўскудлачаныя пёркі, разглянуўся і, супакоены нашай абьякавасцю, вярнуўся ў ляшчынавы цень.

– А да мяне зноў цешча звалілася, – сказаў Сенік.

Хлопцы кіўнулі галовамі ў знак, што ўсё разумеюць і спачуваюць, аднак выказвацца ўголас нікому не хацелася. Стомленыя цяплотаю, півам і картамі, драмалі.

Сонную цішыню парушыў далікатны шоргат, затым працяглы свіст паветра, быццам не верабей ужо, а нейкая большая птушка звалілася на зямлю. Хочучы не хочучы, паднялі мы галовы. Атрасаючы з пінжака нябачны пыл, стаяў перад намі Колька. Стаяў і ўсміхаўся.

– А ты тут адкуль? – Пеця падняўся, прысеў на кукішкі.

– Прыляцеў. Адтуль во, – Колька паказаў на чыстае неба.

– Як гэта – прыляцеў? – цяпер і мы адзін за адным выпаўзалі з сухое травы, падыходзілі да яго бліжэй.

– Звычайна, прыляцеў і ўсё. Абяцаў жа...

– Значыць, што? Гоп-гоп, падскочыў і прыляцеў?

– Ага. Не адразу, вядома. Доўгія гады цяжкай працы былі. Не верыце, га?

Мы, праўда, не давяралі Колікавым словам. Ён хіба і здагадаўся. Таму, узяўшы салідны разбег, падскочыў раз і яшчэ раз, раскінуў шырока далоні, левай нагою адштурхнуўся ад стаптанай травы і ўзняўся над нашымі галовамі. Зрабіў шырокі круг па-над лугам, над лесам, накіраваўся да мястэчка. За высокім комінам малачарні павярнуў направа, абляцеў купалы новай царквы, успырхнуў над чырвонымі дахамі лясніцтва, над Вжасовай вуліцай і вярнуўся.

– І як? – спыталі паружавелыя ад ветру ягоня шчокі.

– Ну, нічога сабе, – пакруціў галавою Гжэсь.

– Значыць, лётаеш, – ні то спытаў, ні то пацвердзіў Пеця. Ён не глядзеў на Коліка. Сачыў за чымсьці ў высокай траве і, адшукаўшы, схавіў тое штосьці зубамі,

змагаўся хвіліну з упартай матэрыяй капсулі, плюнуў і працягнуў Коліку сагрэтую на сонцы бутэльку. – За твой палёт! І за сустрэчу.

– Дзякуй. Але – самі разумееце, калі лётаю – не п'ю. Нават піва. А зрэшты, – паглядзеў у неба. – Позна ўжо. І на вецер паказвае. Дзьмухне – не паляціш. Упоцемкі таксама ж...

Мы маўчалі. Бываюць людзі, якіх сустракаеш штодзённа і нагаварыцца з імі не паспееш. Бываюць і другія, стрэнеш такога раз у гадоў дзесяць – і адно, што табе прыходзіць на думку, – гэта маўчанне.

– Ну, хлопцы, мне пара. Справы чакаюць, – як і раней узяў ён шпаркі разбег, адштурхнуўся, праз хвіліну бачылі мы на фоне чыстага неба яркі зялёны пункт, а потым зелень Колікавага пінжака злілася з маёвым блакітам і знікла.

– Паляцеў, – Гжэсь сказаў тое, што і так усім было вядома.

– І х..й з ім, – груба падсумаваў Сенік.

– Вось табе і лётчык. Ветру баіцца, цемры баіцца, піва баіцца, – Пеця ўліваў у сябе апошняю бутэльку. Па-над гладкай кругласцю цёмна-карычневага шкла паглядаў у пустое неба. А можа, так толькі, для зручнасці, дзеля спраўнейшага апаражнення сагрэтай на сонцы пляшкі, адкінуў назад галаву ды зусім і не сачыў за лётчыкам у зялёным пінжаку?

– І не пагаварылі. Цікава вось, што там у Коліка. Жонка, дзеці, – пашкадаваў Гжэсь.

– Якая там жонка! Патрэбны каму такі чудак?

– І праўда. Чудак. Заўжды разявам быў.

– І, пэўна, камуняк... Бачылі? Над царквою ляцеў і не перахрысціўся.

– Дурных не возяць, дурныя самі лётаюць, – Пеця адкінуў у траву парожнюю бутэльку. Мядзяны заходні прамень пакаўзнуўся на шкле і, спалоханы, пабег між ляшчын, між соснаў, у морак.

Крыжык

Бываюць дні, калі чалавека дастае жыццё. Абыходзіць з левага боку, перакрывае сцэжку з правага. Штурхае каленам у задніцу. І толькі адзін праход пакідае свабодным – наперад, у прорву. І тады хочацца чалавеку намалываць вечнасць. Узяць лісток звычайнай паперы, сціснуць у пальцах аловак і намалываць яе, незразумелую і бязмежную.

І калі ўзнікне ў вас такое жаданне, і задумаеце даць сваёй вечнасці жаночы твар, не шукайце стройныя мадэлі. Яны падманваюць час джогінгамі, аэробікамі, каштоўнымі ліфтынгамі. Махніце рукой на цыцатых прыгажуняў, што ў імкненні да дасканаласці ў свае грудзі, у гэтую самапывучую паэму прыроды, у гэтую чыстую бочку мёду, без залішніх сумневаў гатовыя даць ложку сіліконавага дзэгцю. Толькі натуральная прыгажосць бывае вечнай. І таму дайце сваёй вечнасці твар бабкі Марусі. Ёсць у гэтым твары ўсё, што трэба. Паўзмрочныя маршчыны ад ста апошніх войнаў і светлыя промні ста перамір'яў, і бестурботныя радасці ўсіх летніх ранкаў, і разумныя смуткі восеньскіх адвячоркаў. Ёсць у твары бабкі Марусі ўсе словы, з першага да апошняга. Гэтыя словы, у якіх паэты і прэзаікі перабіраюць, як у грушках-гнілушках, складаючы новыя вершы і аповеды. Пра ўзрост бабкі Марусі не пытайце. Старэйшым жыхарам вёскі застаецца ён неразгаданай таямніцай, а бугхалтарам, адукаваным у матэматычных справах, атаясамліваецца з лічбай блізкай бязконцасці.

У гэтым годзе дванаццаты дзень лістапада настаў у нядзелю. Прыгожая была нядзеля, выведзеная на лістападаўскі свет такім жа жартам натуры, які час ад часу непрыгожым бацькам дорыць дзяцей – херувімаў. Сонца вандравала па-над зямлёй, як добры гаспадар, да прыходу зімы зазірала ў чорную бездань комінаў, ласкава дакраналася да дахаў драўляных дамкоў. І яшчэ на ўсялякі выпадак знітоўвала залатымі промнямі залатыя купалы царквы. Кругленькія, як і яно, сонца, купалы, што вызначаюць цэнтр мясцовага сусвету. А тутэйшы сусвет стаяў у межах немалой вёскі, сасланай прысудам гісторыі ў своеасаблівае месца. Калі б паглядзець на ўсход, ад беларускай мяжы адмяжоўвала вёску палаца карлікавых соснаў. Сосны вырасталі сцяной, і гэтыя два бар'еры, натуральны і ўзведзены чалавечымі рукамі, дапаўнялі адзін аднаго. Можна б падумаць: вось тут і заканчваецца свет.

Натура заўсёды вызначала чалавеку межы і ставіла бар'еры. Разгортвала шырокія акіяны і ўзводзіла высокія горы. І нават неба падняла вышэй ад зор, каб маглі мы дайсці да яго не раней, чым апошнім позіркам.

Але ў гэтым месцы натура пашчыравала лішне. Хто мог адсюль збегчы, даўно ўжо збег.

Тым часам з захаду ішла Еўропа. Падыходзіла марудна, нага за нагой.

З усходу вёска пачыналася адной вуліцай. Сціснутая абাপал аднапавярховымі дамкамі, цягнулася кіламетр на захад, за некалькі дзесяткаў крокаў да сядзібы мясцовай улады раздзялялася на два асфальтавыя струменьчыкі. Адзін браў напрамак на поўдзень, другі на поўнач. На беразе паўднёвага струменьчыка прысеў на кукішках бар “Капрыё”. Раней месцілася тут дзяржаўная крама, звычайны кубік. абшастаны далонямі часу і рукавамі натоўпу, збітага ў штодзённай чарзе. Але новы ўласнік памяняў усё. Прыладзіў стромы казырок, а побач з франтовай сцяной, на ўсёй яе даўжыні з'явілася веранда. І цяпер скла-

далася ўражанне, нібыта дамок польскага горскага газды ўскараскаўся на маленькую іспанскую гацыенду, і на век вечны застылі яны, знерухомелі ў міжнародным капуляцыйным акце. Але насамрэч за сценамі, размалёванымі ў карычнева-жоўтую шахаўніцу, хаваўся бар. Залай, дзе раней прапанаваліся на продаж бляшаныя вёдры, цвікі і сталёвыя зубы баронаў, авалодаў прылавак з двума піўнымі кранамі.

З левага боку прылаўка новыя гаспадары ўладкавалі эстраду. Хапала там месца бубнару, двум гітарыстам і найважнейшаму ў аркестры, клавійнаму інструменту. Інструменты напаўняліся жыццём раз на тыдзень, у суботу вечарам. Яшчэ ў дзевяностыя гады дваццатага стагоддзя ўсе суботнія вячоры гаманілі музыкай. Цяпер, у выніку рашучай круцыяты бацюшкі Тараса, канцэрты і танцы абмежаваліся да суботніх вячораў, не пазначаных у календары чорным, посным колерам. Ды і шарэнгі ахвотных да танца скараціліся значна, і аркестр часцей за ўсё іграў дзсятку старых халасцякоў, што на спіне трымаюць сцены бару, а ў руках куфлі з півам.

У суботнія вячоры заходзіў у бар “Капрыё” і мясцовы дэпутат Сальцісон. Жонка, назіраючы, як, падаіўшы кароў, мые рукі, як голіцца, як, папляваўшы на пальцы, папраўляе прычоску, выходзіла з’едлівым пытаннем:

– Ты што, зноў у бар?

– У бар, ясна, што бар. Дурная ты баба. Сёння ў бар, а заўтра ў царкву сходзім. Не бывае палітыкі без ахвяраў. У дэмакратыі месца палітыка побач з электаратам.

Дэпутат Сальцісон у маладосці таксама дакрануўся быў да чароўнага свету музыкі і гармонікам увёў у сямейнае жыццё не адну мясцовую пару. Гэты факт даваў яму правы лічыць сябе экспертам і ў музычнай прасторы, і Сальцісон, дапіваючы сёмае піва, кідаў у бок падмосткаў:

– Хлопцы, а вы “Кацюшу” зайграйце. З мяне піва, для ўсяго аркестра, калі ў вас атрымаецца.

І тады гітарысты адступалі пад сцяну, бубнар адкладаў свае палачкі, а Валік Кот, майстар па клавішах,

ганарлівым позіркам агортваў залу, націскаў патрэбны гузік і нават, для фасону, перабіраў пальцамі па клавішах. Маленькая, плоская дошка адгукалася голасам гармоніка. Другі гузік пераўтвараў яе ў скрыпку, яшчэ іншы ў саксафон, флейту або ў анэльскую арфу. І ў сваім бяздонным рэпертуары дошка знаходзіла і “Кацюшу”, і “Каробушку”, і “Ярмаркі-краскі”, і ўсе гіты самага апошняга Еўрабачання.

– О-бана! О, тэхніка! Гэта ж разумнейшае за Майсееву скрыначку, – не давяраючы сваім вушам, Сальцісон смутнеў і ныраў у восьмы куфаль, і з кожнай ноткай прыходзіў да слушнай высновы, што розум і ўяўленне гміннага дэпутата ў канфрантацыі з інтэлігенцыяй электроннай машыны прысуджаныя на руйнуючую паразу. І ўжо не прапанаваў аркестру піва ўзамен за песню пра яблыні і грушы, што наліваюцца белым квеццем у прыгожы майскі час.

Другое памяшканне бару “Капрыё” таксама дасканала захавала ў памяці той вясёлы час за Народнай Польшчай, калі ўсе людзі былі роўныя і, сціснутыя ў чарзе па цукар і курыны паштэт у бляшанцы, вельмі сабе блізкія. Гэтым памяшканнем валодалі дванаццаць квадратных столікаў. Часам гэтыя столікі разбягаліся па ўсёй плошчы залы, а часам па падлозе з мармуровай крошкі з’язджалі пад сцены, ствараючы такім чынам прастрань для танцаў.

Калі б глянуць на вёску з птушынага палёту, можна б прыйсці да адзінай высновы: ролю галоўнага архітэктара заўсёды выконваў тут выпадак. Менавіта ён на беразе паўночнага асфальгавага струменьчыка і ўзвёў пажарніцкае дэпо. Але ў гэтым будынку жыццё ішло марудным крокам. І пачынаючы з дня, калі адзіны мясцовы піраман Ванька Стэцюк патрапіў за краты, чырвоная баявая машына пажарнікаў вытыркалася на белы свет толькі пры нагодзе народных фэстаў, што адбываліся за вёскай на штучным вадасховішчы. Першым турам цягнула на вадасховішча народных спявачак, загорнутых у вышыва-

ныя касцюмы, другім – скрыні піва, каўбасу звычайную, сасіскі і гарчыцу, а ў выпадках вельмі важных – нават маленькага сімпатычнага кабанчыка. І гэты кабанчык, калі ўжо пасадзілі яго на ражно, круціўся ў танцы не менш спраўна, чым прысадзістыя народныя вакалісткі.

За апошнімі будынкамі асфальт раптоўна знікаў, нібыта пад зямлю правальваўся, накрываўся мяккай пярынай пяску, на ўзгорачку, за могілкамі выходзіў дзвюма каляінамі, размежаванымі доўгай стужкай травы, і, спраўна абыходзячы могілкі, бестурботна плыў на захад, у Еўропу.

Аднак гэты прыгожы дзень паціху пераўтвараўся ў саноўны лістападаўскі вечар. Дакладна так, як чорныя, густыя чупрыны хлопцаў ахунаюцца ў сівізну, і гарачая прыгажосць уступае поле сакрэтнай і халоднай прыгажосці мужчынскай спеласці.

Сонечныя промні спаўзалі на стрэхі хаатаў, на царкоўныя купалы, саслізгвалі з іх, падалі ў траву ля падмуркаў і засыналі там да наступнага ранку.

У гэты вечар бабка Маруся прысела на кухні, паглыбілася ў тоўстую кнігу, апраўленую ў пацёртую скуру, упрыгожаную пазалотаю і замыславатымі бляшанымі кветкамі. Зжоўклыя старонкі кніжкі і моцна абшастаная скура на вокладках сведчылі, што маем справу з моцна зношанай аднагодкай хрысціянства.

Жанчыны, якім у маладосці здарылася безразумна прагуляцца слядамі зрынутых анёлаў, з ходам гадоў паддаюцца неверагодным метамарфозам. Сціраючы старыя сарамлівыя сляды, гарача аддаюць час святым кнігам. І чым больш такіх слядоў трэба выкінуць з памяці святога Пётры, тым больш кніжак накопліваецца ў іхніх хатках.

У хаце бабкі Марусі папера, задрукаваная гісторыямі з таго і гэтага светаў, запоўненая біяграфіямі святых і грэшных, завальвала паліцу побач з кафлянай печкай, валялася на сталі і пад сталом, і наўпрост з падлогі вырастала да столі. Можна падумаць – а што, калі б не столь, падбітая лямцавай плытай і памаляваная белай

алейнай фарбай? Святыя кніжкі сягнулі б воблакаў і, як драбіна Іакава, спалучылі б свет зямны і свет нябесны.

Адвечоркам дванаццатага лістапада дзве тысячы шостага года, не запальваючы святла, бабуля Маруся вандравала сонечнымі далінамі Абяцанай зямлі. Вандравала па вобмацку, на пальцах рук, бо вочы даўно ўжо адмовіліся служыць сваёй гаспадыні. Вандравала з аднаго аазіса ў другі, не дапамагаючы сабе ні кампасам, ні геаграфічнымі картамі. Нават вочы і электрычнае святло былі для яе лішнімі. У гэтым рэгіёне свету яна ведала кожны закавулак, і ў адрозненне ад прарока Майсея, не мусіла марнаваць ажно сарака гадоў на тое, каб перайсці бяскрайнюю гарачую пустыню. Спынілася якраз на беразе Чырвонага мора. Стаіўшы дыханне, назірала за ізраільцянамі, што збягаюць з егіпецкай няволі. Бачыла паднесены конскімі капытамі туман пылу і бліскучую сталь мячоў і чула дудненне капытоў і галасы егіпецкай пагоні. Аддалася дашчэнтэ экспрэсіі абразка, калі раптам нехта грукануў у дзверы.

Калісьці, даўно таму, калі мясцовы свет быў яшчэ маляды, не грукалі тут у дзверы. Першыя жыхары былі знаёмымі ад заўсёды, усё пра сябе ведалі, і пазнавалі адзін аднаго па кроках, па паходцы, па інтанацыі голасу і маўчання. І калі не навучыліся чытаць свае думкі, дык проста таму, што іх думкі былі кропля ў кроплю падобныя, і калі б гэтыя думкі, дзеля гульні або праз няўвагу памяняць, ніхто б таго не заўважыў. Аднак з прыходам эпохі тэлевізараў, менавіта адсюль, з драўляна-шкляных скрынак людзі ўзялі шмат дзіўных звычаяў. Вывучылі польскую мову, бульбу пачалі спажываць відэльцамі, мыцца ў ванне і грукаць у дзверы. Вось і цяпер Сальцісон грукнуў. З другога боку дзвярэй адказ не прыйшоў, і Сальцісон націснуў клямку.

– Добры вечар, бабуля Маруся.

– А хто ж там прыйшоў, – не аглядаючыся, запытала бабуля.

– Я, – адказаў Сальцісон.

– Мы прыйшлі, – дабавіў слова і другі прышэлец. Высунуўся з-за спіны першага і, працягнуўшы шыю, зазірнуў у кніжку. – А што ж чытаеце, бабка?

Другі мужчына называўся Коля Чокун. У маладосці працаваў у мясцовым калгасе, было ў яго сваё сядзельца на трактары і свае талончыкі на цукар і вьндліны. І гэтыя талончыкі сведчылі пра чалавечую прысутнасць у свеце жывых не горш за царкоўныя або загсаўскія метрыкі.

Даўно было. Сёння нават прозвішча Колькі, чорным атрамантам запісанае ў пашпарце, сцёрлася, пайшло ў ня-памяць, а мянушка зжылася з імем, як з векавай бярозай зжываецца амяла, пераплятаецца з бярозавым лісцем, утульваецца ў галлё і п'е жывы сок наўпрост з каранёў. І толькі калі бяроза засохне і згубіць апошняе лісце, толькі тады амяла выходзіць на свет і коле ў вочы ненатуральнай чужасцю. І калі праз гады Колька аддасць апошняе дыханне, калі бацюшка Тарас праз адчынення насцеж дзверы Псалтыра выведзе яго на бязмежныя прасторы неба, калі суседзі над жоўтым узгорачкам паставяць драўляны крыжык і замацоюць таблічку, прачытаем: Мікалай Каляда, жыў, памёр, спакой душы ягонай. Прачытаем яшчэ раз і яшчэ, і запытаем у думках: “То Колька не Чокун быў? То Колька быў Каляда?” І адступім тры крокі ўбок, заходзячыся ад здзіўлення: штосьці тут не так.

Мовазнаўцы з заплюшчанымі вачыма распрануць да костачкі кожнае чалавечае слова, парэжуць яго на склады, на марфемы і паасобныя гукі. Настаўнікі гісторыі патлумачаць дзеткам, чаму Баляслаў стаў Храбрым, Іван Жажлівым, і чаму аб грудзі Рышарда білася ільвінае сэрца. Але не пытайце ні гісторыкаў, ні мовазнаўцаў, адкуль прыйшлі на свет Чокуны. І не губляйце час на гартанне тоўстых кніжак. Прысядзьце за стол з мясцовымі мужчынамі і пачакайце таго моманту, калі адчыняцца іх сэрцы, і калі ў брацкіх абдымках сплятуцца іх душы. І ў доказ мужчынскага адзінства Колька ўздыме чару, і скажа Васільку і ўсім астатнім: “Ну што, хлопцы, чокнем!” Не

прапусціце той кароткі момант, калі ўзнятыя па-над сталом кілішкі аб'ядноўваюцца ў чыстым, як шкло, пацалунку.

Ігнаруючы вагу малых спраў, бабуля намацала свой абшастаны кіёк, узяла яго над галавой і загадала:

– А ну-ка, расступіся, мора!

Праз прачыненае акно заляцеў на кухню бадзёры лістападаўскі вецер. Хістануў фіранку, перакінуў колькі старонак кніжкі, размежаваў марскія хвалі, і, уцякаючы ад егіпецкай няволі, ізраільскі народ пайшоў сухой нагой на другі бераг.

Бабуля правяла ўцекачоў вачыма і толькі цяпер, упэўненая, што нічога ім не пагражае, закрыла кніжку. Паклала кіёк на стол і спакойна сказала:

– Святло засвяціце. Там во, побач з дзвярыма ўключалка. З левага боку.

Колька вярнуўся да дзвярэй, намацаў пстрычак – і зрабілася светласць. І бабуля запытала:

– А чаго прыйшлі?

– Бо ведаеце, бабуля, ёсць справа. Трэба схадзіць у адно месца. Тут, цалкам блізка, – Чокун пачухаў патыліцу і зірнуў на гадзіннік. Набліжалася пятая вечара.

– А якое ж гэта месца? У царкву, можа б, я і схадзіла, але не магу. Ногі адняло. А бацюшка Тарас, калі пасля Калядаў заходзіць з малітвай, заўсёды пытае: “Марыя, а чаму вы ў царкву не заходзіце?” І я заўсёды адказваю: “Ой бацюшка! Гадоў ужо ці не дваццаць нос за парог не высоўваю. На гэтых маіх гірах толькі ў рай ужо пайду, нікуды больш. Але ці прымуць мяне туды?” – сказала і задумалася над апошнім пытаннем.

– Прымуць, бабуля. Каго ж там прымаць, калі не вас? Нават святы Пятро столькі царкоўных кніжак не перачытаў, як вы, – Чокун абвёў вачыма хаатычную бібліятэку, хрумкнуў, збіраючы словы, і дадаў: “Прымуць як піць даць. На ўсё будзе час. А сёння не святому Пётру, сёння вы нам, жывым. патрэбная.

– Я? А навошта я каму?

– Як, навошта? – Сальцісон таксама зірнуў на гадзіннік

і, ляснуты па спіне яго бязлітасным ціканнем, прыйшоў Чокуну з падтрымкай. – Ды вы бабка што, тэлевізар не глядзіце? Выбары ж сёння, і кожны грамадзянін павінен выканаць свой абавязак. А вы грамадзянка ці не? – запытаў і сам адказаў на пытанне: грамадзянка, ды не абы якая – самая старэйшая ў вёсцы!

– Тэлевізар не гляджу. Гадоў ці не тры, як вецер зламаў антэну, і не гляджу. А гэтыя выбары, значыць што? – не зразумела бабка.

– Выбары, бабка, значыць трэба схадзіць у дом культуры і паставіць крыжык побач з прозвішчам нашага войта. І за мяне пры нагодзе можна голас аддаць. Як за дэпутата ў гмінную раду.

– Ага, – уздыхнула бабка. Лістанула запісаныя ў памяці абразкі і запытала: – А вайтам хто ў нас цяпер? Той, што заўсёды быў? Памятаю, Герэк у Варшаве настаў, а ён у нас.

– Той жа, бабка. Дык навошта нам другі? А Герэк, бабка, дык даўно памёр ужо, – удакладніў Сальцісон.

– Так? – бабка склала далоні як да малітвы і войкнула: – Госпадзі, усё малодшыя ды малодшыя сыходзяць з белага свету. Але, кажаш, наш жыве?

– Жыве бабка, жыве.

– Дзякуй Богу. Прыгожы мужчына. Калісьці я да яго па шыфер хадзіла. Заходжу ў кабінет і кажу: дайце асігнату на шыфер, пан начальнік. Бо тады яшчэ не вайты, начальнікі тады былі. А ён адказвае: “Няма шыферу, бабка Маруся. Не давезлі. А я ж не магік, ваду ў віно вам не пераўтвару”. Гадоў пяць я абівала там парогі, а ён усё рукамі разводзіў. Няма і няма. Аж нарэшце кажа: “А, наце, упартая жанчына”. Не ведаю, ці давезлі шыфер, ці я яму абрыдла? А можа вывучыў, як пераўтвараць ваду ў віно, бо і пакінуў гэтых сваіх камуністаў і ў царкву пачаў заходзіць. Добры чалавек.

Сальцісон, заахвачаны апошнімі словамі, схіліўся да бабчынага вуха і, дыхаючы ў квяцістую хустку, ні то запытаў, ні то заявіў: – Дык пайшлі, бабка.

– Не пайшлі, не пайшлі, – запратэставала бабка Маруся. Ногі не панясуць. У царкву вось я схадзіла б, але не змагу.

– Ну бабка! Як жа так? Вы ж сама казалі, чалавек добры, і шыфер калісьці даў, і на галаву не цячэ вам.

– А якраз крыху і працякае. О, там, – схапіла кіёк і пацэліла ў месца, дзе столь сыходзіцца з комінам. – Псалтыр так скруціла ад сырасці і жжоўк, што ўжо чытаць немагчыма. Добра, што я яго раней напамяць вывучыла.

– Ой, бабка. Дзірка ля коміна заклеіцца. І пры нагодзе антэна паставіцца, тэлевізар зноў зможаце глядзець.

– Так? – Пацікавілася бабка. – А хто і калі?

– Ну, заўтра, або калі там будзе час. Я сам, сваімі рукамі ўсё зраблю, – Сальцісон падышоў да печкі, задраў галаву і вачыма ўяўлення ўбачыў сябе, як сунецца да коміна, як стогне абымшэлы шыфер і скрыпяць кроквы пад напорам буйнога жываціска. І Сальцісон вярнуўся на сярэдзіну кухні.

– Вы толькі прагаласуйце, бабка. І войт, і я, як дэпутат, мы ўжо давядзем справу да канца. Скажацца Васільку, або Чуме, адрамантуюць. І так дындаюць наўкол бару, пальцам за палец не зачапіўшы. Да зімы і следа не застанецца.

– Э, там. Усе толькі абяцаюць, ды абяцаюць. А чакаць зноў гадоў пяць давядзецца, – буркнула бабка і, знеахвачаная недасканаласцямі гэтага свету і ягоных жыхароў, адкрыла кніжку і вярнулася да няскончанай вандроўкі. А яны прыселі каля бабкі, на лаве, прыткнёнай да стала на ўсю яго даўжыню. У аглушальнай цішыні гаманіў гадзіннік. І калі даўжэйшая стрэлка выструнілася на зважай, над цыферблатам адчыніліся маленькія дзверцы і адпусцілі на свет зязюлю, мабыць, не малодшую за гаспадыню гэтай хаты. І зязюля кукала і кукала, у бясконцасць. Госці, падцягваючы рукавы балоневых куртак, згінаючы ў лакцях рукі, раз параз зіркалі крадком на гадзіннікі.

У звычайныя дні ніхто тут не сочыць за ходам часу.

У доўгай ерархіі важных і важнейшых спраў час займае ці не апошняя месца. Гэта ж свой, мясцовы час. Увязаны як сабака на ланцугу, кружыць па невялікай акрузе мясцовага далягляду, часам нават знікае з поля зроку, але адвяхоркам заўсёды вяртаецца. І падкуліўшы хвост, пабрэхвае знаёмым голасам, і лашчыцца аб нагавічыны, засунутыя ў халявы гумафільцаў. Аднак і ў гэтым самым спакойным закавулку свету бываюць дні асаблівыя. Далёка, на лініі далягляду прачыняюцца нябачныя дзверы, і ў шчыльную, стабільную прастрань прарываецца подых няўпэненасці і хвалявання. Нешта заўжды прысутнае можа сысці і ніколі не вярнуцца.

Зязюля замоўкла, вярнулася ў сваю клетку. Бабка Маруся гартанула кніжку і патрапіла пад першыя кроплі дажджу, прадракаючыя вялікі патоп. Ной тым часам справіўся з загрузкай жывога інвентару і якраз паставіў крок на свой хітры каўчэг, калі раптам пачуў голас бабкі Марусі: “А пра курачкі ты не забыў?” Ной спыніўся, абвёў позіркам даўгі на трыста і шырокі на пяцьдзесят локцяў борт і адкрытай далоняй ляснуўся па галаве: “Маеце рацыю, бабка! На смерць забыўся. От, склероз стары. Яшчэ момант – і пазбавіў бы чалавецтва такіх прысмакаў, як яечня на скварках і печаная на ражне курачка”.

– Ну бачыш, – усміхнулася бабка. – Ганяй за чубаткай.

– Што кажаце, бабка? – Сальцісон схіліўся і праз плячо зазірнуў у кніжку, але бабка махнула толькі рукой, нібыта адбіваючыся ад назойлівай мухі:

– Ціха сядзі, калі хочаш яшчэ паабедаць булёнчыкам на кураціне.

Сальцісон зірнуў на Чокуна, Чокун – на Сальцісона.

– І што робім?

– Пачакаем. Пачытае і памякчэе. Праз пятнаццаць хвілін свет не праваліцца, – пазяхнуў Колька. Склаў далоні на грудзях, выгодна выцягнуў ногі, зноў пазяхнуў. У гэты момант ён быў як палярнік, што

няўхільна набліжаецца да міфічнага полюса. Ужо бацьчы у далечыні мэту вандроўкі, ноздры ўжо ловаць пах перамогі, ужо ўпэўнены ў поспеху. І тады спыняецца, раскладае апошняе вогнішча, каб спапяліліся ў жывым агні усе сумневы і дрэнныя моманты вандроўкі, усе ахвяры і нягоды. З вогнішча выходзіць цяпло, лашчыць ступні, плечы, а промні маюць упэўненасць і чулінасць жаночых далоняў, што замянаюць цеста на святочныя пернікі і макоўцы.

Часам, закрываючы вейкі, адчыняем дзверы ў мінуўшчыну – прызабытую, але ж не мёртвую, бо мінулае бывае, як трава, што ніколі не памірае. І хопіць зварушыць з месца камень, каб зноў паднялася да сонца.

Добры анёл сну яшчэ раз крануў вейкі Чокуна, Колька мацней заціснуў вочы і ўсміхнуўся праз сон. Галава схілілася на плячо, утулілася ў гладзь балоневай курткі. І Колька яшчэ мацней пачуў цяпло, што выходзіць з вогнішча памяці. І яшчэ пачуў, як паміж шчакой і курткай упіхаецца жаночая далонь. Спачатку вялікі, пасля ўказальны палец. Увайшлі і знерухомелі. А Колька расплыўся ў поўнай усмешцы. Успрымаючы ўсмішку, як дазвол і заахвочанне, да двух першых, спраўна далучыліся тры апошнія пальцы. І цяпер цэлая далонь гладзіла непаголеную шчоку. Спрабаваў мацней перакуліць галаву і вуснамі дакрануцца да жаночай далоні. Але не атрымалася. Замест пацалунку вусны азваліся пахрапваннем. Мяккім, тонкім і цёплым, як варкаванне голуба, што спакушае распятую ў палёце галубку. На такі сігнал левая далонь жанчыны прызямлілася на правае мужчынскае плячо, і Колька, не расплюшчваючы вачэй, раптам зразумеў, што яго заносіць у танец. І ён плыве ў танцы. Уздымаецца на пальцы, ападае на левую ступню, у той момант кончык правага чаравіка, на адзін міг, кароткі, як палёт матыля, дакранаецца да падлогі з мармуровай крошкі. І Колька перасыпаецца з такта ў такт, як пясочны гадзіннік пе-

расыпае пясок з аднае хвіліны ў другую, збягаючы ад мінулага ў будучае.

– Танец – простая справа, – падумаў Колька. Куды прасцей, чым вадзіць трактар. Ці не ў школе я танчыў апошні раз? А тут, глядзіце, як у мяне атрымліваецца!

– Ты прыгожа танчыш, – сказала жанчына, і Колька праз заплюшчаныя вочы адказаў пачутае ў думках: – Бо танец зусім простая справа. Танчыць прасцей, чым вадзіць трактар. Але і ты, Таццяна, таксама прыгожа танцуеш, – дадаў і толькі цяпер, ад здзіўлення, адкуль ведае яе імя, расплюшчыў вочы. На вышыні твару цёплай хваляй калыхаліся пышныя жаночыя грудзі. Зняволеныя, замкнёныя ў аковах чырвонай блузачкі, поўнай сваёй сілай напіралі на гузікі, і праз адзін такі гузік нават удалося ім прарвацца. Колька неахвотна адвёў вочы ад чароўнай з’явы, пабег позіркам праз залу. На маленькай эстрадзе Валік Кот перабіраў пальцамі магічныя клавшы, Сальцісон ад вуха да вуха расцягваў мяхі акардэона, а воіт нешта крычаў у мікрафон. Аднак ягонныя словы знікалі ў музычнай прорве. І воіт схіляўся яшчэ бліжэй да мікрафона, ягонныя вусны дакраналіся да срэбнай сетачкі.

– Цішэй там! Цішэй, грайкі, – гукнуў, і аркестр змоўк. – Танцуйце каханья. Танцуйце і кахайце адзін аднаго. Усё для вас.

Паставіў крок назад і, акрылены бязмежнай радасцю, хопіў Сальцісона за вуха: – А не казаў я? Не казаў, што ўсіх тут пажаню? А я як скажу, дык скажу. Ці не так, Сальцісон?

– Так, пан воіт. Вы як скажаце дык скажаце, – паслушліва пацвердзіў Сальцісон. – Іншыя толькі наракаюць ды бядуюць. Маўляў, жанчын у нас няма. Маўляў, у горад усе паўцякалі. Каму няма, таму няма. А наш воіт, калі ласка, шах-мах – і ёсць жанчыны. Поўны аўтобус бабаў з Беларусі прыташчыў. Вось галава!

– Ну, ведаеш, Сальцісон. Хочаш быць воітам, трэба галаву мець на сваім месцы. І кантакты за мяжой. Адзін тэлефон у Пружаны і па справе, – пальцамі правай далоні

згарнуў пот з лысіны, ухапіў мікрафон і, зніжаючы голас пад Леанарда Коэна, завёў на замежную ноту: Dans mi, dans mi, dance mi, až po miłości kres.

Разгублены Сальцісон сам ужо не ведаў, іграць, ці не іграць, перабіраў пальцамі клавшы гармоніка і гузікі басоў, на ўсялякі выпадак не расцягваючы мех. А зал кружыў у танцы. Танчылі ўсе, хто даўно забыў, што такое танец. Старэйшыя халасцякі калыхаліся ў вальсе, малодшыя, спатыкаючыся на здрадлівыя парогі рытму, затоптваючы ў падлогу паасобныя ноты, ішлі да шчасця ўласнымі, прыдуманымі на гэты адзін вечар танцавальнымі фігурамі. Танцам вярталіся ў маладосць, у тыя хвіліны, калі ў вёсках і малых мястэчках усе людзі роўныя, бо ў іх ёсць надзея. У такім танцы музыка лішняя, дастаткова ўласных думак.

Тым часам Колька вярнуўся да грудзей, пагойсваючых перад вачыма, і з радасцю ўбачыў, што грудзі Таццяны справіліся з другім гузікам і паспяхова бяруцца за трэці. Яшчэ хвіліна – і выйдучь на волю.

– Ты, адбіваны, – пачуў моцны штуршок у плячо. Намагаўся павярнуць галаву, але яна, як ні дзіўна, заставалася на ранейшым месцы. – Адбіваны, кажу. Ты чуеш? – цяпер ужо дакладна распознаваў голас Сальцісона, а чарговы штуршок, мацнейшы, пайшоў у вуха, і Колька пачуў, як галава, раней непаслухмяная і нерухомая, зрываецца з шыі і, нібыта футбольны мячык, ляціць наперад, і спадае ў цёплую, мяккую пуховую чырвань блузачкі. Раптоўна расплюшчыў вочы і спатыкнуўся вейкамі на тоўстую ваўняную душагрэйку бабкі Марусі.

– Ты што, спаць сюды прыйшоў? Ты ўжо забыўся, навошта нас сакратар у свет паслаў? – голас Сальцісона западаўся ў чорную студню і вяртаўся адтуль гучным лакаматывам.

– Нічога я не забыўся. От, найшла дурная дрымота, – Колька праціраў вочы.

Пасля поўдня ў бары “Капрыё” гмінны сакратар паставіў на столік дзве бутэлькі гарэлкі “Зуброўка”.

Расхіліў крысё пінжака, спраўным эквілібрысцкім рухам выцягнуў іх на дзённае святло, як маг дастае з капелюша белага труса. Чмокнуў шклом аб шкло, павярнуў дном уверх, каб не захліснуліся паветрам пры адкрыванні, спраўна зняў капслі і паралельна, з дзвюх рук наліў дзве шклянкі, затым яшчэ дзве.

– Хлопцы, не скажу, справы не стаяць цалкам дрэнна, але ж і назваць сітуацыю добрай было б рызыкаўна. Давайце ў дом культуры ўсіх, хто жывы і яшчэ не прагаласаваў. Спіс атрымаеце ў старшыні камісіі. Чума, Васілёк, Чокун, Сальцісон – цяпер усё ў вашых руках і вашых нагах. Пераможам, не пашкадуеце, – на апошнім слове сцішыў голас, пакідаючы іхняму ўяўленню ўсе прывілеі і гонары, належныя пераможцам вялікіх і маленькіх войнаў. – Ну ўсё, давайце. Хто не зможа на сваіх нагах, цягніце на спіне. А калі трэба падмацавацца, заходзьце сюды. Барменка ў курсе, усё за кошт гміны. Толькі, вядома, у разумных мерах, бюджэт у нас небагаты.

Вочы беспрацоўнага Васілька заснаваліся бліскучым шклом. Шкло злілося ў празрыстую жамчужыну, і жамчужына пакацілася па шчацэ, шлёпнула ў шклянку. Агаламшаны Чума адным глытком заліў у горла пякучае змесціва, а Чокун зморшчыў лоб, шукаючы ў памяці той дзень, калі апошні раз свет звяртаўся да яго па дапамогу.

І толькі гмінны дэпутат Сальцісон, нечаканым ходам здарэнняў уключаны ў гэты народны партызанскі атрад, сачыў сваю порцыю малымі, арыстакратычнымі глыткамі. І як пакрыўджанае дзіця, зірыў на барменку Валянціну, на прыпісаных лёсам таварышаў нядолі, на сакратара. На адзін кароткі міг іх позірк перасякліся. Сакратар, збягаючы ўслед за неадкладнымі справамі, быў ужо ў дзвярах. Але ж спыніўся, вярнуўся назад. Моўчкі паціснуў чатыры далоні, гладка паголенай шчакой крануў чатыры шчаціністыя шчакі. Дакладна так славуця правадары пасылаюць у бой сваіх лепшых

гвардзістаў. Далонь Сальцісона сакратар паціснуў мацней і прытрымаў даўжэй.

– Не мушу гаварыць, разумеце самі, Сальцісон, на вас, як на гміннага дэпутата, воіт ускладае найбольшую адказнасць і асаблівыя спадзяванні, – сакратар папесціў цёплым, бацькоўскім позіткам усе чатыры фігуры і дадаў: – Ідзіце і перамагайце.

І яны адставілі чатыры парожнія шклянкі і пайшлі.

– Ты спаць сюды прыйшоў? – голас Сальцісона паўтарыўся загушчаным рэхам. Лішне, Колька поўнасю ўжо выкараскаўся з абдымкаў сну і прыходзіў да берагоў рэчаіснасці, акружаны воўчым стадам страшных думак: “Божанькі, гэта ж заўтра ўжо! Заўтра наш воіт можа не быць войтам! І ўсё, як заўсёды тут, памяняецца да горшага. Прыйшлі Валенса з Бальцаровічам, і што? І адразу мой трактар чэрці на хвастах паняслі. Цяпер прыйдзе новы воіт і навядзе свае парадкі. А Таццяна з’ехала і не вернецца ніколі. Казаў жа Сашка Карчук, што гэты новы кандыдат ніякіх ходаў па другі бок мяжы не мае. З дэмакратамі іхнімі тусуецца і Лукашэнку абяляць імкнецца. І вось, барані Бог, і туды завітае Еўропа з сваёй дэмакратыяй, і калгасы ляснуцца, як і ў нас было, дык і Таццяна збяжыць у якісьці Брэст, або і Парыж. А ў Парыжы напляваць на Кольку Таццяне, – халодная, лістападаўская маланка тузанула Кольку з лавы, кінула на падлогу, на калені. Ён кленчыў, узіраючыся ў вочы бабкі Марусі. У гэтых старых, як свет, вачах кандэнсаваліся ўсе найлепшыя хвіліны гісторыі ўсяго чалавецтва. Пампеі, знікаючыя ў попеліх Везувія. Рым, адным жэстам, адным словам імператара Нерона пераменены ў найбуйнейшае вогнішча старажытнага свету. І нават луг пад Грунвальдам быў там. Цёплы луг, замглены папарваючымі копкамі чырвонага сена. Але звычайныя людзі, хто не імкнецца жыць вечна на каменных пастаментах і ў папяровых лабірынтах гістарычных падручнікаў, – яны не шукаюць у сумеснай памяці мост, расцягнуты па-над ракой крыві і ахвяраў. Мост з гор-

шага берага да лепшага. Яны шукаюць вядомае толькі сабе, імгненні і хвіліны, што капляй сэрца згубіліся ў прыдарожных васільках, у польных маках. І ў вечных вачах бабкі Марусі Колька адшукаў стары аўтобус на беларускіх нумарах. Аўтобус марудна і неахвотна, кашляючы чорным дымком, кіраваўся на мяжу, на Палоўцы, Пяшчатку і далей, у Пружаны. І ўбачыў Колька, як праз заднюю шыбу аўтобуса жаночая далонь махае хустачкай на развітанне. І халоднымі дрыготкамі ўскалыхнулася душа, і прытулілася да цёплага страўніка. Як і тады, працягнуў руку ў кішэню. Але хустачкі памахаць у адказ там не знайшлося. І пальцы заціснуліся мацней на пачку папяросаў, безразумна пакамечылі дзве апошнія “прымкі”, днём раней набытыя ў кантрабандыстаў.

– Бабка, а калі б мы вас заняслі ў дом культуры?

– Як, заняслі? На руках?

– На руках. На гэтых вось, – у голасе Чокуна прагучала дэсперацыя. Стрэлкі гадзінніка пайшлі насустрач чарговай гадзіны і, не спыняючыся, ішлі далей, да акна, на вуліцу, да прачыненай на мяжы гарызонту фортачкі ў невядомае.

– Калі на руках, я падумаю.

– Думайце, бабка. Думайце, абы хутка.

– Розныя калісьці мяне на руках насілі. Хто толькі ў сіле быў, той і насіў. Ніхто не адказваўся, – усміхнулася сваім думкам, цукеркавая слодыч усплыла на яе вусны. Але раптам замоўкла, адступіла ў сябе. Дакладна так адступае чалавек, што вышпарыцца наперад у радаснай гонцы, забываючы пра парванія на задніцы нагавіцы, што ўсміхаюцца свету белымі зубамі кальсонаў.

– Ну як, бабка? Ідзем паставіць крыжык? – ад хвалявання, каб не прапусціць доўгачаканае слова, Чокун завіс вачыма на вуснах бабкі Марусі.

– Нікуды не пайду. У царкву пайшла б, свечку б паставіла, за майго Арцёма і за ўсіх родных. А крыжыкі мне навошта? – цяпер зачынілася ў сабе на тры замкі. Аблакацілася на стол, паставіла падбародак на далонях

і глядзела ў акно, на сваё адлюстраванне, размалёванае паўсвятлом на паўзмрочным шкле.

– Блін, прыдумай што-небудзь, – Чокун тузануў Сальцісона ў спіну. – А восьмай зачыняць участкак – і канец песні.

– А нібыта чаму я?

– Чаму, чаму. А хто гмінны дэпутат? Я ці ты?

– Ну, я.

– Значыць, табе і падумаць трэба. А можа, ты сядзіш там дваццаты год, пярдзіш у крэсла і ўзіраешся ў войта, як бабка ў святую кніжку? І чакаеш, ці не абдорыць войт чарговым дыпломам.

– Ты не бойсь. Мне даваў войт дыпламы і яшчэ дасць. Бо і варта. А ты пабачыш дыплом, як вуха ад селядца, – адрэзаў Сальцісон. На вусны ціснуліся словы аб беспрацоўных трактарыстах, сноўдаючых з раніцы да вечара навакол прадуктовай крамы ў чаканні шчодрэга донара, што ўпрыгожыць дзень бутэлькай піва або віна маркі “віно”. Аднак у апошні момант Сальцісон укусіў сябе за язык, заціснуў зубы. “Стой, Сальцісон. Палітык ніколі не павінен гаварыць усё, што думае. А ты ж палітык. Ты быў калісьці на вогнішчы з прэм’ер-міністрам. Заедзеш у Гайнаўку, выпадкова на вуліцы сустрэнеш павятовага старасту, і ён табе першы пацісне руку. А войт узяў цябе калісьці на сустрэчу з ваяводам. Гутарка ішла там пра такія складаныя справы, што нат ты, гмінны дэпутат, не ўсё зразумеў. А што зразумеў бы такі воль прасцяк? Нічога. Ад стрэсу памёр бы. Зірнуў на ўкленчанага Чокуна і цяжка ўздыхнуў, як палітык, загрузаны абавязкам складаных перамоваў з апазіцыяй.

Вядома, можна аддацца сумневам: а што ж значыць гмінны дэпутат у параўнанні з прэзідэнтам Амерыкі, панам Джорджам Бушам, што пстрычкам пальцаў можа прыбраць з зямлі цэлы горад? І ці можна паставіць такога дэпутата нават на адну вагу з падляскім ваяводам, што бестурботна бавіць час у кабінёце сталёва-шкляной будыніны, за сцяной вартуюць дзве прыгожыя сакратаркі, адна яму варыць каву, другая гарбату, а на

вуліцы кіроўца сваёй слінай паліруе ў бясконцасьць службовае аўто? Ці можна ў рэшце рэшт пасадзіць такога дэпутата за адзін стол з павятовым старастам, што, стомлены пяцідзённай цяжкай працай, у пятніцу пасля поўдня тэлефануе другім старастам і важным дырэктарам і, пазыхаючы, кажа ў слухаўку: “Хлопцы, а давайце стрэлім заўтра якога дзіка або зайчыка”. І на досвітку саджае на галаву капялюш з паўліным пяром, засоўвае ў кішэню пляскатую бутэльку французскага каньяку, вешае праз плячо дубальтоўку і знікае ў пушчанскай гушчэвіне да нядзельнага вечара.

Малы каменьчык, гмінны дэпутат – падумаюць дылтанты. Але кожны, хто хаця б адным пальцам дакрануўся да палітыкі, ведае – на такіх каменьчыках і грунтуецца ўся піраміда ўлады. Камяні зверху і камяні знізу павінны трымацца ў адной кучы, каб напярэдадні важных выбараў не рассохся, не выкрышыўся нябачны клей, званы голасам народа. У другім выпадку абрынецца піраміда, разьдуцца дробным макама камяні, і кожны, хто захоча, нават такі Колька Чокун, зможа таптаць іх, плюючы пад ногі чорнымі семушкамі.

– Ты мне дыпламамі не даганяй. Даў войт, значыць заслужыў я. Такія, як я, кормяць усіх гарадскіх гультаёў. І не адно гарадскіх, – у голасе Сальцісона прагучала тонкая алюзія, закід усялякім Чокунам, што не сеюць і не жнуць, і толькі беспрадуктыўна пераапрацоўваюць кісларод у вуглякіслы газ.

Стаялі шарэнгай. Найлепшыя вытворцы малака ад усяе гміны. Было іх сем. Сем цудоўных мужчын у чорных і цёмна-сініх гарнітурах па дзвесце трыццаць злотых кожны. Пад напорам шырокіх плячэй швы падыходзілі да межаў вытрымкі, а кадыкі, раздражнёныя пахамі, якія цягнуліся з суседняга пакою, трапяталіся, нібыта дзікія птушкі, замкнёныя ў цесных клетках гальштукаў.

– Віншую, – зграбна стаўляючы левы бліскучы боцік да правага, войт крочыў уздоўж шарэнгі. Моц-

на, па-мужчынску паціскаў далоні, і ў кожнай далоні заставаўся насычаны залатымі прыгажосцямі дыплом. На адвароце, у самым цэнтры, віднеў надпіс, старанна выкаліграфаваны рукой гміннай сакратаркі: “Найлепшаму вытворцу малака”. Вышэй стаяла дата, а знізу круглая пячатка з арлом і размашысты аўтограф гаспадара гміны. Калі б павярнуў Сальцісон свой залаты дыплом на другі бок, знізу, у правым куточку, знайшоў бы авальную фіялетаваю, як спелая сліва, пячатку: “Зроблена ў кааператыве інвалідаў “Будзь здароў”. Цана адзін злоты дзевяноста дзевяць грошаў”. Але пакуль нацешыў вочы залатымі зігзагамі, пакуль пяшчотным дотыкам тройчы пералітараваў слова “найлепшаму”, пакуль прывітаўся з арлом у кароне на чырвонай пячатцы, адчыніліся дзверы ў вялікую залу гміннага ЗАГСа, з прыхаванай у кутку гаварылкі сарваўся “We Are the Champions” гурта “Квін”, і высокі голас Фрэдзі Мерк'юры, растрасаючы па баках шкло і парцаляну, прабегае па сталах, загарнуў кампанію і павёў за сабой. Сальцісон асцярожна скрунуў дыплом у рулончык, засунуў яго ва ўнутраную кішэню пінжака, падхапіў пад руку шлюбную жонку. Жонка фарсіла новай сукенкай і пахла свежымі вьндлінамі. У дадзены момант вьндліны красаваліся на сталах, а яшчэ ўчора ўсе гэтыя паляндвіцы, каўбасы і беконы выразала з суседкамі з кабана, купленага на сённяшнюю нагоду найлепшымі ў гміне вытворцамі малака ад найлепшага ў гміне вытворцы мяса.

– Войт запрашае, а мы нібыта галышы? – два дні раней Сальцісон адчыняў тайныя абрады лепшых вытворцаў малака, скліканья на хуткую руку ў сябе дома.

– Слушная заўвага, – падтакнуў Сашка Карчук, па прычыне буйнога росту званы Асадкай. – Не галышы мы і ў госці да войта з парожнімі рукамі не пойдзем.

– Не пойдзем! – падтрымаў Сашку згодны хор галасоў.

– Дык што? Бярэм у Алёшкі кабанчыка? У яго іх сотня, на кожны густ і кішэню. У мяне стукнем, вьнджарня свая, бабы, калі іх добра прыжмем, да заўтрашняга вечара

ра справяцца і з каўбасамі, і з кумпякамі, – кінуў прапанову Сальцісон. Не губляючы час на лішнія дыскусіі, прынялі праграму праз акламацыю, селі на трактары і падаліся за вёску, дзе месцілася ферма лепшага ў гміне вытворцы свініны.

– Вось гэта ўсё для вас, даражэнькія. Чым гміна багата, – працягваючы рукі, воіт прэзентаваў багацце мясцовай кухні. – Улада павінна служыць грамадству і ўзнагароджваць найлепшых, – зняў са стала першую па чарзе бутэльку, сваімі рукамі запоўніў кілішкі, што сарамліва падсоўваліся з усіх бакоў. А калі запоўнілася шкло, воіт узняў тост: – Дарагія грамадзяне! Хто, калі не мы, стварае лепшую будучыню? Нашыя міністры зверху, ваяводы крыху ніжэй, воіт пасярэдзіне, а вы знізу, на самай важнай, першай лініі змагання! – адставіў кілішак, левую далонь заціснуў у кулак, абняў гэты кулак правай далоняй, прэзентуючы сілу еднасці.

Варта жыць дзеля такіх хвілінаў. Чалавечае жыццё складаюць дні, месяцы і гады, але ж адно нешматлікія хвіліны маюць сапраўднае значэнне. Гэтыя хвіліны, калі адчуваеш сябе неабходнай часцінкай магутнай махіны, што мяняе ход гісторыі. Захоча, паскорыць крок падзеяў, захоча – прымарудзіць. Паверне направа або налева. Калі ў сваёй біяграфіі чалавек знойдзе такія хвіліны, ён не памірае поўнасцю.

Пасмоктваючы з кілішка пякучую самагонку, Сальцісон падумаў пра прэм'ер-міністра Цімашэвіча. Ля вогнішча, у вёсцы Тапіла ён ні ў чым не быў падобны да прэм'ер-міністра, вядомага з тэлевізара. Пад вачыма тонкімі маршчынкамі размалёўваліся клопаты не чужыя і гміннаму дэпутату, і як усе смяротныя, засунутай на кіёк каўбаскай ныраў у вогнішча. Польшыя танчыла з ветрам, і той жа вецер адной рукой чохраў валасы прэм'ер-міністра, а другой расчэсваў буйную чупрыну старшыні гміннай рады, што карміў агонь бярозавымі і грабавымі

паленамі. І яшчэ прыйшлі Сальцісону на думку іншыя прэм'ер-міністры і прэзідэнты. У тэлевізары яны таксама выглядаюць, як постаці з незямнога свету, а вось пры вогнішчах, пры грылях, сумесна з сваімі амерыканскімі, французскімі, нямецкімі гміннымі дэпутатамі складаюць адну вялікую сям'ю. І ўсе разам, таксама і ён, Сальцісон, рухаюць зямны шар у вызначаным напрамку.

– Дамоў пайшлі. Тож усё малако на пашы заста-лося. Скісне, як піць даць, – жонка нясмела торгну-ла мужаў рукаў. Аднак жаночы голас пралятаў міма, знікаў у бездані вечара, запаўзаў пад цёплую пярыну ночы, пад пергаментную прасціну белага досвітку. Ця-пер Сальцісон аддаў думкі Чокуну, Васільку, Чуме і ўсім астатнім няўдачнікам, што топчуцца з кутка ў куток бара “Капрыё” ў чаканні чужой ласкі і гатовых рэцэптаў леп-шай будучыні.

– Ну, даражэнькія, яшчэ па адным. Па капелыцы. Сам я гэты рарытэт учора прывёз з пушчы. Праўда, цукроўка. На жаль, як ведаеце, няма ўжо ў нашай гміне жытняй. І апараты іржа з'ела, і майстры звяліся. Але гэта леп-шая цукроўка пад сонцам, пад мой асабісты заказ. Бо і вы найлепшыя. І вы, Сальцісон, найлепшы. І я найлеп-шы. Даць нам такія грошы, як Варшава мае, мы не адзін, мы два Палацы культуры збудаваці б. І яшчэ на метро пад вёскай засталася б, – ікнуў, горлышка бутэлькі цок-нула аб край кілішка, а войтава далонь лягнула плячо Сальцісона.

І Сальцісон пачуў раптам, як гэтая далонь перадае яму моц і сілу ўсіх прэзідэнтаў, прэм'ер-міністраў і ўсіх у свеце дэпутатаў. Выструніў грудзі, трэснуў абцасам аб абцас, узняў кілішак над галавой, аддаў гонар усяму све-ту і гадзінніку. А гадзіннік няўмольна крочыў да чацвёр-тай гадзіны раніцы.

– Так пан войт! Я заўсёды з войтам. Вы ўжо, мабыць, і не памятаеце, вы ўжо, мабыць, і забылі. Бо і спраў на вашай галаве – ог-го-го колькі, і даўно было, яшчэ ў

васьмідзесятыя. Талон вы на трактар мне далі. Цяпер я за войтам і ў агонь пайду!

– Яны, спадзяюся, таксама. Выбары не за гарамі, – буркнуў войт і шматзначным поглядам акінуў кампанію, сонна вальсуючую паміж сталамі.

– Ну, вы што, пан войт? Мы ўсе як адзін з вамі. Калі хто да нас з дабром, мы яму ў сто разоў. Такі мы, праваслаўны народ. Вось, прыкладам, трактар мой даўно на металаломе, а я не забыў. А сваёй дарогай, навывчваралі з гэтай дэмакратыяй, ой, навывчваралі. Дзе ні глянё, адно выбары і выбары. Раней усё было простае. Улада казала, што рабіць, і людзі рабілі. І кожнаму занятак быў. А цяпер усе палітыкуюць і ў начальнікі ішлі б. Або лахудры прэзідэнтура мроіцца, або і на войтава крэсла пнецца.

– Нічога не зменіш, Сальцісон. Час такі прыйшоў. Ды ладна, яшчэ адзін тэрмін – і да пенсіі дажывем, – вочы войта прыгасіла імгла смутку і стомленасці.

Пасля, збіраючыся ў малыя групкі, уваходзілі ў Еўропу, пакідалі яе, падпісвалі пакты з усходам і захадам, не забываючы і пра Амерыку, якая замест таго, каб узяцца за работу і прыбраць сламы з уласнага панадворка, імкнецца авалодаць усім светам і пры кожнай нагодзе дапячы Расіі.

– Ты пабачыш, усё ўчарашняе малако пойдзе ў каналізацыю. Поўныя чатырыста літраў, – жонка тузнула Сальцісона ў локаць якраз у той момант, калі ён дакладаў Сашку Карчуку бязглуздасць амерыканскіх генералаў, што мантачаць час і грошы на руйнаванне бомбамі пяску наўкол горада Багдад.

– А Афрыка галадае і ад прагі памірае, – Сальцісон завяршаў даклад, калі знянацку прыйшоў гэты здрадлівы штуршок. З напоўненага пад завязку кілішка абарвалася кропля самагонкі і ўпала на гмінны дыван – жоўты і сухі, як пустыня Аль-Джазіра. Уліў у сябе астаткі з кілішка, падэшваю пантофля затаптаў дыван дакладна там, дзе перламутрам рассыпаліся кроплі самагонкі. Затоптваў іх дакладна, як затоптваецца месца злачынства, як замыва-

юцца плямы на гонары. Далікатна, але станоўча падхапіў жонку пад руку і адвёў тры крокі ўбок.

– Мы не можам сысці першымі. Што войт аб нас падумае? Дурное малако важней нам за войта? Разумееш? Гаўно ты разумееш, баба дурная. Абы каго сюды не запрашаюць. Ты хочаш быць, як Чуміха? А можа з Насцяй Васільковай больш табе зручна складаць кампанію, а? Можна надаеў табе вялікі свет?

– Але ж чатырыста літраў, – ціха, праз слёзы хліпнула жонка. Нібыта на злосць, нібыта заўпарцілася даказаць усяму свету, што нічога-нічога не разумее, ні рэчаіснасці, ні прынцыпаў, па якіх вызначаецца чалавеку месца ў мясцовай іерархіі.

І тады пацягнуў жонку за дзверы. Разглянуўся па калідоры і адкрытай далонняй ляснуў па галаве, аж андуляцыя, кладзеная працавіта ўсю раніцу на бігудзі, разышлася на чатыры вятры.

Чарговага дня апоўдні, на радасць усім вакольным сабакам і чорным варонам, што кружылі над лугамі, шасцёра найлепшых у гміне вытворцаў малака злівалі ў меліяратыўную канаву белую кіславатую вадкасць. Сальцісон пад'ехаў апошнім. Выключыў матор, злез з трактара, падышоў да цыстэрны і шарпнуў кран. Цыстэрна хлюснула белаю густаватасцю, і Сальцісон выгукнуў з захапленнем:

– Ну як, хлопцы? Свой чалавек, наш войт. І сам вып'е, і другім не шкадуе. І каго трэба ўшанаваць, ушануе. Трыццаць гадоў пры ўладзе, а не сапсавала яго ўлада.

– Што праўда, тое праўда, – адказаў хор з шасці галасоў.

А цяпер усяму можа прыйсці канец. Знікне вядомы, зразумелы парадак, з'явіцца новы. А будзе ў гэтым новым свеце месца Сальцісону? Не акажацца апошнім гэты не першы дыплом? Хто ведае, можа, новая, невядомая сіла зрыне яго з арбіты, выштурхне на пабочыну, накіруе ўслед за Чумой, за Чокунам? Сальцісон заплюшчыў

вочы і ўбачыў сябе ў пары з беспрацоўным Васільком, як гоняцца навывперадкі за акуркам, кінутым ананімнай рукой на тратуар. Заціснуў зрэнкі яшчэ мацней і апынуўся пад сцяной дома культуры. З-за беларускай мяжы, акірэчыўшы хрыбет сонца, высоўваўся панядзелак. Першыя промні ўпалі на сцяну і на прышпілены да яе пратакол выбарчай камісіі. У ранішнім сонцы таптаўся белы, як тая папера, сакратар гміны. Адыходзіў, вяртаўся, углядаўся з недаверам у напісанае і рваў з галавы валасы.

– Адным голасам прайгралі. Адным адзіным голасам! – упаў на траву, падняўся, сеў на кукішках. Працягнуў рукі да нябёсаў і завяў: – Сальцісон, сабачы сыну! А дзе ж голас бабкі Марусі?

Гэты абразок, намаляваны мёртвай будучыняй, і падарваў Сальцісона на ногі. Разглянуўся, страпянуўся і рушыў.

– Бабка, давайце зробім так. Спярша занясем вас у дом культуры, споўнім грамадзянскі абавязак. Затым злётаем у царкву, і споўніце свой абавязак хрысціянскі. А свечак паставіце колькі захочаце і за каго захочаце.

– Э, там. Спіць ужо, напэўна, бацюшка Тарас. Або папівае з матушкай гарбатку на плябаніі. Царква зачыненая, – у голасе бабкі Марусі прагучаў абгрунтаваны жыццёвым вопытам сумнеў.

– Калі спіць, разбудзім. І царкву адчынім. Святыня для людзей быць павінна кругласутачна. І голас дэпутата таксама не апошні ў вёсцы. Ці не так? – разгарнуўшы крылы абражанай амбіцыі, Сальцісон ляцеў па-над верхавінамі найвышэйшых гор, а ў такія хвіліны чалавек забываецца на цэлы свет і таксама на тое, што ў нашыя часы слова божага слугі бывае найважнейшым словам, закрываючым або адкрываючым дарогу да ўсіх почасцяў і гонараў.

– Кажаш, разбудзім? – упэўнілася бабка.

– Без сумнення, бабка. Разбудзім і на ногі паставім!

– Хм. Кажаш, разбудзім. Калі так, нясіце мяне. Дайце толькі кажуюшок. Там, побач з дзвярыма, вісіць, – рассела-

ся пасярэдзіне лавы, заціснула пад падбародкам кончыкі хусткі, склала далоні на грудзях. Загарнулі бабку ў кажушок, апусціліся на калені. Адну пару рук спялі за яе спінай, другую ніжэй, пад сцёгнамі.

– Устаем? – запытаў Чокун.

– Устаем. На раз-два-тры, – даў каманду Сальцісон.

Напружваючы мускулы рук і ног, сантыметр за сантыметрам лавілі вертыкальную пазіцыю.

– Ну, ужо нашая, – застагнаў Чокун.

Падышлі да дзвярэй.

– Блін, зачынены. Чаму раней не адчыніў, – гыркнуў Сальцісон.

– А нібыта чаму мне аб усім думаць? А твой дэпутацкі розум дзе? Ніжэй спіны? – Колька не застаўся ў даўгах.

– Ладна, шкада часу. Давай назад, – Сальцісон заціснуў зубы і замоўк. “Чорт лысы. Вось давялося, вось блін, дажыўся! Плячо ў плячо з Чокунам бізнес рабіць, за лепшую будучыню змагацца. А хто ж ён? Былы трактарыст. Нават бабы сваёй не мае”.

Зноў пасадзілі бабку на лаву, асцярожна, як сапёры ўкладаюць на кузаў машыны пакінутую саветамі або немцамі праіржавелую міну. Сальцісон адчыніў дзверы ў сенцы і другія, на вуліцу. Свежы лістападаўскі холад забег на кухню. Цырыманіял ладкавання бабкі ў жывы кошык паўтарыўся, але вынікам трэніроўкі цяпер усё пайшло куды хутчэй. Выйшлі. Прыпыніліся на ганачку. Чокун тузануў каленам дзверы, і дзверы зачыніліся. Скалыхнуўшыся, схапіўшы раўнавагу, сінхранізуючы рытм крокаў, пайшлі да фортачкі.

У кошычку, сплеченым з мужчынскіх далоняў, сядзела бабцы Марусі не менш выгодна, як імператарцы Клеапатры на сваім караблі, калі спяшала на сустрэчу з Маркам Антоніем. Борт карабля быў пазалочаны, вёслы срэбныя, а па-над бортам стаялі пурпурныя ветразі. Галаву Клеапатры прыхарошвала залатая карона, а на шыі пабразгвалі сапраўдныя жамчужыны.

Тут, калі б прысесці на кукішках, калі б глянуць знізу,

і ўкласці ў позірк жменьку ўяўлення, таксама можна б падумаць, што на галаве бабкі Марусі зіхаціць карона, адлітая з месяца, а абапал квяцістай хусткі дындаюць навушніцы з зор. Аднак ні Чокун, ні Сальцісон нічога аб Клеапатры не ведалі, бо ніколі раней не чыталі Старэйшага Плінія, які западазраваў егіпецкую каралеву ў карыстанні начнымі посудамі з сапраўднага золата. І не здагадваліся ў існаванні паэта Праперцыя, які складаў вершы пра Клеапатру – прастытутку, што аддаецца раскошам у горадзе Канопас. І ні слова не чулі пра Віктара Аўрэлія. Шкада, бо на думку Віктара Аўрэлія, Клеапатра была вельмі прыгожая, і шмат якія мужчыны ахвотна ахвяравалі жыццём за адну ноч у яе пасцелі.

Бабка Маруся таксама была прыгожая ў маладосці. І бывала, Косцік, сусед з-за плоту, або другі сусед, Юзік, бралі яе на рукі і заносілі ў вялікі ложкак, высланы канічынай, пахучы мятай і рамонкамі, абсыпаны жамчужынай вечаровай расы. І цяпер, хаця час прыбраў прыгажосць, сядзела выгодна ў кошычку, сплеченым з плячэй Сальцісона і Колькі Чокуна, і яны не шкадавалі ахвяраваць пазваночнікамі, рукамі і нагамі, абы даставіць бабку ў дом культуры, дзе разлажылася аблогай гмінная выбарчая камісія.

– Ужо і не памятаю, калі апошні раз на руках мяне насілі, – едучы квяцістай хусткай праз залатыя каляіны Малочнага шляху, бабка войкнула ад захаплення. – Бадай што да шлюбу. Тады Косцік і Юзік знялі мяне з фурманкі і панеслі, аж затрашчалі царкоўныя сходы. А мой Арцём ужо чакаў у прытворы і ўсміхаўся вясёла. А прыгожы быў, як які кароль.

– І дурны, як асёл, – праз сціснутыя зубы буркнуў Сальцісон. – Калі ўжо накарысталіся, колькі ўлезе, калі абрыдла ім, як гнілая рэдзька, узялі і ў царкву завалаклі. Арцёмку аддалі.

– Што кажаце? – бабка раптоўна апусціла галаву, збіваючы з Малочнага шляху загубленую зорку.

– Нічога, бабка, нічога. Выгодна вам?

– Ой выгодна. Яшчэ як выгодна. Ах, які быў прыго-

жы мой Арцём. Праўда, гадоў за мяне на дваццаць старэйшы, але ў шлюбным касцюме, ну проста біблейскі імператар.

Вядома, магла б у той момант бабка Маруся аддаць сябе ў валоданне ўяўленню і на гэтую ціхую, рассветленую ліхтаром месяца вуліцу паклікаць імператара Марка Антонія, і ўлавіць яго гуллівы хлапечы позірк, якім вылузвае Клеопатру з яе сціпрых паталашкаў, з незлічоных жамчужынак, залатых званочкаў і дыямантавых зорчак. Такія адкрытыя і бездапаможныя хвіліны не часта бываюць у жыцці імператараў. Бо ніколі не спяць ворагі і фальшывыя сябры, і трэба вачэй навокал галавы і каменны позірк, каб у зародку пагасіць кожную бунтарскую думку і абрэзаць далонь здрадніка, што сціскае за спінай халоднае лязо мяча або нажа.

Але ж і яна, бабка Маруся, самая старэйшая ў гэтым закавулку свету, не дакраналася памяццю дастаткова далёка, каб улавіць там Марка Антонія. І едучы хусткай праз Млечны шлях, усміхалася шлюбнаму Арцёму, які пры жыцці працаваў дрывасекам у Белавежскай пушчы і аднойчы спіўся так, што заснуў у мяккай, утульнай снежнай пярыне. Толькі праз тыдзень знайшлі яго гаёвыя, здымаючы пасткі, пастаўленыя на зайцаў і аленяў. Усё-ткі гэта лепшая смерць за імператарскую, з рукі Брута, або іншага сябрука.

– Цяжкая халера. Як камянямі набітая. Пад сто дзесяць будзе. У скупцы пайшла б у першы клас. Або і ў экстра, – Сальцісон падзарабляў калісці класіфікатарам на скупцы жывіны, і хаця прайшлі гады, вагу ўсяго, што рухаецца на двух і чатырох нагах, вызначаў беспамылкова. У крайнім выпадку мог прамахнуцца на кілаграм, паўтара кілаграма.

– Усё-такі на машыне трэба было, – уздыхнуў Чокун.

– А піць трэба было? – рытарычным пытаннем адказаў Сальцісон.

– А тож і напіліся! Дзве бутэлькі на чатырох. Калісьці, як ездзіў я на трактары ў саўгасе, здаралася прыняць літр на мазгі і ехаць. І да мэты даехаць. Вып'ем на ўсю катушку, калі войт стрымае абяцанне.

Прайшлі моўчкі метраў пяцьдзесят, і Чокун запытаў:

– Як думаеш, стрымае?

– Захоча, стрымае.

– Добрая справа – улада. Можа абяцаць і даць, а можа абяцаць і не даць. І нічога не зробіш.

– Стрымае, стрымае. Не хвалойся. У яго слова даражэй за грошы. Памятаеш, абяцаў калісьці: “Пакуль я тут, ніякай у нас вайны не будзе”. І што? Югаславію збамбілі, Ірак збамбілі. Нават дурным амерыканцам дзве найпрыгажэйшыя вежы разбурылі. А ў нас спакойна.

– Я не пра тое, – уздыхнуў Чокун. Я вось думаю, ці на маім вяселлі здорава пап'ем. Войт бабу мне абяцаў.

– Бабу? Рускую? Гэту, з кім ты, нібыта маладзён, у танцы ў “Капрыё” выкручваў?

– Ага, Тацяна яе завуць.

– Э, там – скрывіўся Сальцісон. Рускія бабы нічога не вартыя. Тоўстыя і ўвогуле, – калі б не бабка Маруся, Сальцісон махнуў бы пагардліва рукой і плюнуў бы пад ногі. Але ў дадзеным становішчы ўсю сваю знеахвачанасць да жанчын з-за ўсходняй мяжы ён уклаў у два словы: “Э, там”.

– А мне падабаюцца тоўстыя. Тоўстая і сноп на фурманку закіне, і ноччу ёсць да чаго прытуліцца. А ты нібыта эксперт па рускіх бабах?

– Коля, катлетаў ты за жыццё столькі не з'еў, колькі я золата з саюза перавёз. Рускае рускім. Не тое, што нашае.

– Але ж мы таксама рускія.

– Ну, нібыта так. Але не аж так.

– А як? – Чокун не адступаў.

– Крыху менш, – Сальцісон гортаў думкі ў пошуках сэнсоўных аргументаў, але нічога на хуткую руку не знайшлося.

Пакрыўджаны неадэкватнай кампаніяй, раззлаваны

нахабніцтвам Чокуна, сказаў: “Рускія бабы без Бога выхаваныя. Няверныя яны”.

І Чокун замоўк. Апошнія словы ўліліся ў сэрца чарай гаркоты, а нябачная крошка сумневу ўпала на дно душы. Адчуваў яе кожным крокам, як камень у чаравіку. Бачыў Таццяну, як аддаецца цялесным раскошам, недзе там, за лесам, за мяжой, у маленькім мястэчку Пружаны, аб якім нічога не ведаеш, акрамя таго, што яно ёсць. І аддаецца гэтым раскошам, дзе пападзе і калі захочацца, шмат разоў за дзень, бо няма ў ёй ні веры, ні страху перад Богам. Касяком зірыў на Сальцісона, і накаплялася злосць, адчайная прага – кінуць усё наўпрост на асфальт, парваць далоні, звязаныя ў кошык пад пульхнымі ягадзіцамі бабкі Марусі. І няхай будзе, што вызначыць лёс. Але з кожным крокам гэты чорны, намалёваныя словамі Сальцісона партрэт Таццяны расплываўся, выблякаў, губляў вастрыню. І з лістападаўскага мораку выходзіў зусім іншы абраз.

– Ой які ў цябе прыгожы гадзіннік, – сказала Таццяна, калі правяраючы час, што застаецца да балючага развітання, зірнуў крадком на руку. – Пакажы.

– Ваш. Ракета называецца.

– Але час паказвае няправільна. Гадзіну да майго спазняецца. Дай, навяду, – Колька падставіў руку, а яна спраўна расшпіліла спражку, адным рухам пальцаў прагуляла даўжэйшую стрэлку па поўнай дыстанцыі цыферблата. – Цяпер добра. Цяпер мой час належыць табе.

Аўтобус знік за паваротам, і Колька зноў зірнуў на гадзіннік. Стрэлкі стаялі ў мёртвым знерухоменні. Сэрца старой “Ракеты”, прымушанае ў адзін міг прабежчы поўную гадзіну, спынілася на заўсёды. Нехта ляпнуў Кольку ў плячо. Пакуль паспеў павярнуць твар, пачуў радасны голас войта: – Ну што, паехала? Не сумуй, Коля. Паехала, прыедзе. Я, войт, табе абяцаю.

І Колька яшчэ месяц насіў на руцэ мёртвы гадзіннік, сімвал часу, неіснуючага, спыненага да чарговай сустрэчы з Таццянай. З ім засынаў. І снілася Кольку Таццяна,

як па другі бок мяжы раз за разам правярае гадзіннік, і выструньвае вушы, ці не азавецца тэлефон, ці не прагучыць у слухаўцы цёплы голас польскага войта: пані Таццяна, запрашаю ў госці. Зноў будуць танцы, і ўвогуле будзе ўсё.

Падыходзілі да цэнтра вёскі. Па правы бок вуліцы драмаў пляц былога калгаса. Загорнуты ў морак, затоплены да каленаў у траву, крапіву і лопух. Наўскос праз вуліцу, за паваротам стаяў бар “Капрые”.

– Памятаеш, там калісьці крама была, – адазваўся Сальцісон.

– Пытаеш, як малога. Вядома, памятаю.

– А Анельцю, прадаўшчыцу? Чацвёртачкай яе звалі, памятаеш?

– Ну як жа забыць такія грудзі. Ведаеш, па-мойму ў Таццяны таксама чацвёрты памер, – усміхнуўся Колька.
– Добрая жанчына была, Анельця. Крама дзяржаўная, а яна на сшытак давала.

– Што кажаце? – бабка схіліла галаву, а месяц закінуў яе цень на наскі ботаў, што сунулі асфальтам. А асфальт у месячным паўсвятле нагадваў сома, хвілінай раней выцягнутага з вады, абцякаючага напаяўбелым, жывым, і напаяўмёртвым, уваходзячым у шэрань, срэбрам.

– Нічога, бабка, нічога. Сядзіце, калі вам добра, – зноў уздыхнуў Колька. І збягаючы ад упіваючагася ў далоні баласту, павандраваў думкамі ў той час, калі трава на калгаснай пляцоўцы не падымала галаву вышэй за косткі, бо тапталі яе штодзень колы трактароў, а крапіву, загнаную ў самыя недаступныя закавулкі, нават там знаходзіў вартаўнік Казік і спраўна збіваў касой.

Час быў прыгожы. А пятнаццатай ставілі трактары на пляц, дыспазітар забіраў карту працы і ключыкі, а сонца свяціла так хітра, што ўсе промні перасякаліся на снежцы ў краму. І клаліся ў залатыя каласы, у жоўтыя кветкі, у экзатычнае лісцё. І ногі самі неслі па гэтым дыване, якога ніколі не бачыў і не таптаў бліскучымі ботамі на-

ват першы ў краіне чалавек. А гэты прыгожы час выспеў, дайшоў да межаў звышпрыгажосці, калі ў вялікай машыне дзяржаўнага гандлю нешта захрабатала, закашляла, застагнала. І махіна спынілася. На паліцах, яшчэ месяцам раней запоўненых дзесяткам асартыментаў гарэлкі, застаўся адзін адзінокі албанскі каньяк “Skanderbeu”. Бралі гэты графскі напітак, хто бутэльку, хто дзве, засоўвалі ў кішэні пахучых нафтай куртак, або ў халявы гумафільцаў. Затым кіраваліся за краму і лягалі ў высокай траве. Васілёк працягваў руку па скураную рапартоўку, часам знаходзіў там колца каўбасы, часцей ладны кусок сала. Доўгі, на далонь каваля, тоўсты на тры пальцы. У рэшце рэшт рапартоўка так насыцілася пахам сала, што ў крайнім выпадку, у галодны час, пры адсутнасці нармальнай закускі, можна было б піць гэты каньяк і падманваць страўнік, панюхаўшы выпраўленую свінную скуру.

Дапівалі каньяк да апошняй кроплі і, зачапіўшыся за пярэстыя воблакі, адплывалі ў іншае, недаступнае вачам вымярэнне неба. І не здагадваліся, што менавіта так пачынаецца калапс, смерць зоркі, якая толькі ўяўна атрымала вечнае жыццё. А насамрэч, як і ўсё астатняе, мае свой пачатак і канец. У апошнім дыханні надзімаецца да небасяжных памераў, на адзін міг захапляе сусвет феерый вогненых языкоў – залатых, пякучых, як албанскі каньяк. А пасля раптоўна курчыцца, ападае сама ў сябе і пераўтвараецца ў дзіру, такую чорную, як гэтая мясціна. Вядома, пройдзе час, і мёртвая матэрыя можа даць жыццё новай зорцы. Так старая дзяржаўная крама нарадзіла бар “Капрыё”. Але пад новай зоркай, пад новым небам усё будзе іншае.

– Ну і цяжкая халера. Я ўжо не магу. Дაცягнем да твайго слупа і адпачнем, – застагнаў Сальцісон.

– Да якога майго – слупа?

– Добра ведаеш, да якога. Насупраць бара. Ты ж яго калісьці касілкай скасіў.

– А ты адкуль ведаеш? – здзівіўся Чокун.

– Усе ведаюць. Ведалі і тады. Аж дзіўна, ніхто язык

не высалапіў. А дапытвалі міліцыянты, ой дапытвалі, хто тут такі рэйдавы кіроўца. І мяне выклікалі ў міліцыю. Памятаю, пытае камендант: “Як думаеце, Сальцісон, можа гэта дыверсія якая, можа нейкі амерыканскі сабатажыст электрычнасць нам перакрывае? Можа гэта помста за ваеннае становішча?” А я кажу каменданту: “Ну які дыверсант, пане каменданце? Ні адзін тут не пракаўзнецца, зловім у тры міга. От, кажу, напіліся хлопцы і з паваротам не справіліся”. Так кажу каменданту. А яму камень з сэрца, што ўсё ў нас як і раней, усё нармальна.

Пасадзілі бабку на лаўцы, Чокун уздыхнуў з палёгкай і абцёр ад поту лоб.

– А ведаеш ты, Сальцісон, я тады ўвогуле не быў п’яны. Усяму вінаваты албанскі каньяк. Страўнік з-за яго так разбалеў, аж у вачах сцямнела. Я толькі махнуў кіраўніцай, трактар пайшоў налева, касілка направа, і ўсё, быў слуп і няма слупа. А ў краме то на два дні святло згасла і каўбаса ў лядоўні засмярдзела, і Анелька раз’юшылася. Але раскупілі, праўда – ужо не на карткі пайшла.

Чокун падышоў да слупа, паглядзіў яго пшчотна, грукнуў, нібыта ў дзверы мінуўшчыны. Насычаная чорнай смалой драўніна адгукнулася здаровым голасам. Быў гэты слуп не як ўсе астатнія. Зломаны на вышыні метра ад зямлі і нанова зрошчаны адмысловай металічнай абоймай, трываў у доўгім ланцугу электрычных правадоў і другіх слупоў. Не быў прыгожы знешнасцю. Ён быў прыгожы сваім нутром, прагай жыцця, імкненнем стрымаць крок за другімі, меней пакрыўджанымі лёсам.

– Паглядзі ты, які дзіўны наш свет. Міліцыя пайшла ў паліцыю, калгас праваліўся, сацыялізм праваліўся, нават тую касілку іржа з’ела. А слуп стаіць, – Колька ўсміхнуўся з зачараваннем і вярнуўся на лавачку. Глядзелі праз вуліцу на жоўтыя вокны бара “Капрыё”.

– Як думаеш, хто там можа быць цяпер? – спыніў маўчанне Чокун.

– От і загадка, – паціснуў плячыма Сальцісон. – Ба-

ран, напэўна. Чума з Васільком, калі панасілі свае бабы, таксама, пэўна, там.

– Забяжым на хвілінку? – Нейкая струна, кранутая неасцярожным пазногцем успамінаў, азвалася з дна душы, і Чокуну раптоўна захацелася ўбачыць яшчэ раз Анельку Чацвёрачку, утапіцца ў натоўп, сціснуты ў чарзе, пачуць языком горкі, пякучы пацалунак албанскага каньяку.

– Ты ведаеш, і я аб тым падумаў. Але дамаўляемся – адно піва і пайшлі. Час бяжыць, – Сальцісон зірнуў на гадзіннік.

Цяпер не гублялі час на сплятанне кошычка. Лёгка сагнуўшы ногі ў каленах, прыселі абапал бабкі, схапілі яе пад рукі і павалаклі праз вуліцу.

– Мы ўжо ў царкве? – закінутая раптоўна ў светласць бара бабка ад здзіўлення разявіла рот, працерла вочы, зірнула праз плячо, у той бок, адкуль лагоднай, цёплай хваляй выходзіла музыка. – Божанькі, які цяпер у нас прыгожы хор. Малайчына, бацюшка Тарас.

Але не хор быў крыніцай гэтай прыгожай музыкі. На прылаўку побач з барменкай Валянцінай стаяў сабе магнітафончык і цёплым голасам падляскага вакаліста пераконваў усіх тут прысутных: “Маруся ты Маруся, ты чорна як цыганка. То шчэ й палюбіла, то шчэ й палюбіла, чорнявого Іванка”.

– О маць прасвятая! Нават бабку Марусю вывалаклі, – Чума падарваўся з крэсла, скокнуў да дзвярэй, прытрымаў іх, бо дзверы, прывязаныя да спружыннага механізма, нахабна вярталіся да касяка, не зважаючы на чалавечыя пяtkі.

– Па-дурацку, хлопцы, вы працу спланавалі, – Васілёк вышчырыў ва ўсмішцы жоўтыя ад папяросаў зубы. – На пачатак трэба было браць тоўстыя, а худыя пакінуць на канец.

– Ага, цяпер і ты разумны. А хто мог падумаць, што так усё складзецца і даўдзецца ўсіх старух праветрыць?

– Факт, – кіўнуў галавой Чума. – Мы з Васільком дванаццаць штук заташчылі. Баран з Фёдарам таксама дванаццаць. Фёдар бедны так нацягаўся, што заснуў за сталом. Нядаўна жонка дамоў павалакла. Укінула ў тачку і паехалі. Добра мець у хаце сільную бабу. А вы колькі злавілі?

– Гэтая во, трынаццатая, – кіўком галавы Сальцісон паказаў на Марусю. Бадай апошняя, хто ў жывых застаўся.

– Разам трыццаць сем, – спраўна падвёў Чума. – Думаеце, хопіць? Пераможам?

– Ну і пытанне! Дэмакратыя дэмакратыяй, а перамога, як заўсёды, на нашым баку, – пацвердзіў Сальцісон і, павярнуўшы твар да прылаўка, загадаў: – Валя, два светлыя. За кошт гміны, ведаеш.

– Ведаю, ведаю, – падтакнула барменка Валянціна. Напоўніла два куфлі, тузанула іх на супрацьлеглы край прылаўка і паставіла чатыры рыскі на пакамечанай паперы. Працавала тут ці не трэці месяц. Раннім летам закончыла беластоцкі ўніверсітэт, як магістр гісторыі вярнулася на бацькаўшчыну і ў чаканні лепшага занятку ўладкавалася за прылаўкам бару “Капрыё”.

У вялікіх дзях чалавецтва крыецца шмат пераможных баталіяў і столькі ж прайграных бітваў. Аднак нешматлікія застаюцца ў сумеснай памяці народаў, а ў школьныя падручнікі маюць гонар патрапіць толькі акупленыя невычэрпнымі струмянямі крыві і ахвярнасці. І барменка Валянціна стаўляла рыскі на паперы, падвойвала іх, безумоўна, маючы на ўвазе хвалу пераможцаў. Праз сто або і дзвесце гадоў, нястомныя даследчыкі мінуўшчыны дакапаюцца да жоўтай паперы і, узрадаваныя незвычайным адкрыццём, войкнуць: “Паглядзіце, вось і яны, хто, не зважаючы на асабісты кошт, вялі чалавецтва да лепшай будучыні”.

– На мой густ, маглі б такія выбары і штотыдзень адбывацца. Добрая справа, дэмакратыя, – Васілёк нырнуў у куфаль, пацягнуў здаровы глыток.

– А ты нібыта ведаеш! Пабалатуйся, пабачыш, які гэта стрэс, – слоўцам, пачутым калісь у ваяводы, кінуў Сальцісон. І спытаў: – А гэтага новага, што пхаецца на месца нашага, ведаеш?

– Каму стрэс, каму піва на халяву. Новага не ведаю. Раз бачыў. Быў на сустрэчы, шмат чаго абяцаў. Казаў – мы цяпер у Еўропе, а там грошаў хоць адбаўляй. Праўда, шукаць трэба, рухацца. А не сядзець на дупе, як сядзіць наша гмінная рада.

– Так сказаў? На дупе рада сядзіць?

– Ну, можа між радкамі. Але хто разумны, той зразумеў.

– Ага, а гэтая іхняя Еўропа нібыта за так дае ўсім? Як, не раўнуючы, бабка Маруся ў маладосці?

– Што там балбочаце? Можна ўжо запаліць свечку? – бабка расплюшчыла вочы, затрапатала вейкамі, адганяючы салодкую дрымоту.

– Ды нічога, бабка, нічога. Спіце спакойна, мы скажам, калі свечку паставіць, – Колька пяшчотна пагладзіў галаву, загорнутую ў квяцістую хустку.

Васілёк запаліў папяросу, задраў галаву, дзьмухнуў сінняй стужкай у суфіт.

– Я не ведаю, мая хата з краю. Ён так сказаў. І яшчэ хваліўся, што мовы ведае, з ангельцамі, з французамі яму не праблема дамовіцца.

– Хі-хі. Мовамі ён валодае? – хіхікнуў Чума. А з простым народам дамовіцца не ўмее. Калі б так прыйшоў, калі б сказаў па-нашаму: “Так і так, хлопцы. Пераможам, аддзячу. Вы дапаможаце мне, я вам не пашкадую”. А тут адразу бачна – навошта яму Васілёк, Чума, нават дэпутат Сальцісон. Калі ласка, хай спадзяецца сёння на сваіх французай.

– Паглядзела жаба, коней куюць, і яна лапу падсоўвае, – буркнуў Сальцісон.

– Але навывчараў дык навывчараў. Як п'яны заяц у капусце. Галасуюць за яго ўсё-такі, – уставіў Чума.

– Ага, галасуюць. А хто? Маладыя. А чаму? Бо дурныя, як то маладыя. Дзякуй Богу, няшмат іх. Зможам, пераможам.

– Наш мне бабу абяцаў. З Беларусі, – паўголсам кінуў Чокун і пільна паглядзеў на сабраных.

– Рускую? – Васілёк адассаўся ад куфля і з зацікаўленнем глядзеў на Чокуну. – Адзін мой знаёмы ўзяў сабе рускую. Ну ніяк ажаніцца не мог. Пяты крыжык на спіну зваліўся, а ён нежанаты. Аж брат малодшы з горада прыехаў і кажа: “Давай, я табе з Беларусі праз інтэрнэт пашукаю”. Не ведаю, што такое той інтэрнэт, але неблагая штучка. Праз месяц прыехала. Здалёк, зпад нейкага Віцебска. І па сённяшні дзень мужык нацешыцца не можа. Кіпцюры – кажа – не малое, па суседках не лётае. А працавітая, як сам чорт. Нават кароў даіць ужо вывучыла. Паедзе да маці ў госці, з парожнімі рукамі ніколі не вяртаецца. Ташчыць бутэльку або і дзве і папяросаў на месяц. Жыць не паміраць.

– Чуеш, Сальцісон? Нібыта і дэпутат ты, а трындзіш дурніцу, – Колька адчуў раптоўны прыплыў аптымізму і энергіі і са смакам пацягнуў з бакала.

Сальцісон не адказаў. Зірнуў на гадзіннік і неахвотна падняўся з крэсла.

– Ладна, Чокун. Жаніцца будзем пазней. Трэба, нават і на гармоніку пайграю на вяселлі. А цяпер бярэмся за справу, у нас дзесяць хвілін.

Пусціліся на калені, сплялі далоні, пасадзілі бабку ў жывы кошык.

– Чума, трымай дзверы, – рашучым голасам загадаў Сальцісон. І Чума трымаў дзверы.

Цяпер крочылі моўчкі. Былі як дзве розныя партыі, аб’яднаныя на кароткі час, дзеля ўтрымання ўлады, для супольнага змагання з дакучаючай на кожным кроку апазіцыяй. Калісьці, у будучыні, іх сцэжкі размінуцца, можа нат і ўхопяцца за чупрыны, усё гэта ў будучыні. Пакуль што ідуць згодным крокам, несучы цяжкое бярэмя ўлады.

Жоўтымі прамавугольнікамі вокнаў выходзіў з мораку гмінны дом культуры, і ў той момант бабка прашаптала:

– Паміраю.

- Што, бабка? – не зразумеў Сальцісон.
- Паміраю. Падыходзіць крэс маёй вандроўкі.
- Бабка! Так нельга. Столькі працы, столькі высілку!

А вы раптам – паміраю. Так нячэсна.

Уваходзілі ў залаты круг, раскладзены лямпай над дзвярыма.

- Дыхае? – запытаў Сальцісон. Астаткам сіл падымаліся на паверх.

- Бадай што яшчэ цёплая, – адказаў Чокун. І дадаў на паўголаса: – Прыдуркі дэпутаты. Выбарчы ўчастак на другім паверсе ўладкавалі.

Сальцісон толькі мацней сціснуў зубы. У думках пералічваў прыступкі, што заставаліся да жаданай мэты.

Тым часам жыццё вылівалася з бабкі Марусі, як з дашчэнту праіржавелага вядра цячэ вада. Лілося праз пальцы, сплеченыя ў кошык, усё большымі і большымі каплямі ападала на прыступкі сходаў, і як ні дзіўна, з кожнай прыступкай бабка налівалася дадатковым баластам.

- Як камянямі набітая, – застагнаў Сальцісон. Здраў галаву як мага вышэй, стараючыся вызначыць дыстанцыю да мэты вандроўкі. Заставалася некалькі прыступак. Меў уражанне, што гэта найважнейшыя прыступкі, завешаны ў паўзмку канат жыцця, з якога можна ўпасці ў бясконцую халодную цемру або ўзнесціся ў таксама бясконцую цёплую светласць.

Паўзмрочныя сходы завяршаліся цесная клеткай, далей былі дзверы, за дзвярыма рассветленая дзесяткамі неонавых лямпаў зала, на гэты адзін дзень замененая ў выбарчы ўчастак. Чокун тузануў каленам дзверы, і ўвайшлі ў светласць.

На гэтае незвычайнае відовішча выбарчая камісія ўзарвалася на ногі. Можна б падумаць, вось гісторыя паўтараецца колам, і на нашых вачах, наўпрост з паўзмрочнай старажытнасці трохгаловым гібрыдам вытыркаецца міфічны пасланец і нясе радасную навіну пра марафонскую вікторыю.

Сцёбнутая яркім святлом неона, бабка вярнулася ў свет жывых. На адзін момант, на адзін кароткі міг, неабходны душы, каб пазбыцца ад грэшных спакусаў, засяляючых чалавечае цела ад стопаў па макушку:

– Арцём, госпадзі, як тут прыгожа! І якая музыка! І колькі тут светлых анёлаў. Я заўсёды ведала, ведала я, што тут цябе знайду, – у асобе старшыні выбарчай камісіі бабка Маруся знайшла раптам свайго шлюбнага мужа, што паўстагоддзя ўжо бестурботна гойсаў у заземскіх прасторах. А затым вочы яе адышлі ў імглу, а галава безуладна ўпала на грудзі.

– А, каб цябе чэрці! Тысячу гадоў жыла ўсім лішняя, а калі спатрэбілася, вось табе і на, узяла і напруцілася. От, час падабрала. Крэсла давай! Давай крэсла, – завішчаў Сальцісон убок старшыні камісіі.

Пасадзілі бабку на крэсла. Чокун, забываючыся на смяротную стому, кашэчным рухам нырнуў за спіну бабкі Марусі. Схапіў падбародак і ўзняў свінцовую галаву. Сальцісон уваткнуў асадку ў пальцы, што наліваліся воскам, узняў далонь бабкі над лістком паперы і, выціскаючы апошняю каплю жыцця з халодных пальцаў, у квадраціку побач з прозвішчам кандыдата паставіў скошаны крыжык.

– Нічога я не бачыў. Нічога а нічога. Мяне тут не было, – паўтараў спалоханы старшыня выбарчай камісіі. І на ўсялякі выпадак запіхаў кулакі ў вочы.

Імгла стомленасці і радасці прысела на зрэнках Сальцісона, і Сальцісон зусім не ўцяміў, што ў шаленчай гонцы з часам намаляваў крыжык побач з прозвішчам чужога кандыдата. А ў вачах Колькі стаяла Таццяна, і Колька сагнуў бюлетэнь напалам, пад першыя такты марша Мендэльсона праляцеў залу і засунуў у скрыню гэты самы каштоўны, расплачаны цяжкой працай голас.

Бабка Маруся, мабыць, і бачыла ў той момант усё, але, падымаючыся да райскіх дзвярэй па вытканай са святых кніжак прыступках Якубавай драбіны, не дурыла сабе галаву зямнымі дробязямі.

Змест

Граніца.....	5
Уладзімір.....	15
Мястэчка.....	23
Дзядзька Ваня.....	32
Коля.....	41
Антон.....	53
Сашка.....	62
Валодзя.....	70
Сонька.....	81
Гравітацыя.....	87
Клёсы.....	97
Цягнік.....	103
Дзяўчына.....	113
Нос.....	121
Шафа.....	130
Клаксон.....	135
Верш.....	142
Сустрэча.....	148
Ветэраны.....	154
Знічка.....	161
Дом.....	167
Фірма.....	174
Гульня ў каханне.....	188
Бар “У Алеся”.....	196
Крах.....	208
Паклонніца літаратуры.....	221
Кароткая гісторыя Партыі кучаравых.....	225
Смутная гісторыя з гадзіннікам фірмы “Патэк”.....	242
Вуліца Добрай Надзеі.....	247
Пані Зося.....	257
Колька, які лётаў над мястэчкам.....	260
Крыжык.....	264

Літаратурна-мастацкае выданне

Бібліятэка Саюза беларускіх пісменнікаў
«Кнігарня пісьменніка»

Выпуск 7

Андрасюк Міхась

Вуліца Добрай Надзеі

Апавяданні

Адказы за выпуск Уладзіслаў Сілянок
Рэдактар Барыс Сачанка, Алесь Пашкевіч
Мастак Яўген Мальдзіс
Вёрстка Людміла Фомчанка
Карэктар Вольга Рухлевіч

Падпісана да друку 21.06.2010. Фармат 84x108 1/32.

Папера афсетная. Друк афсетны.

Ум. друк. арк. 17,6. Улік.-выд. арк. 12,6.

Наклад 500 ас. Замова 265.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
сумеснае таварыства з абмежаванай адказнасцю «Медысонт».

ЛВ № 02330/0548592 ад 09.07.2009.

ЛП № 02330/0150444 ад 19.12.2008.

Вул. Ціміразева, 9, 220004, Мінск.

МІХАСЬ АНДРАСЮК

беларускамоўны пісьменнік Польшчы

Міхась Андрасюк: «Я нарадзіўся ў беластоцкім мястэчку Гайнаўка 2 снежня 1959 года. За Войнаўкай стаяла мяжа, а за мяжой рускія. Яны менавіта і прынеслі гэтую мяжу ў 1944-м дзесьці з-пад Стаўбцоў. І калі б, прайшоўшы сотні кіламетраў, тузанулі чырвона-зялёныя слупы яшчэ 1500 метраў на захад, я нарадзіўся б хутчэй у Камянцы. Але не тузанулі, і я пайшоў у польскую школу, дзе вывучыў польскую мову, і ад яе ў маёй беларушчыне назаўсёды застаўся акцэнт.

За паўстагоддзя здаралася мне працаваць настаўнікам, каменачосам, радыё-журналістам – і час ад часу нядрэнна жыць, нічога не рабіўшы. Бо ці можна назваць працай, напрыклад, напісанне кніжак? Бо менавіта, паралельна з усім астатнім, здарыліся мне тры кніжкі прозы. На беларускай мове з польскім акцэнтам».

ISBN 978-985-6887-80-5

9 789856 887805

МІКРОБІОЛОГІЯ ТА ІМУНОЛОГІЯ

БІОХІМІЯ ТА МОЛЕКУЛЯРНА БІОЛОГІЯ

ЦІЛІСНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ КУРС

НАЧАЛЬНИК КАФЕДРИ

ПРОФ. Д-Р МЕДИЧ. НАУК

ІРИНА ПАВЛІВНА

СІМОНОВА

ІРИНА ПАВЛІВНА

СІМОНОВА

ІРИНА ПАВЛІВНА

СІМОНОВА

ІРИНА ПАВЛІВНА

СІМОНОВА

ІРИНА ПАВЛІВНА

СІМОНОВА

ІРИНА ПАВЛІВНА

СІМОНОВА

МІКРОБІОЛОГІЯ ТА ІМУНОЛОГІЯ

БІОХІМІЯ ТА МОЛЕКУЛЯРНА БІОЛОГІЯ

ЦІЛІСНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ КУРС

НАЧАЛЬНИК КАФЕДРИ

ПРОФ. Д-Р МЕДИЧ. НАУК

ІРИНА ПАВЛІВНА

СІМОНОВА

ІРИНА ПАВЛІВНА

СІМОНОВА

ІРИНА ПАВЛІВНА

СІМОНОВА

ІРИНА ПАВЛІВНА

СІМОНОВА

ІРИНА ПАВЛІВНА

СІМОНОВА

ІРИНА ПАВЛІВНА

СІМОНОВА

ІРИНА ПАВЛІВНА

СІМОНОВА

ІРИНА ПАВЛІВНА